

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГЛУХІВ»
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГЕТЬМАНСЬКА СТОЛИЦЯ»
(МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ)

«Глухівські історико-філософські читання»

Випуск 2

**Збірник наукових праць
за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної
онлайн-конференції
17 квітня 2024 року**

**Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка**

м. Глухів

2024

УДК 94:1:001(082)

Г 55

*Затверджено до друку вченою радою Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка
(протокол № 12 від 24 квітня 2024 р.)*

Редакційна колегія:

Гриценко Андрій Петрович – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, голова редколегії.

Петренко Наталія Миколаївна – доктор філософії, асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Колієнко Анжеліка Анатоліївна - асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Мінченко Марина Василівна – асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання, голова наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених ННІ Філології та історії Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Мисник Світлана Олексіївна – старший викладач кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Ткаченко Наталія Миколаївна - доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка/

Г 55

Глухівські історико-філософські читання: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. – Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. – Вип. 2. – 259 с. : іл.

Другий збірник наукових праць містить статті і повідомлення учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Глухівські історико-філософські читання», присвяченої ролі видатних учених істориків та філософів у науковому дискурсі, річницям та ювілеям науковців, філософії освіти та ролі ученого в організації освітнього процесу, освіти й сучасному історико-філософському вихованню: знання, цінності та функції, гуманітарним парадигмам науки: актуальні історичні та філософські аспекти.

Матеріали збірника наукових праць можуть скласти інтерес для дослідників історії та філософії, викладачів та науковців закладів вищої та фахової передвищої освіти, вчителів закладів загальної середньої освіти, методистів науково-методичних центрів професійного розвитку педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти та широкого кола зацікавлених осіб, а також стати джерелом для подальших досліджень.

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори статей. Думка авторів не завжди співпадає з думкою редакційної колегії.

УДК 94:1:001(082)

© Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024

© Автори

Вступне слово

Ідея проведення подібного наукового заходу із вшанування пам'яті видатних учених істориків та філософів у науковому дискурсі, а також визначення актуальних аспектів освіти й сучасного історико-філософського виховання та гуманітарних парадигм науки зародилася вже давно. Рівно рік тому, у квітні 2023 року в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка було започатковано проведення Першої Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції «Глухівські історико-філософські читання пам'яті Валерія Белашова, Мечислава Заремського, Віктора Заїки та Юрія Коваленка».

Друга Всеукраїнська науково-практична онлайн конференція «Глухівські історико-філософські читання» проходить за партнерства науковців Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, Донбаського державного педагогічного університету, а також Національного заповідника «Глухів» та Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця».

Ми висловлюємо слова щирої вдячності колегам, що підтримали та розвинули цю ідею. У нашій спільній конференції взяли участь понад 110 учасників. Серед учених представлені матеріали 25 докторів наук, 38 кандидатів наук, докторів філософії та наукових співробітників. Важливий вклад до обговорення актуальних питань – це напрацювання 6 вчителів-практиків. Про перспективи розвитку порушеної на конференції тематики свідчить участь близько 19 аспірантів та 26 здобувачів вищої освіти – майбутніх науковців. Географія учасників конференція в Україні представлена 11 областями та м. Києвом.

Завдяки нашій спільній співпраці під час проведення конференції відбулося обговорення достатньо важливих та актуальних аспектів дослідження історичної біографістики й ролі особистості в дослідженні історичного минулого, а також питань філософії освіти та роль філософа у закладі вищої освіти. Ми впевнені, що цей науковий захід в майбутньому стане традиційним.

До зустрічі на конференції у квітні 2025 року!

З повагою, Андрій Гриценко, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, голова редколегії збірника.

ЗМІСТ

Вступне слово 3

СЕКЦІЯ

«РОЛЬ ВИДАТНИХ УЧЕНИХ ІСТОРИКІВ ТА ФІЛОСОФІВ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ: РІЧНИЦІ ТА ЮВІЛЕЇ»

Курок Олександр, Гриценко Андрій

СЛАВНІ ЮВІЛЕЇ ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В 2024 РОЦІ 11

Гриценко Андрій, Голуб Анжеліка

ІСТОРИЧНА ШКОЛА «ГЛУХІВСЬКОГО ПЕРІОДУ В ІСТОРІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ» В. І. БЄЛАШОВА..... 16

Вдовиченко Георгій

МИРОСЛАВ ПОПОВИЧ ЯК ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ І КУЛЬТУРИ: ШЛЯХОМ «НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ» (ДО 95-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)..... 21

Гриценко Андрій

ДИРЕКТОРСТВО ГРИГОРІЯ САПТОНА У ГЛУХІВСЬКОМУ УЧИТЕЛЬСЬКОМУ ІНСТИТУТІ 24

Гриценко Андрій

ГЛУХІВСЬКИЙ ДОСЛІДНИК СРІБНОГО ВІКУ ВІКТОР ЗАЇКА..... 28

Кириленко Сергій

РОЛЬ МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА В ІСТОРИОГРАФІЧНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ ХІХ СТ. ПРО «ПОХОДЖЕННЯ РУСІ» 33

Гриценко Андрій

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ПАВЛОВИЧА СТОЖКА 36

Зінченко Володимир

ВНЕСОК В. Д. СИМОНЕНКА У РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ. ДІЯЛЬНІСТЬ ЛАБОРАТОРІЇ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ГЛУХІВСЬКОГО ДЕРДЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ 41

Гриценко Андрій

В'ЯЧЕСЛАВ КУБИЦЬКИЙ: ВИДАТНИЙ ФІЗИК ТА ПЕДАГОГ 44

Хорошев Олександр ПРОСВІТНИЦЬКИЙ ГУРТOK ЄЛИСЕЯ ПЛЕТЕНЕЦЬКОГО В КИЄВІ НА ПОЧАТКУ XVII СТОЛІТТЯ	46
Мірошниченко Надія ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНІ ІДЕЇ М. НЕПЛЮЄВА В КОНТЕКСТІ ЦЕЗАРЕПАПІЗМУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ	49
Кубрак Олег «ЕМІЛЬ, АБО ПРОВИХОВАННЯ» Ж.-Ж. РУССО ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ ЕПОХИ ПРОСВІТНИЦТВА ФРАНЦІЇ.....	51
Козаченко Юлія, Головка Ангеліна ВОЛОДИМИР ВЕРНАДСЬКИЙ – ПРИРОДОЗНАВЕЦЬ, ФІЛОСОФ, МИСЛИТЕЛЬ	55
Хоменко Віталій МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ТА РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНСЬКІЙ СОЦІАЛІСТИЧНІЙ РАДЯНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ	56
Сніжок Зоя БАТУРИНСЬКІ ПАМ'ЯТКИ У СТАТТЯХ ВАСИЛЯ РІЗНИЧЕНКА	59
Стекольников Сергій ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ Д.І. БАГАЛІЯ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЇ.....	63
Ащаулова Тетяна ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ КУРИЛЕНКО ТА ЙОГО ВКЛАД У РОЗБУДОВУ ГЛУХІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ ІМ. С.М. СЕРГЄЄВА- ЦЕНСЬКОГО (1990-1995).....	69
Голуб Анжеліка ВІКТОР ЗАЙКА – ВИДАТНА ОСОБИСТІСТЬ У ІСТОРИЇ МІСТА ГЛУХОВА СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ	71
Гринчук Роман КЕРІВНИКИ ЖИТОМИРА У РОКИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ (на прикладі життєпису ректора Юхима Ковміра).....	74
Дзекелев Роман ЕВОЛЮЦІЯ СТАТУСУ І ПОВНОВАЖЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ВІД СТВОРЕННЯ ДО СУЧАСНОСТІ	77

Кулик Оксана

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛШ – ПИСЬМЕННИК, ФОЛЬКЛОРИСТ, ІСТОРИК ТА ЕТНОГРАФ 80

Ворона Поліна

ПЕРСІ ФОСЕТТ: ВНЕСОК У ДОСЛІДЖЕННЯ АНТРОПОЛОГІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ ПІВДЕННОЇ АМЕРИКИ..... 82

Гриценко Віталій

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЇВ У ГЛУХІВСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТІ..... 84

Федоров Владислав

НАРОДНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ 88

Ворона Поліна

ВСТАНОВЛЕННЯ ОСІБ ПОХОВАНИХ НА ГЛУХІВСЬКОМУ ЄВРЕЙСЬКОМУ КЛАДОВИЩІ – ЖЕРТВ ПОГРОМУ 1918 РОКУ 91

Гриценко Віталій

ПОСТАТЬ ДИРЕКТОРА ГЛУХІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ТЕХНІКУМУ ПЛАТОНА ГОРІЛОГО 94

СЕКЦІЯ

«ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ТА РОЛЬ УЧЕНОГО В ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ»

Бойченко Михайло

ОСВІТНЯ ЗНАЧУЩІСТЬ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ..... 97

Гриценко Андрій

ПОСТАТЬ ВИДАТНОГО ГЛУХІВСЬКОГО ФІЛОСОФА МЕЧИСЛАВА ЗАРЕМСЬКОГО..... 99

Юрченко Любов

ФІЛОСОФІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЗА ЧАСІВ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ..... 104

Гриценко Андрій, Хроленко Марина

ЛІДІЯ НАРОЧНА – ВИДАТНА УКРАЇНСЬКА МЕТОДИСТКА ВИКЛАДАННЯ ПРИРОДОЗНАВСТВА ТА АВТОРКА ПІДРУЧНИКІВ 107

Федоров Ігор

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ 109

Бушура Владислав
РОЛЬ ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ АРИСТОТЕЛЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ
НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ 110

Молчанова Карина, Лупаренко Світлана
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСВІТИ ТА ФІЛОСОФІЇ: ЦІННОСТІ СУЧАСНОГО
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА 113

Мурзін Іван
ІСТОРИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ВИНИКНЕННЯ ТЕОРІЇ ВІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ 116

СЕКЦІЯ

«ОСВІТА Й СУЧАСНЕ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКЕ ВИХОВАННЯ: ЗНАННЯ, ЦІННОСТІ ТА ФУНКЦІЇ»

Воронова Надія
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ОСВІТІ ТА КУЛЬТУРІ: ДОСВІД ПОЛЬЩІ 118

Іонова Олена
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ШКОЛИ 122

Заремська Іванна
КУРС «ГЛУХІВЩИНОЗНАВСТВО» ЯК ФОРМА ПІЗНАННЯ РІДНОГО КРАЮ У
ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ КОНЦЕПЦІЇ МЕЧИСЛАВА ЗАРЕМСЬКОГО 124

Моцак Світлана
КОНЦЕПЦІЯ ОСВІТИ УПРОДОВЖ ЖИТТЯ: РЕАЛІЇ І ПОТРЕБИ 127

Федоренко Ольга
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ КОЗАЦЬКОЇ
ПЕДАГОГІКИ 129

Крижанівський Віталій
УЧАСТЬ ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ У ВИСТАВКОВІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. 133

Загалевиц Валентина, Белінська Людмила
ПЕДАГОГОГІЧНІ ІДЕЇ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ТА ЇХ РОЛЬ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ 135

Маленко Катерина
РОЗКРИТТЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ І ЦІННОСТЕЙ ДУХОВНОЇ ТА МОРАЛЬНОЇ
ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ У ДЕРЖАВІ, ГРОМАДІ ТА ФОРМУВАННЯ
ВІДПОВІДНИХ ДУХОВНИХ І МОРАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ 138

Присяник Сергій
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УТОПІЙ ТА АНТИУТОПІЙ 142

Гадеуш Анастасія
МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ
НА УРОКАХ ІСТОРІЇ 144

Тищенко Костянтин
ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ТА РОЛЬ УЧЕНОГО У В ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО
ПРОЦЕСУ 146

СЕКЦІЯ
«ГУМАНІТАРНІ ПАРАДИГМИ НАУКИ:
АКТУАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ»

Шарпаций Віктор
«П'ЯТА КОЛОНА» В УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ
РОСІЇ 149

Прокопчук Віктор
ПАТРІАРХ ПОДІЛЬСЬКОГО КРАЄЗНАВСТВА 152

Харламов Михайло, Чиркіна-Харламова Марина
ДО ПРОБЛЕМ ДІЯЛЬНОСТІ ДОБРОВОЛЬЧИХ ПОЖЕЖНИХ ДРУЖИН В СЕЛАХ
УКРАЇНИ У РОКИ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ 161

Мудрий Мар'ян
ІСТОРИК В ІДЕЙНИХ ПЕРЕТВОРЕННЯХ ХІХ СТОЛІТТЯ: ІНТЕЛІГЕНТ *VERSUS*
ІНТЕЛЕКТУАЛ? 163

Рудишин Сергій
ФУНДАМЕНТАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
УКРАЇНИ У ВИМІРАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 167

Ткаченко Наталія, Гриценко Андрій
ЖІНОЧІ ПОХОВАННЯ ГЛУХІВСЬКОГО ЄВРЕЙСЬКОГО КЛАДОВИЩА 170

Шевель Анжеліка
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРІВ З ГУМАНІТАРНИХ НАУК
ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ PhD НА ПРИКЛАДІ ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БРЮССЕЛЯ
(UNIVERSITÉ LIBRE DE BRUXELLES) 173

Ціватий Вячеслав
НАУКОВО-ОСВІТНЯ ДИПЛОМАТІЯ ЯК МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ ТРЕНД І
ГУМАНІТАРНА ПАРАДИГМА В УМОВАХ МОНДІАЛІЗОВАНОГО
СВІТОУСТРОЮ ХХІ СТОЛІТТЯ (до 80-річчя Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
та 190-річчя Київського національного університету імені Тараса Шевченка)..... 176

Артюх В'ячеслав «РУССКИЙ МИР»: ІСТОРІЯ ПОНЯТТЯ	180
Страшко Євгенія, Чаленко Альона ЖІНОЧЕ СТУДЕНТСТВО ТА ВИКЛАДАЦТВО НІЖИНСЬКОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ В ПЕРШЕ ПОВОЄННЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ 1943–1964 рр.....	185
Король Віталій ПОШУК ІНДИКАТОРІВ РУРБАНІЗАЦІЇ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА ПІСЛЯ II СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	189
Петренко Наталія РЕАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ДОРОСЛИХ НА СУМЩИНІ 20-30-Х РР. XX СТ.	191
Снегірьов Ігор ОСМИСЛЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ	195
Гурець Микола, Ключев Андрій КРЕАТИВНІ МОЖЛИВОСТІ МУЗЕЮ	197
Рижик Марія АКТУАЛЬНІСТЬ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА РЕЛІГІЙНИХ ПОГЛЯДІВ В УМОВАХ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ: АНАЛІЗ РОМАНУ Ф. ГЕРБЕРТА «ДЮНА»	201
Біліченко Лідія УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ У ЛАВАХ ДИВІЗІЇ ВАФФЕН-СС «ГАЛИЧИНА»...	202
Біліченко Лідія УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІ МІЖДЕРЖАВНІ ВІДНОСИНИ У ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ УНР (1918-1920 РР.)	205
Бондарев Артем ФАКТОР КУЛЬТУРИ ЯК ОСНОВА ІДЕОЛОГІЇ НАЦІОНАЛІЗМУ	207
Клапчук Валерія ГРИГОРІЙ ІЛЬЧЕНКО - ПРЕДСТАВНИК БАНДУРНОГО ОСЕРЕДКУ ХАРКІВЩИНИ	209
Карабін Богдана РОЛЬ КРАЄЗНАВЦЯ М. ПОНОМАРЕНКА У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЗОЛОТОНІЩИНІ.....	212
Мінченко Марина З ІСТОРІЇ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ І СЛУЖІННЯ ПРОТОІЄРЕЯ ВАСИЛЯ МИСЛАВСЬКОГО	214
Остапчук Олексій РАДЯНСЬКА ПРОПАГАНДА І МИСТЕЦТВО У ПЕРІОД ЗАСТОЮ	217

Мозговий Олексій РОЗВИТОК ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ НА ТЕРИТОРІЇ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В ЕПОХУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ.....	219
Поскрипко Нікіта ЕВОЛЮЦІЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ХОРВАТІЇ В ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	222
Кулібова Ярослава ГАМАЛІЇВСЬКИЙ (ХАРЛАМПІЇВСЬКИЙ) МОНАСТИР: В'ЯЗНИЦЯ ЧИ СВЯТА ОБИТЕЛЬ?	225
Поляков Едуард ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПЕРІОДІВ ПОЛІТИЧНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН, ТАКИХ ЯК КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ, НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ГЛУХІВСЬКОГО ТЕХНІКУМУ	227
Погребняк Данило ЗАГАЛЬНІ РИСИ ПОЗИТИВІСТСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ.....	231
Домашенко Максим ЕВОЛЮЦІЯ ОБОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ЄС: ВІД ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДО СПІЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ.....	233
Гапонько Наталія ОПЕРАЦІЇ НАТО В АФГАНІСТАНІ В 2002–2007 РР.....	236
Кобилко Олена ЕКОНОМІКА КОЗАЦЬКИХ ПОЛКІВ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ У XVII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ.....	239
Бондаренко Світлана УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ПОДІЛЛЯ 1920-Х РР.: ПРОБЛЕМИ ІСТОРІОГРАФІЇ, СПЕЦИФІКА ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ.....	241
Спащанський Сергій РЕПРЕСОВАНІ КЕРІВНИКИ П'ЯТИДЕСЯТНИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНИ У 1930-Х РОКАХ	244
Козлова Ірина СЛОУТСЬКІ ЛІСИ: СТРАТЕГІЧНА ВАЖЛИВІСТЬ У РУСІ ОПОРУ ГЛУХІВСЬКИХ ПОВСТАНЦІВ	247
Афанасієвська Анна-Марія «КУЛЬТУРНА РЕВОЛЮЦІЯ» 1920-Х РОКІВ В СРСР ТА ЇЇ ХІД НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ.....	249
Про авторів	252

СЕКЦІЯ
«РОЛЬ ВИДАТНИХ УЧЕНИХ ІСТОРИКІВ ТА ФІЛОСОФІВ У
НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ: РІЧНИЦІ ТА ЮВІЛЕЇ»

СЛАВНІ ЮВІЛЕЇ ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В 2024 РОЦІ

Курок Олександр

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор історичних наук, професор, в.о. ректора

Гриценко Андрій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання

До видатного 150-річного ювілею від дня заснування Глухівського національного університету імені Олександра Довженка в 2024 році додаються всі попередні визначні ювілеї (від 25-річчя в 1899-му до 145-річчя в 2019 році). Однак, цього року також чимало ювілеїв видатних особистостей, що в різний час працювали в нашому закладі вищої освіти.

Першою спробою відзначення ювілею став 1899 рік, коли до 25-річчя від заснування Глухівського учительського інституту викладачем природничої історії М. І. Демковим було написано змістовний нарис про заклад освіти, який був затверджений 19 травня 1899 р. на засіданні педагогічної ради інституту. Директор інституту І. С. Андрієвський бажав видати цей нарис в кількості 600 екземплярів зі спеціального капіталу, що був на балансі установи. Однак, попечитель Київського навчального округу не дозволив витратити кошти, скоротивши видання до звичайної історичної записки. Цей нарис, як окреме джерело, на жаль, не зберігся, як і невідомо про заходи з відзначення чверть вікового ювілею. На 40-річчя від дня заснування Глухівського учительського інституту в 1914 році була спроба написати подібний історичний нарис. У фондах бібліотечної зали рідкісних видань Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка зберігається чернетка нарису. Утім, очевидно, початок першої світової війни, завадив більш широкому відзначенню ювілею [15].

Більш успішним стало відзначення 50-ліття від дня заснування інституту. Так, 1924 р. з Народного комісаріату освіти Української СРР керівництво Глухівського інституту народної освіти отримало повідомлення про плани відзначення п'ятдесятирічного ювілею установи та необхідність написати історичний нарис. З невідомих причин відповідальність за цей проект була покладена на викладача-мовника А. В. Кириченка. Він написав чорновий варіант нарису про Глухівський учительський інститут від заснування й до липня 1924 р. У зв'язку з ліквідацією установи влітку 1924 р. праця не була опублікована й, вірогідно, зберігалася в родинному архіві автора [15; 17].

Утім цей задум отримав друге дихання в 1939 р. на 65-річчя закладу вищої освіти у Глухові. Так була доопрацьована історична записка А. В. Кириченком. Доречно припустити, що урочистості були відмінені або мінімізовані, знову ж таки, через початок нової світової війни та спалахнувших радянсько-польської та радянсько-фінської воєн. Якщо нарис й готувався до річниці, то його не передбачалося видавати, оскільки в ньому відсутні, традиційні для того часу, прославляння партії та радянського керівництва. Можливо, нарис доопрацьовувався до початку радянсько-німецької війни 1941 р., оскільки в ньому немає згадки про її початок [15].

Ще ґрунтовнішою стала підготовка до відзначення значимого 75-літнього ювілею з дня заснування Глухівського учительського інституту, що припав на 1949 рік. Головний вклад уніс тодішній директор інституту Г. Л. Сапітон. До слова у січні цього року ми відзначали 70-річчя від дня його смерті. У рамках написання кандидатської дисертації з історії педагогіки вчений активно вивчав минуле глухівського вишу, зокрема, переписувався з його відомими випускниками (С. М. Сергєєвим-Ценським) та став автором рукопису з історії Глухівського закладу вищої освіти, який був представлений у вигляді машинопису та зберігається у фондах народного історико-педагогічного музею Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка [8].

Наступною віхою з відзначення визначного ювілею став 1974 рік, на який припав 100-літній ювілей Глухівського учительського інституту за ректорства І. Т. Качана. Проводилася значна підготовча робота до ряду заходів. Зокрема, І. М. Ляшко та А. Т. Гамалій видали фотонарис «Глухівський державний педагогічний інститут» (1974 р.) [21]. У ньому, автори стисло, представили періодизацію історії закладу освіти, та діяльності кафедр, їх навчально-методичній, науковій, виховній роботі, допомозі вчителям шкіл в організації позакласної роботи з учнями, роботі музею історії ЗВО.

До 110-ліття Глухівського державного педагогічного інституту в 1984 році було проведено вузівську науково-практичну конференцію «Питання професійної підготовки вчителя у світлі Основних напрямків реформи загальноосвітньої і професійної школи». Її учасники значну увагу приділяли минувшині закладу вищої освіти у Глухові [3; 4].

Значна робота з відзначення ювілею припала на 1994 рік до 120-річчя від часу заснування інституту. За спогадами тодішнього ректора В. М. Куриленка святкуванню передувала належна попередня підготовка. 24 січня 1994 р був виданий наказ № 4 «Про підготовку до відзначення 120-ліття з дня заснування інституту», а в лютому з цього питання було проведене позапланове засідання вченої ради. Був створений оргкомітет, оголошений конкурс на кращу академічну групу, кращу кімнату в студентському гуртожитку. До ювілею завершили створення музею природи, навчально-методичного центру історії України, кабінету українознавства. Була оновлена експозиція музею історії інституту. Урочисте засідання та святковий концерт проводили в районному Будинку культури. Серед гостей були колишні випускники інституту: академік Ф. Д. Овчаренко, тодішній професор, нині академік М. С. Вашуленко, представники місцевих органів виконавчої влади, міністерства освіти, обласного управління освіти, комітету Верховної Ради з питань освіти, закладів освіти. Завдяки турботам оргкомітету з підготовки до свята ряд викладів та співробітників інституту отримали відзнаки міністерства освіти України, місцевої влади,

обласного управління освіти, галузевої профспілки. Крім того, уперше в історії інституту одразу четверо викладачів були удостоєні високого почесного звання Заслужений працівник освіти України: професор Ковальчук Г. В., доценти Нарочна Л.К., Мринська В. І., Кубицький В. А. [6; 7; 15].

До 120-річчя Глухівського вишу і 100-річчя з дня народження О. Довженка, 25-26 жовтня 1994 року було проведено конференцію «Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні». 1994 р. авторським колективом у складі І. М. Ляшка, В. І. Белашова, В. А. Мосіяшенка, В. В. Заїки, В. П. Зінченка, М. П. Гурця було підготовано нарис «Глухівський державний педагогічний інститут (1874-1994 рр.)» [2].

Починаючи з 2004 р. за ректорства О. І. Курка відзначення ювілеїв відбувалося щоп'ять років: 130-річчя (2004), на 135-річчя (2009), на 140-річчя (2014) та на 145-річчя (2019) Зокрема, в рамках відзначення ювілею було видано «Альманах університетської слави. Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (1874–2019)» за редакторства О. І. Курка [1]. І ось ми на порозі такого значимого 150-літнього ювілею, головні події з якого проходять восени 2024 р.

Цей рік також багатий на значимі події та ювілеї видатних особистостей в історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Зокрема, 2 (14) березня - 150-річчя з дня ухвалення рішення про заснування в Глухові учительського інституту з трирічним терміном навчання, що здійснював би підготовку вчителів для міських училищ Чернігівської та Полтавської губерній. 23 березня - 100 років з дня народження українського радянського поета та випускника інституту Олексія Овсійовича Палажченка (1924-1979) [9; 13].

17 квітня – 75 років від дня народження видатного історика, доцента університету Валерія Івановича Белашова (1949-2022) [4]. 18 квітня – 100 років від дня народження Лідії Кирилівни Нарочної (1924-2015) - української вченої у галузі педагогіки та методики викладання природознавства, Заслуженого працівника народної освіти України (1994), а 19 квітня – також 100 років від дня народження відомого фізика та методиста В'ячеслава Антоновича Кубицького (1924-2008). 20 серпня – 150-літній ювілей Якова Миколайовича Морачевського (1874 - ?) - завідувача педагогічними курсами Глухівського педагогічного інституту в 1925-1925 рр. [7; 11; 15; 17; 19].

Новий 2024-2025 навчальний рік почнеться з відзначення 70-річчя з надання статусу Глухівського державного педагогічного інституту в 1954 році, а 1 жовтня – 15 років від дня надання Глухівському університетові статусу національного [22].

Серед персоналій також багато ювілеїв. Зокрема, 10 вересня буде відзначатися 130 років з дня народження великого Олександра Петровича Довженка (1894-1956), який закінчив інститут 110 років тому в 1914 р. 24 вересня – 85 років від дня народження ректора Глухівського державного педагогічного інституту в 1985-1990 роках Леоніда Володимировича Гнатюка (1939-2021), а 25 жовтня – 95 років від дня народження ректора Глухівського державного педагогічного інституту в 1971-1980 роках Івана Тихоновича Качана (1929-2006) [14].

Ну і вінцем вшанування 150-літнього флагмана вищої педагогічної освіти стануть ювілеї від дня офіційного відкриття Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка – 3 жовтня та початку навчальних занять у Глухівському учительському інституті – 19 жовтня [10; 12; 16; 18].

ЛІТЕРАТУРА

1. Альманах університетської слави. Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (1874–2019) / гол. ред. Курок О. І. Суми: ПВП «Видавничий будинок «Еллада», 2019. 196 с.
2. Белашов В. І., Гурець М. П., Заїка В. В. та ін. Глухівський державний педагогічний інститут (1874 -1994 рр.). Суми: ВВП «Мрія» - ЛТВ. 46 с.
3. Белашов В. І. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874 – 2014 рр.). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. Вип. 2. С. 39-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2014_2_8 (дата звернення: 27.03.2024).
4. Белашов Валерій Іанович: життєпис, наукова і педагогічна діяльність: до 75-річчя від дня народження / Укладачі: А. П. Гриценко, О. А. Чумаченко. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 77 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).
5. Валерій Іванович Белашов (1949 - 2022) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, С. П. Жукова, О. А. Чумаченко, О. Ф. Белашова]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 68 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL : <http://46.201.250.252/handle/123456789/1959> (дата звернення: 27.03.2024).
6. Володимир Михайлович Куриленко (1948 - 2012) : біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, Н. В. Гоголь]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL : <http://46.201.250.252/handle/123456789/2481> (дата звернення: 27.03.2024).
7. Вячеслав Антонович Кубицький (1924 - 2008) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя від дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Коренева]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).
8. Григорій Львович Сапітон (1901 - 1954) : біобібліогр. покажчик до 70-річчя від дня смерті / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко; В. А. Гриценко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 67 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).
9. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах 2023 № 2*. С. 157–162. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21> (дата звернення: 29.03.2024).
10. Гриценко А.П., Курок О.І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі ХХ-ХХІ століть. *Освіта і наука ХХІ століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 трав. 2022 р.). 2022. 253 с. С. 48-49.
11. Гриценко А. П. Матеріали до біобібліографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр. (Доповнення)». / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена

та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

12. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16> (дата звернення: 22.12.2023).

13. Гриценко А.П., Ащаулова Т.А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25 (дата звернення: 07.03.2024).

14. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. / Національний заповідник «Глухів», Інститут історії України НАН України, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140 – 147.

15. Кириченко А. В. Історія Глухівського учительського інституту 1874 по 1924 роки : біобібліогр. покажчик до 150-річчя з часу заснування університету / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко; В.М. Крижанівський]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

16. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2020. С. 233 – 237.

17. Курок О., Гриценко А., Крижанівський В., Чумаченко О. Глухівський інститут в 1917– 1924 рр.: між дерусифікацією та українізацією. *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230105> (дата звернення: 29.03.2024).

18. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ: збірник наукових праць* / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19-23.

19. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> (дата звернення: 27.03.2024).

20. Лідія Кирилівна Нарочна (1924 - 2015) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя від дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Коренева]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

21. Ляшко І. М., Гамалій А. Т. Глухівський державний педагогічний інститут. Харків: Прапор, 1974. 47 с.

22. Про надання Глухівському державному педагогічному університету імені Олександра Довженка статусу національного: Указ Президента України від 1 жовтня 2009 р., № 792 / 2009. *Офіційний вісник України*. 2009. № 77. С. 11.

ІСТОРИЧНА ШКОЛА «ГЛУХІВСЬКОГО ПЕРІОДУ В ІСТОРІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ» В. І. БЕЛАШОВА

Гриценко Андрій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання

Голуб Анжеліка

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання
аспірантка спеціальності 032 Історія та археологія

Валерій Белашов інститутським викладачем став порівняно пізно – в 30-річному віці. Він народився 16 квітня 1949 р. у м. Глухів Сумської обл. в родині службовців. Першу освіту здобув 1968 р. на відділенні «Електрифікація сільського господарства» Глухівського технікуму гідромеліорації та електрифікації ім. С.А. Ковпака, а другу – університетську, під час роботи в Глухівському районі електромереж, на заочному відділенні історичного факультету Харківського державного університету імені О.М. Горького, одержавши диплом із присвоєнням кваліфікації історика, викладача історії та суспільствознавства [1; 2; 45 12].

Був призначений на посаду викладача історії КПРС на кафедрі марксизму-ленінізму Глухівського державного педагогічного інституту імені С.М. Сергєєва-Ценського з погодинною оплатою з 10 вересня 1979 р., продовжуючи працювати з грудня 1976 р. учителем історії та суспільствознавства в Глухівській зразковій середній школі № 2. Управління викладання суспільних наук міністерства вищої та середньої спеціальної освіти Української РСР у жовтні 1979 р. дозволило ректору Глухівського державного педагогічного інституту імені С.М. Сергєєва-Ценського І.Т. Качану, як виключення, оголосити конкурс на заміщення вакантної посади асистента кафедри марксизму-ленінізму, яку згідно рішення ради Глухівського педінституту з 12 листопада 1979 р. обійняв В.І. Белашов. Уже в листопаді 1981 р. він проходив стажування в Інституті підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук при КДУ ім. Т.Г. Шевченка, а два роки (1983–1985) був стажистом-дослідником Київського педінституту. Президія Республіканської Ради в галузі історії КПРС та партійного будівництва в довідці за підписом ученого секретаря Республіканської Координаційної Ради В.В. Мусієнко схвалила 18 березня 1984 р. тему кандидатської дисертації «Діяльність Комуністичної партії з удосконалення викладання суспільних наук у вищих навчальних закладах. За два роки стажування в Києві, Харкові, Одесі та Львові зібрав архівний матеріал для написання дисертації, по темі якої станом на червень 1985 р. мав 4 публікації. Склавав кандидатські мінімуми, однак у країні розпочалася «Перебудова» та тема потребувала уточнення [2; 3; 6; 12; 15; 17].

У цей час В.І. Белашов став відомим краєзнавцем, а до серпня 1984 р. підготував першу частину путівника по Глухову (план здати в друк у 1986 р.), активно публікувався в місцевій пресі (10 статей). За цей період прочитав близько 200 лекцій перед населенням Глухова та району. Одночасно з цим, вже станом на 1985 р. вів дослідницьку діяльність із встановлення більш ранньої дати згадки м. Глухова. Згідно рішення ради Глухівського педінституту був обраний на посаду старшого викладача

кафедри марксизму-ленінізму з 27 вересня 1985 р. За наказом міністерства освіти УРСР і за підписом заступника міністра В.М. Курила був прикомандирований до річної аспірантури Київського державного педінституту ім. О.М. Горького з 1 січня 1986 р. [2; 3; 8; 10; 12].

Для подальшої активізації ідейно-виховної, культурно-масової та фізкультурної роботи в інституті, координації роботи деканатів, кафедр, кураторів і громадських організацій з виховної роботи зі студентами з 22 січня 1987 р. на громадських засадах у Глухівському педагогічному інституті було введено посаду проректора з виховної роботи. Цю посаду й обійняв В.І. Белашов. У обов'язки проректора входило: планування, організація ідейно-виховного, морального, трудового, естетичного та фізичного виховання студентів; контроль за станом виховної роботи серед здобувачів, діяльності рад студентського самоврядування, впровадження журналу суспільно-політичної активності; керівництво оформленням наочної агітації навчальних приміщень і гуртожитків. Після обрання заступником завідувача кафедрою марксизму-ленінізму з 17 травня 1988 р. він залишив попередню посаду (одна з назв – проректор із ідейно-виховної роботи) [2; 7; 9; 11; 12].

З 15 травня 1990 р. був призначений в.о. завідувача кафедри марксизму-ленінізму, а вже з 4 вересня цього ж року звільнений, залишившись старшим викладачем кафедри через необхідність завершення роботи над кандидатською дисертацією. Станом на вересень 1990 р. ученим вже було видано 11 публікацій на тему дисертації та дві статті в енциклопедичному збірнику «Великий Жовтень і громадянська війна на Україні» (1987 р.). Також у 1987 р. побачила світ стаття про Глухів у путівнику російською мовою «Золотое ожерелье Сумщины». З 1 жовтня 1990 по 1 січня 1991 р. В. І. Белашов проходив підвищення кваліфікації на кафедрі політичної історії Київського університету.

З проголошенням незалежності України та в відповідності з Законом України «Про освіту», в умовах повної відсутності нових підручників і учбових посібників, він розробив і ввів курси з історії України на факультетах підготовки вчителів загальнотехнічних дисциплін і підготовки педагогічних працівників початкових класів, історичного краєзнавства на факультеті дошкільного виховання, а також спецкурс «Проблеми міжнаціональних відносин» на факультеті підготовки вчителів загальнотехнічних дисциплін. Також Валерій Іванович розробляв нові плани та методичку організації, проведення семінарських занять, передбачаючих вивчення нової літератури з історії, державних документів України, використовував більшу різноманітність активних форм і типів семінарів. Станом на жовтень 1993 р., у відповідності з рішенням кафедри, завершив у рукописному варіанті написання учбового посібника для студентів «Глухів – столиця гетьманської України. 1708 – 1782 рр.», а також монографію «Глухів – забута столиця гетьманської України», яка вийшла з друку в видавництві «Україна» в 1992 р. За цією темою дослідник підготував 8 публікацій, загальним об'ємом два друкованих аркуші. До республіканського видавництва «Абрис», у співавторстві, подано монографію «Забута столиця України. Культурно-історичні студії Глухова». На основі опублікованих праць передбачався захист кандидатської дисертації. Белашов Валерій Іванович брав участь у обласних і міжвузівських конференціях в якості голови редакційної колегії, в підготовці та редагуванні збірника матеріалів науково-практичної конференції «Історико-культурна спадщина Глухівщини», присвяченої 1000-літтю м. Глухова. У вересні-жовтні 1991 р.

і в червні-жовтні 1992 р. він працював за сумісництвом науковим співробітником археологічної експедиції Глухівського міськвиконкому та Сумського обласного відділення Українського фонду культури [1; 2; 4; 11; 12; 14; 17].

З 15 листопада 1993 р. почав працювати на посаді доцента кафедри суспільних наук за контрактом. До 120-літнього ювілею Глухівського учительського інституту, у складі авторського колективу підготував і як голова редакційної колегії забезпечив видання книги «Глухівський учительський інститут (1874–1994 рр.)». Протягом 1993–1996 рр. удосконалив розроблені раніше курси, зокрема, історію України на факультеті підготовки вчителів початкових класів, а також спецкурси з історичного та мистецтвознавчого краєзнавства на факультеті дошкільного виховання та підготовки вчителів початкових класів, спецкурс «Проблеми міжнаціональних відносин» на заочному відділі того ж факультету. За затвердженою міністерством освіти теми «Історико-культурна спадщина Глухова як столиці Гетьманщини ХУІІІ ст. в контексті розвитку України» активно працював над дослідження питань «Глухівського періоду» історії України. У відповідності з рішенням кафедри, завершив видання посібника для учбової та наукової роботи студентів і учнів середніх шкіл до «Глухівського періоду» історії України (1708–1982 рр.) під назвою «Глухів – столиця гетьманської і Лівобережної України» [2; 3; 7; 11; 13; 16].

У 1993 р. був членом редакційної колегії по підготовці до друку матеріалів науково-практичної конференції: «Використання народознавчого, краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі (Глухів, 1993); у 1994 р. – членом редакційної колегії по підготовці до друку матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 120-річчю Глухівського педагогічного інституту та 100-річчю з дня народження його випускника О. Довженка. Крім зазначеного, був відповідальним редактором наукової конференції, присвяченої 250-річчю з дня народження М.С. Березовського (Глухів, 1995); членом редколегії по підготовці до друку тез науково-практичної конференції, присвяченого 30-літтю педагогічного факультету Глухівського педінституту.

10 вересня 1996 р. – рішенням ученої ради Глухівського державного педагогічного інституту В.І. Белашову було присвоєно вчене звання доцента по кафедрі суспільних наук із послідуочим рішенням Атестаційної колегії міністерства освіти України від 24 квітня 1997 р. Цього ж року кафедра одержала назву кафедри соціально-економічних дисциплін. Згідно рішення вченої ради Глухівського державного педагогічного інституту ім. С.М. Сергєєва-Ценського з В.І. Белашовим було укладено контракт на посаду завідувача кафедри соціально-економічних дисциплін терміном на 5 років з 6 лютого 1998 р. Потім він неодноразово продовжувався до 2011 р. У зв'язку з перспективою відкриття спеціальності 7.010.103 «Педагогіка і методика середньої освіти. Історія», станом на березень 2005 р., разом із старшими викладачами В.А. Борисенком і В.В. Заїкою та асистентом А.В. Лісневським, а також відділом ліцензування, підготували всі необхідні матеріали для ліцензування цієї спеціальності [2; 9; 10; 11].

У 2006–2007 рр. разом із дружиною Оленою Федорівною тривала його діяльність із вивчення матеріалів і підготовці до друку обласного тому «Зводу пам'яток історії та культури України по Сумській області». Джерельною базою видання є матеріали державного архіву Сумської області, Центрального архіву Міністерства оборони Російської Федерації, архівів Сумського обласного та Глухівського міського

об'єднаного військоматів. Для поглибленого вивчення історії України з найбільш важливих і малодосліджених тем, підготував до друку в видавництві університету, в відповідності з усіма вимогами до грифу Міністерства освіти та науки України, навчальний посібник «Гетьманщина мовою документів і матеріалів другої половини XVII–XVIII ст. Хрестоматія – посібник» [1; 2; 5; 7; 8].

2009 р., з нагоди 60-річного ювілею В.І. Белашова було нагороджено нагрудним знаком Міністерства освіти та науки України «Відмінник освіти України», згідно наказу № 290-К від 13 травня 2009 р. За багаторічну сумлінну роботу та вагомий внесок у справу підготовки педагогічних кадрів вченого двічі було нагороджено Почесною грамотою Міністерства освіти України за підписом заступника міністра В.О. Зайчука в 2005 році та за підписом міністра С.М. Ніколаєнка (за сумлінну працю, особистий внесок у підготовку висококваліфікованих спеціалістів та плідну науково-педагогічну діяльність). Крім того, учений був нагороджений грамотою Академії педагогічних наук за плідну роботу з підготовки навчальних посібників із історії України та з нагоди 125-річчя Глухівського державного педагогічного інституту (за підписом президента В.Г. Кременя) Також за вагомий особистий внесок у створенні духовних цінностей та високу професійну майстерність був нагороджений почесною грамотою Міністерства культури та мистецтва України (за підписом державного секретаря В.Л. Стасюка).

Протягом 2009–2010 рр., як завідувач кафедри разом із викладачами, підготував відкриття в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка нової спеціальності «Середня освіта (Історія)». Для її відкриття, кафедру в 2010 р. було перейменовано на кафедру історії. 2011 р. було проведено ліцензування спеціальності «Середня освіта (Історія)» та перший набір здобувачів вищої освіти. 1 липня 2011 р., після завершення ліцензування спеціальності, В.І. Белашов за власним бажанням перейшов на посаду доцента [2; 3; 5; 12].

2015 р. брав участь у написанні та виданні книги «Глухів. Випробування війною», де він є автором розділів «Глухівська операція 1943 р.» та «Вшанування пам'яті». Входив до складу робочої групи Глухівської міської ради з питань розвитку Глухова як історико-культурного центру України з перетворенням його на центр міжнародного туризму. У червні 2019 р. Валерій Іванович видав найбільш повне монографічне дослідження «Глухів – столиця Гетьманської України (1708–1782 рр.): (від перших поселень до сучасності)».

Передчасно помер 20 липня 2022 р., залишивши добру пам'ять і багатющу спадщину: 10 монографій, 5 навчальних посібників, понад 20 наукових статей, понад 50 доповідей на міжнародних, всеукраїнських, регіональних, міжвузівських, тематичних читаннях і тез, а також більше 100 публікацій в всеукраїнських, обласних і регіональних часописах, газетах і видавництвах [1; 2; 7; 10; 15; 18; 19].

ЛІТЕРАТУРА

1. Белашов Валерій Іванович: життєпис, наукова і педагогічна діяльність: до 75-річчя від дня народження / Укладачі: А. П. Гриценко, О. А. Чумаченко. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 77 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

2. Валерій Іванович Белашов (1949–2022): біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка; керівник вид. проєкту О.І. Курок; уклад.: А.П. Гриценко, С.П. Жукова, О.А. Чумаченко,

О.Ф. Белашова. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 68 с.: фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/1959> (дата звернення: 07.04.2024 р.).

3. Валерій Іванович Белашов. Персональна бібліографічна пам'ятка / уклали: І. Л. Рулькова, Л. В. Лисенко, О. А. Басанець; Бібліотека Глухівського державного педагогічного університету імена Олександра Довженка. Глухів, 2009. 13 с.

4. Гриценко А.П., Колієнко А.А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах*. 2023. № 2. С. 157–162. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21> (дата звернення: 07.04.2024 р.).

5. Гриценко А. Дослідник глухівського періоду в історії Гетьманщини. 20 липня минула річниця смерті доцента Глухівського національного педагогічного університету Валерія Івановича Белашова. *Глухівщина*. 2023. № 29. С. 2.

6. Гриценко А.П., Курок О.І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі ХХ–ХХІ століть. *Освіта і наука ХХІ століття*: матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. Глухів, 4 трав. 2022 р. С. 48–49.

7. Гриценко А. Пам'яті Валерія Івановича Белашова (1949–2022). *Сіверянський літопис*. 2023. № 3. С. 141–142. URL: <https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/353/299> (дата звернення: 07.04.2024 р.).

8. Гриценко А. Пам'яті Валерія Белашова, дослідника «Глухівського періоду в історії Гетьманщини». *Глухів.city*. 2023. URL: <https://hluhiv.city/blogs/300863/pamyati-v-i-byelashova-doslidnika-gluhivskogo-periodu-v-istorii-getmanschini> (дата звернення: 07.04.2024 р.).

9. Гриценко А. Пам'яті видатного історика. До першої річниці смерті доцента Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка Валерія Івановича Белашова. *Тиждень*. 2023. № 29 (1258). С. 4. 2023; № 30 (1259). С. 4.

10. Гриценко А. Пам'ять про дослідника дослідника «Глухівського періоду в історії Гетьманщини» [До річниці смерті Валерія Белашова]. *Сумський історичний портал*. 2023. URL: <https://cutt.ly/uw7SJzoW> (дата звернення: 07.04.2024 р.).

11. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць / Національний заповідник «Глухів», Інститут історії України НАН України, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140–147.

12. До 70-річчя Валерія Івановича Белашова. *Історичні студії суспільного прогресу*: електронний науковий журнал / редкол.: Курок О.І. (гол.), Чумаченко О.А. (заст. гол. ред.), Крижанівський В.М. (відп. ред.). Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України. Вип. VII. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2019. С. 246–250. URL: <https://cutt.ly/Fw7SJYew> (дата звернення: 07.04.2024 р.).

13. Курок О.І., Гриценко А.П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2020. С. 233–237.

14. Курок О., Гриценко А., Крижанівський В., Чумаченко О. Глухівський інститут в 1917–1924 рр.: між дерусифікацією та українізацією. *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230105> (дата звернення: 07.04.2024 р.).

15. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської*

та історичної освітньої галузі в умовах НУШ: збірник наукових праць / редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19–23.

16. Курок О.І., Гриценко А.П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12–24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> (дата звернення: 07.04.2024 р.).

17. Магар М. Валерій Белашов – автор книги. *Народна трибуна*: Глухівська міськрайонна газета. 1992. № 63 (10688). С. 1, 2.

18. Помер Валерій Белашов. *Сумський історичний портал*. 2022. URL: <https://history.sumy.ua/news/9579-pomer-valerii-bielashov.html> (дата звернення: 07.04.2024 р.).

19. На 74-у році життя помер глухівський історик, викладач, науковець ВАЛЕРІЙ ІВАНОВИЧ БЕЛАШОВ *Кур'єр + ТРК «Глухів»* : обласна інформаційна газета. 2022. 21 липня. URL: <https://cutt.ly/Rw7SJJ0o> (дата звернення: 07.04.2024 р.).

МИРОСЛАВ ПОПОВИЧ ЯК ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ І КУЛЬТУРИ: ШЛЯХОМ «НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ» (ДО 95-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Вдовиченко Георгій

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

доктор філософських наук, доцент кафедри української філософії та культури

Один із найвідоміших випускників філософського факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, який закінчив його у рік смерті Й. Сталіна, а в рік проведення XX з'їзду КПРС вступив до аспірантури Інституту філософії АН УРСР і до кінця життя працював у ньому, останні вісімнадцять років (2001 - 2018) - на посаді його директора, М. Попович є однією із чільних постатей-символів вітчизняних філософських освіти, науки та культури епохи постмодерну. Наступник академіка АН УРСР П. Копніна на посаді завідувача заснованого ним відділу логіки і методології науки у 1969 - 2001 рр., як одного з найнонконформніших відділів згаданого інституту, академік НАН України М. Попович став 2001 р. наступником академіка АН УРСР В. Шинкарука на посаді директора вже Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Творець філософської думки УРСР і незалежної України, він був не менш знаним діячем новітнього вітчизняного суспільно-політичного життя.

Співзасновник Народного Руху України і перший голова його Київського осередку, співголова Партії демократичного відродження України, а згодом - і учасник Ініціативної групи «Першого грудня», прибічник європейської соціал-демократії М. Попович, за визнанням його колег, був у СРСР «вільнодумцем» і, за словами В. Табачковського, посідав чільне місце в опозиції знелюдненій та зненауковленій офіційній філософії. Визнаючи очолюваний ним тоді відділ за створену П. Копніним доволі успішну і відверто опортуністичну дослідницьку групу, М. Попович поставав у очах своїх колег, наприклад відомого діяча Руху Опору і в'язня сумління В. Лісового,

прибічником загальнодемократичних ідей,

який негативно ставився до стереотипів російського шовінізму і в 60-х рр. ХХ ст. солідаризувався з вітчизняними дисидентами. Провідний розробник засад школи П. Копніна чи т. зв. «червоного позитивізму», дослідник французького ірраціоналізму та ідей Віденського гуртка, він лишився чи не найвпізнаванішим філософом України – дослідником історії української філософії і культури.

Лауреат Національної премії України ім. Тараса Шевченка за монографію «Нарис історії культури України» (2001), він відомий, у тому числі, як дієвий учасник найвідоміших науково-дослідних проектів згаданого інституту 60-х – 80-х рр. ХХ ст. з історії української філософії. Саме ці три – найвідоміші з них нині: «Нарис історії філософії на Україні» (1966), «Філософська думка в Києві: історико-філософський нарис» (1982), «Історія філософії на Україні: у 3 томах» (1987), - є вагомими підсумками реалізації М. Поповичем та його колегами під орудою трьох директорів вказаного інституту – Д. Острянина, П. Копніна та В. Шинкарука, творчо-інноваційного імпульсу епохи хрущовської «відлиги» до фіналу горбачовської «перебудови». Дослідник у першому з цих видань історії діалектичного матеріалізму в УРСР, а в другому – розвитку логіки і методології науки там само, М. Попович, вже як член редколегії першого тому третього з цих видань, став, спільно з В. Шинкаруком, співавтором його першого розділу «Міфологічні уявлення східнослов'янських племен (V – IX ст.)».

Якщо участі М. Поповича в першому виданні передували вихід у світ ряду його монографій, як: «Похід проти розуму» (1960), «Проти сучасних критиків марксистського матеріалізму» (1964) і участь у колективній монографії «Логіка наукового дослідження» (1965), - то до опублікування другого він написав такі праці: «Логіка і наукове пізнання» (1971), «Філософські питання семантики» (1975) та «Нарис розвитку логічних ідей в культурно-історичному контексті» (1979). Докладно осмислений ним згодом, передусім у праці [7], цей багатий досвід виявився одним із засновків звернення М. Поповича у 80-х рр. ХХ ст. до найширшого спектра українознавчої тематики – від дохристиянських вірувань східних слов'ян до творчої спадщини Г. Сковороди і М. Гоголя. Хронологічною точкою відліку публічного вияву цього зацікавлення, на наш погляд, є вміщена в першому числі за 1980 р. часопису «Філософська думка» стаття М. Поповича «Образ світу у давніх слов'ян».

Безпосередній свідок і, фактично, учасник ініційованого його колегами з інституту С. Кримським та В. Горським, у контексті офіційного святкування в УРСР і СРСР 1500-річчя Києва, «гуманітарного повороту» філософії УРСР та переорієнтації радянської історико-філософської науки від її «натуралізації до гуманізації», М. Попович, на відміну від цих двох мислителів, звернув увагу не на християнські, передусім візантійські, джерела «києворуського» любомудрія, а на «найдавніші уявлення про місце людини в світі, властиві слов'янському язичництву». Розробляючи у присвяченій цій темі монографії [5] оригінальну версію «реконструкції й осмислення реалій архаїчних слов'янських культур» на основі понад двохсот прикметних джерел, М. Попович використав матеріали усіх вісьмох її розділів: «Риси архаїчного світогляду», «Індоевропейський фон», «Слов'яни та їх сусіди», «Лад та хаос», «Тіло й дух», «Світ людей і світ богів», «Архаїчна онтологія і час» та «Криза язичництва», - при написанні разом із В. Шинкаруком згаданого розділу першого тому – «Філософія доби феодалізму», колективної монографії «Історія філософії на Україні: у 3 томах»

(1987).

Не менш показовими взірцями українознавчого історико-культурного та історико-філософського доробку М. Поповича є його розвідки про життя й творчість найвідоміших вітчизняних мислителів Просвітництва і Романтизму – Г. Сковороду та М. Гоголя. Перша з них [1], написана спільно з І. Драчем і С. Кримським до 250-річчя з дня народження Г. Сковороди, зазнала цензурних перешкод і була видана лише в 1984 р. у серії біографічних творів «Уславлені імена» видавництва «Молодь». А вже в 1989 р. – до 180-річчя з дня народження М. Гоголя, в тій же серії видано роман-есе М. Поповича «Микола Гоголь» [4], який, як і два згадані вище видання, став блискучим прологом до написання їх автором праці «Нарис історії культури України» (2001). Її виходу передувала поява низки знакових монографій М. Поповича, зумовлених осмисленням ним багатого досвіду власної та інституту участі у здобутті Україною незалежності, зокрема: «Національна культура і культура нації» (1991), «Європа – Україна – праві і ліві» (1996), «Раціональність і виміри людського буття» (1997).

Опублікування згаданого нарису увібрало в себе широкий науковий та громадський досвід М. Поповича, в тому числі – і як учасника Демократичної платформи та, що прикметно, публічного опонента тоді секретаря ЦК КПУ з ідеологічної роботи, а згодом – першого Президента України, Л. Кравчука, під час їх дискусії на Першому каналі УТ у 1989 р. Продовженням цього нарису в першому десятиріччі цього віку стали як «Культура: ілюстрована енциклопедія України» (2009), так і низка розвиваючих на вищому щаблі історичний досвід їх автора видань, передусім «Червоне століття» (2005) та «Григорій Сковорода: філософія свободи» (2007). Показово, що у виступах і публікаціях наступного десятиліття, як-от у інавгураційній лекції Почесного професора НаУКМА від 1 вересня 2015 р. – «Київ як «Другий Єрусалим», та в підсумковій - виданій у рік кінця його земного шляху, книзі «Філософія свободи» (2018), М. Попович, по суті, сполучив здобутки своїх українознавчих студій з гуманістичним баченням антропологічного досвіду класиків філософії від античності до модерну з його монографії під промовистою назвою «Бути людиною» (2011).

Простежуючи творчий шлях її автора від його перших публікацій по сторінках двох передмов його багаторічного колеги по інституту П. Йолона до присвячених М. Поповичу біобібліографії і збірника праць [2, 8], ми збагачуємо це бачення свідченнями інших його товаришів з фаху, як-от В. Козловського [3]. Студент філософського факультету КДУ ім. Т. Г. Шевченка 70-х рр. ХХ ст. - слухач спецкурсу М. Поповича «Основи наукового дослідження», він понад сорок років був свідком його «творчої еволюції»: «від логіко-методологічних до історико-культурологічних досліджень, від вивчення світогляду стародавніх слов'ян до філософії Сковороди». До текстів багатьох зарубіжних дослідників історії вітчизняних науки і культури ХХ – ХХІ ст. з філософів України увійшла,

головним чином, постать М. Поповича як громадського діяча, позицію якого так яскраво відображено у збірнику його статей «Истина. Правда. Життя. Думки небайдужої людини» (2010).

Радянський і пострадянський періоди наукової творчості М. Поповича, які разом охопили понад шість десятиліть – 50-і рр. ХХ – 10-і рр. ХХІ ст., були позначені його плідним внеском до вивчення історії українських філософії та культури від Середніх віків до постмодерну. Учасник знаних наукових проектів Інституту філософії АН УРСР

60-х- 80-х рр. ХХ ст. - перших спроб відтворення історії філософії України за постсталінського періоду, та праць, присвячених дослідженню світоглядів як давніх слов'ян, так і чільних діячів рідної культури від Бароко до Романтизму, як-от П. Могили, Л. Барановича і Т. Шевченка, він, водночас, звернув увагу на постаті визначних діячів українських національних відроджень – від І. Мазепи до М. Драгоманова і С. Петлюри. Дослідник внеску І. Дзюби та Є. Сверстюка до вітчизняних модерних національно-культуротворення, М. Попович не оминув увагою і такий вкрай промовистий художній їх символ, як образи українських польових квітів з полотен К. Білокур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Драч І. Ф. та ін. Григорій Сковорода: Біографічна повість / І. Ф. Драч, С. Б. Кримський, М. В. Попович. – Київ: Молодь, 1984. 216 с.
2. Йолон П. Переднє слово / Петро Йолон. *Філософські діалоги*. Філософія. Культура. Суспільство: Збірник наук. праць. 2015. Вип. 9-10.: До 85-річчя академіка Мирослава Поповича. С.5-25.
3. Козловський В. Мирослав Попович про людину в історії: фази розлому. *Філософська думка*. 2018. №5. С.72 – 80.
4. Попович М. Микола Гоголь: Роман-есе. Київ: Молодь, 1989. 208 с.
5. Попович М. Мировоззрение древних славян. Киев: Наукова думка, 1985. 168 с.
6. Попович М. Нарис історії культури України: [посібник]. Київ: АртЕк, 1998. 727 с.
7. Попович М. В. Філософія свободи=Философия свободы / Мирослав Попович; упоряд.: Л. Ф. Артюх, Н. Б. Вяткіна; передмова Н. Б. Вяткіної. Харків: Фоліо, 2018. 524 с.
8. Попович, Мирослав Володимирович. Біобібліографічний покажчик // Укладач О. Лукашук; Авт. вступ. ст. П. Йолон. Київ : Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2010.

ДИРЕКТОРСТВО ГРИГОРІЯ САПІТОНА У ГЛУХІВСЬКОМУ УЧИТЕЛЬСЬКОМУ ІНСТИТУТІ

Гриценко Андрій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри історії, правознавства та
методики навчання

Григорій Львович Сапітон народився 26 жовтня 1901 р. у с. Тупичів тодішньої Тупичівської волості Городнянського повіту на півночі Чернігівської губернії (з 2017 року село - центр Тупичівської сільської територіальної громади Чернігівського (до 2020 року - Городнянського району) Чернігівської області) у селянській родині. Після закінчення 1921 р. вчительських курсів він як вчитель 7-літньої школи навчальний рік він працював учителем початкової школи у сусідньому селі Вихвостів Чернігівської губернії. Після демобілізації в 1924 р. вступив на навчання на фізико-математичний факультет Чернігівського інституту народної освіти, який закінчив з відзнакою 1927 р. за спеціальністю «викладач фізики і математики» [3; 7; 9; 15].

У 1927–1930 рр. Григорій Сапітон працював викладачем фізики та електротехніки в профтехшколі в селищі Добрянка (з 2020 року – центрі однойменної селищної громади) на півночі Чернігівщини. На початку вересня 1930 р. він переїхав до Шостки (з 1939 р. – Сумської області), де в 1930–1931 навчальному році працював асистентом Шосткинського хіміко-технологічного інституту. А у вересня 1931 р. разом з дружиною та синами переїхав до Чернігова, де наступний 1931–1932 навчальний рік пропрацював асистентом Чернігівського інституту соціального виховання, а дружина тут навчалася на заочному відділенні, але не працювала. У 1932 році Г. Сапітон переїхав до Глухова, де, спочатку, з вересня 1932 по 23 травня 1934 р. працював доцентом Глухівського сільськогосподарського інституту, а дружина в цей час (з 1932 по 1934-й) навчалася на фізико-математичному відділенні в Глухівському учительському інституті. Однак, потрапивши «під роздачу» під час кампанії масової партійної чистки» 32-річний Григорій Сапітон зазнав безпідставної критики та гонінь. Звинувачений «у відсутності достатнього ділового зв'язку в своїй роботі та небажанні стати вище своїх зоологічних інтересів» був змушений рік перебувати без роботи та найголовніше, довге, без улюблених наукових пошуків [4; 8; 17].

Тільки через деякий час, у 1935 р., до Глухівської середньої школи механізації сільського господарства (нинішній коледж), де працювала викладачкою математики дружина перейшов і Григорій Сапітон та обійняв посаду завідувача учбової частини та викладав електротехніку. Через два роки він знову змінив місце роботи: у 1937–1939 рр. обіймав посаду завідувача учбової частини Глухівської школи №3. Також за сумісництвом з 1 вересня 1938 року почав працювати викладачем фізики в Глухівському учительському інституті, до якого повністю перейшов в 1939 р. на посаду старшого викладача фізики та декана фізико-математичного факультету Глухівського учительського інституту. Продуктивну педагогічну діяльність обидвох освітян у родині перервав початок фашистської окупації Глухівщини 27 серпня 1941 року. Влітку разом з деякими колегами з інституту мав скласти кандидатський мінімум, але розпочалася війна. Утім, він одержав державну відстрочку від мобілізації в лави Червоної армії [3; 10].

Упродовж 1941 - 1944 рр. Григорій Сапітон перебував у евакуації, де з 21 жовтня 1941 р. працював викладачем електротехніки Дятьковського склокерамічного технікуму в м. Вольську Саратовської обл., евакуйованого з Брянщини. Одночасно з 1 жовтня 1942 по 10 жовтня 1943 р. за сумісництвом працював викладачем фізики Вольського учительського інституту (з 1999 року - Вольське педагогічне училище імені Ф.І. Панфьорова) [3; 4].

З поверненням радянської влади на Глухівщину восени 1943 року Глухівський учительський інститут у жовтні 1943 року відновив свої діяльність. За викликом народного комісаріату освіти Української РСР Григорій Сапітон прибув з евакуації у розпорядження Глухівського учительського інституту лише 17 лютого 1944 р. знову обійняв посади старшого викладача фізики, завідувача кафедри фізики та декана фізико-математичного факультету (завідувача фізико-математичного відділу) Глухівського учительського інституту. У 1945 році Г. Сапітон удруге став членом сталінської ВКП(б) та був нагороджений медаллю «За трудовую доблесть» [3; 13].

1 вересня 1947 р. ученого наказом заступника міністра освіти УРСР О. М. Філіппова за № 2028 від 22 серпня 1947 р. було призначено директором Глухівського учительського інституту, звільнивши від обов'язків завідувача фізико-

математичного відділу. В цей час директорства його обрали членом пленуму Глухівського райкому партії. У 1949 р. до 75-річчя Глухівського учительського інституту він активно вивчав минуле глухівського вишу, зокрема, переписувався з його відомими випускниками (С. М. Сергєєвим-Ценським) та став автором рукопису з історії Глухівського закладу вищої освіти [1; 2; 3; 6; 11; 12; 14; 17].

Здавалося наслідки репресій середини 1930-х рр. уже були позаду: знову із захопленням почав займатися улюбленою наукою. Так, у травні 1950 р. Г. Сапітон склав кандидатські іспити з педагогіки. Працював над написанням кандидатської дисертації. Професійно викладав в учительському інституті фізику та методику фізики. Однак знову став жертвою повторних репресій та сфабрикованих справ Сталіна в рамках триваючих кампаній боротьби з «підлабузництвом перед Заходом» і «безрідними космополітами». Напередодні «ночі страчених поетів», коли за сфабрикованою за наказом Сталіна справою про антирадянську діяльність Єврейського антифашистського комітету в СРСР було розстріляно 13 підсудних, Г. Сапітона звільнили з посади директора наказом міністра освіти УРСР Григорія Пінчука за № 637/К від 2 серпня 1952 р. Єдине, що з 8 серпня 1952 р. він не став хоч знову безробітним. Так, він був звільнений з посади директора Глухівського учительського інституту з формулюванням «як такий, що не забезпечив керівництва інститутом», але продовжував працювати у закладі освіти на посаді завідувача та старшого викладача кафедри фізики. Утім 27 листопада 1952 р. 51-річний викладач написав заяву з проханням звільнити його від обов'язків завідувача кафедри через погіршення стану здоров'я. Однак директор Глухівського учительського інституту Федір Мазур відповів, що питання буде розглянуто лише наприкінці навчального року. На початку 1953 р. брав 10-денне наукове відрадження для роботи в Київському республіканському історичному архіві для написання дисертації. Згідно наказу по міністерству освіти Української РСР з 16 листопада 1953-го по 16 січня 1954 р. перебував у творчій відпустці «для закінчення роботи над дисертацією» [4; 6].

Однак здоров'я було вже давно підірване внаслідок утисків, заборон та переслідувань. Помер Григорій Сапітон 29 січня 1954 р. на 53-му році життя. В.о. завідувача кафедри фізики згідно наказу по Глухівському учительському інституту за № 14 від 29 січня 1954 року було призначено кандидата фізичних наук Микиту Тимофійовича Бойка, як просив ще у листопаді 1952 року сам Григорій Львович. Похований директор Глухівського учительського інституту на Вознесенському кладовищі міста Глухова на Сумщині [1; 3; 5; 9; 15].

49-річна дружина Єлизавета Михайлівна у серпні 1954 року влаштувалася на роботу вчительки математики до Глухівської середньої школи № 1, але за станом здоров'я на початку листопада звільнилася. Вона сама виховувала трьох синів. Правда старший Володимир, станом на початок лютого 1955 року вже працював у лавах Радянської армії. Утім, середній – був студентом другого курсу Ленінградського інституту авіаційного приладобудування, а молодший син – навчався у 8-му класі Глухівської середньої школи № 3. Проживала родина, як і раніше в будинку № 35 по вул. К. Маркса (нині – Інститутська). 15 лютого 1955 року Єлизавета Михайлівна Сапітон обійняла посаду завідувача бібліотекою Глухівського учительського інституту. На цій посаді вона й працювала до 18 січня 1965 року в зв'язку з виходом на пенсію [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Альманах університетської слави. Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (1874–2019) / гол. ред. Курок О. І. Суми: ПВП «Видавничий будинок «Еллада», 2019. 196 с.
2. Гирич Я. М. Листування С. Сергєєва-Ценського з директором Глухівського учительського інституту Г. Сапітоном. *Сіверщина в історії України*: Збірник наук. праць. Київ, Глухів, 2017. Вип. 10. С. 412-417. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/128971> (дата звернення: 27.03.2024).
3. Григорій Львович Сапітон (1901 - 1954) : біобібліогр. покажчик до 70-річчя від дня смерті / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко; В. А. Гриценко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 67 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).
4. Гриценко А. Був директором Глухівського інституту в післявоєнні роки. Про Григорія Сапітона. *Глухів.city*. 2024. 29 січня. URL: <https://hlukhiv.city/blogs/339866/buv-direktorom-gluhivskogo-institutu-v-pislyavoyenni-roki-pro-grigoriya-sapitona> (дата звернення: 27.03.2024).
5. Гриценко А. Вшанували пам'ять колишнього директора [про директора Глухівського учительського інституту Григорія Львовича Сапітона]. *Глухівщина*. 2024. № 5 (281176). 1 лютого. С. 2.
6. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах 2023 № 2*. С. 157–162. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21> (дата звернення: 07.03.2024).
7. Гриценко А. Григорій Сапітон: життєпис в умовах сталінського режиму. *Сумський історичний портал*. 2024. 29 січня. URL: <https://history.sumy.ua/methodical-materials/lecture-hall/9805-hrytsenko-andrii-hryhorii-sapiton-zhyttiepys-v-umovakh-stalinskoho-rezhymu.html> (дата звернення: 27.03.2024).
8. Гриценко А.П., Курок О.І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі ХХ-ХХІ століть. *Освіта і наука ХХІ століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 трав. 2022 р.). 2022. 253 с. С. 48-49.
9. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16> (дата звернення: 22.12.2023).
10. Гриценко А.П., Ащаулова Т.А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25 (дата звернення: 07.03.2024).
11. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1924 – 1941 рр.». *Історичні студії суспільного прогресу*. 2018. Вип. 6. С. 112-147. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/532326.pdf> (дата звернення: 27.03.2024).
12. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр.» (літери «С, Ш, Х, Ю»). *Історичні студії суспільного прогресу*.

2017. Вип. 5. С. 311-333. URL: <https://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/023krbio05.pdf> (дата звернення: 27.03.2024).

13. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2020. С. 233 – 237.

14. Курок, О., Гриценко, А., Крижанівський, В., Чумаченко, О. Глухівський інститут в 1917– 1924 рр.: між дерусифікацією та українізацією. *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230105> (дата звернення: 07.03.2024).

15. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19-23.*

16. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> (дата звернення: 07.03.2024).

17. Мошик І. Проблеми становлення та діяльності Глухівського педагогічного інституту як осередку формування української інтелігенції у перші роки відновлення його роботи після німецько-фашистської окупації. *Сіверянський літопис*. 2007. № 4. С. 84-85.

ГЛУХІВСЬКИЙ ДОСЛІДНИК СРІБНОГО ВІКУ ВІКТОР ЗАЙКА Гриценко Андрій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання

Віктор Зайка народився в Глухові 28 липня 1957 року. Його батьки: Володимир Миколайович та Віра Василівна були відомими педагогами з не менш знаної династії освітян. Дід, Микола Костянтинівич (1882-1934), навчався у Глухівській чоловічій гімназії, потім закінчив Колегію Павла Галагана у Києві, продовжив здобувати освіту в історико-філологічному інституті Безбородька у Ніжині, а далі вже за часів першої світової війни та революцій - у Київському університеті Святого Володимира. Вже при совєцькій владі маючи громадянську позицію та якісну підготовку багато років він працював у закладах освіти Глухова. Бабуся, Надія Іванівна (уроджена Гришанова) Зайка (1891-1979), після закінчення Глухівської жіночої гімназії все життя присвятила початковій освіті, спочатку в земських, а пізніше - радянських закладах загальної середньої освіти. У другій половині 1930-х років вона працювала у бібліотеці Глухівського учительського інституту. Напередодні фашистської окупації на початку вересня 1941 року приймала участь у порятунку багатющої інститутської бібліотеки, яка зараз представлена у залі рідкісної книги університету. Батько, Володимир Миколайович (1925-1994), Сталінський стипендіат, закінчивши природничо-географічне

відділення Глухівського вчительського інституту, починав трудову діяльність в альма-матер. А з 1949 року почав працювати вчителем у Червоному (на той час – райцентр) та згодом – інспектором Глухівського районного відділу освіти. Одним із перших у районі удостоєний міністерської відзнаки «Відмінник освіти УРСР». Володимир Миколайович працював у середніх школах № 1, № 4, де викладав історію та географію, обіймав посаду завуча. Мати, Віра Василівна, закінчила Сумський педагогічний інститут, працювала вчителем математики, фізики, астрономії у середній школі № 4 м. Глухова [1, с. 7-8; 3; 5, с. 4; 10].

Сам Віктор Заїка закінчив середню школу № 3 міста Глухова. В 1970-ті думати про вищі було зать, важливим було трудове виховання. Отож син учителів, залюблений в історію краю, спочатку відпрацював у деревообробних майстернях Глухівського держлісгоспу. А тоді вже вступив на історичний факультет Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка (альма-матер свого діда). Після закінчення столичного вишу в 1982 році молодий історик прийшов до батькової альма-матер Глухівського державного педагогічного інституту імені С. М. Сергєєва-Ценського. Кафедрою марксизму-ленінізму (як тоді називалася сучасна кафедра історії, правознавства та методики навчання Університету) керувала на той час досвідчена Емма Андріївна Зверєва та працював поряд з молоддю (Валеріями – Белашовим та Борисенком, Мечиславом Заремським) й ректор інституту, кандидат філософських наук Микола Іванович Великолуг. Згодом до становлення викладача з великим потенціалом оратора та дослідника долучилися завідувач кафедри, професор Петро Пилипович Тукмачов, ректор Леонід Володимирович Гнатюк [2, с. 4; 6; 15].

Важливим поштовхом для розвитку не лише історика та краєзнавця, але й громадського діяча стала демократизація життя ще в радянські перебудовні часи. Глухівський педінститут тоді став, як і завше, помітним центром демократичних перетворень в державі. Природньо, 33-річний Віктор Васильович долучився до місцевої політики. У 1990 році його вперше було обрано депутатом Глухівської міської ради. Потім він ще чотири рази обирався, працюючи на громадських засадах депутатом до самої смерті (з перервами в 1998-2002 та 2006-2010 роках). Глухівської міської ради. Працював у комісії виконкому з питань дотримання законодавства про релігійний культ. З проголошенням незалежності України та підготовкою до відзначення 1000-річчя Глухова у вересні 1992 року ще більше поринув у дослідження минувшини рідного краю. В 1991-1993 роках щороку виходило по 7-8 наукових та науково-популярних публікацій [1, с. 9-10; 4; 5, с. 4; 11].

Також Віктор Заїка активно долучився до пам'яткоохоронної роботи. Результатом цього стало заснування ним пам'яткоохоронної громадської організації «Київська брама». В 1993 році громадський активіст був ініціатором та керівником організаційного комітету з питань святкування 300-ліття Глухівського Миколаївського храму, а також встановлення у Глухові пам'ятного хреста «Всім жертвам всіх терорів» з нагоди роковин страти у 1708 році у Глухові героїчних захисників Батурина. Ще через два роки Віктор Васильович був одним з ініціаторів вшанування 250-ї річниці українського композитора, уродженця Глухова Максима Березовського, а в 2008 році – 300-ліття перенесення гетьманської столиці до Глухова [2, с. 4; 12; 15].

Під його керівництвом було виготовлено і встановлено меморіальні дошки на будівлі Глухівської чоловічої гімназії (нині – центральний корпус Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка) видатним глухівчанам: академіку

Миколі Василенку, братам Григорію та Володимиру Нарбутам, історику Віктору Романовському, мистецтвознавцю Федору Ернсту. Віктор Володимирович був істориком-консультантом робочої групи зі створення проєкту Глухівського історико-культурного заповідника у місті Глухів (зараз - Національний заповідник «Глухів»), де працював на посаді наукового співробітника впродовж 1999-2010 рр. Загалом, учений входив до організаційних комітетів п'ятнадцяти конференцій з історичного краєзнавства та редакційних колегій наукових збірок конференцій. Він встиг написати понад 120 публікацій. Це – наукові статті, тези конференцій, цікаві нариси у всеукраїнських, обласних і регіональних видавництвах. Дослідник регулярно, а найголовніше, захоплююче виступав з доповідями на міжнародних, всеукраїнських, регіональних, міжвузівських, вузівських конференціях та тематичних читаннях. Діач В. Заїка також брав участь у розробці оновлених в 2002 році експозицій історико-педагогічного музею Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Подарував понад 120 експонатів для експозиції, досліджував історію Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка [2, с. 4; 8; 14; 16; 18].

У 2002 році увійшов до творчої групи зі створення експозиції Глухівського краєзнавчого музею. Відомий дослідник та збирач старовини подарував понад тисячі експонатів з власної приватної колекції. Як депутат та громадський активіст в 2005-2006 роках був активним членом комісії з питань підготовки проєкту щодо перейменування вулиць Глухова. Завдяки ініціативам щодо відзначення 1000-ліття Глухова, створення Державного історико-культурного заповідника у м. Глухові, створення музею археології Національного заповідника «Глухів», а також його викладацькій журналістській та громадській діяльності - ім'я Віктора Володимировича Заїки стало відомим і серед глухівчан, і у широких наукових колах далеко за межами Сумщини. Крім постійних історичних досліджень та активізму Віктор Васильович – безперечно видатна та цікава творча особистість та поет. Він входив до складу літературно-мистецького об'єднання «Українська хвиля». Завжди актуальні теми віршів В. Заїки: лірико-екскурні («В старом доме»), політичні («Соборний майдан»), краєзнавчі («Довженкова хата. Сосниця»), національні («Наші символи»), історичні («Гетьманському Батурину», «Глухів», «Заповідній Софії»), мовні («Bilingva»). В цьому списку припали до душе не лише адресата численні посвяти сучасникам («Академіку Миколі Вашуленку», «Белашову Валерію»), чи пам'яті видатних історичних постатей («Олександр Довженку», «Миколі Лукашу», «Василеві Стусу», «Пелагеї Бартош», «Й. С. Шкловському» чи «Т. Шевченку» [1, с. 12; 5, с. 4; 9; 13; 19].

Віктор Володимирович також брав активну участь у засіданнях Клубу «Соняшник», літературно-мистецького об'єднання «Звенигора», плвдно співпрацюючи з комунальним закладом «Глухівська центральна районна бібліотека», Березівською об'єднаною територіальною громадою, на базі яких проводилися тоді в 2018-2020 роках Дні краєзнавства. Він – ініціатор циклічних засідань, лекцій, зустрічей у форматі круглого столу («З Глуховом у серці та в душі»), - у краєзнавчому музеї, історико-педагогічному музеї ГНПУ ім. О. Довженка, присвячених видатним особистостям, які пов'язані з містом Глуховом, народилися в ньому чи зробили внесок в його економічно-культурний розвиток. Як плідний автор наукових статей та газетних публікацій Віктор Заїка входив до складу Національної спілки журналістів України. Також він – багаторічний член редколегій газет - «Освітнянські обрії» (Глухівського педагогічного університету) та «Соборний майдан» (Глухівського історико-культурного заповідника), де за його участю

друкувалися літературні обробки «Оповідей баби Одарки з Глухівщини» з архіву кандидата історичних наук, доцента Микола Стожка [2, с. 4; 5, с. 4; 10; 17; 20].

Після відкриття в Глухівському національному педагогічному університеті спеціальності «Історія» передав значну частину власної бібліотеки для використання студентами факультету філології та історії. У пріоритеті наукової діяльності Віктора Заїки стояв період «Срібного віку» - це улюблена Глухівщина в історії українського національного відродження, культурне життя Глухова XVII - XX століття; Глухівський учительський інститут і культурне життя Глухова першої чверті XX століття; роль І. Мазепи, Д. Апостола, родини Маркевичів у культурному розвої Глухівщини; становлення художніх особистостей братів Георгія і Володимира Нарбутів, Миколи Гумільова, Федора Уманця, Миколи Зерова, Нестора Городовенка, Олександра Довженка, Йосифа Шкловського, Віктора Романовського, Миколи Василенка, Юрія Шапоріна на тлі культурного життя Глухова XX століття; релігійна тематика (історія православних храмів Глухівщини, християнські атрибути в експозиціях глухівських музеїв, духовна спадщина митрополита Димитрія Ростовського тощо) [1, с. 13-14; 6; 11].

Різноманітний та активний Віктор Васильович мав чимало нагород. У 2007 році був нагороджений нагрудним знаком Міністерства освіти і науки України «Відмінник освіти України». Цьому передували чимало почесних грамот Міністерства культури і мистецтв України, Сумського обласного комітету профспілки працівників освіти і науки України, Глухівської міської ради та звичайно багатьма грамотою ректора Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка за особистий вклад у підготовку високоякісних спеціалістів в галузі освіти. Вчений відзначений почесною грамотою Національної академії педагогічних наук України. Як керівник гуртка «Патріот» викладач В. В. Заїка був нагороджений грамотою департаменту освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації, а як громадський діяч удостоївся орденів «Преподобного Іллі Муромця» III-го ступеня та «Святого Юрія (Георгія) Переможця» Української православної церкви Київського патріархату [2, с. 4; 3; 6]. Помер Віктор Заїка 25 жовтня 2020 року [1, с. 7; 21].

В рамках видання серії «Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка» нещодавно побачив світ біобібліографічний покажчик «Віктор Володимирович Заїка (1957-2020)» [7]. Також завдяки титанічній праці дружини В. Заїки Олені Яківні – кандидату педагогічних наук також у видавництві Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка було видано майже 500 сторінкове науково-популярне видання «Без серця слово не живе», де висвітлено життєвий і творчий шлях, науково-дослідницьку, викладацьку і громадську діяльність Віктора Заїки. А найголовніше подано науковий доробок Віктора Володимировича: його статті, які були опубліковані у довідкових та енциклопедичних виданнях, періодичних виданнях України. Таким чином спадщина видатного діяча представлена читачам. Адже людина живе стільки, скільки її пам'ятають.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віктор Володимирович Заїка (1957-2020) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, О. Я. Заїка]. – Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. – 60 с. : фото. – («Видатні імена та події Глухівського національного

педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

<http://46.201.250.252/handle/123456789/1957>

2. Гриценко А. Відомий історик, краєзнавець та громадський діяч. До річниці пам'яті. *Глухівщина*. 2023. № 43 (28113). 2 листопада. С. 4.

3. Гриценко А. Віктор Заїка – історик, науковець, викладач, журналіст, краєзнавець та громадський діяч Глухівщини [Віктор Заїка]. *Глухів.city*. 2023. 26 жовтня. URL: <https://hlukhiv.city/blogs/320995/viktor-zaika-istorik-naukovec-vikladach-zhurnalist-krayeznavec-ta-gromadskij-diyach-gluhivschini>

4. Гриценко Андрій. Дослідник «Срібного віку» Віктор Заїка. *Сумський історичний портал*. 2023. 5 листопада. URL: <https://history.sumy.ua/research/article/9780-hrytsenko-andrii-doslidnyk-sribnoho-viku-viktor-zaika.html>

5. Гриценко А. Дослідник «Срібного віку». До 3-ї річниці з дня смерті відомого глухівського історика Віктора Заїки. *Тиждень*. 2023. № 44 (1273). 2 листопада. С. 4.

6. Гриценко А. Дослідник «Срібного віку» Віктор Заїка: До 3-ї річниці з дня смерті відомого глухівського історика. *Глухів.Info*. 2023. 26 жовтня. URL: <https://hlukhiv.info/doslidnyk-sribnogo-viku-viktor-zayika-do-3-richnytsi-z-dnya-smerti-vidomogo-gluhivskogo-istoryka/>

7. Гриценко А. Покажчик "Віктор Володимирович Заїка: біографія та бібліографія". *Сумський історичний портал*. 2023. 27 жовтня. URL: <https://history.sumy.ua/news/9776-pokazhchyk-viktor-volodymyrovych-zaika-biohrafii-ta-bibliohrafiia.html>

8. Гриценко А.П., Курок О.І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі ХХ - ХХІ століть. *Освіта і наука ХХІ століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 травня 2022 р.). 2022. С. 48-49.

9. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах 2023* № 2. С. 157–162. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21> (дата звернення: 27.03.2024).

10. Гриценко А. Краєзнавча діяльність історика Віктора Заїки. *Перші краєзнавчі читання в пам'ять професора Лева Баженова*: Матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (м. Хмельницький, 02 червня 2023 р.) / [редкол.: Ю. В. Телячий (гол.), Н. І. Сарай (заступник гол.), С. В. Маркова (заступник гол.) та ін.]. Хмельницький: ХКТЕІ, відділ наукової роботи, 2023. 189 с. С. 76 – 79. [Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут - Науково-методичні видання \(xktei.km.ua\)](http://xktei.km.ua)

11. Гриценко А. П. Некрологи. Пам'яті Віктора Володимировича Заїки. *Сіверянський літопис*. 2023. № 6. С. 147. <https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/413/356>

12. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16> (дата звернення: 22.03.2023).

13. Гриценко А.П., Ащанулова Т.А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25 (дата звернення: 27.03.2024).

14. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць / Національний заповідник «Глухів», Інститут історії України НАН України, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140 – 147.

15. Жежера В. Заїки живуть в одній хаті півтораєта літ. Газета поукраїнськи. 3 жовтня 2007 р. URL: https://gazeta.ua/articles/peoplenewspaper/_zayiki-zhivut-v-odnij-hati-pivtorasta-lit/184788 (дата звернення: 23.03.2024 р.).

16. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПШ, 2020. С. 233 – 237.

17. Курок О., Гриценко А., Крижанівський В., Чумаченко О. Глухівський інститут в 1917 – 1924 рр.: між дерусифікацією та українізацією. *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230105> (дата звернення: 27.03.2024).

18. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]*. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19-23.

19. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> (дата звернення: 17.03.2024).

20. Микола Павлович Стожок (1923-2003) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя з дня народження та 20-річчя з дня смерті / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 68 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). <http://46.201.250.252/handle/123456789/2182>

21. У Глухові пішов з життя депутат, викладач, історик... Глухів.info. 25 жовтня 2020 р. URL: <https://hlukhiv.info/u-gluhovi-pishov-z-zhyttya-deputatvykladach-istoryk/> (дата звернення: 23.03.2023 р.).

РОЛЬ МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА В ІСТОРІОГРАФІЧНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ ХІХ СТ. ПРО «ПОХОДЖЕННЯ РУСІ»

Кириленко Сергій

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

кандидат історичних наук, доцент,

виконуючий обов'язки завідувача кафедри історії України

Історико-юридичного факультету

У ХІХ ст. процес трансформації історичних знань в українську історичну науку набув чітко окреслених контурів. Українська історіографія виокремилася в самостійну науку, відбувся процес унезалежнення її від російської та польської. Тоді ж, наслідуючи провідні традиції західноєвропейської історіографії, учені переходять на шлях критичного ставлення до джерел і попередніх історіографічних здобутків, започаткувавши цим новий напрям критичної історії [2, с. 157-181].

Під впливом українського відродження, ідей романтизму та козацького автономізму розвивається ідея тяглості української історії, за якою козацько-гетьманська доба розглядається як спадкоємиця доби київської. У цьому розумінні все більше істориків звертаються до княжих часів. З огляду на це процеси «пошуків» в українській і російській історіографії проходили синхронно. Обидві сторони намагалися детальніше розглянути давні періоди, щоб там знайти своїх предків.

Якщо російська сторона більше звертала свої погляди в бік балтійських слов'ян, фінів Поволжя, литовців, угорців, мадяр, готів, євреїв, арабів, тюрків, хозар і врешті варягів, то представники українського національного відродження переважно вважали русь автохтонним слов'янським населенням Середнього Подніпров'я. Такі уявлення неминуче призводили до протистояння двох історіографічних напрямків – норманського та антинорманського, які вели свій початок ще з часів Г.-З. Байера та М. Ломоносова. Але антинорманська концепція М. Ломоносова, незважаючи на підтримку цілої групи його послідовників, на початку ХІХ ст. виявилася неспроможною захистити себе перед усезростаючим натиском норманізму. Царський уряд шляхом широкої пропаганди засобами літератури, школи, церкви, періодичної преси поряд з теорією офіційної народності намагався вкоренити й теорію про норманське походження Давньоруської держави.

Боротьбу двох концепцій цього періоду слід розглядати в контексті діяльності М. Погодіна, який у цей період активно відстоював ідеї норманізму. Після захисту в 1824 р. магістерської дисертації «Про походження Русі» він по праву посів місце лідера серед норманістів. Розвиваючи ідеї Г.-З. Байера, й особливо А. Шльоцера, руську історію він починав з так званого «прикликання» варягів, які, на його думку, й стали засновниками Руської держави. Період з 862 по 1054 роки він називав «власне норманським». Така концепція стала наріжним каменем запеклої боротьби між норманістами та антинорманістами, що спалахнула з новою силою в історіографії першої половини ХІХ ст. З одного боку, на її захист виступили М. Карамзін, М. Погодін, О. Сеньковський, А. Кунік, з іншого ж – відроджується, за висловом М. Грушевського, «слов'янська теорія» [1, с. 604], апологетами якої виступають М. Максимович та Ю. Венелін.

Вважаючи себе учнем М. Ломоносова, М. Максимович вважав за честь відстояти перед натиском норманістів концепцію походження Русі великого вченого. Дослідник писав: «А в науці моїй чим далі в ліс, тим більше дров, і треба було в ньому на кожному кроці прокладати собі нові шляхи <...>, а в руках не було достатньо засобів і матеріалів. <...> У 1834 році, коли поширювались розмови про вплив скандинавства на російську мову і на все давнє життя Русі, а також різноманітні вчення про походження Русі, мені потрібно було, не розраховуючи ні на кого, самостійно досліджувати це сумнозвісне скандинавство» [4, с. 86].

У листі до І. Тимковського від 30 жовтня 1836 р. М. Максимович писав: «Руси, які дали ім'я нашим східним слов'янам і з'єднали їх з собою, були зовсім не нормани, а чисті слов'яни» [4, с. 87; 5, арк. 2]. А через рік друком виходить перша антинорманська праця «Откуда идет русская земля по сказанию Несторовой повести и по другим старинным писаниям русским», присвячена пам'яті Ломоносова. Взявши за епіграф цитату з роботи М. Ломоносова «Замечания на диссертацию Г.-Ф. Миллера «Происхождение имени и народа российского»» і наголосивши на тому, що у жодного із російських дослідників до ХІХ ст. немає й гадки про те, щоб руси були

скандинавами, М. Максимович спробував підтвердити єдиноправильність теорії М. Ломоносова.

Розуміючи, що стрижнем вирішення питання має бути з'ясування етнічної приналежності русів і варягів і відповідь на питання, звідки походить і що означає сама назва «Русь», М. Максимович запитує: «Від кого дісталось народу і мові нашій ім'я Русь, що об'єднало собою східних слов'ян, які увійшли до складу Росії? І якщо це не було спільним для них з давнини, то якому народу воно належало спочатку?» [3, с. 9-10]. Щоб об'єктивно відповісти на поставлене запитання, автор вважав за необхідне проаналізувати все те, що вже було зроблене до нього в цій галузі.

Розглянувши відомі йому праці Г.-З. Байера, Г. Міллера, М. Ломоносова, А. Шльоцера, Г. Еверса, Ю. Венеліна, О. Бодянського, М. Каченовського та інших учених, М. Максимович поставив перед собою завдання привести всі розрізнені думки до єдиного знаменника, відокремивши із сукупності візантійських, арабських, західноєвропейських, скандинавських і вітчизняних джерел «світ істини від темряви непорозумінь і сумнівів» [3, с. 16]. Аналізуючи давньоруські літописи, учений наголошував на тому, що вони є не просто історичними джерелами, які переказують події, а справжніми історичними працями з певною концепцією, тому до них варто ставитися критично [3, с. 16].

Поставивши питання про роль русів і варягів у формуванні державності, на основі пояснень літописців та історіографічних доробок М. Максимович стверджує різноплемінність варягів і русів, підкреслюючи, що варяги – нормани, а руси – слов'яни. При цьому він припускає, що руси на півночі могли називатися варягами, але не належали до їх племені, а були тісно пов'язані з племенами поморських слов'ян – ружан, ран, рун, русів, підтверджуючи цим зв'язок власних поглядів з концепцією М. Ломоносова. Рішуче заперечуючи основну думку норманістів про те, що Давньоруська держава була заснована норманами й від них отримала назву «Русь», він доходить висновку про існування Русі ще до так званого «прикликання варягів», окреслюючи її первісну територію у Середньому Подніпров'ї: «Русь діє на півдні, і від неї в Київській області, в землі Полянській починається Руська земля. Там <...> утверджується ім'я Руське <...> Історична річка Рось чи Русь і впадаюча в неї Росава так називалися, очевидно, тому, що на них руси мали одне із головних або перших своїх поселень» [3, с. 45-46].

У своїх працях М. Максимович звертається й до проблеми етимології назв «Русь», «Руська Земля». Щоправда, його конструктивні побудови мають примітивний характер. Учений, лише охарактеризувавши топоніміку Середнього Подніпров'я, приходять до висновку, що в первісному значенні «Русь», «Руська Земля» – це назва полянської землі Середнього Подніпров'я, яка згодом поширюється на північ і охоплює весь східнослов'янський світ. Отже, Київ і є матір'ю міст руських: «Звідси пішла земля Руська! Звідси сини її розтікались грізними станицями» [3, с. 47]. «Таким чином, – підсумовує М. Максимович, – ім'я Русь стало пануючим, його приймали всі, хто ставав під київські знамена служити руським князям. Тому і варяги-скандинави могли в загальній масі називатися Руссю, але не бути справжніми, природними, русами. Так і тепер називається кожен підданий Російської держави, кожен, хто служить Росії» [3, с. 48].

В історіографії М. Максимовича називають прямим послідовником М. Ломоносова у справі боротьби з норманізмом. Це судження справедливе, оскільки

коло інтересів, історичні погляди, методи і стиль дослідження обох учених багато в чому були подібні, а то й споріднені. Прихильник ідей російського вченого, однак, не був позбавлений проявів надмірної емоційності та запальності у спробах дослідити поставлені завдання. Але його запальний патріотизм не применшує важливість унеску М. Максимовича у вирішення несторівського питання.

Слід зазначити й той факт, що ситуація, яка склалася в історіографії за часів М. Максимовича навколо питання походження Русі, значно змінилась у порівнянні зі ста роками раніше. Проблема, як і слід було очікувати, на той час обросла кількома десятками історіографічних розвідок. Ось чому не зважати на їх наявність вчений не міг і не мав права. Визначальною рисою його наукових праць стала спроба окреслити історіографічну ситуацію. На конкретних прикладах М. Максимович першим у вітчизняній історіографії початку ХІХ ст. викрив ті шляхи й засоби, якими норманісти користувалися для обґрунтування своїх думок про скандинавське походження Русі. У загальних рисах учений показав хід боротьби між норманістами та антинорманістами за останні сто років, здійснив спробу критичного огляду літератури, був одним з перших, хто залучив до аналізу ґрунтовне знання філології, етнографії, а також фольклорні матеріали, роботи давніх візантійських, арабських і європейських авторів. М. Максимович один з перших розкрив значення термінів «руський», «Русь» у історичному та лінгвістичному значеннях. Однак, як і його попередники, він все ще перебував під впливом тогочасних методів і прийомів історичного дослідження, вийти за межі яких не мав змоги. Вадюю його наукової методи було й те, що він випереджав власний, раніше заготовлений висновок, підводячи під нього одні історичні факти й ігноруючи інші.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / М. Грушевський; редкол. : П. С. Сохань (голова) та ін. К. : Наукова думка, 1994. Т. 1. 1994. 736 с.
2. Калакура Я. С. Українська історіографія : курс лекцій. К. : Генеза, 2004. С. 157-181.
3. Максимович М. А. Собрание сочинений. К. : Без изд., 1879. – 736 с.
4. Письмо М. Максимовича к И. Тимковскому // Киевская старина. 1891. Т. 8. С. 87.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ПАВЛОВИЧА СТОЖКА

Гриценко Андрій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

доктор педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання

Відомий кролевецький та глухівський вчений - кандидат історичних наук (1972), доцент (1976), Відмінник народної освіти УРСР (1974) Микола Стожок народився в Кролевіці 1 серпня 1923 року. Відчувавши, почергово, всі труднощі тоталітарних режимів у дитинстві (колективізація та голодомор, організовані СРСР) та новий нацистський порядок у юності), 20-річний Микола був винагороджений можливістю у вересні 1943 року піти на передову «чорносвітником» [1, с. 4; 3; 16 с. 16].

Природні допитливість та здатність мислити врятували солдата від тягот передової. До січня 1944 року він перебував курсантом у складі 745-го армійського запасного стрілецького полку Першого українського фронту. А вже на початку 1944 року молодого командира взводу 1033-го стрілецького полку 280-тої стрілецької дивізії Першого українського фронту «кинули» у вир війни. Здібний офіцер у квітні того ж року вступив на курсантські курси молодших лейтенантів при 1-й гвардійській армії 4-го українського фронту. Закінчивши курси у серпні 1944 року він командиром взводу вже 258-го стрілецького полку 56-ї гвардійської стрілецької дивізії 2-го Прибалтійського фронту знову був направлений у вир війни. В цей час довелося йому воювати в східній частині Латвії у ході Мадонської наступальної операції, коли війська просунулись на 60-70 км уздовж північного берега Західної Двіни і звільнили великий вузол залізничних і шосейних доріг – м. Мадона. З початком осені в ході Ризької операції до 22 жовтня вийшли до Тукумського рубежу оборони військ вермахту, блокувавши в Курляндії групу армій «Північ». Саме в ході блокадних боїв на Курляндському півострові у січні 1945 року було поранено лейтенанта Миколу Стожка [2, с. 3; 4; 14; 15, с. 47].

Він втратив зір і до 15 липня 1945 року лікувався в Москві. Повернувшись додому до Кролевця інвалідом війни I групи 22-річний ветеран був не потрібний державі-переможниці. Єдине, що одержав Ордени Вітчизняної війни II та III ступенів. Лише в січні 1947 р. молодому хлопцю вдалося влаштуватися на посаду робітника навчально-виробничого підприємства УТОС у Кролевці, де працював до вступу у вересні 1950 р. на історичний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Під час навчання, у лютому 1953 р. (напередодні смерті Сталіна) став членом КПРС. Отримавши диплом з відзнакою за спеціальністю «Історія СРСР» у серпні 1955 р. перші три роки працював учителем історії у середній школі с. Воронинці Лазірківського району (з 2020 р. – Новооржицької селищної територіальної громади Лубенського району) Полтавщини. У серпні 1958 р. переїхав поближче до рідного міста: рік працював вчителем історії Обтовської середньої школи Кролевецького району. Також був обраний секретарем парторганізації школи [4; 16, с. 16-17].

У серпні 1959 р. був призначений заступником директора навчально-виробничого підприємства УТОС у Кролевці (обіймав цю посаду більше десятиліття до липня 1972 року). Весь цей час виконував обов'язки секретаря парторганізації підприємства. Саме цей аспект і дозволяв влаштуватися людині з особливими потребами у радянському суспільстві. Крім того, за сумісництвом з 1 вересня 1962 року 39-річний Микола Павлович працював викладачем соціально-економічних дисциплін Кролевецького профтехучилища художнього ткацтва. Будучи активним краєзнавцем, він цікаво розповідав учням про історію Сумщини. Традиційно для того часу історик був активним лектором та пропагандистом на актуальні теми сьогодення. Згідно з характеристикою, даною на нього інститутом, «відрізнявся високою відповідальністю за доручену справу. Морально стійкий. Скромний» [2, с. 3; 4; 14; 16, с. 17-18].

З 1968 по 1970 роки Микола Стожок був здобувачем на кафедрі історії Харківського ордена Трудового Червоного прапора державного університету ім. О. М. Горького (нині – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна). На раді історичного факультету 12 грудня 1970 р. 47-річний М. П. Стожок захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук на тему «Трудящі Сумщини в боротьбі за владу Рад у період громадянської війни 1918 – 1920 рр.». Успішний захист було затверджено рішенням Президії Вищої атестаційної комісії при

міністерстві вищої та середньої спеціальної освіти СРСР 31 березня 1972 року. Він спеціалізувався над вивченням історії рідного краю та історії революційного руху на Кролевеччині [1, с. 4; 4; 14].

15 листопада 1972 року 49-річного Миколу Стожка було призначено на посаду старшого викладача історії КППС кафедри марксизму-ленінізму. Через два роки він був обраний на посаду в. о. доцента. Наказом міністра освіти Української РСР О. М. Маринича 1974 року «за багаторічну сумлінну роботу по підготовці висококваліфікованих педагогічних кадрів та з нагоди 100-річчя від дня заснування Глухівського державного педагогічного інституту» вченого було нагороджено значком «Відмінник народної освіти УРСР». За спогадами колег Микола Павлович читав лекції на відповідному «науковому, ідейно-теоретичному та методичному рівнях. Вони відрізняються представленням багатющого фактичного матеріалу. В кожній лекції він намагався пов'язати місцевий матеріал із загальним теоретичними висновками. Тому лекції його слухаються студентами завжди з інтересом».

Не дивлячись на погане здоров'я він активно брав участь в громадському житті Глухівського педінституту інституту, цікавився його історією [3; 5; 6; 10; 13; 14]. В 1974 році був обраний член партбюро, керував громадсько-політичною практикою студентів, постійно працював куратором групи, читає лекції для трудящих та студентів...» Науковець неодноразово публікував статті на історично-партійну тематику у місцевій періодичній пресі. Написав також декілька історичних нарисів. Рішенням вищої атестаційної комісії при Раді Міністрів СРСР від 7 квітня 1976 року М. П. Стожку було присвоєне вчене звання доцента по кафедрі марксизму-ленінізму [1, с. 4; 7; 9; 11; 16].

Микола Павлович запам'ятався студентам «розвинутого соціалізму» як гарний лектор історії КППС на перших курсах педагогічного факультету підготовки вчителів 1-3-х класів та ОТФ. Крім того, він керував студентським гуртком. Основна тематики досліджень молодих науковців також зосереджувалася на ідеологічно вивірених темах того часу: «ленінська дружба народів, бойове братерство трудящих України та Росії в період іноземної воєнної інтервенції та громадянської війни (1918 – 1920 роки), а також Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.)». Найкращі роботи щорічно відзначалися на обласному турі Всесоюзного конкурсу з проблем суспільних наук.

За словами старшого викладача М. Й. Заремського Микола Павлович проводив значну роботу з патріотичного виховання молоді, прищеплював любов до рідного краю у своїх друкованих роботах та виступах перед студентами. Доцент М. П. Стожок активно розробляв та упродовжував до освітнього процесу новаторський на той час метод проблемного навчання. Його лекції та семінари відрізнялися високим теоретичним та методичним рівнем, вони з цікавістю сприймаються студентами [2, с. 3; 3; 12; 14; 15, с. 13, 48-49].

У 1980 р. учений брав участь у написанні фундаментальної праці «Історія міст та сіл Української РСР: Сумська область»: підготував три історичні нариси «Кролевець», «Вороніж» та «Коротченкове». Загалом цей рік виявився плідним для вченого, який практично не бачив. Завдяки допомозі дружини Олені Петрівні, яка писала та друкувала все це, вдалося підготувати понад 20 статей в районних та обласних газетах [1, с. 4; 8; 16, с. 18-19].

Довгий час, до 1982 року М. П. Стожок проводив активну політико-виховну роботу. Зокрема, працював пропагандистом Глухівського міського партії, був членом районного товариства «Знання». Щорічно виступав із понад 20 лекціями перед

студентами інституту, а також у колективах підприємств та організацій Глухова і Кролевеця. Також неодноразово обирався головою профгрупи кафедри марксизму-ленінізму. Загалом у 1979-1984 роках було надруковано близько 60 статей та нарисів обсягом 20 друкованих аркушів й завершено монографію «У боротьбі за здобуття Жовтня» (З історії бойової співдружності трудящих Радянської Росії і України в роки громадянської війни 1918 – 1919» (увійшла в план видання «Вища школа» у 1984 році). Більшість із статей було написано на основі архівних джерел, як наукові повідомлення. На честь «40-річчя Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні» ім'я М. П. Стожка було занесено до обласної Книги трудової доблесті [3; 4; 14].

Вчений за період 1984-1989 років брав участь у 5 наукових конференціях з тезами доповідей, опублікованих у наукових збірниках. Також він опублікував 11 статей в енциклопедичному довіднику «Великий Жовтень і громадянська війна на Україні». А загалом у ці роки у періодичній пресі вийшло понад 100 історико-краєзнавчих статей. Викладач на сьомому десятку й надалі продовжував ефективно керувати студентським гуртком, де щороку працювали по 8-10 студентів. Одна, а то й дві найкращих студентських наукових робіт щороку направлялися на відповідні конкурси. Їх автори нагороджувалися Почесними грамотами Сумського обкому комсомолу [5; 8; 15].

З проголошенням незалежності України 68-річний доцент кафедри суспільних наук Микола Павлович Стожок й надалі плідно навчав студентів.

Зокрема, Він продовжував викладати на дошкільному факультеті та заочному відділі. Ще на півставки він працював секретарем-читачем, досліджуючи свої улюблені краєзнавчі теми. 1 вересня 1997 року 74-річний Микола Павлович написав заяву про звільнення з посади викладача кафедри соціально-економічних дисциплін у зв'язку із закінченням терміну договору. Провів на пенсії шість років активного життя. Помер видатний історик та прекрасна людина 20 липня 2003 року на 80-му році життя. Від так, нещодавно минув 20-літній ювілей з дня смерті. Похований Микола Павлович Стожок на Вознесенському цвинтарі Глухова [1, с. 4; 3; 14; 15, с. 49-50; 16, с. 22-23].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриценко А. 100-річчя історика. До 100-річчя з дня народження та 20-річчя з дня смерті кандидата історичних наук (1972), доцента (1976) [Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка Миколи Павловича Стожка]. *Тиждень*. 2023. № 31 (1260). 3 серпня. С. 4.

2. Гриценко А. 100-річчя історика. До 100-річчя з дня народження та 20-річчя з дня смерті кандидата історичних наук (1972), доцента (1976), Відмінника народної освіти УРСР (1974) Миколи Стожка. *Глухівщина*. 2023. № 31 (28101). 10 серпня. С. 3.

3. Гриценко Андрій. 100-річчя історика Стожка Миколи Павловича [До 100-річчя з дня народження та 20-річчя з дня смерті кандидата історичних наук (1972), доцента (1976)]. *Сумський історичний портал*. 2023. 25 липня. URL: <https://history.sumy.ua/news/9743-hrytsenko-andrii-100richchia-istoryka-stozhka-mykoly-pavlovycha.html>

4. Гриценко А. 100-річчя історика Стожка Микола Павлович. *Глухів.city*. 2023. 1 серпня. URL: <https://hlukhiv.city/blogs/303379/100-richchya-istorika-stozhka-mikola-pavlovich>

5. Гриценко А.П., Ащанулова Т.А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25 (дата звернення: 27.03.2024).

6. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах* 2023 № 2. С. 157–162. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21> (дата звернення: 27.03.2024).

7. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16> (дата звернення: 22.03.2023).

8. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць / Національний заповідник «Глухів», Інститут історії України НАН України, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140-147.*

9. Гриценко А.П., Курок О.І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі ХХ - ХХІ століть. *Освіта і наука ХХІ століття : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів.* (м. Глухів, 4 травня 2022 р.). 2022. С. 48-49.

10. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України. Зб. наукових праць. Вип. 13.* Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2020. С. 233 – 237.

11. Курок О., Гриценко А., Крижанівський В., Чумаченко О. Глухівський інститут в 1917 – 1924 рр.: між дерусифікацією та українізацією. *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230105> (дата звернення: 27.03.2024).

12. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19-23.*

13. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> (дата звернення: 17.03.2024).

14. Гриценко А. Календар історичних подій та персоналій Глухівщини на серпень 2023 року. *Глухів.city*. 2023. 12 серпня. URL: <https://hlukhiv.city/blogs/305528/kalendar-istorichnih-podij-ta-personalij-gluhivschini-na-serpen-2023-roku> (дата звернення: 17.03.2024).

15. Календар знаменних дат і подій історії Глухівщини: 2023 рік. Довідкове видання (електронне видання) / Автор-упорядник: Андрій Гриценко. - Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. 78 с.: фото. <http://46.201.250.252/handle/123456789/2484> (дата звернення: 17.03.2024).

16. Микола Павлович Стожок (1923-2003) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя з дня народження та 20-річчя з дня смерті / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 68 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). <http://46.201.250.252/handle/123456789/2182> (дата звернення: 17.03.2024).

**ВНЕСОК В. Д. СИМОНЕНКА У РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ
ОРІЄНТАЦІЇ. ДІЯЛЬНІСТЬ ЛАБОРАТОРІЇ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ
ГЛУХІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ**

Зінченко Володимир Павлович

кандидат педагогічних наук, доцент

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка вже 150 років плекає педагогічні кадри.

Історія закладу освіти пов'язана з долями видатних педагогів, дослідників і організаторів освіти. Серед них виділяється постать колишнього декана факультету загально технічних дисциплін, проректора з навчальної роботи доктора педагогічних наук, доктора економічних наук, професора Віктора Дмитровича Симоненка.

У біографії вченого відобразились всі сходинки становлення його як особистості і організаційно-педагогічного зростання [2].

Після закінчення в 1952 році семирічної школи навчався у Таращанському технікумі механізації сільського господарства.

З 1956 по 1959 рік працював майстром виробничого навчання Путивльського ремісничого училища із механізації сільського господарства № 6 .

У 1959—1965 рр. заочно навчався в Українській інженерно-педагогічній академії за спеціальністю «Технологія машинобудування, металоріжучі верстати та інструменти».

Працював у ПТУ, яке з Путивля було переведене до Ворожби. Викладач спецдисциплін, заступник директора із культурно-виховної роботи, заступник директора з навчальною роботи. З 1966 року - директор сільськогосподарського профтехучилища № 6.

З 1969 по 1970 рік - директор Глухівського технікуму гідромеліорації та електрифікації сільського господарства ім. С. А. Ковпака.

Трудову діяльність В.Д. Симоненко розпочав у 1956 році в Путивльському з 1970 по 1976 рік на адміністративній роботі.

30 серпня 1976 року В.Д. Симоненко перейшов до Глухівського державного педагогічного інституту ім. С. М. Сергєєва-Ценського на посаду старшого викладача кафедри трудового навчання й креслення, а 8 вересня цього ж року обраний на посаду декана факультету загальнотехнічних дисциплін.

Він пройшов шлях від викладача до завідувача кафедри трудового навчання, декана факультету підготовки учителів праці, проректора з навчальної роботи інституту.

19 квітня 1978 року після навчання в аспірантурі захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Упродовж творчої діяльності Віктор Симоненко приділяв увагу дослідженню проблем профорієнтації. Професійну орієнтацію він розглядав як одну з найважливіших складових трудової підготовки учнів, їх політехнічної освіти.

У 1988 році присуджена наукова ступінь доктора педагогічних наук. Цього ж року він був обраний за конкурсом до Брянського державного педагогічного інституту, де продовжував працювати до кінця життя (2006 р.).

У 2002 р. захистив докторську дисертацію з економіки, пов'язану з інноваційними аспектами освіти: «Технологізація та інноваційність освіти як стратегічний фактор промислового підйому в ринкових умовах». З 1994 – Член-кореспондент РАО.

Віктор Дмитрович - автор багатьох наукових праць з педагогіки і економіки, підручників з трудового навчання та технологій для загальноосвітніх шкіл. Він підготував понад 150 кандидатів і докторів наук. Але не можна забувати про той внесок, який він зробив у таку актуальну проблему, як професійна орієнтація молоді.

Саме Глухівський період діяльності науковця пов'язаний з розробкою проблем професійної орієнтації й створенням потужного колективу однодумців-дослідників на базі лабораторії професійної орієнтації, яка була створена при кафедрі трудового навчання інституту у 1977 році. На тривалий час вона стала провідним центром з розробки проблем професійної орієнтації в Україні та Радянському Союзі.

Фундатором лабораторії був завідувач кафедри трудового навчання і креслення, декан загальнотехнічного факультету, кандидат економічних наук, доцент В.Д. Симоненко. Лабораторія була обладнана спеціальними психодіагностичними приладами, більшість з яких розроблена і виготовлена співробітниками, літературою, комп'ютерною технікою.

В цей час В.Д. Симоненком та колективом співробітників лабораторії підготовлено багато низку праць з професійної орієнтації: підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, статей, які відображають різні аспекти професійної орієнтації. Серед них навчальний посібник «Професійна орієнтація в процесі трудового навчання», яким користуються до цього часу учителі технологій. В цих працях було сформульовано сутність та структуру профорієнтації у закладах освіти, принципи, форми, методи, визначено профорієнтаційної роботи.

Співробітниками лабораторії профорієнтації були створені профорієнтаційні комп'ютерні програми, комплекс оригінальних психодіагностичних приладів. Серед них «Темп-1» – для вивчення темпу рухів, «Координometr» – для вивчення рівня розвитку координації рухів, «Вибір-1» – для вивчення латентного періоду реакції в умовах вибору, «Хронорефлексометр» – для вивчення латентного періоду реакції, «Консультант» – для використання у вивченні індивідуальних особливостей з метою професійної консультації, «Гомеостат» – для вивчення особливостей адаптації у груповій роботі тощо. Один із цих приладів «УДП-1» – універсальний діагностичний прилад для комплексного дослідження індивідуальних професійно-важливих якостей) експонувався на Виставці досягнень народного господарства УРСР у 1986р., а його розробники були відзначені медалями і дипломами [1].

Лабораторія тісно співробітничала з відділом трудового навчання Українського науково-дослідного Інституту педагогіки, яким керував тоді В.М. Мадзігон.

На базі лабораторії систематично проводились наукові семінари, міжвузівські науково-практичні конференції з питань організації профорієнтаційної роботи.

Окрім розробки теоретичних положень профорієнтаційної роботи, багато зусиль В.Д. Симоненко багато часу приділяв створенню кабінетів професійної орієнтації різних навчальних закладів та установ (загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, педагогічних інститутів, навчально-виробничих комбінатів, промислових підприємств).

Саме цей період характеризується розробкою і впровадженням у освітній процес загальноосвітньої школи курсу «Основи виробництва і вибір професії», «Основи вибору професії».

Дуже широким був підхід до розробки основ профорієнтаційної роботи. Досліджувались проблеми профорієнтації в процесі вивчення загальноосвітніх предметів (біології, географії, хімії, фізики, математики, трудового навчання), позакласної та позанавчальної роботи; розробки прикладних аспектів професіографії (посібники: «Професії сільськогосподарського виробництва», «Професії промисловості», «Професії сфери обслуговування»).

До важливих досягнень очолюваного В.Д. Симоненком факультету варто віднести започатковану підготовку профорієнтологів – учителів трудового навчання, методистів з професійної орієнтації. Для їх підготовки на базі лабораторії був розроблений зміст навчання, який відобразився у низці опублікованих навчальних програм, навчальних посібників та методичних рекомендацій. Зокрема «Основи теорії професійної орієнтації», «Основи професіографії», «Методика профорієнтаційної роботи», «Професійна психодіагностика з практикумом», «Використання ЕОМ у профорієнтації», «Державний екзамен з професійної орієнтації», «Профорієнтаційна практика».

Окрім проблем професійної орієнтації вчений приділяв увагу дослідженню різних напрямів технологічної освіти та трудового навчання [3].

Саме він запропонував широко реалізовувати у технологічній освіті проектний підхід, поєднувати технологічну освіту з економікою і підприємництвом, використовувати можливості комп'ютерів у освітньому процесі.

Виховна робота була постійно у центрі уваги декана факультету і проректора. За його ініціативи і підтримки активізувались фізкультурно-оздоровчі заходи (спартакіади між факультетами, естафети, кроси), до яких залучались не тільки студенти, а й викладачі.

Окремо слід відзначити багатоденні походи до 9 травня місцями партизанської слави. Задовго до заходу формувались загони студентів, очолювані кураторами. Всі учасники проходили обов'язковий медичний огляд. За методичної допомоги викладачів кафедри фізичного виховання розроблялись маршрути, готувалось туристичне обладнання та інвентар.

Але особливо слід звернути увагу на згуртовану В.Д. Симоненком групу однодумців, які розробляли й продовжують розробляти проблеми професійної орієнтації в сучасних умовах. Всі вони вийшли з лабораторії професійної орієнтації і є послідовниками науковця. Серед них М.С. Янцур, В.П. Зінченко, О.М. Зайцева О.М., О.М. Литвин, Г.В. Ігнатенко (Сивенко), Г.О. Воїтельєва (Козінцева), В.Б. Харламенко, Н.А. Гришаківа (Шевченко), М.Б. Коломієць, С.В. Осадчий та багато інших.

До особистісних якостей вченого можна віднести лідерство, цілеспрямованість, бачення перспективи і здатність визначати актуальні проблеми, людяність, допомога іншим.

Робота з професійної орієнтації, започаткована В.Д. Симоненком не припиняється в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка і нині, зокрема студентам пропонується курс «Профорієнтологія і кар'єра».

Література

1. Зінченко В.П., Щербина В.А. Про деякі питання розробки і впровадження універсального профдіагностичного приладу УДП-1. Актуальні питання підвищення ефективності профорієнтації молоді в умовах реалізації реформи школи. Перм, 1985.- С.115-118.
2. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952—1991 рр.» (літера «С, Х, Ш, Ю»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2017. Вип. 5. С. 311—333.
3. Симоненко В.Д., Зінченко В.П., Янцур М.С. Програми педагогічних інститутів. Збірник програм з професійної орієнтації учнів. Київ, 1993. 37 с.

В'ЯЧЕСЛАВ КУБИЦЬКИЙ: ВИДАТНИЙ ФІЗИК ТА ПЕДАГОГ

Гриценко Андрій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання

Народився В'ячеслав Антонович Кубицький 19 квітня 1924 року в м. Львів у родині поляків. Другу світову війну у вигляді «визвольного походу Червної армії» він зустрів 15-річним підлітком. Незадовго до німецького вторгнення закінчив 9-й клас середньої школи № 7 рідного Львова. Після повернення радянської влади, 20-річний В'ячеслав у лютому 1944 року був мобілізований до лав Радянської Армії. Відчув тяготи війни у складі 2-го Українського фронту, брав участь у бойових діях на території Румунії, Угорщини, Австрії, Чехії та Словаччини. З грудня 1944 р. і до кінця війни перебував у складі 81-ї стрілецької дивізії, продовжує військову службу ще 8 років [1; 2].

У 1949 р. екстерном закінчив Глухівський технікум механізації та електрифікації сільського господарства за спеціальністю технік-електрик і відразу вступив на заочне відділення фізико-математичного факультету Глухівського учительського інституту, закінчивши його в 1951 році за спеціальністю «викладач фізики та математики». В цей час одружився з Мотроною Дмитрівною Бірюк – на 5 років молодшою. У Глухові вона працювала в майстерні побутокмбінату. Первісток Володимир народився в 1950 році, а другий син Олександр в 1955 р. [1; 2].

Після завершення надстрокової служби та демобілізації у травні 1952 р. В. Кубицький розпочав свою педагогічну діяльність учителем фізики в середній школі №1 селища Дружба Ямпільського району на Сумщині. Відразу показав себе здібним методистом, який брав участь у науково-практичних конференціях району, області та республіки, активно працював над проблемою вдосконалення ефективності шкільного

фізичного експерименту. З 1953 року поєднував вчительську працю із заочним навчанням у Київському педагогічному інституті імені М. Горького, який закінчив 1956 р. за спеціальністю фізика з присвоєнням кваліфікації викладач фізики та математики та звання вчитель середньої школи. За два десятиліття вчительської праці написав та опублікував 15 наукових статей у відомому фаховому журналі «Фізика в школі», а також збірниках наукових праць та інших виданнях. Також учитель-новатор став автором декількох шкільних приладів, зокрема, для вимірювання прискорення вільного падіння та керамічних кільцевих магнітів, а також набір саморобних приладів з теми «Будова атому та атомного ядра». Природньо, як раціоналізатор, уже в 1960 р. став переможцем конкурсу на кращі прилади по темі «Будова атому та атомного ядра». Завдяки цьому він став відомим на всесоюзному рівні - його камеру для спостереження альфа-частинок рекомендував до використання журналу «Фізика в школі». За підтримки ради з раціоналізації та винахідництва при міністерстві освіти РСФСР її почали виробляти в Головнавтехпромі для всіх шкіл країни [2; 4].

У вересні 1973 р. був прикомандирований до річної аспірантури НДІ змісту і методів навчання Академії педагогічних наук СРСР, де виконував дисертаційну дослідження під науковим керівництвом члена-кореспондента АПН СРСР, кандидата педагогічних наук Б. С. Зворикіна

З 1 вересня 1974 р. був призначений старшим викладачем предметно-методичної комісії фізики і загальнотехнічних дисциплін Глухівського державного педагогічного інституту. За сумісництвом також працював молодшим науковим співробітником НДС інституту на 0,5 ставки [1; 2].

Після захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидат педагогічних наук (тема дисертації «Шляхи підвищення ефективності лабораторного експерименту з фізики в 8-10 класах») у травні 1976 року в Москві перейшов на посаду доцента кафедри фізики і загальнотехнічних дисциплін з вересня 1976 р. Паралельно викладав курс фізики у старших класах середніх шкіл № 1 та № 3 м. Глухова.

В інституті та школах у 1980-х рр. упровадив у практику виконання студентами лабораторних робіт програмовим калькулятором, про що також розповідав на сторінках журналу «Фізика в школі». Згодом склав програми для обробки результатів лабораторних робіт на ПМК. На лекціях постійно використовував демонстраційний експеримент й технічні засоби навчання. Запропонував серію нових дослідів при введенні поняття температури, визначення ємності конденсатора, абсолютної та відносної вологості повітря.

Рішенням Вищої атестаційної комісії при Раді Міністрів СРСР від 6 серпня 1986 року В. Кубицькому було присвоєно вчене звання доцента по кафедрі фізики та електротехніки. У 1987 р. одержав авторське свідоцтво на винахід «Прилад для визначення вологості повітря». За завданням міносвіти СРСР працював над створенням приладу для демонстрації дослідів з молекулярної фізики для промислового виробництва. Автор навчальних посібників «Практикум з фізики в середній школі», «Сучасний урок з фізики в школі». Розробив програму з курсу «Загальна елек-тротехніка». Підготував понад 40 науково-методичних статей для вчителів шкіл [2; 4].

З січня 1988 по вересень 1991-го та в 1996 р. обіймав посаду завідувача кафедри фізико-математичних дисциплін Глухівського педінституту. У 1990 р. у видавництві «Радянська школа» вийшов посібник для вчителя «Практикум з фізики в середній

школі». В 1995 р. було присвоєно почесне звання «Заслужений працівник народної освіти України». Також був нагороджений медаллю «За трудову доблесть» (1970), Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР, Почесними грамотами Міністерства освіти СРСР, Міністерства освіти УРСР [1; 2; 3].

Звільнився з Глухівського державного педагогічного інституту з 1 вересня 2000 року в зв'язку з виходом на пенсію, але й далі до самої смерті 17 жовтня 2008 року продовжував працювати вчителем фізики у Глухівській загальноосвітній школі I-III ступенів № 2. Похований у Глухові на Веригинському кладовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відомчий архів Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, особова справа викладача Кубицького В'ячеслава Антоновича (86 аркушів).

2. В'ячеслав Антонович Кубицький (1924 - 2008) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя від дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Коренева]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

3. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць / Національний заповідник «Глухів», Інститут історії України НАН України, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140 – 147. URL: http://resource.history.org.ua/publ/SIU_2022_15_28 (дата звернення: 23.03.2024 р.).*

4. Кубицький В'ячеслав Антонович. *Портал «Книга педагогічної слави України»*. URL: <http://kps-ua.net/2010/sumska/kubickij-v-yacheslav-antonovich> (дата звернення: 23.03.2024 р.).

ПРОСВІТНИЦЬКИЙ ГУРТОК ЄЛИСЕЯ ПЛЕТЕНЕЦЬКОГО В КИЄВІ НА ПОЧАТКУ XVII СТОЛІТТЯ

Хорошев Олександр

Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін

Восени 2024 року виконується 400 років з дня смерті видатного українського просвітителя, письменника та архімандрита Києво-Печерського монастиря Єлисея Плетенецького. Це прекрасний привід згадати про цю людину, а також про створений ним просвітницький гурток, який став одним з центрів освіти та просвітництва в Україні XVII століття.

У нас практично немає відомостей про ранні роки Єлисея Плетенецького. Ми навіть не знаємо точної дати його народження. Це проміжок часу між 1550 та 1554 роками. І якщо вірною є друга дата, тоді можна 2024 рік вважати ще й 470-ю річницею з дня його народження.

Відомо, що Єлисей – це церковне ім'я нашого героя. Його світське ім'я – Олександр Хомич Плетенецький. Народився він на Львівщині, де й жили його батьки.

Немає точних відомостей і про батька Олександра. За однією з версій, батько – Хома Плетенецький був місцевим дяком. А за іншою версією він був реєстровим козаком, але невідомого рангу. Хоча ці версії могли й співпадати. Бувало, що молодий юнак починав службу козаком, а з часом, коли в нього з'являлися сім'я, дружина, діти, міг змінити військову справу на мирну, в нашому випадку на церковну.

Родина мешкала на Львівщині, яка в ті часи була частиною Польщі. Родове прізвище, ймовірно походить від села Плетеничи, де й народився хлопчик. Відомо, що Плетенецькі служили князю Костянтину Івановичу Острозькому, який і допоміг родині отримати шляхетство.

Олександр Плетенецький вчився у славнозвісній Львівській братській школі. Це була перша братська школа, яка надавала прекрасну на той час освіту. Тут викладали грецьку, латинську та слов'янську мови, основи алгебри та геометрії, богослов'я, музику та діалектику. Скоріш за все, як і батько, Олександр починав з воєнної кар'єри козака, але потім змінив її на церковну. Відомо, що в 1594 році Плетенецький прийняв чернечий постриг з ім'ям Єлисей. На цей час йому було вже за сорок років. Цікаво, що день пам'яті пророка Єлисея припадає на 27 червня, вірогідно, що саме до цієї дати і було прив'язано постриг. Ім'я Єлисей з іврити перекладається як «Бог допоможе». Вже через п'ять років Єлисей стає архімандритом Києво-Печерського монастиря. Цей монастир – найстаріший в нашій країні. Його було засновано ще в XI столітті. З того часу монастир відіграв важливу роль не тільки як духовний осередок, але й як помітний освітній центр нашої держави.

Між 1615 та 1616 роками архімандрит Єлисей Плетенецький заснував при Києво-Печерському монастирі просвітницький гурток. Його метою стало духовне та культурне оновлення монастиря, відновлення його церковної та просвітницької діяльності. Членами цього гуртка стали відомі проповідники, знавці грецької мови, письменники-полемісти та перекладачі Лаврентій Зізаний, Тарасій Земка, Памво Беринда, Захарія Копистенський, сам Єлисей Плетенецький та інші. Саме їх зусиллями в 1615 році почала працювати лаврська типографія, слава якої не вщухала майже триста років [6, с. 162].

Про кожного з цих людей можна сказати, що вони були невтомними просвітниками українського народу. Ми не можемо назвати їх філософами в сучасному значенні цього слова, але філософське мислення їм точно було притаманне. Так, Лаврентій Зізаний був письменником-полемістом, який захищав православ'я, борцем з церковною унією, перекладачем з грецької, педагогом. Працею його життя стало складання словника «Лексис» на тисячу слів та підручника церковнослов'янської мови для шкіл «Грамматика словенска». Зізаний вважав граматику початком всіх наук, яка тісно пов'язана з логікою, філософією та риторикою.

Тарасій Земка – поет, письменник, перекладач з грецької та латини. Він був також великим знавцем церковного співу та написав про нього дві книги. Плетенецький запросив його до свого гуртка як коректора в типографії монастиря. А після смерті Єлисея Плетенецького восени 1624 року саме Тарасій Земка став керувати роботою цією типографії.

Памво Беринда – письменник, поет, перекладач, книжковий гравер. Досконало володів давньогрецькою, давньоєврейською та латинською мовами. Серйозно займався типографською справою, тому був покликаний разом з сином Лукашем працювати в типографії Києво-Печерського монастиря. Автор ще одного словника «Лексикона

славенороського» на сім тисяч слів, за основу якого було взято «Лексис» Лаврентія Зизанія.

Захарія Копистенський – письменник-полеміст, автор твору «Палінодія», направлено проти церковної унії 1596 року та католицизму. Людина, що вільно володіла та писала грецькою та латиною. Він був також і крупним церковним діячем. Після смерті Єлисея Плетенецького саме він став замість померлого архімандритом Києво-Печерського монастиря.

Всі ці люди стали близьким оточенням та соратниками Плетенецького у справі просвітництва. Їх зусиллями у лаврській типографії були підготовлена та надрукована ціла низка різних творів. З часу заснування типографії (1615 рік) до смерті Єлисея Плетенецького (1624 рік) типографія видала одинадцять книг. Перша з них, виданий в 1616 році «Часослов» на 200 сторінок, вступне слово до якого написав сам архімандрит. Книгу використовували не тільки для церковних потреб, але й навіть для викладання в школах. До нашого часу збереглися лише чотири екземпляри «Часослову». Тут було видано «Візерунок цнот» Олександра Митури – першу збірку поезій, виданих в Києві, по суті своїй панегірик, де оспівувався Плетенецький як захисник православ'я, засновник монастирів, церков, шкіл, лікарень та типографій. Монастирська типографія друкувала також і шкільні підручники. В 1619 році побачив світ «Анфологійон» - збірка святкових служб на всі свята року – на 1048 сторінках, прикрашених гравюрами. Післямову для «Анфологійону» написали Памво Беринда та Єлисей Плетенецький. Наступною книгою був «Літургійон» в 1620 році, а потім – «Номоканон» 1620 та 1624 роках; «Псалтир» 1624 року; праці Іоанна Златоуста 1623 року, до речі вперше надруковані в Україні; «Бесіди на Діяння Святих Апостолів» 1624 року та інші. Всі ці книги ретельно готувалися до друку, звірялися з грецькими текстами та виправлялися згідно до них. Всі видання Києво-Печерської типографії красиво прикрашалися, оздоблювалися гербами меценатів, яким також писали присвячення, вірші, передмови та післямови, вказували навіть імена перекладачів, редакторів та типографів.

Як архімандрит Плетенецький відновив суворий загальножиттєвий статут монастиря, нещадно карав тих, хто відступав від правил чернечого життя. Єлисей Плетенецький ввів регулярні проповіді в монастирі, які проводили всі члени просвітницького гуртка. Великим досягненням архімандрита було також заснування в монастирі Лаврської школи, яка передувала разом з Київською братською школою майбутній Києво-Могилянській академії. Єлисей Плетенецький був також одним з ініціаторів створення Київського Богоявленського братства та школи при ньому. Першим її ректором з 1615 по 1618 роки був Йов Борецький – майбутній Київський та Галицький православний митрополит, висвячений завдяки діяльності козацького гетьмана Петра Сагайдачного та запорізьких козаків в 1620 році. Як братська, так і лаврська школи працювали за програмою існуючих братських шкіл. Тут вивчали Святе Письмо, церковнослов'янську, грецьку та латинську мови, риторику, географію та цілу низку інших предметів, при цьому навчання тут було безкоштовним. Викладачами були як сам архімандрит, так і члени його просвітницького гуртка.

Зусиллями Єлисея Плетенецького було відремонтовано Успенський собор монастиря, будувались інші храми. Архімандрит домігся для Києво-Печерського монастиря ставропігії – незалежності від Київської кафедри та підпорядкування патріархові Константинопольському.

Помер Єлисей Плетенецький в жовтні 1624 року, його було поховано в Успенському соборі монастиря. А його сподвижник та наступник Захарія Копистенський називав себе «сином духовним» Плетенецького [1, с. 282].

Таким чином, Києво-Печерський монастир за часів Єлисея Плетенецького зіграв велику роль у відродженні церковного та культурного життя України. На багато років за ним закріпилася слава друкарської столиці. Він став науково-культурним осередком, метою якого було поширення освіти та наукових знань. Просвітницький гурток Плетенецького зіграв велику роль у розвитку культури та національної свідомості українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубев С.Т. Київській митрополитъ Петръ Могила и его сподвижники. Опытъ историческаго изслѣдованія. Т. 1. Київ: Тип. Г.Т. Корчакъ-Новицкаго, Михайловская ул. собств. домъ, 1883. 559 с.
2. Історія України в особах. Литовсько-польська доба. Київ: Україна, 1997. С. 144-145.
3. Кагамлик С.Р. Засновник Печерського культурно-освітнього гуртка: до 380-річчя від часу смерті Єлисея Плетенецького. *Календар-щорічник «Українознавство – 2004»*. Київ: 2004. С. 168-171.
4. Києво-Могилянська академія в іменах XVII-XVIII ст.: енциклопед. вид. Київ: КМ Академія, 2001. С. 428.
5. Степовик Д.В. Історія Києво-Печерської лаври. Київ: Вид-во Української Православної церкви Київського Патріархату, 2001. С. 157-162.
6. Тимошик М. Історія видавничої справи: підручник. 2-ге вид., виправлене. Київ: Наша культура і наука, 2007. С. 162-168.

ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНІ ІДЕЇ М. НЕПЛЮЄВА В КОНТЕКСТІ ЦЕЗАРЕПАПІЗМУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Мірошниченко Надія

Національний заповідник «Глухів»

кандидатка педагогічних наук, учена секретарка

Микола Миколайович Неплюєв (1851–1908) – представник респектабельної аристократичної родини, талановитий педагог і композитор, оригінальний мислитель, філософ і соціальний практик. Він присвятив своє життя реалізації місії реформування суспільства, шляхом створення нової генерації людей на засадах християнської педагогіки і продуктивної праці. Викликають інтерес різні аспекти життєдіяльності Миколи Неплюєва, пов'язані з філософськими пошуками кінця XIX – поч. XX ст., історією комунітарного та духоборчого рухів, реформаторських соціально-економічних і соціально-педагогічних практик.

Аналіз книг і брошур М. Неплюєва, насамперед таких як: «Історичне покликання російського поміщика», «Совість. Сторінка з життя російського поміщика», «Хліб насущний», «Братські союзи в навчальних закладах вищих, середніх та нижчих»

дозволяє розкрити особливості становлення релігійно-філософських та суспільно-політичних поглядів мислителя.

У працях М. Неплюєва «Голос віруючого мирянина з приводу майбутнього Собору», «Бесіди про Трудове Братство. Приватний лист-відповідь священику Іванову» викладено критику російської православної церкви як забюрократизованого державного відомства, що дбає насамперед про непохитність «духовних скреп», засад самодержавства, а не про виконання своїх безпосередніх функцій – християнізацію життя християн. За словами подвижника, для представників офіційної церкви миряни – це просто християнський матеріал, а не самоцінний духовний камінь [3, с. 162]. На думку М. Неплюєва, більшість російських священників замість самовідданої праці на благо ближніх грішать властолюбством, гординою і клерикалізмом, у повсякденній діяльності заперечують рівність усіх людей, керуючись гаслом: «церква – це я, а мир – це німе стадо». Він виступав проти посягання духовного пастиря на свободу і духовну самодіяльність парафіян, пояснюючи, що вища совість – це не мундир, який вдягається священиком разом із набуттям своєї посади [3, с. 161].

Мислитель звинувачував владу і офіційну церкву у «псевдо християнстві» («парафії перетворились на фікції», більшість «представників духовенства керуються не правдою Божою», а «вказівками і приписами начальства», «видаючи антицерковну рутину» за «істинне православ'я»), вважаючи, що «тільки вороги в насмішку» могли називати сучасну йому Росію «Святою Руссю», яка перетворилася на справжній «вертеп розбою» [3; 1]. У праці «Голос віруючого мирянина з приводу майбутнього Собору» (1906 р.) М. Неплюєв закликав керівництво держави, церкву, інтелігенцію і народ до всенародного покаяння у гріхах з метою налагодження соціального діалогу, що було актом громадянської мужності [4] і сприймалося як виклик пануючому режиму. Він виступав за реформування церковного життя, раціоналізацію православ'я, редакцію богослужбових книг до зрозумілого їх змісту, зміну мови богослужіння на «загальнодоступну»; за активізацію участі мирян у духовному житті, демократизацію і розширення управлінських повноважень громади – право дорадчого голосу в питаннях догматичних і вирішального в усіх інших; причому це мало розповсюджуватися на всі християнські конфесії.

Шляхом порівняльного аналізу та узагальнення наукової літератури визначено спорідненість ідей та поглядів М. Неплюєва з українською православною релігійно-філософською традицією (Г. Сковорода, П. Прокопович, М. Гоголь, К. Ушинський, П. Юркевич, П. Куліш, В. Екземплярський): антропологічна концепція Боголюдини, здатність кожної особистості уподібнитися Ісусу Христу – милосердному люблячому Богу, який є зразком досконалості, уособленням найкращих людських чеснот («Царство Боже всередині нас») – на противагу грізному, караючому старозаповітному Богу, судом якого погрожувала офіційна церква; духовна свобода – право кожного на вибір релігійної конфесії; кордоцентризм («релігія серця»); досягнення земного щастя завдяки творчій природовідповідній праці; раціоналізація віровчення («свідома віра», адаптація заповідей божих до особливостей дитячого сприйняття), узгодження його з потребами народу, здійснення богослужіння рідною мовою; ігнорування зовнішньої обрядовості; демократизація духовного життя, забезпечення автономії та самоврядування релігійної селянської громади; ліквідація національної і статевої дискримінації [2, с. 110].

Встановлено, що особливості філософських-релігійно і суспільно-політичних поглядів М. Неплюєва полягали у викритті ним псевдохристиянської сутності російського суспільства, що ґрунтувалося на жорсткій вертикалі держаної влади і цезарепапизмі – підпорядкуванні духовного життя монархові, у порушенні представниками світської та церковної влади християнських заповідей, у відчуженні парафіян від активної участі громади у життєдіяльності місцевої громади і суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Екземплярський В.І. Пам'яті Миколи Миколайовича Неплюєва. *Праці Київської духовної академії*. 1908. С. 155–170.
2. Мірошниченко Н.О. Педагогічні погляди та освітня діяльність Миколи Неплюєва в контексті розвитку сільськогосподарської освіти (XIX – поч. XX ст.): дис. ... канд. іст. наук: 13.00.01 / Сумський державний педагогічний університет. Суми, 2015. 293 с.
3. Неплюєв М. Бесіди про Трудове братство. Приватний лист-відповідь священику Іванову. Москва: Преображення, 2011. 408 с.
4. Неплюєв М. Голос віруючого мирянина з приводу майбутнього Собору. *Праці Київської духовної академії*. 1906. № 6. С. 269–305; № 7. С. 393–428.

«ЕМІЛЬ, АБО ПРОВИХОВАННЯ» Ж.-Ж. РУССО ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ ЕПОХИ ПРОСВІТНИЦТВА ФРАНЦІЇ

Кубрак Олег

Сумський національний аграрний університет
старший викладач кафедри правосуддя та філософії

Серед наукової спадщини французького Просвітництва особливе місце займає роман Жан-Жака Руссо (1712 - 1778) «Еміль, або про виховання» (1762), в якому автор відобразив свій загальний світогляд, де педагогіка - важлива сфера соціального життя. Руссо критично переробив досягнення французької педагогіки та педагогічної думки європейської цивілізації починаючи з античності до епохи Відродження та Просвітництва (Сократ, Платон, Катон Старший, Плутарх, Сенека, Д. Локк, Ф. Рабле, М. Монтень, Р. Декарт). Руссоїстська програма виразно нагадує судження М. Монтеня про ненасильницьке виховання, Д. Локка і Ф. Рабле - про фізичне виховання, А. Тюрго - про природну доброту людини, Сен-П'єра - про моральне виховання.

В "Емілі" Руссо показав кастовість, обмеженість, неприродність виховання та навчання у школах того часу, говорив про антигуманність виховання в аристократичному середовищі, де дитина зазвичай перебувала під наглядом гувернера, або в пансіонаті, відірвана від батьків.

Одночасно Руссо на кшталт своєї теорії природного права виклав проект виховання нової людини.

Герой роману Еміль — символ, носій ідеї. Іноді складно пояснити ті парадоксальні ситуації, в які поміщає свого героя Руссо. Подібний прийом допомагає чітко відмежуватися від традиційного виховання та навчання і одночасно прозоріше викласти

власні педагогічні погляди. Тому роман найменше слід розглядати як практичний посібник з виховання.

Вважаючи, що природний стан є ідеалом, Ж.-Ж. Руссо пропонує націлити виховання на такий ідеал, зробивши його природним чи природоподібним. Головним природним правом людини Руссо вважав право на свободу. Ось чому він висунув ідею вільного виховання, яке слідує і допомагає природі, усуваючи шкідливі впливи. У зв'язку з цим Руссо виступав проти авторитарного виховання.

Руссо вважав, що на дитину впливають три фактори виховання: природа, люди, суспільство. Кожен із цих факторів виконує свою роль: природа розвиває здібності та почуття; люди вчать, як ними користуватися; суспільство збагачує досвід. Усі разом ці фактори забезпечують природний розвиток дитини. Завдання вихователя – привести в гармонію дію цих сил. Найкращим вихованням Руссо вважав насамперед самостійне накопичення життєвого досвіду. Достатній запас такого досвіду міг бути придбаний до двадцяти п'яти років, віком змужніння людини, коли вона, будучи вільною, може стати повноправним членом суспільства.

Великий гуманіст виступав за перетворення виховання на природний, активний, сповнений оптимізму процес, коли дитина живе в радості, самостійно слухаючи, відчуваючи, спостерігаючи світ, духовно збагачуючись і задовольняючи спрагу пізнання. Під природним вихованням Ж.-Ж. Руссо розумів розвиток дитини з урахуванням віку, на лоні природи. Спілкування з природою зміцнює фізично, вчить користуватися органами чуття, забезпечує вільний розвиток. При природному вихованні, слідуючи дитячій природі, відмовляються від обмежень, встановлених волею наставника, відчужують від сліпої покори, дотримуються незаперечних природних законів. У цьому відпадає необхідність неприродних, штучних покарань. На зміну їм приходять природні наслідки неправильних вчинків дитини.

Природне виховання, за Руссо, - це цілющий процес, в якому, з одного боку, враховуються дитячі схильності і потреби, а з іншого - не забувається необхідність готувати дитину до суспільних відносин і обов'язків. Внутрішньою мотивацією цього педагогічного процесу стає прагнення дитини до самовдосконалення.

Складовою частиною концепції природного розвитку є ідеї так званого негативного виховання, яке передбачає певні обмеження педагогічного процесу. Так, пропонувалося не поспішати в інтелектуальному та моральному вихованні, відсуваючи досягнення їх головних цілей на пізніші періоди дитинства, отрочество і юність.

У завдання виховання Ж.-Ж. Руссо включив розвиток системи органів чуття як фундаменту формування особистості. Педагог-сенсуаліст вважав, що матеріальною передумовою мислення є сенсорика, яка потребує постійних вправ з раннього дитинства.

Руссо відводив особливе місце фізичному вихованню як засобу гармонізації відносин людини з природою та соціальним оточенням, як фактор подолання згубних нахилів, формування морально чистих ідеалів і помислів, становлення всього організму. Говорячи про фізичне виховання, Руссо відмовляється від ідеї негативного виховання, радячи з раннього віку проводити інтенсивне фізичне загартування дитини, наражаючи його на певний ризик.

Методика та рекомендації щодо фізичного виховання були розраховані на умови життя в середовищі близькому до природи.

Самі ідеї Руссо про трудове виховання та навчання мали новаторський характер. Ручна праця (городництво, столярна, ковальська справа) проголошувалась незамінним

засобом виховання. Ж.-Ж. Руссо був глибоко переконаний, що будь-яка людина може забезпечити собі свободу та незалежність насамперед власною працею. Кожен повинен опанувати якесь ремесло, щоб у майбутньому мати можливість заробляти на життя.

У "Емілі" зроблено спробу виділити основні періоди у розвитку людини до повноліття.

Перший період - від народження до вміння розмовляти. У цей час виховання зводиться переважно до піклування про здоровий фізичний розвиток дитини. На противагу традиціям аристократичного виховання Руссо наполягав на тому, щоб немовля годувала не наймана годувальниця, а сама мати. Детальні рекомендації щодо догляду за дітьми мали на меті загартовування немовляти. Руссо застерігає від спроб форсувати розвиток дитячої мови, вважаючи, що вони можуть призвести до дефектів у вимові. Словниковий запас дитини повинен збігатися з ідеями, що накопичуються ним, і конкретними уявленнями.

Другий період - від появи мови до 12 років. Головне завдання виховання в цей період — створення умов для набуття якомога широкого кола життєвих уявлень щоб допомогти дитині правильно сприймати навколишні предмети та явища. Руссо пропонував комплекс вправ щодо розвитку зору, слуху, дотику. Вважаючи, що до 12 років дитина ще не виходить із "сну розуму", тобто не дозріває до того, щоб здобувати скільки-небудь систематичну освіту. Руссо вважав, що у цьому віці слід навчати без використання книжок. Дитина повинна практично засвоїти елементи різних природних і точних знань. Моральне виховання у ці роки рекомендувалося здійснювати переважно з прикладів, уникаючи моралізаторських розмов. Головне завдання наставника у моральному вихованні дитини до 12 років Руссо бачив у тому, щоб не допускати ситуацій, які провокують дитячу брехню.

Третій період охоплює вік від 12 до 15 років, коли діти сповнені сил та енергії, будучи підготовлені до якогось систематичного розумового виховання. У відборі освітніх предметів Руссо наполягав на навчанні корисним знанням, насамперед природознавства та математики. Вчення має будуватися на основі особистого досвіду та самодіяльності. Руссо відкидав читання дітьми книжок у цьому віці. Єдиний виняток становив "Робінзон Крузо" Д. Дефо. Це пояснювалося тим, що герой роману являв для Руссо ідеал людини, що створила свій добробут своєю працею. А це було співзвучно переконанням французького філософа.

Нарешті, з 15 років до повноліття (25 років) закінчується формування морального образу юнака. У ці роки він знайомиться із встановленнями та звичаями навколишнього суспільства. Моральне виховання набуває практичного характеру, розвиваючи в юнаку добрі почуття, волю, судження та цнотливість. Настає час читання історичних творів (головним чином біографій великих людей епохи античності), оскільки це один з важливих засобів морального виховання. У юнака має вироблятися релігійне почуття в дусі деїзму, ніяк не пов'язане з тією чи іншою конфесією. Лише пізніше, ставши цілком дорослим, людина вільна вибирати віросповідання.

Створений у тиші паризького передмістя, "Еміль" прозвучав подібно до грому, сповіщаючи про неминучу і швидку загибель старого способу життя і виховання. Особливу лють клерикалів і монархістів викликала четверта книга "Емілія", де у розділі "Сповідання віри савойського вікарія" Руссо виступає проти догматів будь-яких релігій та церковних організацій, насамперед проти католицизму.

Почалося шалене цькування Ж.-Ж. Руссо Відразу після появи "Еміль" опинився під заборонаю. Через десять днів після публікації паризький тираж спалили на багатті. Така ж доля спіткала амстердамський тираж першого видання "Емілія". Проти автора було відкрито судову справу. Паризький архієпископ Бомон вніс "Емілія" до списку богохульних книг, які є замахом на основи релігії та держави. Римський папа Клементій XIII надає Руссо анафемі. Не припав до вподоби "Еміль" і багатьом монаршим особам.

Рятуючись від розправи, Руссо шукав і не знаходив постійного притулку у різних кінцях Європи. Він був змушений тікати спочатку до Швейцарії, звідти через Німеччину - до Англії, куди його запросив філософ Девід Юм. Переслідування, життєві тяготи викликали у Руссо душевне захворювання.

Лише 1767 р, після п'яти років вигнання, під чужим ім'ям, Ж.-Ж. Руссо повертається до Франції Тут він завершує свої останні праці ("Сповідь", "Прогулянки самотнього мрійника"), де знову розмірковує про виховання та особливості дитинства.

Ж.-Ж. Руссо розробив струнку програму формування особистості, яка передбачала природне розумове, фізичне, моральне, трудове виховання. Педагогічні ідеї Руссо незвичайні та радикальні для свого часу. І хоча Руссо не зумів порвати з деякими педагогічними забобонами (зокрема, він виступав за обмеження жіночої освіти), його ідеї виявились однією з найбільших вершин людської думки та послужили джерелом оновлення теорії та практики виховання.

Руссо виступив із рішучою критикою станової системи виховання, що пригнічувала особистість дитини. Його педагогічні ідеї пронизані духом гуманізму. Руссо був поборником розвитку у дітей самостійного мислення, ворогом догматики та схоластики. Висунувши тезу активного навчання, зв'язку виховання з життям та особистим досвідом дитини, наполягаючи на трудовому вихованні, Руссо вказав прогресивний шлях удосконалення людської особистості

"Еміль" породив небувалий суспільний інтерес до проблем виховання. У Франції за 25 років після появи "Емілія" було опубліковано вдвічі більше робіт з питань виховання, ніж за попередні 60 років.

Вже за життя Руссо його педагогічні ідеї стали предметом пильного вивчення. Багато діячів французького Просвітництва прийняли руссоїстську педагогіку зі значними застереженнями. Особливо критично до них поставилися прихильники ідеї соціальної детермінації виховання К. Гельвеції та Вольтер. Так, Вольтер іронізував над природним вихованням як заклик "поставити людину на карачки". Проте Вольтер знаходив у педагогічному романі сторінок п'ятдесят, гідних, щоб їх "переплести в саф'ян".

Антируссоїсти обрали дві схеми критики: або визнавали цінність педагогічних ідей Руссо, або стверджували, що будь-яка приваблива ідея Руссо запозичена. Набагато більше, проте, було тих, хто усвідомив велич та перспективність педагогічної концепції Ж.-Ж. Руссо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник. Київ. : Книга, 2005. 528 с.
2. Сейко Н. А. Соціальна педагогіка : Курс лекцій. Житомир : ЖДПУ, 2002. 260 с.
3. Сисоева С. О., Соколова І. В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки : навчальний посібник. Київ, 2003. 308 с.

**ВОЛОДИМИР ВЕРНАДСЬКИЙ – ПРИРОДОЗНАВЕЦЬ,
ФІЛОСОФ, МИСЛИТЕЛЬ**

Козаченко Юлія

Сумський державний університет,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов
та лінгводидактики

Головка Ангеліна

Сумський державний університет

студентка

Володимир Іванович Вернадський – український філософ, натураліст, мислитель, засновник цілого ряду природничих наук, автор теорії про ноосферу, вчення про біосферу, а також один із засновників Академії наук України. Українського вченого можна зарахувати до геніїв і не дарма його наукові досягнення порівнюють з працями Ісаака Ньютона, Альберта Ейнштейна. Дуже багато зробив відкриттів, які мають важливе значення для всього людства. Загалом, наукова спадщина Вернадського вирізняється величезним обсягом його праць, глибиною та оригінальністю його винаходів. За його життя було опубліковано 416 праць. Кількість його праць підкреслює систематичний характер його роботи, наполегливість, талант та інші чесноти видатного науковця. Однак, Володимир Іванович зробив відкриття, які випередили свій час, в результаті не всі його роботи були сприйняті сучасниками [1]. Тим не менш, наукові відкриття високо цінуються в наш час.

Володимир Вернадський відомий такими своїми відкриттями:

- він є засновником цілої науки біогеохімії, що вивчає хімічний склад і геохімічні процеси біосфери Землі, на базі якої було створено перший у світі інститут біогеохімії;
- основоположник геохімії – науки про хімічний склад землі та оточуючих планет;
- автор терміна і нової науки – ядерної геології, відкритої ним у 1935 році;
- творець філософського напрямку космізму – теорії про народження і еволюцію Всесвіту;
- розробив концепцію ноосфери, згідно з якою сформулювали принципи взаємодії природи та суспільства;
- приділяв велике значення воді, стверджуючи, що вода займає окреме місце в історії нашої планети, оскільки немає жодного природного утворення, яке б могло зрівнятися з нею, щодо впливу на перебіг основних геологічних процесів;
- найбільший вчений, який здійснив найважливіші відкриття у таких науках: кристалографії, біогеохімії, геохімії, геології, метеоритиці, біології, радіогеології, мінералогії, палеонтології, ґрунтознавстві, географії, а також історії та філософії [2, с.19-27].

Вже минуло більше, ніж 161 рік від дня народження Володимира Вернадського, більше, ніж 80 років, коли він працював над своєю останньою роботою, понад століття тому він заснував Академію наук України, присвятивши її створенню частину своєї душі. Все це є частиною чудових і захоплюючих сторінок світової науки. Звертаючись до праць цього великого вченого ми бачимо, що його ідеї, як багато аксонів, як клітини мозку пов'язані із сьогоденням і простягаються далеко в майбутнє. Зокрема, його ідеї про іманентність людини в біосфері, про те, що науковий розум не конфліктує з природою, технічний прогрес перебуває у гармонії з еволюцією біосфери. Сьогодні це

так само важливо, як раніше. Навіть, у найскладніші часи Вернадський вірив у перемогу людського розуму.

В. Вернадський здобув світову славу як непересічний науковець, філософ, природознавець. Вважаємо, що унікальність особистості Вернадського складається з багатьох елементів, які створили великого вченого і достойного індивіда. Ерудиція, широкі систематичні знання, велика працездатність, переконливість, твердість поглядів і поступове зростання інтелекту, а також талант об'єднувати однодумців у компетентну команду вчених створили зручні умови, для реалізації його задумів. Ідеї Вернадського ґрунтувалися на засадах основних світових тенденцій розвитку наукових знань та ролі науки в державотворенні [3, с.38-66]. Потужний інтелект, науковий і організаційний досвід та авторитет вченого дозволили йому об'єднати найкращі наукові сили України та розкрити масштаб і потужність їхнього потенціалу в розвитку науки, освіти і культури.

Закладені видатним і всесвітньовідомим науковцем В.І.Вернадським ідеї невичерпані і сьогодні. Наше завдання їх вивчати і творчо розвивати, як найширше втілювати у життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. До 160-річчя від дня народження В.І. Вернадського (1863-1945), українського вченого-енциклопедиста, природознавця, мінералога, геохіміка URL: <https://nlu.org.ua/vustavki.php?id=1188>

2. Протасов О. О., Левіт Г. С. Академік Володимир Вернадський: минуле, сучасне, майбутнє. До 160-річчя від дня народження. Наука і суспільство. НАН України. 2023 № 3. С. 19-27.

3. Онищенко О. С., Смолій В. А., Дубровіна Л. А. В.І. Вернадський і Україна. Вісн. НАН України, 2013 № 3, с. 38-66.

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ТА РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНСЬКІЙ СОЦІАЛІСТИЧНІЙ РАДЯНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Хоменко Віталій

Відокремлений структурний підрозділ «Конопський індустріально-педагогічний фаховий коледж СумДУ»

кандидат історичних наук, викладач

Михайла Грушевського справедливо називають найвидатнішим українським істориком. У своїх чисельних наукових працях історик системно досліджував українське минуле. Він сформував концепції, які протиставляли українську історію російській історії, українську схему минулого – російській. Таким чином, роботи М. Грушевського підважували імперську концепцію російського світу, яка описувала українців, як частину триєдиного руського народу, заперечувала винятковість українського народу й українських державницьких формувань.

Найбільш продуктивним став львівський період життя та діяльності історика (1894-1914), коли він був викладачем Львівського університету, активним членом та

згодом головою Наукового товариства ім. Шевченка, організатором історичної науки, археографом, джерелознавцем, автором великої кількості наукових праць тощо. Досягнення були настільки значними, що у результаті варто говорити про існування львівської історичної школи М. Грушевського [5].

М. Грушевський взяв активну участь у подіях Української революції 1917-1923 рр., особливо на етапі діяльності Української Центральної Ради (УЦР). Звісно, що політична активність не дозволяла історика в попередньому темпі продовжувати його наукову діяльність. На жаль, результати революції були для українців невтішними. Незалежна національна держава через цілу низку внутрішніх та зовнішніх чинників не була побудована.

З 1919 р. по 1924 р. М. Грушевський був змушений перебувати в еміграції: Чехословаччині, Швейцарії, Австрії. Знову ж таки, зайняття політикою, тяжкі умови емігрантського життя та суттєві матеріальні проблеми не дозволяли історика приділяти достатньо часу науковій роботі. У нього були певні варіанти зайнятися науковою та викладацькою діяльністю в чеських українських вищих навчальних закладах, але не склалося [6].

Ситуація змінилася у березні 1924 р.: «Сьомого березня...після п'ятирічного перебування в еміграції М. Грушевський із родиною повернувся до Києва» [3, с. 417]. Відзначимо, що такий крок історика й політика викликав величезний шквал критики з боку українських політиків-емігрантів, які вважали це капітуляцією М. Грушевського перед російськими більшовиками.

Після рееміграції політичні зацікавлення історика, швидше за все, залишилися позаду. В умовах більшовицької «советської» влади сподіватися на швидке відновлення незалежної України було марно. Тому на Батьківщині колишній голова УЦР розвинув широку наукову діяльність [1].

Так, М. Грушевським була створена Науково-дослідна кафедра історії України (НДКІУ) при Всеукраїнській академії наук (ВУАН). Він очолив Археографічну комісію ВУАН, створив й очолив низку науково-історичних комісій ВУАН на ниві української історії (історії Києва і Правобережної України, історії Полудневої України, історії Західної України, історії Лівобережної України, історії козаччини тощо).

Також він редагував відновлений ним часопис «Україна» (1924-1930), який став друкованим органом Українського наукового товариства і журналом наукового українознавства. Крім того, М. Грушевський заснував й редагував видання історичної секції ВУАН: «Наукові збірники», «За сто літ», «Студії з історії України НДКІУ», «Первісне громадянство та його пережитки на Україні».

Фактично, на базі НДКІУ почала створюватися київська історична школа М. Грушевського [8, с. 132-175]. Ще в часи еміграції видатний історик зацікавився соціологічною наукою, тому з його київської історичної школи, на відміну від її прямої попередниці – львівської історичної школи, виходили вже дві групи спеціалістів – з історії України та з соціології, етнографії і фольклору.

М. Грушевський розробив проект Українського історичного інституту та Інституту для дослідження пережитків примітивної культури і народної творчості України та прагнув перенести з Відня до Києва Український соціологічний інститут. На жаль, ці його плани не отримали підтримки ВУАН та більшовицької влади. Крім того, вчений продовжував працювати над різними історичними питаннями, друкував свої історичні праці.

Звісно, що усі ці наукові досягнення стали відомими широкому загалу. І колишні опоненти, які критикували М. Грушевського за повернення до України почали висловлюватися вже кардинально інакше. Зокрема, Аркадій Животко стверджував, що на Батьківщині М. Грушевський продовжував «класти фундамент під будинок української державности. Наука – ім'я тій основі» [7, с. 11]. А Софія Русова писала, що навіть в еміграції «ми почули, що він робив у тому Києві, яку велетенську працю він вів, як віддавав усі свої сили на розвиток української науки, на організацію славетної за часи його присутности Всеукраїнської Академії» [4, с. 457]. Володимир Винниченко теж зовсім інакше характеризує діяльність історика на Батьківщині: «Михайло Грушевський і його близькі товариші Шраг, Христюк, Чечель та інші (які з еміграції вернулись на Україну) їхали на великий самокритичний подвиг, на тяжку боротьбу за здобутки нашої революції» [2, с. 49].

Отже, вклад М. Грушевського в розвиток історичної науки в УСРР був величезним. За короткий час, в тяжких умовах, він зумів підняти українську науку на високий рівень, як за кількісними, так і за якісними показниками. Це безперечно доводить його талант науковця-дослідника та визначні здібності, як організатора науки. Втім, все-таки, припускаємо, що не можна відокремлювати його наукову роботу від суспільно-політичної. Адже наука бачилася для М. Грушевського не тільки способом професійної самореалізації, але і засобом політичної боротьби. Він розвивав історичну науку в УСРР, вважаючи, що таким чином закладає основи побудови незалежної України в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верба І. В. Грушевський Михайло Сергійович. *Енциклопедія історії України*: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2004. 688 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Grushevsky_M_S (дата звернення: 04.04.2024).
2. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення / За редакцією В. В. Біленко, С. А. Гальченко. Київ: Вид. т-во «Криниця» книголюбів України, 1991. 126 с.
3. Пиріг Р. Я., Тельвак В. В. Михайло Грушевський: біографічний нарис. Київ: Либідь, 2017. 576.: іл..
4. Русова С. З маловідомого і невідомого: навчальний посібник. Ч. 3: «Я не поетеса... Я не вчена... Я громадянка...» / упоряд. З. Нагачевська, О. Джус. Івано-Франківськ: Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2012. 604 с.
5. Тельвак В. Львівська історична школа Михайла Грушевського / Українське історичне товариство; В. В. Тельвак, В. П. Педич. Львів: Видавництво «Світ», 2016. 424 с.: іл..
6. Ульяновський В. Чому не було створено «празької історичної школи» М. Грушевського. *Український історик*. 2002. Ч. 1-4 (152-155). С. 209-256.
7. Хоменко В. О. Матеріали про співпрацю Михайла Грушевського з Українською партією соціалістів-революціонерів у фонді Аркадія Животка (ЦДАВОВ України, Ф. 3560). *Теорія і практика сучасної науки*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 24-25 лютого 2017 року). У 2-х частинах. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч. 2. С. 9-12.
8. Юркова О. В. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924-1930 рр.). Київ, 1999. 433 с.

БАТУРИНСЬКІ ПАМ'ЯТКИ У СТАТТЯХ ВАСИЛЯ РІЗНИЧЕНКА

Сніжок Зоя

Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» (м. Глухів)
науковий співробітник

Серед дослідників історії Батурина чільне місце посідає краєзнавець, уродженець м. Конотоп Василь Федорович Різниченко (Різников) (1892–1938 рр.). З 1912 р. він почав розміщувати свої історико-краєзнавчі розвідки в українській пресі [1]. Сам автор називав 38 періодичних видань, де публікувався. У 1917 р. він заснував власне видавництво у Києві, де друкував брошури свого авторства та листівки (серія «На руїнах минулої слави Батурина») [2]. Як патріот України став жертвою сталінських репресій: заарештований за звинуваченням у шпигунстві, розстріляний у Києві [3].

Свого часу рецензії на праці В. Різниченка писали Дмитро Дорошенко, Вадим Модзалевський, Віктор Романовський, В'ячеслав Прокопович. Значний внесок у збирання доробку краєзнавця зробили бібліографи Іван Калинович, Федір Максименко, Микола Жарких. Вивченню його життя та діяльності присвятив свої дослідження історик Сергій Білокінь [1].

Питання висвітлення історії пам'яток Батурина потребує окремого дослідження, оскільки сам В. Різниченко надавав цьому напрямку своєї діяльності особливого значення і навіть увів новий термін «батуринознавство» [4, с. 8].

У даній статті маємо на меті виділити публікації В. Різниченка, що стосуються історичних пам'яток Батурина, проаналізувати їх зміст, виділити головну думку, яку автор хотів донести до сучасників. Нами використано перелік головних праць В. Різниченка, поданий С. Білоконем [1].

Масив статей даної тематики можна систематизувати відповідно до того, яку історичну постать розкриває дослідник через збережені пам'ятки.

Так про гетьманування Івана Мазепи у його резиденції в Батурині на початку ХХ ст. нагадували залишки його замиської укріпленої садиби в урочищі Гончарівка (В. Різниченко наводить і іншу його назву – Городок). Їх опис краєзнавець подав у статті «Руїни Батуринської фортеці» (1913 р.) [23] яку проілюстрував фотографією «руїн». Археолог Ю. Ситий ідентифікує їх як залишки цегляного мосту, що знаходився на місці перетину рівчак Гончарівка автошляхом Батурин-Конотоп [27, с. 15]. В. Різниченко наводить розміри стіни: висота біля 9 м, «грубість» (товщина) – 1 м. За кілометр від цього муру знаходились руїни іншого укріплення, двохрядного, але вже значно меншого [23, с. 13]. Про те, що територія замиської резиденції І. Мазепи на Гончарівці зацікавила Московське археологічне товариство, В. Різниченко розповідає у статті «Археологічні розкопи підземних ходів в Батурині» (1912 р.) [11, с. 6]. На літо мав прибути археолог І. Степлецький (на нашу думку, прізвище вказано помилково і мається на увазі Гнат Стелецький) для розкопок підземних ходів у Батурині та Лубнах. Адже в першій половині ХІХ ст. від дощів та спаду ґрунту на місці зруйнованого у 1708 р. палацу І. Мазепи сталося провалля, яке відкрило три ходи, що сходились разом у місці провалу ґрунту. Ходи зроблені у формі арки і були викладені вгорі та по боках цеглою. Куди вели ті ходи – не відомо. За легендою – у Бахмач, де Іван Мазепа мав садибу (на острові Поросючка). Різниченко дорікає «практичним» батуринцям, які заходилися розтягувати ту цеглу по своїх господарствах і це прискорило руйнування

ходів. На його думку, ще одним місцем для археологічного дослідження мав бути рів вздовж Сейму на Гончарівці, що уже був засипаний землею. За спогадами батуринців, там була залізна брама з гетьманською булавою посередині – «буцімто головний підземний хід в Батурині». «Жаль тільки, що всі археологічні знахідки батуринські, що будуть при розкопках, підуть не в українські музеї, а в московські», – підсумовував краєзнавець [11, с. 6]. У дорожніх спогадах «Батуринський шлях» В. Різниченко, щедро використовуючи художні засоби спирається на Чернігівській літопис з досліджень О. Лазаревського, називає резиденцію гетьмана на Гончарівці «центром відомої оборони Батурина під час повстання Мазепи і головним місцем Батуринських подій 1708 року» [9, с. 6], «національно-святою для кожного українця землею, на якій в останній раз так громадно пролилась кров за рідний край» [9, с. 7]. Такий наратив панував в уявленні українських патріотів тривалий час. І саме на території заміської резиденції І. Мазепи у 1991 р. в пам'ять про загиблих від рук московських катів батуринців було насипано символічну могилу з хрестом [7, с. 258].

Опосередковано з постаттю І. Мазепи асоціюється інша історична пам'ятка у Батурині – будинок генерального судді Василя Кочубея. За легендою, саме тут розгорталася історія кохання гетьмана та доньки генерального судді Мотрі Кочубей. В. Різниченко описує «дуб Мотрі Кочубеївни в Батурині» (1913 р.) і на сторінках «Ілюстрованої України» розміщує фото дерева, що користується «великою симпатією у батуринських туристів» [14, с. 11].

Будинок генерального судді В. Кочубея цікавить В. Різниченка і як пам'ятка суто української архітектури, що не несла на собі «польськозахідного впливу» [13, с. 15]. У статті «Господа генерального судді Василя Кочубея в Батурині» (1913 р.) засуджує «капітальну реставрацію будинку», що відбулась «років біля 50-ти тому», коли було розібрано його автентичну частину [13, с. 15]. Втім, новітні дослідження довели, що то була дерев'яна прибудова до мурованного будинку, зроблена у другій половині XVIII ст., коли власником будинку був К. Розумовський [8, с. 41]. «Сторож Кочубеївщини, копаючи тепер землю для бараболі на тому місці, де стояла друга половина будинку, і досі ще раз-у-раз знаходить від них поливані кахлі з різним кольоровим орнаментом» [24, с. 9]. До статті «Старовинні кахлі з господи генерального судді В. Кочубея в Батурині» (1913 р.) В. Різниченко подав кілька фото їх фрагментів та опис [24, с. 9]. Проте, помилково вважав, що це кахлі часів І. Мазепи, а не пізнішого часу, оскільки не знав про перепланування будинку К. Розумовським. Оскільки підвалу будинку Кочубеїв «не торкнулась некультурна рука реставратора», його можна вважати взірцем українського кам'яного будівництва (світлину підвалу автор додає). На його думку, це так звана «темниця Кочубея». Але В. Різниченко не погоджується з твердженнями сторожа садиби та заперечує можливість ув'язнення тут самого Василя Кочубея після його доносу на Мазепу [13, с. 16].

Найбільше історичних пам'яток у Батурині на початку ХХ ст. стосувалось гетьмана К. Розумовського – це палацово-парковий ансамбль та Воскресенська церква-усипальниця, збудована, за висновками В. Різниченка, зусиллями двох українських керманічів: І. Мазепи, який розпочав зводити храм і К. Розумовського, який цю справу завершив і нарід церкву Воскресенською саме в знак відродження святині [17, с. 14]. На початку ХХ ст. над могилою гетьмана ще стояв надгробок [17, с. 23].

Імена архітектора палацу К. Розумовського та автора нагробка гетьмана не були достовірно встановлені на початку ХХ ст., тому В. Різниченко помилково назвав

архітектором церкви Б. Растреллі [16], а серед ймовірних скульпторів нагробка – А. Канову (посилаючись на М. Шугурова) та І. Мартоса (за Г. Лукомським) [17, с. 25]. Авторство останнього доведено істриками у наш час [5, с. 83].

Багато уваги приділяє реставрації палацу К. Розумовського («Батуринський музей» [12], «Реставрація Батуринського дворця» [22], «Реставрація палати останнього гетьмана України» [16], «З гетьманських покоїв в Батурині» [15]), що тривала в 1911 – 1913 рр., попередньо викладаючи історію його руйнування у другій половині XIX ст. З оригінального в інтер'єрі палацу В. Різниченко міг бачити гіпсову ліпнину, уламки пічних кахлів – серед сміття, залишки великих квадратних гранітних плит на другому поверсі [22, с. 141] та колір стін – відтінки жовтого та синього, в чому дослідник вбачав національний український колір [19, с. 7]. Реставрація стала можливою завдяки коштам і заходам правнука гетьмана, Каміла Розумовського, який у 1909 р. приїздив з Австрії до Батурина. Цікаво, що В. Різниченку була відома наукова розвідка гетьманського нащадка «Graf Kirill Grigorievitsch Rasumowsky. 1728–1803. Ein Gedenkblatt fur den letzten Hetman der Ukraine» [16, с. 15].

В. Різниченко підтримував ідею відкриття у відреставрованому палаці музею, як такі є у значних містечках західних країн. До його зібрання мали б увійти речі з колекції Каміла Розумовського та інші історичні пам'ятки [12, с. 19], адже «в Батурині є стільки цікавого з історичного і археологічного боку, що нашим археологам треба б звернути на його серйозну увагу і не дати згинуті тутешній старовині, яка незабаром може і зовсім зникнути» [26]. Цитує мандрівника де Легарда, який назвав Батурин «природним музеєм історичних речей» [12, с. 16]. Також краєзнавець описав виявлені ним портрети І. Мазепи, П. Орлика, П. Полуботка, С. Палія, П. Дорошенка, що знаходились у шинку М. Раді у Батурині та походили з картинної галереї К. Розумовського [25]. Шинкар мав і старовинний літопис Батурина з бібліотеки К. Розумовського. В. Різниченко описав його як чималеньку книгу, писану рукою на старому товстому папері гарним українським письмом XVIII ст. [26]. Він зазначив, що портрет П. Орлика був викуплений у шинкаря близько 1910 р., а портрети І. Мазепи, П. Дорошенка і П. Полуботка він придбав особисто [21, с. 43]. Фото портретів І. Мазепи та П. Орлика краєзнавець подав у своїй статті в «Ілюстрованій Україні» [25, с. 11].

Ще одне історичне місце, на яке звернув увагу дослідник – це скит Батуринського Миколаївського Крупицького монастиря (первинне місце монастиря). Про нього йдеться у статтях «Де кілька слів про пам'ятки старовини на скитку Батуринського монастиря» [10], «На могилі придворного гетьманського лікаря Хоми Дуссика біля Батурина» [18]. В. Різниченко пише, що у другій половині XVII ст. святий Дмитро Туптало (Ростовський) для роботи над твором «Четъї-Мінеї» збудував на скиті невелику келію на 3-х кімнати. У XIX ст. цю келію придбав бджоляр Петро Прокопович, потім вона перейшла до його спадкоємця Степана Великдана, а після його смерті з публічних торгів продана під знос конотопському єврею Юдовичу. В. Різниченко відмітив, що історик М. Костомаров пропонував придбати келію Києво-Печерській Лаврі, але безрезультатно. У середині XIX ст. ченці Батуринського Миколаївського Крупицького монастиря збудували на скиті невелику дерев'яну каплицю. Інша капличка, що знаходилася поруч, збудована на місці зруйнованої церкви Святого Миколая [10, с. 10–11]. Навколо було «розкидано» багато могил духовних і світських осіб. Це дозволило В. Різниченку звернутись до некрополістики, яка його цікавила.

Серед поховань на скиті краєзнавець виділив могилу особистого лікаря К. Розумовського Хоми Дусика. Фото його нагробка Різниченко подає на листівці «Могила придворного гетьманського лікаря Хоми Дусика біля Батурина» з серії «На руїнах минулої слави Батурина», на звороті – коротка інформація про покійного [6, с. 497]. Також він подав опис саркофага над похованням Миколи Апраксіна (чоловіка племінниці К. Розумовського Софії Апраксіної), що знаходилось поряд. При написанні вказаних статей посилався на монографію О. Васильчикова «Сімейство Розумовських», але підійшов до цієї праці критично і, спираючись на збережені нагробки, вказав на можливі у ній помилки. Зокрема, зазначає, що лікар Х. Дусик описаний О. Васильчиковим як стара людина, але згідно епітафії він помер у віці 36 років, а на нагробку М. Апраксіна вказано дату смерті 1799 р., хоча його дружина у монографії фігурує вдовою з 1796 р. [10, с. 12].

Таким чином, краєзнавець В. Різниченко виступав як популяризатор історичних знань, публіцист та дослідник. Він розглядав історичні пам'ятки Батурина через призму його виняткової ролі у Гетьманщині як центру політичного життя. Всіма доступними засобами він намагався донести до сучасників значимість історичних пам'яток Батурина, необхідність їх вивчення та збереження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білокінь С. Краєзнавець і патріот Батурина Василь Різниченко. Сергій Білокінь (Київ). Персональний сайт історика України: веб-сайт. URL: <https://www.s-bilokin.name/Personalia/Riznychenko.html> (дата звернення: 01.04.2024).
2. Білокінь С. Василь Різниченко. Видавнича діяльність. Сергій Білокінь (Київ). Персональний сайт історика України: веб-сайт. URL: <https://www.s-bilokin.name/Personalia/Riznychenko2/Publisher.html> (дата звернення: 01.04.2024).
3. Білокінь С. Василь Різниченко. Матеріали до реєстру праць Василя Різниченка. Сергій Білокінь (Київ). Персональний сайт історика України: веб-сайт. URL: <https://www.s-bilokin.name/Personalia/Riznychenko2/Bibliography.html> (дата звернення: 01.04.2024).
4. На руїнах минулої слави Батурина: бібліогр. покажч. / уклад. В. Різниченко. Київ: Друкарня 1-ої Київськ. друкарськ. спілки, 1915. 32 с.
5. Місечко Т. До питання про доля надгробка К.Г. Розумовського. *Батуринська старовина*: збірник наукових праць / Відп. ред. Н.Б. Реброва. Чернігів: Десна Поліграф, 2014. Вип. 4 (8). 164 с.
6. Недяк В.В. Україна – козацька держава. Київ, 2007. 1216 с.
7. Павленко С. Загибель Батурина 2 листопада 1708 р. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія, «Українська Видавнича Спілка», 2007. 266 с.
8. Реброва Н.Б. Садиба Кочубея у Батурині, друга половина XVII – початок XX ст. *Сіверщина в історії України*. 2014. Випуск 7. С. 39–46.
9. Різниченко В. Батуринський шлях (уривок з дорожніх споминів «В резиденції гетьмана Мазепи»). *З минулого Батурина*. Часть друга. / В. Різниченко. Київ, 1916. С. 5-10.
10. Різниченко В. Несколько слов о памятниках старины в скитке Батуринского монастыря. *Черниговская земская неделя*. 1914. 9 мая. № 19. С. 10–12.
11. Різниченко В. Археологічні розкопи підземних ходів в Батурині. Діло. 1912. Ч. 174. С. 6.
12. Різниченко В. Батуринський музей. *Ілюстрована Україна*. 1913. №19-20. С. 15 -16.
13. Різниченко В. Господа генерального судді Вас. Кочубея у Батурині. *Ілюстрована Україна*. 1913. Ч. 17 і 18. С. 15–16.

14. Різниченко В. Дуб Мотрі Кочубеївни в Батурині. *Ілюстрована Україна*. 1913. Ч. 9. С. 11.
15. Різниченко В. З гетьманських покоїв в Батурині. *Ілюстрована Україна*. 1914. 15 цвітня. Ч. 7. С. 114–115.
16. Різниченко В. На могилі останнього гетьмана України. Реставрація палати останнього гетьмана України. *Сніп*. 1912. №31/32. С. 12–16.
17. Різниченко В. На могилі останнього гетьмана України. *З минулого Батурина*. Часть друга. / В. Різниченко. С. 11–28.
18. Різниченко В. На могилі придворного гетьманського лікаря Хоми Дуссика біля Батурина. Київ: Друкарня 1-ої Київської друкарської спілки, 1916. 13 с.
19. Різниченко В. Національний колір України. Звенигородка: друкарня Ю. Юдицького, 1917. 11 с.
20. Різниченко В. Пам'ятник гетьмана Розумовського в Батурині. *Ілюстрована Україна*. 1913. № 6. С. 10.
21. Різниченко В. Пилип Орлик (гетьман-емігрант). Київ: Друкарня «Союзбанк», 1918. 48 с.
22. Різниченко В. Реставрація Батуринського дворця. *Ілюстрована Україна*. 1914. Ч. 9. С. 140–143.
23. Різниченко В. Руїни Батуринської фортеці. *Ілюстрована Україна*. 1913. Ч. 10. С. 13.
24. Різниченко В. Старинні кахлі з господи генерального судді В. Кочубея у Батурині. *Ілюстрована Україна*. 1913. Ч. 24. С. 8–9.
25. Різниченко В. Старинні портрети український діячів в Батурині. *Ілюстрована Україна*. 1913. Ч. 5, 6. С. 11, 12.
26. Різниченко В. Як гине козацька старовина! *Свобода (Америка)*. 1912. № 22.
27. Ситий Юрій. Археологічні карти Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» / Ю.М. Ситий. Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2023. 292 с.

ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ Д. І. БАГАЛІЯ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Стекольников Сергій

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди
студент Факультету історії і права

Перед тим як аналізувати ключові історичні праці Д. І. Багалія, важливо з'ясувати філософські та теоретико-методологічні ідеї, які визначали його творчість. У радянській історичній літературі загалом прийнято вважати, що Багалій дотримувався позитивістських поглядів. Проте це припущення не було належним чином підтвержене конкретним аналізом, що призвело до деяких висновків про його приналежність до неокантіанців. Так, у монографії Л. Н. Хмилева "Проблеми методології історії в російській буржуазній історіографії кінця XIX - початку XX ст." Багалій оцінюється як представник неокантіанської школи, але інші дослідники вказують на його відмінність від неокантіанців. Це суперечливе сприйняття може бути

результатом того, що дослідники не докладали зусиль для систематичного вивчення теоретичних основ поглядів Багалія в контексті історіографії його епохи. Багалій, який навчався в одному з провідних наукових центрів під керівництвом видатних вчених, був ознайомлений з основними течіями розвитку історичної та філософської думки свого часу. Його публікації та висловлювання, а також матеріали з особистого архіву свідчать про знайомство з творами позитивістів, таких як О. Конт та Г. Спенсер, а також економістів Д. С. Мілля та Д. Рікардо. Однак Багалій приділяв основну увагу конкретним питанням вітчизняної історії, і в його бібліотеці зберігалися твори ключових вітчизняних істориків. Впливовим чином на його історичні погляди впливала сучасна йому історіографія, що базувалася на ідеях популярного на той час позитивізму. Водночас, вивчення творів філософів та істориків не перетворювалося у для Багалія інтерес до теоретичних або філософських проблем історичної науки. Його відзначав складений до будь-якої теорії прагматичний підхід, в якому основний акцент робився на конкретних фактологічних дослідженнях. У його науковому спадку відсутні спеціальні праці теоретичного чи методологічного характеру.

У якому обсязі цей огляд може служити основою для розкриття філософсько-історичних поглядів Д. І. Багалія? Відомо, що більшість наукових праць вченого приурочена історії України другої половини XVIII - початку XIX століття. Лекційні курси Д. І. Багалія з російської історії не ґрунтувалися на його власних дослідженнях, як це було, наприклад, у С. М. Соловйова та В. О. Ключевського, а слугували засобом узагальнення останніх досягнень академічної історіографії того часу. Це було визнано самим Д. І. Багалієм і так оцінено сучасною критикою. Аналогічний підхід мав і згаданий теоретико-методологічний вступ до лекцій: Багалій викладав те, що, на його думку, вже було закріплено в цій галузі. Основою для огляду стали теоретико-методологічні та історіографічні праці таких вчених, як М. І. Кіреєв та В. С. Іконніков, чий погляд віддзеркалював основні етапи розвитку позитивістської філософії в Росії другої половини XIX століття. Очевидно, що у теоретичному огляді Багалія присутні риси російської ліберальної позитивістської історіографії того періоду: еволюціонізм, відмова від історичних законів на користь аналізу причинно-наслідкового зв'язку подій, підтримка плюралістичної теорії чинників, віра в прогрес, гуманістичні ідеали та вимога свободи наукового дослідження. Як і для всієї російської ліберальної історіографії початку XX століття, Багалієві властиве відмовлення від марксизму, а в цьому він віддавав перевагу поглядам "критиків" марксизму, таким як М. І. Кіреєв і Д. М. Петрушевський. У своїх наукових працях Багалій докладав зусиль для вивчення історичних умов у країні перед складанням Генерального опису. Він, ґрунтуючись на достовірних джерелах, показав соціальну й економічну нерівність на Лівобережжі в 60-х роках XVIII століття, де фактична влада належала великим земельним власникам - козацьким старшинам. Із задоволенням він констатував, що Генеральний опис переповнений відомостями про захоплення козацькою старшиною земель у різні роки, що відображало типові дії малоросійської старшини у питанні про козацькі землі. Багалій додав до цих відомостей нові факти у своїй праці "Займанщина в Лівобережній Україні XVII-XVIII ст.", опублікованій у 1883 році. Його дослідження кріпосницьких відносин тісно пов'язане з економічними процесами того часу, такими як зростання великого поміщицько-старшинського землеволодіння, і він показав, як це велике землеволодіння козацької старшини стискувало та апропріювало козацькі й посполитські землі, створюючи економічні передумови для конфліктів.

4 жовтня 1906 року на засіданні університетської ради його було обрано ректором Харківського університету 41 проти 24 голосів. У 1906, 1910-1914 рр. РАН Д.І. Багалія тричі обирався членом Державної ради (березень-липень 1906 р., жовтень 1906-липень 1907 р., жовтень 1911-1914 рр.). В. Багалій завжди брав активну участь у суспільному, науковому та культурному житті Харкова. Відомий історик був членом правління Харківського товариства грамотності та головою видавничої комісії (1891-1904) Харківської публічної бібліотеки (нині каталог Харківської державної бібліотеки імені В. Г. Короленка). Будуючи нову будівлю бібліотеки та поповнюючи її фонди, Д.І. Відмінна власність Багалії. Вчений неодноразово просив зібрати для Харківської публічної бібліотеки книги українською мовою, які він вважав кориснішими для народної освіти. З початку своєї роботи у Харкові вчений вів активну діяльність як у Харківському статистичному комітеті, так і в Історико-філологічному товаристві (ХІФТ). Створюючи етнографічний та художній музей у Харкові, Д.І. Відома велика роль Багалія.

В. Багалій довгий час був завідувачем Харківського історичного архіву ХІФТ (з 1883 р.). Зокрема, вчений відкрив та організував передачу урядових архівів Полтавської губернії (у яких деякі справи належать Архіву Малої Російської колегії), архівів деяких харківських установ, місцевих сімейних архівів; Загальні також було додано. науковців і знайшли нове місце для архіву.

Крім вище згаданих наукових інститутів, Д.І. Багалій був обраний членом низки наукових товариств у дореволюційний період: з вересня 1887 - членом Рязанської вченої комісії і дійсним членом Тамбовської архівної комісії, з жовтня 1887 - почесним членом Музею церковних старожитностей. . Ростова та у 1988 році Сент-Луїса. В Інституті археології в Петербурзі з червня та листопада (відповідно) 1889 р. – член Орловської та Тамбовської архівних комісій, з лютого 1890 р. – дійсний член Московського археологічного товариства, з січня 1891 р. – почесний член Воронського, з липня. 1897 – почесний член Чернігівської вченої архівної комісії, з вересня 1902 – дійсний член Катеринославської вченої архівної комісії, з травня 1907 – Московської археології – співробітник Московського інституту, з жовтня 1910 – почесний член Антропології, етнографії Москви. та природничих наук, з 1924 р. - дійсний член Наукового товариства. Шевченка та ін. у Львові.

Вчений брав активну участь у роботі кількох археологічних з'їздів: Одеського (член вченого комітету, 1884 р.), Ризького (1896 р.), Ярославського (1887 р.), Другого Київського (1899 р.), Новгородського (1911 р.). В. Багалій був головою Підготовчого комітету XII археологічного з'їзду у 1900–1902 рр. та головою Вченого комітету XII (1902 р. у Харкові) та XIII (в Катеринославі 1905 р.). Вчений часто виступав із науковими доповідями та проповідями, Д.І. Багалій рекомендував жінкам вищу освіту.

Цей вчений є одним із засновників та викладачів Вищих жіночих курсів для працюючих жінок та Вищих медичних курсів у Харкові.

В. Важливий момент у житті Багалії був пов'язаний з його посадою ректора Харківського університету (квітень 1906 – листопад 1911 р. М. Ф. Сумцов отримав від міністра догану за те, що дозволив йому говорити в країні українською мовою, відкрити кафедру малоросійської мови). мови та літератури Харківського університету, Малоросійської історії, Харківського товариства та його роль у створенні російської літератури І. Я. Франка 1906 р. докладно написано.

В творчості Д. І. Багалія велике значення приділяється історії Слобідської України. Історик визнавав, що "основний обсяг моїх наукових і громадсько-культурних інтересів зосереджувався на Слобожанщині..." З більш як 350 відомих праць, які йому належать, понад сто були присвячені вивченню історії цього регіону. Це включає чотири монографії (з однією неопублікованою), кілька археографічних публікацій (зокрема три окремі збірки документів), а також численні статті, рецензії та нотатки, що охоплюють весь період історії Слобідської України. Ці твори не тільки вражають обсягом наукової інформації, але й дозволяють детально розглянути історичні погляди Д. І. Багалія, відслідковуючи їхню еволюцію від 80-х років XIX ст. до 1932 р. Два дослідження, присвячені внеску Д. І. Багалія в історію Слобожанщини і написані його учнями - Д. П. Міллером і В. А. Барвінським, обмежуються описовим характером і не вдаються в критичний аналіз його праць, охоплюючи вказану тематику. Тема історії Слобідської України входила в коло проблем, які цікавили Д. І. Багалія, з початку 80-х років XIX ст., коли він вивчав історію Лівобережної України. Почавши свої дослідження у 1883 р., після переїзду до Харкова, він продовжив їх докладно вивчати, що, безсумнівно, є логічним розвитком його робіт з історії Лівобережжя.

Роботи, присвячені визначним постатям культури

Д. І. Багалій вкладав значний акцент у своїх дослідженнях у розвиток історії української науки, освіти та культури. Як визначний науковець, він провів фундаментальні дослідження, зокрема щодо історії Харківського університету, приділивши особливу увагу діяльності В. Н. Каразіна. Своїми трудами він переконливо підкреслив важливу роль Каразіна у створенні Харківського університету та його вплив на громадське та культурне життя міста.

Вчений також досліджував діяльність видатних громадських та культурних діячів регіону, зокрема П. П. Гулака-Артемівського, О. Я. Єфименка, Г. Ф. Квітці-Основ'яненка, Г. П. Данилевського та інших. Найбільшею увагою для нього завжди користувався Г. С. Сковорода, і вчений провів тривалі дослідження життя та творчості цього філософа, розкриваючи нові біографічні факти та твори.

Додатково Д. І. Багалій активно займався різними аспектами історичних дисциплін, включаючи бібліографію, бібліотекознавство, історичну ономастику, історичну географію та картографію.

В обраній посаді губернського комісара освіти, призначеного Центральною Радою, він впродовж місяця у листопаді-грудні 1917 року активно працював. Однак у липні 1918 року він відмовився від посади прем'єр-міністра уряду П.П. Скоропадського. Протягом цього періоду він також був залучений до розробки проекту Національної бібліотеки України та став одним із засновників Української Академії наук. Він очолював історико-філологічний відділ, комісії зі складання біографічного словника видатних історичних діячів України, історико-географічного словника, археографії, гебраїстики, а пізніше керував комісією з соціально-економічної історії України XVIII-XIX століть та кафедрою історії України епохи торговельного капіталізму. Він також був головою науково-консультативної ради при міністрі освіти І.І. Огієнко.

Д. І. Багалій відіграв ключову роль у створенні та викладанні на історико-філологічному факультеті в Полтаві протягом весни 1919-1920 років. Як заступник голови Головного архівного управління УСРР, він вніс вагомий вклад у розвиток архівної системи, видавничу справу, підготовку кадрів архівістів та вирішення

теоретичних та практичних аспектів архівознавства. Також, як голова Підготовчої комісії по виявленню культурних цінностей, які повинні були б передані Польщі згідно з Ризьким мирним договором, він виконував важливі завдання.

У період радянської влади, Д. І. Багалій очолював Харківську філію УНТ, був активним учасником бюро Всеукраїнського комітету сприяння вченим (ВУКСУ), включаючи роль голови комісії по преміюванню наукових праць та голови Українського центрального бюро Секції наукових робітників України. З 1921 по 1927 роки, він читав лекційні курси з української історії та історіографії в ХІНО.

Д. І. Багалій заснував та очолював Харківську науково-дослідну кафедру (інститут) історії України, яка пізніше була перейменована в історію української культури, при ХІНО. Також, він був першим директором Інституту ім. Тараса Шевченка (1926-1932) та головою Редакційних комітетів по виданню творів О.О.Потебні в 1920-1923 та 1929-1930 роках відповідно.

У 1918 році Д. І. Багалій був членом комітету для заснування Української Академії Наук та з 1919 року очолював її історично-філологічний відділ, а пізніше став членом Президії ВУАН та головою Комітету охорони пам'ятників історії та мистецтва Української академії наук. Він активно сприяв організації цих установ та створенню академічної бібліотеки.

За визнання його вагомих заслуг, РНК УСРР прийняла постанову "Про соціальне забезпечення заслужених працівників науки" 12 вересня 1921 року. У період від 1925 до 1932 років Дмитро Іванович двічі очолював Центральне бюро секції наукових працівників УСРР та був обраний до Президії ІХ Всеукраїнського з'їзду Рад в 1925 році.

Призначений Центральною Радою на посаду губернського комісара освіти вчений працював близько місяця (листопад-грудень 1917 р.) на цьому посту. У липні 1918 р. він відмовився від посади прем'єр-міністра в уряді П.П.Скоропадського. Д. І. Багалій у 1918 р. займався розробкою проекту Національної бібліотеки України та став одним з засновників у листопаді 1918 р. Української Академії наук. Науковець деякий час очолював історико-філологічний відділ, комісії (серед них - по складанню біографічного словника видатних історичних діячів України, по складанню історико-географічного словника, археографічна, гебраїстична), а пізніше (у кінці 1920-х років) комісію з соціально-економічної історії України XVIII-XIX століть в зв'язку з історією революційної боротьби та кафедру історії України доби торговельного капіталізму. Вчений очолював науково-консультативну раду при міністрі освіти І.І.Огієнко.

Д. І. Багалій був одним із засновників та лектором історико-філологічного факультету у Полтаві (весна 1919-1920 рр.).

Д. І. Багалій як заступник голови Головного архівного управління УСРР багато зробив для розбудови архівної системи у республіці, у видавничій справі, для підготовки кадрів архівістів та розробки теоретичних й практичних питань архівознавства. Вчений був також головою Підготовчої комісії по виявленню культурних цінностей, які за Ризьким мирним договором повинні бути передані Польщі.

Д. І. Багалій у радянський час очолював Харківську філію УНТ, був членом бюро Всеукраїнського комітету сприяння вченим (ВУКСУ), зокрема головою комісії по преміюванню наукових праць, голово Українського центрального бюро Секції

наукових робітників України. Він у 1921-1927 роках читав у ХІНО лекційні курси з української історії та історіографії.

Вчений створив та очолював до своєї смерті Харківську науково-дослідну кафедру (інститут) історії України (пізніша назва історії української культури) при ХІНО.

Д. І. Багалій був першим директором Інституту ім. Тараса Шевченка (1926-1932) та головою першого (1920-1923 рр.) та другого (1929-1930 рр.) Редакційних комітетів по виданню творів О.О.Потебні.

У 1918 році— член комітету для заснування Української Академії Наук і з 1919 року— голова її історично-філологічного відділу, а згодом член Президії ВУАН, голова Комітету з охорони пам'яток історії та мистецтва Української академії наук. Розгорнув широку діяльність у справі організації роботи цих установ, створенні академічної бібліотеки.

12 вересня 1921 року на відзначення його заслуг РНК УСРР прийняла постанову «Про соціальне забезпечення заслужених працівників науки», серед інших достойників, Багалію дозволено видання за державний кошт наукових праць; звільнено від сплати державних податків; заборонено реквізиції та ущільнення помешкання, яке він займав; матеріально забезпечено, а у випадку смерті— членів родини поза категоріальною довічною ставкою заробітку.

Певний час Радянська влада цінувала політичну лояльність, науковий доробок, громадські заслуги та авторитет ученого. Протягом 1920–1930-х років викладав історію України у Харківському та Полтавському інституті народної освіти

Так, у 1925 році академіка Багалія обирають до складу Президії ІХ Всеукраїнського з'їзду Рад. Упродовж 1925—1932 років Дмитро Іванович двічі головував у Центральному бюро секції наукових працівників УСРР. А в 1926 році Д.І.Багалій став першим директором новоутвореного Науково-дослідного інституту Тараса Шевченка, відкриття якого стало ще одним кроком, спрямованим на посилення наукового потенціалу столичного українознавства. У 1929 році Дмитро Багалій обраний головою першого історико-філологічного відділу Всеукраїнської Академії наук.

Уже в 1930 році установи, якими він керував, почала заливати брудна хвиля критики і самокритики, нескінченних перевірок, чисток і кадрових перетасовок. Він втратив своє становище голови історико-філологічного відділу після його розформування і переведений на посаду другого заступника голови нового соціально-економічного відділу ВУАН. Чергова реорганізація історичної мережі в Академії наук на початку 1931р. відбувалася вже без його участі.

Життя довело, що в жодному тоталітарному суспільстві наука не може бути не просякнутою пануючою ідеологією, а тим паче історія. Тільки зважена позиція Багалія дала йому можливість розвивати українську історичну науку в ті непрості часи. Він був активним учасником археологічного з'їзду, і з'їзду архівних працівників РСФСР 1925 р., і Всеукраїнського з'їзду архівних працівників 1926р. Вчений, також, брав активну участь у виданні масової літератури з різних галузей знань українською і російською мовами: редагував серію книжок культурно-історичної бібліотеки. Він переслідував виразну просвітянську мету: прагнув показати історичні корені і традиції свого краю — одного з найбільш русифікованих, в силу цілої низки історичних обставин, регіонів України.

Особливий напрям наукової діяльності Д. Багалія— це дослідження життя та творчості видатних українських просвітителів— Сковороди і Каразіна. Наукова спадщина вченого включає близько 600 публікацій, це підручники з російської історії, монографії, археологічні видання, статті із історії Слобідської, Лівобережної, Південної України XV—XVIII століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко В. «Д.И.Багалей Научная и общественно-политическая деятельность» Харьков Издательство «Основе» при Харьковском государственном университете 1990 С. 32-59
2. Павлова Т. Г. О. Д. Багалій: доля історика. *Багалій О. Д. Історія військових поселень в Україні. Із неопублікованої спадщини.* Харків, 2007. С. 5–32.
3. Богдашина О. М. «Слобідський літописець історії України Д. І. Багалій. Український історичний журнал. 2008. № 1. С. 96-104.

ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ КУРИЛЕНКО ТА ЙОГО ВКЛАД У РОЗБУДОВУ ГЛУХІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ ІМ. С.М. СЕРГЄЄВА-ЦЕНСЬКОГО (1990-1995)

Ащаулова Тетяна

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
аспірантка 3-го курсу спеціальності 032 Історія та археологія

Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства
та методики навчання
ГНПУ імені О. Довженка

У статті розглянуто життєвий та професійний шлях Володимира Куриленка, який займав посаду ректора Глухівського педагогічного університету ім. С.М. Сергєєва-Ценського.

Ключові слова: *біографія, дослідження, ректор, освіта, Глухівський педагогічний інститут.*

Володимир Михайлович Куриленко народився 18 листопада 1948 року на Житомирщині. Навчався у Житомирському педагогічному інституті на відділенні філології. Почав свою кар'єру саме з посади вчителя української мови та літератури. Потім був призваний до лав армії. Згодом знову учителював [4].

З плином часу та здобувши певний досвід, Володимир Михайлович почав активно займатися науковою діяльністю. До його пера належить низка навчальних посібників з історичної граматики, лінгвістики, старослов'янської мов, тощо.

Потім він починає працювати Куриленко і у вищих навчальних закладах освіти. Спочатку у 1974 році переїжджає разом зі своєю дружиною до міста Глухова на Сумщині. Де починає працювати асистентом та завідувачем кафедри іноземної мови у Глухівському педагогічному інституті імені ім. С.М. Сергєєва-Ценського [1; 2].

Успішно освоюючи нові умови праці Володимир Куриленко вже у 1987 році починає виконувати обов'язки декана факультету початкових класів. Після чого у 1988 році, викладач переводиться у місто Рівне, де починає працювати доцентом української мови. Також активно починає досліджувати діалектологію. Вже потім 1991 році він напише монографію «Лексика тваринництва поліських говорів» [2; 3]. Також Володимир Михайлович, мав понад 70 публікацій з діалектології, зокрема чотири монографії та підручник для студентів вищих навчальних закладів рекомендований міністерством освіти.

У 1990 році Куриленко знову повертається до Глухова, і стає ректором (1991-1995) Глухівського інституту. Великий вклад зробив Володимир Михайлович викладаючи лінгвістичні науки в інституті. Також під його керівництвом відбувалося функціонування Товариства української мови імені Тараса Шевченка [3].

Викладачі та студентство навчального закладу проводили активну роботу товариства, проводили різноманітні заходи тощо. Переважно учасники - викладачі та студенти намагалися популяризувати та зберегти діалекти та українську мову в регіоні. Величезну роль тут відігравав Куриленко як ректор.

На його період як ректора в інституті припав нелегкий період існування. Адже 1990-ті рр. були періодом фінансової кризи яка негативно впливала на подальший розвиток закладу. Але незважаючи на це період його управління вважається одним із кращих. Адже саме Куриленко разом зі своїми однодумцями активно проводив політику розбудови закладу освіти на демократичних засадах. Про це свідчать нові плани інституту, які були упроваджені у 1992-1993 рр. наступним кроком було створення так званих «подвійних» спеціальностей. А саме методика початкового навчання + біологія, методика початкового навчання + українська мова, методика початкового навчання + музичне мистецтво. Також за цей період було засновано педагогічний факультет. За його сприянням також вперше в історії інституту своє навчання розпочали аспіранти. Навіть після складання повноважень ректора Куриленко і надалі продовжив свою діяльність [3; 4].

Отже, Володимир Михайлович був талановитим викладачем, філологом, науковцем. Майже весь його життєвий шлях був пов'язаний з науковою та громадською діяльністю. Відповідно до всього він отримав почесну нагороду від голови Сумської адміністрації, знак «Відмінник освіти України» та ще один нагрудний знак «За наукові досягнення» від Міністерства освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альманах університетської слави: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (1874-2019) / гол. ред. Курок О.І. Суми, ПВП «Видавничий будинок «Еллада», 2019. 196 с.

2. Володимир Михайлович Куриленко (1948 - 2012) : біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, Н. В. Гоголь]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2481> (дата звернення 20.03.2024).

3. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140-147.

4. До 75-річчя Володимира Куриленка. *Сумський історичний портал*. URL: <https://history.sumy.ua/news/9790-do-75richchia-volodymyra-kurylenka.html> (дата звернення 20.03.2024).

ВІКТОР ЗАЙКА – ВИДАТНА ОСОБИСТІТЬ В ІСТОРІЇ МІСТА ГЛУХОВА СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Голуб Анжеліка

*Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра
Довженка*

асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання,
аспірантка спеціальності 032 Історія та археологія

Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка

У тезах висвітлено біографічні відомості Віктора Зайки, відомого історика та краєзнавця м. Глухів Сумської області. Викладено інформацію в хронологічній послідовності. Основну увагу зосереджено на науковій, громадській та політичній діяльності Віктора Володимировича. Проаналізовано відомості про його пам'яткоохоронну роботу в Глухові. Осмислено роль краєзнавця в становленні спеціальності «Історія» в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка.

Ключові слова: *Зайка Віктор Володимирович, викладач, громадський діяч, депутат, історичне краєзнавство, Глухів.*

Нині Україна продовжує виборювати своє право на незалежність і територіальну цілісність. Потерпаючи кожен день від кровавих вбивств військових і цивільних українців, важливо в молоді виховувати громадянську свідомість, розуміння причин, наслідків історичних і політичних подій. Формою пізнання рідного краю є історичне краєзнавство. Його головне призначення полягає в збереженні пам'яті про героїчні подвиги попередніх поколінь, національної ідентичності. Здорове розуміння минулого сприяє уникненню помилок в майбутньому. Важливо вивчати не тільки події, а й знати відомих постатей нашої держави. У історії м. Глухова Сумської області таким є Віктор Володимирович Зайка. [8, с. 26–27].

Віктор народився 28 липня 1957 р. у вищезгаданому м. Глухові. Його дідусь свого часу закінчив місцеву чоловічу гімназію, Колегію Павла Галагана, історико-філологічний інститут Безбородька в Ніжині та Київський університет Святого Володимира. Бабуся вчилась у Глухівській жіночій гімназії, після чого працювала вчителькою початкових класів, а також у бібліотеці місцевого учительського інституту. Батьки Віктора Володимировича, Віра Василівна та Володимир Миколайович, також були педагогами. Мати закінчила Сумський педагогічний

інститут, працювала учителькою математики, фізики та астрономії в Глухівській середній школі №4. Батько навчався та починав працювати в місцевому вчительському інституті, а пізніше навіть був інспектором районного відділу освіти [2; 3].

Сам майбутній краєзнавець закінчив середню школу №3 у м. Глухові. У 1970-х рр. працював у державному лісовому господарстві, а про вищі, напевно, й не думав. Згодом вступив на історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, альма-матері свого дідуся. 1982 р. молодий фахівець історії прийшов працювати в Глухівський державний педагогічний інститут імені Сергія Сергєєва-Ценського на кафедрі марксизму-ленінізму (нині – кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка). Викладав студентам історію України, історію української культури, релігієзнавство, а також розробив практичний курс «Музеєзнавство». У вільний від роботи час, вулицями рідного міста проводив захоплюючі екскурсії всім охочим. 1990 р. Віктора Володимировича вперше було обрано депутатом Глухівської міської ради. Пізніше обирався ще 4 рази, працюючи на громадських засадах до кінця свого життя. Входив до складу комісії виконавчого комітету з питань дотримання законодавства про релігійний культ [6]. У 2005–2006 рр. був доволі активним членом комісії з питань перейменування вулиць м. Глухова [4].

Пам'яткоохоронна діяльність Віктора Заїки була доволі результативною. Його заслугою є заснування громадської організації «Київська брама». 1993 р. організував комітет із питань святкування 300-річчя місцевого Миколаївського храму, посприяв установленню в Глухові пам'ятного хреста «Всім жертвам всіх терорів» з нагоди роковин страти в згаданому місті батурицьких захисників (1708 р.). Неодноразово долучався до організації заходів пам'яті, наприклад 1995 р. – 250 річниця від дня народження М. Березовського, відомого українського композитора, уродженця Глухова; 2008 р. – 300-річчя перенесення гетьманської столиці до Глухова та інших. Під керівництвом Віктора Володимировича встановлено на будівлі Глухівської чоловічої гімназії (нині – Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка) меморіальні дошки видатним глухівцям (М. Василенку, Г. та В. Нарбутам, В. Романовському, Ф. Ернсту). Вагому роль він відіграв у відкритті Національного заповідника «Глухів», де працював науковим співробітником у 1999–2010 рр. Також Віктор Заїка свою лепту вніс до історико-педагогічного музею своєї альма-матер, зокрема подарував понад 120 експонатів. У 2002 р. він увійшов до творчої групи зі створення експозицій місцевого краєзнавчого музею. З власної колекції історик подарував сюди понад 1 тисячу експонатів. Відмітимо, що вчений входив до великої кількості редакційних колегій наукових журналів, організаційних комітетів конференцій з історичного краєзнавства. З-під його пера вийшли друком понад 120 публікацій (тез, статей, нарисів тощо). Дослідник регулярно виступав на регіональних, всеукраїнських і міжнародних конференціях [1, с. 7–8; 2; 3].

Віктор Володимирович був дуже різносторонньою особистістю. Крім вищезазначеного, він ще й писав вірші («Гетьманському Батурину», «Довженкова хата. Сосниця», «Наші символи», «Глухів», «Белашову Валерію» та інші). Тривалий час входив до літературно-мистецького об'єднання «Українська хвиля». Активну участь брав у засіданні клубів «Соняшник», «Звенигора», а як журналіст належав до

Національної спілки журналістів України. На базі місцевого краєзнавчого музею неодноразово проводив Дні краєзнавства, на які організовував відкриті лекції та круглі столи. Одним із таких був «З Глуховом у серці та в душі». Віктор Заїка багаторічний член редакційних колегій газет «Освітнянські обрії», «Соборний майдан». Перша відносилась до Глухівського національного педагогічного університету, а друга – місцевого історико-культурного заповідника [1, с. 9–10; 2].

Тематика наукової діяльності Віктора Володимировича включала період «Срібного віку» Глухівщини; історію заснування та функціонування Глухівського учительського інституту; роль І. Мазепи, Д. Апостола в культурному житті краю; становлення таких видатних особистостей: братів Г. та В. Нарбутів, М. Гумільова, М. Зерова, О. Довженка, М. Василенка, Ю. Шапоріна на тлі культурного життя міста ХХ ст.; релігійні особливості регіону, зокрема історії православних храмів; музеєзнавство. Віктор Заїка мав чимало нагород за свою різнопланову діяльність. У 2007 р. був нагороджений нагрудним знаком «Відмінник освіти», а як громадський діяч отримав орден «Преподобного Іллі Муромця III-ступеня» та «Святого Юрія (Георгія) Переможця» Української православної церкви Київського патріархату. Неодноразово удостоювався почесних грамот Міністерства культури і мистецтв України, Національної академії педагогічних наук України, Сумської обласної державної адміністрації, Сумського обласного комітету профспілки працівників освіти та науки України, Глухівської міської ради, Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка тощо [3; 5; 7].

Таким чином, Віктор Володимирович Заїка – видатна особистість у історії м. Глухова Сумської області. Життєвий та творчий шлях краєзнавця дуже яскравий. Наукова, викладацька та громадська діяльність історика стала важливою віхою в культурному розвитку невеликого українського містечка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Без серця слово не живе / уклад. О.Я. Заїка. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. 438 с.

Віктор Володимирович Заїка (1957-2020) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, О. Я. Заїка]. – Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 60 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/1957> (дата звернення 26.02.2024).

2. Віктор Заїка. Читиво: електронна бібліотека. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Zaika_Viktor/bio/ (дата звернення 26.02.2024).

3. Гриценко А.П. Дослідник «Срібного віку» Віктор Заїка. Сумський історичний портал. 2023. URL: <https://history.sumy.ua/research/article/9780-hrytsenko-andrii-doslidnyk-sribnoho-viku-viktor-zaika.html> (дата звернення 26.02.2024).

Гриценко А. П. Некрологи. Пам'яті Віктора Володимировича Заїки. Сіверянський літопис. 2023. № 6. С. 147. URL: <https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/413/356> (дата звернення 26.02.2024).

Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. Сіверщина в історії України: збірник наукових праць. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140-147.

4. Заїка В.В. Сімейний архів як джерело з історії Глухова першої чверті ХХ ст. Сіверщина в історії України: збірник наукових праць. 2010. URL:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Zaika_Viktor/Simeinyi_arkhiv_iak_dzherelo_z_istorii_Hlukhova_pershoi_chverti_KhKh_st.pdf? (дата звернення 26.02.2024).

5. Колієнко А.А. Історичне краєзнавство: поняття, функції, наукове підґрунтя. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XV: Наукові пошуки в контексті викликів і конфліктів.* 2023. Т. 15. С. 26–27.

КЕРІВНИКИ ЖИТОМИРА У РОКИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

(на прикладі життєпису ректора Юхима Ковміра)

Гринчук Роман

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
аспірант спеціальності 032 Історія та археологія

Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка

Вигнання фашистської окупаційної влади на початку 1944 року з Житомирщини відразу дозволила переорієнтувати розвиток економіки регіону на мирні рейки, перш за все, через потребу відновлення економічного потенціалу. У вересні 1944 року відчинилися двері педагогічного інституту ім. Ів. Франка, а в травні 1945 року облвиконком прийняв постанову про відновлення навчання на всіх факультетах сільськогосподарського інституту. 1944 року відкрилась обласна бібліотека, в якій збереглися 70 тис. книг. Відновили свою роботу клуби і краєзнавчий музей. На кінець 1944 року в місті налічувалося 11 тис. радіоточок. У січні 1944 року прийняли глядачів кінотеатри ім. ВЛКСМ та ім. Ів. Франка. Тоді ж розпочав свій сезон музично-драматичний театр [2, с. 99].

У січні 1944 р. Українським штабом партизанського руху в розпорядження Міністерства освіти УРСР був направлений 35-річний Юхим Ковмір. Він обійняв посаду уповноваженого по відбудові закладів вищої освіти Житомирської області, а згодом - заступника директора Житомирського педінституту [9, с. 119; 10, с. 126].

Ковмір Юхим Омелянович народився 15 жовтня 1908 року в с. Дуліцькому Сквирського повіту Київської губернії (нині - у Сквирській міській громаді Білоцерківського району Київської області) в селянській родині. Після закінчення механічної професійної школи упродовж року (1926 - 1927 рр.) працював слюсарем на цукровому заводі у сусідньому селі Шамраївка (нині - Сквирська міська громада Білоцерківського району, Київська область). Упродовж 1927 - 1931 років навчався в Київському інституті народної освіти (нині – Український державний університет ім. М. П. Драгоманова в м. Києві) [9, с. 119; 10, с. 126]. З 1931 по 1933 рік викладав історію СРСР в Уманському інституті соціального виховання, одночасно був директором робітфаку при інституті. З 1933 по 1935 рр. був заступником директора, а з лютого 1935 – виконував обов'язки директора Уманського педагогічного інституту. У зв'язку з тим, що історичний факультет в Уманському педінституті було

закрито, Юхим Омелянович у жовтні 1935 р. був переведений на роботу до Ворошиловградського педагогічного інституту [15, с. 5].

За іншими даними, з 1931 по 1935 рік працював у Глухівському педагогічному інституті на посадах викладача та заступника директора по науково-навчальній роботі. Після закриття історичного факультету в Глухові був переведений до Ворошиловградського педінституту на посаду декана та викладача історичного факультету. До 1938 року він викладав історію СРСР і історію України і був заступником декана історичного факультету цього інституту [9, с. 119; 10, с. 126].

Напередодні другої світової війни, у лютому 1938 року Юхим Ковмір був переведений на роботу до Житомирського педагогічного інституту, де він викладав історію СРСР та історію України і був деканом вечірнього факультету. З жовтня 1939 року по червень 1941 року Юхим Омелянович - заступник директора з навчально-наукової роботи і завідувач кафедри історії СРСР Житомирського педагогічного інституту [15, с. 4-5; 9, с. 119; 10, с. 126].

У червня 1941 року був мобілізований та перебував у лавах Червоної армії. З листопада 1941 року брав участь в організації підпільної роботи на Київщині, за що удостоєний багатьох урядових нагород. Зокрема – ордена Червоного Прапора (1944 р.). Перебував на різних посадах: уповноважений оргбюро ЦК КПУ по Київській області, комісар бойових підпільних груп, а з 1943 року - комісар з'єднаних партизанських загонів 5-го батальйону Київського партизанського з'єднання імені Хрущова [9, с. 119; 10, с. 126].

Проявивши себе на відбудові закладів вищої освіти Житомирщини, у 1946 році був призначений ректором Житомирський державного педагогічного інституту, одночасно керував кафедрою історії СРСР та УРСР. Як керівник підприємства обласного рівня з 1946 по 1956 роки обирався членом пленуму міському КП України. 1950 року в місті Житомирі діяло 32 школи, де навчалось близько 14 тис. учнів, тобто більше, ніж до війни. У цих школах працювало 579 досвідчених учителів. У трьох технікумах і чотирьох училищах, що відновили свою роботу у післявоєнний період, навчалось 2 тис. юнаків і дівчат. 1949 року педагогічне училище реорганізовано на трирічний учительський Інститут іноземних мов. 1952 року на його базі створено педагогічний інститут. 1955 року цей заклад освіти на правах факультету приєднано до педагогічного інституту ім. Івана Франка. 1950 року в трьох закладах вищої освіти - педагогічному, сільськогосподарському та іноземних мов - навчалось 2 тис. студентів. З серпня 1946 р. по серпень 1957 р. - був директором Житомирського педагогічного інституту. На цій посаді Ю. Ковмір проявив себе як вмільний, енергійний організатор і керівник. Головними стали турботи, пов'язані не лише з відбудовою зруйнованих фашистами корпусів інституту, а й налагодженням освітнього процесу, підбором кадрів для закладу вищої освіти. За плідну, сумлінну працю у вищій школі в 1948 р. його було нагороджено орденом «Трудового Червоного прапора», а також значком «Відмінник народної освіти». Працюючи на посаді керівника він закінчив аспірантуру при кафедрі історії України [1; 8; 9, с. 119; 10, с. 126].

За вказівкою заступника міністра освіти УРСР О. М. Руська Юхим Ковмір був переведений до Глухівського державного педагогічного інституту. Ректором Житомирський державного педагогічного інституту було призначено Івана Осяка. У Глухівському виші з 1957 року займав посаду заступника директора (проректора) по навчально-науковій роботі, а з 1961 року - старшого викладача історії КПРС [1; 8; 9, с.

119; 10, с. 126]. Історія Глухівського національного університету значно досліджена [3; 4; 5; 6; 7; 11; 12; 13; 14], однак, вченими не достатня увага зосереджена аналізові діяльності окремих викладачів закладу вищої освіти.

У цей час Юхим Ковмір у Глухові працював над монографією «Російсько-українські революційні зв'язки (30 - 60 рр. ХІХ ст.)». Був співавтором навчального посібника з історії УРСР для старших класів середньої школи. 1966 році обраний деканом факультету підготовки вчителів 1 - 4 класів. 6 вересня 1967 року був звільнений з посади у зв'язку із переходом на інше місце роботи у Київській області [9, с. 119-120; 10, с. 126-127].

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Житомирського державного педагогічного університету.
2. Гринчук Р. Історія економіки Житомира у роки післявоєнного відновлення за матеріалами «Історії міст та сіл української РСР: Житомирська область». *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування*: збірник наукових праць. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 99 – 102. URL : <https://cutt.ly/iw7XZzys> (дата звернення: 27.03.2024).
3. Гриценко А.П., Ащанулова Т.А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25 (дата звернення: 27.03.2024).
4. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах 2023 № 2*. С. 157–162. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21> (дата звернення: 27.03.2024).
5. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16> (дата звернення: 22.03.2023).
6. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць / Національний заповідник «Глухів», Інститут історії України НАН України, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140 – 147.
7. Гриценко А.П., Курок О.І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі ХХ - ХХІ століть. *Освіта і наука ХХІ століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 травня 2022 р.). 2022. С. 48-49.
8. Державний архів Житомирської області (ДАЖО). ф. П-211, оп. 1, спр. 84.
9. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр.» (літера «К»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2015. Вип. 3. С. 113-125. URL: <https://cutt.ly/Mw7XZRAQ> (дата звернення: 22.03.2023).
10. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1924 – 1941 рр.». *Історичні студії суспільного прогресу*. 2018. Вип. 6. С. 112-147. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/532326.pdf> (дата звернення: 22.03.2023).

11. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2020. С. 233 – 237.

12. Курок О., Гриценко А., Крижанівський В., Чумаченко О. Глухівський інститут в 1917 – 1924 рр.: між дерусифікацією та українізацією. *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230105> (дата звернення: 27.03.2024).

13. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]*. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19-23.

14. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> (дата звернення: 17.03.2024).

15. Лутай М. Є. На чолі Житомирського педагогічного. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2001. № 8. с. 3-10. <http://eprints.zu.edu.ua/722/1/ADFA78BB.pdf> (дата звернення: 26.03.2023).

ЕВОЛЮЦІЯ СТАТУСУ І ПОВНОВАЖЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ВІД СТВОРЕННЯ ДО СУЧАСНОСТІ

Дзекелев Роман

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
магістрант

Науковий керівник: Чумаченко Олена Анатоліївна
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка,
директор ННІ філології та історії

У тезах висвітлюється перетворення Європейського парламенту від делегативної структури до важливого законодавчого органу Європейського Союзу. Автор вказує на вплив різних подій, таких як Римські договори, прямі вибори до Європейського парламенту та ухвалення Маастрихтського і Лісабонського договорів, на зміну ролі та функцій Парламенту.

Ключові слова: Європейський Парламент, Європейський Союз, еволюція, статус, повноваження, Римські договори, прямі вибори, Маастрихтський договір, Лісабонський договір, законодавчий процес.

Європейський Парламент (ЄП) відіграє ключову роль у системі прийняття рішень Європейського Союзу (ЄС) та є одним з його основних законодавчих органів. З часу свого створення він пройшов значний шлях еволюції, який відобразився у зміні його статусу та повноважень. Розглянемо цю еволюцію від початку до сучасних днів. Актуальність дослідження еволюції статусу та повноважень Європейського

Парламенту полягає в розумінні його ролі в демократичному процесі Європейського Союзу та в контексті сучасних викликів та можливостей, що стоять перед ЄС та Україною [1].

Європейський Парламент виник як результат розширення ролі парламенту в Європейських спільнотах, починаючи з Європейського вугільного та сталевих спітовариства в 1952 році. У цей період, ЄП складався з делегацій від національних парламентів, а його повноваження були обмеженими. Він мав обмежений вплив на прийняття рішень та не був обрано напряму народом [5].

Головною метою ЄП в цей період було забезпечення представництва інтересів національних парламентів на європейському рівні. Делегати до ЄП мали обмежені можливості впливати на прийняття законів та регулятивних актів. Важливі рішення зазвичай приймалися в рамках інших інституцій Європейських спільнот.

Одним із важливих відомих подій у цей період було прийняття Римських договорів у 1957 році, які заклали основу для подальшого розвитку європейських інтеграційних процесів. Ці договори визначили нові структури та механізми прийняття рішень, але роль ЄП залишалася обмеженою.

Таким чином, у період від 1952 до 1979 року Європейський Парламент почав свій шлях як представницький орган, але його вплив був обмеженим у порівнянні з іншими інституціями Європейських спільнот [3].

Вибори до Європейського Парламенту в 1979 році вперше були проведені за принципом загального права голосу та прямих виборів. Це зміцнило демократичність і легітимність Парламенту, надавши йому більшу роль у законодавчому процесі. Проте, його повноваження залишалися обмеженими порівняно з іншими інституціями ЄС. Після періоду становлення в 1950-1970-х роках, Європейський Парламент (ЄП) пройшов чергову етап у своєму розвитку, що був відзначений значними змінами у структурі та повноваженнях. Як цитує у своїй статті С.Морозов батька європейського парламентаризму А.Спінеллі, «серед усіх інститутів ЄС Парламент, який є найбільш незалежним від точок зору національних урядів, завжди був найбільше здатним розвивати транснаціональні угруповання політичних сил» [2].

Прямі вибори до Європейського Парламенту дали можливість громадянам країн-членів безпосередньо обирати своїх представників до Парламенту. Це зміцнило демократичність та легітимність інституції. Прямі вибори також дозволили ЄП більш активно втручатися у законодавчий процес Європейського Союзу Збільшення ролі в законодавчому процесі. Парламент отримав більше повноважень у сфері ухвалення законодавчих актів, зміцнюючи свою роль у роботі над європейськими законами та політиками. Незважаючи на ці зміни, роль ЄП залишалася обмеженою порівняно з іншими інституціями Європейського Союзу. Велика частина владних повноважень залишалася в руках Європейської Комісії та Ради Європейського Союзу.

У цей період Європейський Парламент здобув значний досвід у взаємодії з іншими інституціями Європейського Союзу та зміцнив свою позицію як важливий учасник законодавчого процесу.

Підписання Маастрихтського договору в 1992 році дало поштовх для подальшої еволюції ЄП. Відтоді, ЄП мав право на співрішення у більшості законодавчих процедур, включаючи процедуру співрішення, де він міг впливати на законодавчий процес разом з Радою ЄС [4].

Одним з ключових досягнень для ЄП було отримання права на співрішення у більшості законодавчих процедур. Це означало, що Парламент тепер мав можливість впливати на законодавчий процес разом з Радою Європейського Союзу, представляючи інтереси громадян безпосередньо обраними представниками. Повноваження, отримані ЄП, сприяли зміцненню демократичності та легітимності європейських інституцій. Прямий вплив громадян на законодавчий процес через вибори до Європарламенту сприяв підвищенню довіри до Європейського Союзу. Окрім співрішення, ЄП отримав інші повноваження, що розширили його вплив. Наприклад, Європейський Парламент отримав право схвалювати склад Європейської Комісії, що ще більше збільшило його вплив на формування політики ЄС [4].

Європейський Парламент виконував важливу роль у формуванні європейської ідентичності та сприяв поширенню цінностей та ідеалів Європейського Союзу серед громадян.

У цей період Європейський Парламент став суттєвим фактором у роботі Європейського Союзу, що сприяло подальшому зміцненню демократії, прав людини та законності в Європі.

Лісабонський договір, який набув чинності в 2009 році, визначив новий етап у розвитку Європейського Парламенту (ЄП), розширивши його роль та повноваження у законодавчому процесі Європейського Союзу [6].

Одним із найзначущих досягнень для ЄП стало отримання права на співрішення у більшості законодавчих процедур. Це дало можливість Парламенту активно впливати на формулювання та прийняття законодавства ЄС, представляючи інтереси європейських громадян. Також Лісабонський договір надав ЄП право затверджувати Президента Європейської Комісії. Це стало важливим кроком у зміцненні демократичності процесу вибору керівника виконавчої влади ЄС та підвищило вплив Парламенту на формування європейської політики. Згідно з Лісабонським договором, ЄП отримав більше влади у сфері бюджетування, що означає більший контроль над розподілом фінансових ресурсів ЄС. Крім того, Парламент здійснює посилену роль у нагляді за імплементацією законів ЄС та виконанням бюджету [6].

Останнім часом ЄП активно працював над вирішенням різноманітних питань, включаючи захист клімату, боротьбу з кризою міграції, зміцнення цифрової безпеки та підтримку соціально-економічного розвитку у Європі. Наприклад, він приймав законодавство щодо захисту даних (GDPR), реагував на економічні кризи та підтримував ініціативи щодо створення спільного ринку та інфраструктури в Європі [6].

Загалом, Лісабонський договір і після його набуття чинності став наступним кроком у зміцненні ролі та впливу Європейського Парламенту, роблячи його ключовим учасником у формуванні європейської політики та сприяючи підвищенню демократичності та легітимності Європейського Союзу.

Отже, еволюція статусу і повноважень Європейського Парламенту відбувалася від початкового обмеження до значного зростання його ролі в системі прийняття рішень Європейського Союзу. З роками ЄП ставав все більш демократичним та впливовим органом, що відображалось у його повноваженнях та взаємодії з іншими інституціями ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зінченко В., Чумаченко О. Засоби активізації євроінтеграційних студій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів (на прикладі курсу «Європейська політична інтеграція: історична ретроспектива та сучасність»). *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2021. Вип. 3 (47). С. 36-46. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Pf2KpFv-ij4RF0tmWa-OdJIYebss8Ich/view>
2. Морозов С. Європейське бачення Альтьєро Спінеллі. Серія *Література та культура Полісся*. Випуск 88 «Історичні науки» № 8. С. 174-184. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/487/1/21.pdf>
3. Морозов С. Проекти нового європейського договору 1981-1984 рр. *Історичні студії суспільного прогресу*. URL: <http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/morozov.pdf>
4. European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/portal/en>
5. Juan Fernando López Aguilar. The evolution of the European Parliament's role in shaping the Area of Freedom, Security and Justice. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/20-years-of-eurojust/european-parliament-role-shaping-area-freedom-security-justice>
6. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12007L/TXT>

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ – ПИСЬМЕННИК, ФОЛЬКЛОРИСТ, ІСТОРИК ТА ЕТНОГРАФ

Кулик Оксана

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
магістрантка

Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка

Незважаючи на численні розвідки науковців і краєзнавців, що висвітлюють багатогранну діяльність Пантелеймона Куліша, на сьогодні в українському літературознавстві відсутня об'єктивна узагальнююча праця, яка б достеменно розкривала суперечливу діяльність письменника з урахуванням усіх аспектів тогочасної дійсності.

Його роль як історика, письменника та фольклориста не тільки надзвичайно важлива для розуміння національної ідентичності України, але й має величезне значення для розвитку світової культурної спадщини.

Пантелеймон Куліш також займає вагоме місце в історії українського самопізнання, літератури і науки. Він був чудовим мовознавцем, письменником, літературним критиком, культурно-історичним діячем, фольклористом, етнографом, перекладачем та видавцем.

Про Куліша здебільшого говорять як про людину крайніх суперечностей. Та всі його думки і вчинки логічні й закономірні. Узгоджені між собою [2, с. 21].

Будучи різнобічно обдарованим і енциклопедично освіченим, Пантелеймон Куліш показав себе могутнім творцем-першопрохідцем у різноманітних сферах

культурного українського життя. Багатогранна творчість митця була в усьому новаторська.

«Наділений великим талантом, але ще більшою амбіцією., Куліш протягом свого довгого життя переходив найрізноманітніші зміни, топтав найрізноманітніші сліди, виступав у найрізноманітніших ролях і полишив по собі багату літературну спадщину, в якій обік цінного, було багато схибленого, багато суперечностей.» – так відгукнувся про нього І. Франко в «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.».

Щоб зрозуміти творчість Куліша, іноді, треба читати між рядків. Не можна трактувати його однозначно, а потрібно аналізувати й почати осягати велич цього митця, глибину його думок, пророчість його слів.

Навіть короткий перелік доробку Пантелеймона Олександровича є досить вагомим: створення першого українського історичного роману; першої фонетичної абетки для української мови, яка заклала основи систематизованого українського правопису; здійснення першого україномовного перекладу Святого письма; заснування першого українського журналу та друкарні; започаткування українського художнього перекладу; плідна праця в царині фольклористики та етнографії; досягнення у сфері літературної критики; публіцистична діяльність, яка охоплювала обговорення найактуальніших проблем і, зокрема, мала на меті подолання імперських заборон; повернення занедбаних скарбів староруської літератури у вітчизняний культурний обіг. П. Кулішу були властиві неабиякий розум, інтелектуальний потенціал, далекоглядність, гуманістичний світогляд, велика працездатність. Власними ідеями та звершеннями він випередив свій час [1, с. 7].

Творча діяльність П. Куліша протягом життєвого шляху була неоднозначною, змінювалася під впливом зовнішніх обставин. На кожному з етапів набувала нового змісту, форм і характеру, але сталими залишались напрям і концепція її розвитку, що полягали в культурно-освітньому відродженні українського народу. Письменник вболівав за народ, хотів бачити його повнокровною нацією серед інших європейських держав, намагався слугувати українцям своєю творчістю. Майже 57 років невтомної діяльності П. Куліша були спрямовані на піднесення свідомості й національної гідності народу, збагачення його культури, науки, освіти. Він написав близько 50 томів наукових, публіцистичних і художніх праць, з-поміж яких було багато присвячено формуванню національної освіти. П. Куліш у численному творчому доробку якого наскрізною є проблема національної та соціальної долі українського народу, був одним із фундаторів становлення національної свідомості українців. У його роботах висвітлено багато цікавих, плідних ідей, котрі вкрай актуальні й для сьогодення. П. Куліш одним із перших порушив питання самобутності української мови, необхідності її удосконалення до рівня розвинених літературних мов, запровадження рідної мови в школах, видання підручників українською мовою, створення українського періодичного видання, що мало важливе значення для вітчизняної освіти і науки [1, с. 14].

Пантелеймон Куліш віддавав переважну увагу вивченню історії України. Його роботи не лише систематично описують історичні події, а й намагаються зрозуміти глибокі рушії, що лежать в основі цих подій. Він бачив історію не тільки як послідовність фактів, але й як відображення духу народу, його бажань та амбіцій. Кулішева робота стала важливим кроком у формуванні національної свідомості та самоідентифікації українського народу.

Пантелеймон Куліш – це не просто історик, письменник або фольклорист. Він – символ української національної свідомості, відданий захисник культурної спадщини, який своїм життям та діяльністю поклав початок новому етапу в розвитку української науки та культури. Його праця нагадує нам про важливість дослідження та збереження культурної спадщини для майбутніх поколінь. Нехай його ім'я завжди залишається в серцях тих, хто прагне розуміти і вивчати багатство української культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пантелеймон Куліш – першорядна зірка української культури: письменник, видавець, редактор: інформаційно-методичні матеріали до 200-ї річниці від дня народження / укладач Н. І. Фенько; Полтавська обласна бібліотека для юнацтва ім. Олесь Гончара. Полтава, 2019. 16 с.

2. У дорозі до Пантелеймона Куліша: науково-популярне видання. Київ: Видавниче підприємство «Деміур». «Рідна школа», 1999. 25 с.

ПЕРСІ ФОСЕТТ: ВНЕСОК У ДОСЛІДЖЕННЯ АНТРОПОЛОГІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ ПІВДЕННОЇ АМЕРИКИ

Ворона Поліна

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
магістрантка

Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка

***Анотація.** Ця стаття присвячена внеску Персі Фосетта у розвиток антропології та археології Південної Америки. Вона оглядає його роль у дослідженні культурних комплексів, таких як Мачу-Пікчу та Інків, у регіоні Анд, а також вказує на його вплив на захист культурних пам'яток та стимулювання інтересу до археологічних артефактів.*

***Ключові слова.** Персі Фосетт, антропология, археология, Південна Америка, Мачу-Пікчу, Інкі, дослідження, культурні пам'ятки, захист, внесок.*

У світі археології та досліджень минулих цивілізацій ім'я Персі Фосетта є символом відваги та відданості. Персі Фосетт народився 15 липня 1879 року в Англії. Він вирішив приділити своє життя дослідженню археології та антропології після вивчення наукових робіт видатних вчених того часу. Запалений дослідник вирушив у свої перші археологічні експедиції в Південну Америку в пошуках загадкових цивілізацій, що зникли в безодні часу.

Він був першим європейським археологом, який досліджував Мачу-Пікчу в 1911 році під керівництвом Національної географічної товариства.

У 1897 році, у віці вісімнадцяти років, він приєднався до королівського артилерійського корпусу.

У 1900 році Фосетт взяв участь у Другій бурській війні, де проявив себе як сміливий та відданий вояк. Його здібності були визнані, і він був нагороджений медаллю «За відзнаку» за свою військову службу.

Протягом своєї військової кар'єри Фосетт взяв участь у різних військових кампаніях, включаючи Суданську кампанію 1898 року та Боєрську війну в Південній Африці. Його воєнні діяння відзначалися мужністю та відданістю, що поклав початок його славній кар'єрі дослідника та археолога.

У 1906 році Персі Фосетт очолив свою першу археологічну експедицію до Південної Америки, разом зі своїм асистентом Річардом Беррі та місцевим гідом Хуаном Валенсуелою. Ця експедиція була організована для вивчення археологічних об'єктів та культурних комплексів у регіоні Анд.

Початок експедиції датується 12 травня 1906 року, коли команда вирушила з базового табору в місті Куско, Перу. Під керівництвом Фосетта, вони провели розкопки на деяких археологічних майданчиках, зокрема у долині Інкарачай та у руїнах поселення Вільяракайя [2].

Під час цієї експедиції Фосетт та його команда зробили кілька важливих археологічних відкриттів, включаючи тераси, статуї та інші артефакти, які свідчили про велич і розкіш інкської культури. Ця експедиція поклала початок його славній кар'єрі дослідника та археолога в Південній Америці.

Після успішного завершення першої археологічної експедиції Персі Фосетта до Південної Америки у 1906 році, його роботу дуже високо оцінило Національне географічне товариство. Вони відзначили його мужність, відданість науці та важливий внесок у вивчення археології регіону Анд.

Географічне товариство підтримало Фосетта фінансово та організаційно для подальших досліджень. Вони виділили кошти для наступних експедицій та надали йому доступ до своїх ресурсів та зв'язків для сприяння подальшому науковому дослідженню.

Результатом цієї підтримки було подальше розширення досліджень Фосетта в Південній Америці та його відомі археологічні відкриття, що внесли великий внесок у розуміння історії та культури цього регіону [2].

Персі Фосетт досліджував культуру народів, що населяли регіон Анд в Південній Америці, зокрема інків та інших місцевих цивілізацій. Ці народи відзначалися високим рівнем розвитку в архітектурі, сільському господарстві, мистецтві та релігії.

Інки, наприклад, були відомі своєю досконалою системою терасування, величезними будівлями з величезних кам'яних блоків, таких як Мачу-Пікчу, а також широкою мережею доріг, що перетинали всі їхні землі. Культура інків також відображалася у їхньому мистецтві, яке включало в себе виготовлення кераміки, текстилю та металургії [1].

Фосетт також досліджував рештки інших місцевих цивілізацій, які попереджали інків, таких як чавчилла, насі, тітікака та інші. Його дослідження допомогли розширити наше розуміння про те, як ці цивілізації жили, прогресували та взаємодіяли одна з одною у минулому.

Остання експедиція Персі Фосетта відбулася в 1925 році і була пов'язана з пошуками втраченої цивілізації у районі річки Амазонки, ця подорож стала однією з найвідоміших та найтуманніших в історії дослідницької роботи.

На чолі експедиції стояв сам Фосетт, а його син Джек та друг Ральф Браудерс також приєдналися до команди. Ця група мріяла знайти зниклу цивілізацію, яку Фосетт вважав захоплюючою легендою, але багато вчених та географів вважали її міфом.

Незважаючи на широкий пошук, експедиція зникла безвісти у густому лісі Амазонки. Багато теорій було висунуто щодо їхньої загадкової долі, але жоден слід Фосетта та його товаришів так і не було знайдено. Таємниця їхнього зникнення залишається досі невирішеною [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Купрієнко Сергій Анатолійович. Суспільно-господарський устрій імперії інків Тавантінсуйу. Київ : ЛОГОС, 2013. 20 с.
2. Гран Девід. Загублене місто Z: Повість про одержимість Амазонією. К: 2010. 480 с.
3. David Wallechinsky & Irving Wallace. 1981. History of the Search for Percy H. Fawcett Part 2. 2008.

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЇВ У ГЛУХІВСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТІ

Гриценко Віталій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
студент

Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка

Єврейська громада м. Глухова значно постраждала в ході першої світової війни та революційних подій 1918-1919 років, коли скоротилася кількість глухівських євреїв із 6 тисяч до 2500. Особливо постраждала ця етнічна спільнота внаслідок погромів, що були організовані більшовиками в лютому 1918 року та білогвардійськими військами восени 1919 року. До історії єврейської громади м. Глухова в останні роки зростає інтерес [1; 2; 4; 7; 8; 19; 20; 21; 22].

У період Другої світової війни ситуація ще більше загострилася. Відомо, що членів семітської народності неодноразово розстрілювали німецько-нацистські загарбники в урочищі Борок. Їх кількість у Глухові знову значно скоротилась [11, с. 74-85].

В таких умовах кількість євреїв у Глухові у післявоєнні роки була незначною. Однак вони й надалі продовжували дотримуватись традицій та працювати на різних посадах. Значна когорта глухівських євреїв працювали вчителями та викладачами. Історія Глухівського національного університету значно досліджена [3; 5; 6; 9; 10; 14; 15; 16; 17], однак, вченими не достатня увага зосереджена аналізу етнічної складової викладачів закладу вищої освіти.

Після демобілізації з 1 вересня 1946 р. на посаду викладача фізкультури Глухівського учительського інституту був зарахований Герш (Гершія) Гершович

Сегал. Він народився 7 грудня 1920 р. у Глухові в робітничій сім'ї. 1927 – 1934 рр. навчався в Глухівській єврейській семирічці, далі, з 1934 – 1937 рр. – в українській десятирічці. Закінчивши школу в 1937 році він вступив до Харківського інституту фізичної культури. Навчання перервала німецько-радянської війни, коли з 9 червня 1941 року він перебував на курсах воєнних техніків в Артилерійській академії РККА ім. Ф. Е. Дзержинського (нині – Воєнна академія Ракетних військ стратегічного призначення ім. Петра Великого, РФ, до - 20 жовтня). Далі 21-річного офіцера направили на фронт: з 20 грудня 1941 – 25 травня 1942 р. він начальник артилерійського забезпечення 3-го парашутно-десантного батальйону 3-ї ПДБ 3-го ПДК; потім, з 29 липня по 1 жовтня 1942 р. – заступник начальника трофейного відділення 33-ї гвардійської СД (Сталінградський фронт); 1 жовтня 1942 – 28 квітня 1946 р. – начальник артилерійського забезпечення 88-го стрілецького полку 33-ї стрілецької дивізії. Герш Сегал був нагороджений орденами: «Вітчизняної війни» II ст. (1944), «Червоної Зірки» (1944) [13, с. 317; 18, с. 92].

Його дружина Валентина Олексіївна, з 1948 по 1954 рік також працювала у Глухівському учительському інституті асистенткою хімії (погодинна оплата) [13, с. 316-317].

З 1 вересня 1952 року до Глухівського учительського інституту переїхала викладачка єврейської національності з Конотопа Євгенія (Геня) Залмівна Осмаловська (Закурська). Вона народилася 23 березня 1922 року в родині чоботаря та пекарки у містечку Кролевець Чернігівської губернії. У 1930 – 1940 роках навчалася у Кролевецькій середній школі № 1, та в 1940 – 1941 роках працювала піонервожатою в цій же школі. Далі, у вересні 1941 року вступила до Сталінградського педагогічного інституту. Однак, вже у листопаді навчання перервалося. З грудня вона перебувала на посадах робітника та робітника-рахівника на Оранжерейному рибному комбінаті (за 80 км. від Астрахані, Сталінградська область). У вересні 1942 року була мобілізована на Урал, де працювала робітником на УВСУ 296. 30 жовтня 1942 – 26 травня 1944 року була діловодом відділу кадрів, начальником офіцерського клубу при воєнному складі НКО 2461 (станція Просвет, Південно-Уральської залізниці, нині – селище Новий Просвет, Кетовський район, Курганська обл., РФ). У вересні 1944 року відновила навчання на педагогічному факультеті Київського педагогічного інституту та в серпні 1948 року одержала диплом. З 20 серпня 1948 по 15 серпня 1950 року перебувала на посаді асистента кафедри педагогіки Чернівецького державного учительського інституту. Читала лекційний курс з педагогіки та шкільної гігієни, вела практичні заняття з психології та педагогіки. 1950 р. її чоловіка, Закурського Іллю Кузьмовича, перевели на роботу до Конотоп – неподалік рідного Кролевця. 25 серпня 1950 року Геню Залмівну призначали на посаду завідувача кафедри педагогіки і психології та викладача психології Конотопського державного учительського інституту. Одна, з 1 вересня 1952 року у зв'язку з приєднанням до Глухівського учительського інституту Конотопського учительського інституту. Так Г. Осмаловська (Закурська) була переведена на посаду завідувача кафедри педагогіки і психології та старшого викладача педагогіки Глухівського інституту (до 1958 року) [12, с. 156-157].

Тож і Герш Сегал у 1953 році обійняв посаду в. о. завідувача кафедри фізичного виховання. 1966 року він змінив ім'я «Гершія» на «Олександр» [13, с. 317].

Старший викладач кафедри педагогіки та психології Г. Закурська в інституті викладала курси з педагогіки, історії педагогіки, методики виховної роботи в школах-

інтернатах. 31 серпня 1964 року вона звільнилася з посади у зв'язку з переїздом чоловіка у місто Ош Киргизької РСР [12, с. 156-157].

53-річний Олександр Сегал 20 серпня 1973 року звільнився з роботи за власним бажанням [13, с. 317].

У цей час єврейська громада м. Глухова переживала не найкращі часи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голуб А.А. Глухівські євреї, проблеми укорінення, особливості поховальних плит. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Глухів, 28 листопада 2023 р. / Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 88–91.

2. Голуб А.А. Глухівське єврейське кладовище: заснування та національна специфіка відвідування. *XIII «Глухівські наукові читання – 2023. Актуальні питання суспільних і гуманітарних наук»: матеріали Міжнародної інтернет-конференції*, м. Глухів, 6–8 грудня 2023 р. / Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. С. 31–32.

3. Гриценко А.П., Ащанулова Т.А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25 (дата звернення: 07.03.2024).

4. Гриценко А.П., Гриценко В.А. Дослідження Глухівського єврейського кладовища в рамках спільного українсько-ізраїльського науково-дослідного проекту восени 2023 року. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування: збірник наукових праць*. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 57 – 61. <http://46.201.250.252/handle/123456789/2205> (дата звернення: 07.03.2024).

5. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах 2023 № 2*. С. 157–162. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21> (дата звернення: 07.03.2024).

6. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16> (дата звернення: 22.12.2023).

7. Гриценко А., Назарова В. Поховання 1922-1991 рр. Глухівського єврейського цвинтаря в контексті історії єврейської громади міста. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. 2022. № 35. С. 104–112. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ncD2xOk8hRKO-1RfDTCicfD53IG5Fdk3/view> (дата звернення: 07.03.2024).

8. Гриценко А. П., Ткаченко Н. М., Голуб А. А. Історія Глухівського єврейського цвинтаря: традиції поховань та особливості надгробків. «Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2023. № 11 (17) С. 1091 – 1101. <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/7383> (дата звернення: 07.03.2024).

9. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць / Національний заповідник «Глухів»*,

Інститут історії України НАН України, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140 – 147.

10. Гриценко А.П., Курок О.І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі ХХ-ХХІ століть. *Освіта і наука ХХІ століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 трав. 2022 р.). 2022. 253 с. С. 48-49.

11. Зайцева Н.О. Глухівські надгробки. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. 2013. Вип. 6. Глухів: ТОВ «Віо-поліграфісти». С. 53–55.

12. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр.» (літери «Л, О»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2016. Вип. 4. С. 149-158. URL: <https://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/kryzhanivskyy-4-1.pdf> (дата звернення: 07.03.2024).

13. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр.» (літери «С, Ш, Х, Ю»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2017. Вип. 5. С. 311 – 333. <https://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/023krbio05.pdf> (дата звернення: 07.03.2024).

14. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПШ, 2020. С. 233 – 237.

15. Курок, О., Гриценко, А., Крижанівський, В., Чумаченко, О. Глухівський інститут в 1917– 1924 рр.: між дерусифікацією та українізацією. *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230105> (дата звернення: 07.03.2024).

16. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19-23.

17. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> (дата звернення: 07.03.2024).

18. Мінченко М. Нагородний лист старшого техника-лейтенанта Сегала Герша (Гершіу) Гершовича. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування*: збірник наукових праць. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 91 – 92.

19. Назарова В.В. Єврейські погроми в Глухові у 1918–1919 роках. *Сіверянський літопис*. 2019. Вип. 1. С. 178–184.

20. Назарова В.В. Надгробки ХІХ – початку ХХ ст. єврейського кладовища міста Глухова як об'єкти культурної спадщини: дис. канд. іст. наук: 26.00.05. Київ, 2019. 222 с.

21. Часницький М. М.. Глухов. Евреи. Память жива. Страницы истории еврейской общины Глуховщины. Киев: Атопол, 2009. 317 с.

22. Часницький М. М. Евреи. Глухов и Сумщина. Страницы истории евреев Глуховщины и Сумщины. Киев: Золоті ворота, 2011. 380 с.

**НАРОДНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ГЛУХІВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
(до 150 річчя Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка)**

Федоров Владислав

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
студент

Науковий керівник: Мінченко Марина Василівна
асистентка кафедри історії, правознавства
та методики навчання
ГНПУ ім. О. Довженка

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка у 2024 році відзначає 150 річницю від дня заснування.

Музей відкрито у 1967 році як музей історії Глухівського педагогічного інституту [1].

На порядку денному громадсько-педагогічного руху у 60-70-х роках XIX ст. з розвитком мережі народних шкіл постала проблема підготовки вчительських кадрів. До 1917 р. в Україні було кілька учительських інститутів: Феодосійський (1872) Глухівський (1874), Київський (1909), Катеринославський (1910), Вінницький (1912), Миколаївський (1913), Полтавський (1914), Чернігівський (1916).

Початок вивчення історії інституту було покладено директором учительського інституту М.С. Григоревським (1909 – 1913 рр.). З його ініціативи у 1910 році було відкрито педагогічний музей, що знайомив викладачів та студентів із методичними довідниками, посібниками і наочністю з предметів курсу міських училищ, із кращими роботами з ручної праці, педагогічними творами тощо. Створений музей на „пожертвування” різних установ міста. За кілька років музей став гордістю інституту. У ньому нараховувалося тисячі примірників літератури та експонатів на 3000 карбованців, хоча багато експонатів надійшли безкоштовно. Музей згодом став педагогічною лабораторією для студентів і вчителів.

Колекцію музею склали кращі підручники і методичні посібники з педагогіки та психології (М. Демкова, К. Єльницького, О. Мальцевіча, П. Каптерева, П. Соловійова, І. Скворцова, В. Тихомирова та ін.), методики викладання географії (Д. Тимківського, О. Нечаєва, Б. Бобіна, В. Львова, П. Головачова, М. Круковського, П. Белохи, М. Раєвського, Є. Перна, А. Соколова, А. Руднева), історії та методики викладання історії (С. Князькова, М. Тарасова, А. Гартвіна), фізики та природознавства (В. Лермонтова, Б. Вейтберга, Б. Розіна, Б. Лантзберга, К. Гофмана), хрестоматії, книги для читання, колекції наочних посібників із кожного навчального предмета, кращі роботи вихованців із ручної праці та ін. Усього ж до 1917 року в інститутському музеї зберігались книги 1933 найменувань у 2307 томах і 429 наочних посібників (крім того,

й посібники, виготовлені самими студентами). Майбутні педагоги щодня з 5 до 7 години вечора мали можливість працювати в музеї.

Інформаційну базу музею суттєво поповнив свого часу директор Л.Г. Сапітон. Відновлена робота музею була у 1967 році, а його новим фундатором став ветеран Великої Вітчизняної війни, ветеран університету І.М. Ляшко. До 100-річчя вузу була створена друга експозиція музею. Керівникові музею І.М. Ляшку наказом Міністра вищої освіти і спеціальної освіти СРСР від 10 жовтня 1978 року було оголошено подяку. У 1987 році музей історії інституту брав участь у Всесоюзному конкурсі-огляді робіт вузівських музеїв і зайняв третє місце. Під керівництвом І.М. Ляшка створена школа лекторів-екскурсоводів із числа студентів, за 12 років ним підготовлено більше 380 лекторів-екскурсоводів. Музей відвідало понад 40 тисяч екскурсантів із різних ВНЗ і міст. На базі музею під його керівництвом працював народний університет пропаганди пам'яток історії і культури.

З нагоди відзначення 120-ліття з часу заснування інституту в жовтні 1994 року оновлено експозицію музею історії інституту, видано історичний нарис „Глухівський педагогічний інститут”(авторський колектив І.М. Ляшко, В.П. Зінченко, В.А. Мосіяшенко, В.В. Заїка, М.П. Гурець, М.П. Волос, Г.С. Ковальчук, М.Б. Коломієць, Л.О. Тихонова).

Програму підготовки екскурсоводів розробили колишній директор музею М. П. Гурець та старший викладач кафедри історії В. В. Заїка.

Була оновлена експозиція музею історії інституту. Видали історичний нарис «Глухівський педагогічний інститут»

Відповідно до частини четвертої статті 15 Закону України «Про музеї та музейну справу» (249/95-ВР) Кабінет Міністрів України затвердив перелік музеїв, що перебувають у віданні підприємств, установ та організацій, де зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України (Постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2000 року №1766) Музей історії Глухівського педагогічного інституту імені С.Н. Сергєєва-Ценського включено до переліку музеїв [2; 3].

Третя експозиція була створена у 2001 році під керівництвом старшого викладача кафедри соціально-економічних дисциплін В.А. Борисенка.

Значну роботу проводить також старший викладач кафедри історії В.А. Борисенко, який при вивченні етнографії організовує науковий пошук студентів у збиранні звичаїв, традицій та обрядів Сіверського краю.

Для поповнення фондів музею, працівниками музею організована переписка з вихованцями закладу та колишніми працівниками. Таким чином, до музею надходять цінні матеріали з життя і діяльності відомих вчених-педагогів – випускників та викладачів.

Проводиться пошукова робота задля поповнення фондів музею, а також набуття студентами навичок пошуковців-краєзнавців. Створена пошукова студентська група у кількості 30 осіб. Студенти працюють у музеях України, відвідують відомих працівників освіти. Пошуковці встановлюють контакти з випускниками, отримують експонати.

Музей постійно розвивається, нині його експозиція нараховує понад 2 тисячі експонатів, писемних та фотодокументів.

З 2024 року директором музею Абакумовою В.І., завідувачем кафедри історії,

правознавства та методики навчання було продовжено співпрацю з Національною кіностудією художніх фільмів імені Олександра Довженка, Національним центром О. Довженка у Києві та Сосницьким літературно-меморіальним музеєм ім. О. Довженка (Черніївська область). Здійснювався пошук історико-краєзнавчої і літературно-мистецької спадщини, присвяченої життю і творчості О. Довженка, С. Васильченка, С. Сергєєва-Ценського, Янки Журби, Н. Городовенка, Я.-Б. Ступки та ін. видатних митців [4].

Дирекція музею на основі постійних експозицій, виставок, музейної фондової збірки організовує масову науково-освітню роботу, встановлює зв'язки, веде обмін інформацією з музеями свого профілю, закладами, творчими спілками, громадськими організаціями України і зарубіжних країн, із представниками української діаспори за кордоном: Марковичами, Терещенками, Ушинськими, з ветеранськими організаціями України.

В умовах повномасштабної війни. Історико-педагогічний музей та музей рідкісної книги Глухівського НПУ ім. О. Довженка отримали гуманітарну допомогу від Міністерства закордонних справ Німеччини та Центру допомоги мистецтву України (Ukraine Art Aid Center), ГО «Андріївською-Пейзажна ініціатива»: автономне технічне обладнання, прилади кліматичного контролю, засоби протипожежного захисту, пакувальні та витратні матеріали (захисні рукавички, скотч, бокси для зберігання музейних експонатів, конверти, гофропапір, плівка та інше).

Отже, Народний музей історії Глухівського національного педагогічного університету, інтегрує та генерує роботу всього колективу університету, є взірцем слави та традицій *alma mater*. Це модель образу освітнього закладу, що мотивує, виховує, залучає, формувати, демонструє, що відбувається в умовах миру чи війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Народний музей історії університету – Мій сайт. *Home – Мій сайт*. URL: <https://gnpu.edu.ua/index.php/ua/struktura/narodnyi-muzei-istorii-universytetu> (дата звернення: 03.04.2024).
2. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 01.04.2024).
3. Історія університету. *Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка*. URL: <https://gnpu.edu.ua/index.php/ua/pro-universytet/istoriia-universytetu> (дата звернення: 03.04.2024).
4. Музей історії Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. *Енциклопедія Сучасної України ЕСУ*. URL: <https://esu.com.ua/article-70342> (дата звернення: 03.04.2024).

ВСТАНОВЛЕННЯ ОСІБ ПОХОВАНИХ НА ГЛУХІВСЬКОМУ ЄВРЕЙСЬКОМУ КЛАДОВИЩІ – ЖЕРТВ ПОГРОМУ 1918 РОКУ

Ворона Поліна

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
магістрантка

Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка

Надгробки та поховання Глухівського єврейського цвинтаря – це гарне історичне джерело не лише про заснування та розвиток Глухова або єврейської громади міста, але й додаткові дані в контексті конкретних персоналій, про ряд важливих подій різних історичних проміжків у регіоні, зокрема, єврейських погромів у Глухові під час революційних подій.

Місто та й увесь Глухівський повіт пережили менш, ніж за два роки, два єврейських погромів. Перший стався протягом двох днів 22 та 23 лютого 1918 р. внаслідок агресії російських більшовиків, які на початку 1918 року зайняли не лише Глухівщину, але й більшу частину Української Народної Республіки, незалежність якої була проголошена Четвертим універсалом Центральної Ради наприкінці січня 1918 року. Втім, це не зупинило червоний терор більшовиків. Вдруге подібні зlodіяння відбувалися в Глухові протягом декількох тижнів листопада 1919 р. унаслідок так званого білого терору, коли регіон було захоплено білогвардійським військами А. Денікіна в надії повернути колишню Російську імперію. Під час цих двох погромів загинуло близько 120 євреїв – жителів міста, більшість яких, унаслідок злочинних дій більшовиків [7].

Метою даного дослідження стало визначення конкретних імен загиблих – жертв погромів. Це питання активно досліджували В. Назарова [7; 8; 9], М. Часницький [11; 12], А. Гриценко [3; 4; 5; 6]. Серед загиблих були громадські діячі, служителі культу, торговці, промисловці, ремісники, службовці, вчителі, гімназисти і студенти. Їх прізвища позначені на відкритому в червні 2019 р. символічному пам'ятнику жертвам цих погромів на єврейському кладовищі при вході до цвинтаря (північний схід). Як нами було встановлено більшість поховань та братських могил розташовані у протилежній частині – на південному заході кладовища.

Довгий час кількість відомих осіб - жертв цих погромів, похованих на єврейському кладовищі міста Глухова була незначною. Зокрема, солдата Гірші Вельковича Лучинського, службовця Моїсея Міхелевича Фішкіна, студента університету Рувима Ельєва Янкелевича і синів власника млина в Глухові братів Пружанських. Дослідниця В. Назарова під час проведення власного дисертаційного дослідження та аналізу отриманих даних виявила ще декілька надгробків, встановлених на могилах жертв єврейських погромів: Моїсея Ельєвича Милославського (солдат, 28 років), Лейзера Лейвикевича Письменого (гімназист, 17 років), Рифки Іонівна Турок (55 років) та її синів Ейна Довидовича і Єгешуа Довидовича Турків (солдати 22 і 25 років), Моїсея Берковича Дорошова (пекар, 62 років) та його сина Лейби Моїсейовича Дорошова (солдат, 25 років) [8].

В ході виконання спільного українсько–ізраїльського науково-дослідного проєкту «Збереження культурної спадщини єврейського кладовища в Глухові Сумської області як єдиного єврейського некрополя на сході України засобами цифрової гуманітаристики» (науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Андрій Гриценко), затвердженого відповідними нормативними актами міністерства освіти і науки України восени 2023 року та навесні 2024 року нами проводилося безпосереднє вивчення історії цього старовинного некрополя та пошук невідомих до цього часу надгробків, зокрема жертв погрому 1918 року. Серед інших, удалося відшукати та ідентифікувати надгробки двох братів Фішкіних. Зокрема, про поховання Мойсея було відомо, але воно не було знайдено попередніми дослідниками. Друге поховання стало нововиявленим та, обидва, розшифрованими завдяки співпраці в рамках міжнародного проєкту з фахівцями Інституту єврейських досліджень імені Шехтера (м. Єрусалим, Ізраїль) [1; 2; 3; 10].

Так, нами було досліджено, що Фішкін Мойсей Михелевич був службовцем та загинув 18-річному віці.

Його на 2 роки старший брат - Фішкін Цві-Герш Михелев також був службовцем. Прикро, що обидва ці надгробки розбиті та валяються на одній ділянці землі.

Крім того, нами з існуючих джерел були проаналізовані особи трьох студентів Глухівського учительського інституту, що загинули в лютому 1918 року від рук російських більшовиків: Вульфів Рувим Палтиєлієв (24 роки), Слонім Шльома Янкель (23 роки) та Рабинович Мордух Нохімов (20 років). Далі проводиться дослідження їх життєписів [8].

ЛІТЕРАТУРА

1. Голуб А.А. Глухівські євреї, проблеми укорінення, особливості поховальних плит. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської*

та історичної освітньої галузі в умовах реформування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Глухів, 28 листопада 2023 р. / Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 88–91.

2. Голуб А.А. Глухівське єврейське кладовище: заснування та національна специфіка відвідування. XIII «Глухівські наукові читання – 2023. Актуальні питання суспільних і гуманітарних наук»: матеріали Міжнародної інтернет-конференції, м. Глухів, 6–8 грудня 2023 р. / Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. С. 31–32.

3. Гриценко А.П., Гриценко В.А. Дослідження Глухівського єврейського кладовища в рамках спільного українсько-ізраїльського науково-дослідного проекту восени 2023 року. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування*: збірник наукових праць. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 57 – 61. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2205> (дата звернення: 07.03.2024).

4. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16> (дата звернення: 22.12.2023).

5. Гриценко А., Назарова В. Поховання 1922-1991 рр. Глухівського єврейського цвинтаря в контексті історії єврейської громади міста. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. 2022. № 35. С. 104–112. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ncD2xOk8hRKO-1RfDTCicfD53IG5Fdk3/view> (дата звернення: 07.03.2024).

6. Гриценко А. П., Ткаченко Н. М., Голуб А. А. Історія Глухівського єврейського цвинтаря: традиції поховань та особливості надгробків. «Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2023. № 11 (17) С. 1091 – 1101. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/7383> (дата звернення: 07.03.2024).

7. Назарова В.В. Єврейські погроми в Глухові у 1918–1919 роках. *Сіверянський літопис*. 2019. Вип. 1. С. 178–184.

8. Назарова В.В. Надгробки XIX – початку XX ст. єврейського кладовища міста Глухова як об'єкти культурної спадщини: дис. канд. іст. наук: 26.00.05. Київ, 2019. 222 с.

9. Назарова В. Збереження єврейського цвинтаря у м. Глухові шляхом його популяризації та знайомства широких мас з культурою та традиціями єврейського народу за допомогою використання технологій цифрових гуманітарних наук. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування*: збірник наукових праць. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 61 –65.

10. Ткаченко Н. М. Збереження історико-культурної спадщини в умовах війни як актуальна проблема сучасності. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування*: збірник наукових праць. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 67 –69.

11. Часницький М. М. Глухов. Евреи. Память жива. Страницы истории еврейской общины Глуховщины. Киев: Атопол, 2009. 317 с.

12. Часницький М. М. Евреи. Глухов и Сумщина. Страницы истории евреев Глуховщины и Сумщины. Киев: Золоті ворота, 2011. 380 с.

ПОСТАТЬ ДИРЕКТОРА ГЛУХІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ТЕХНІКУМУ ПЛАТОНА ГОРІЛОГО

Гриценко Віталій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
студент

Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка

Особа директора Глухівського педагогічного технікуму Платона Спиридоновича Горілого, народженого у 1896 році в селі Печенюги Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії, є гарним прикладом витканої історією відданості та патріотизму до видатних керівних навичок та освітянських компетентностей. Його життєвий шлях, починаючи з 1918 року, коли він прийняв громадянство Української Держави, а подальше життя перепліталось з тяжкими випробуваннями, відображає силу духу та непохитну віру в ідеали. З 1921 року він перебував у постійній зоні окупації большевицької Московії [6; 7].

У 1930 році було проведено уніфікацію вищої й середньої спеціальної педагогічної освіти. Встановлювалися педагогічні заклади освіти трьох типів: вищі (педагогічні інститути), середні (педтехнікуми) та короткотермінові педагогічні курси. Інститути мали готувати вчителів старших класів неповносередніх шкіл, педтехнікуми - вчителів початкових класів [7].

У 1930–1931 роках Платон Горілий працював директором Глухівського інституту соціального виховання. Він уже тоді прославився своєю діяльністю як директор Глухівського інституту соціального виховання, демонструючи свою здатність до організації та керівництва в освітній сфері.

На базі педтехнікуму в 1930 році було відкрито інститут соціального виховання з трирічним терміном навчання, на кшталт програми підготовки педагогів у Глухівському учительському інституті, що був відкритий одним із перших в Україні в 1874 році [2; 3; 4; 5; 8; 9; 10; 11]. У 1930-му році при інституті було відкрите заочне відділення. Продовжував роботу й педтехнікум, який давав випускникам середню педагогічну освіту. Комплекс, до якого входили інститут соціального виховання, робітфак, педтехнікум і педагогічні курси, отримав назву Глухівського педагогічного комбінату. У 1931 році в ньому навчалось понад 600 чоловік.

Під час трагічних подій німецько-радянської війни, П. Горілий знайшовся серед тих, хто віддавав своє життя за свободу і незалежність. Як комісар партизанського загону Чернігівського партизанського з'єднання, командирами якого були О. Ф. Федоров та М. М. Попудренко, він неодноразово доводив свою відвагу та безстрашність у в умовах ворожої небезпеки [6; 12]. У квітні 1943 року в нерівному бою біля с. Тихоновичі тодішнього Щорського району Чернігівської області загін оточили вороги. Усвідомлюючи небезпечність становища, комісар вирішив прийняти вогонь на себе і ціною власного життя дав можливість партизанській групі вирватися з оточення. За нагородною картотекою учасників німецько-радянської війни нам

вдалося установити точну дату смерті директора Глухівського педагогічного технікуму – 17 квітня 1943 року. До цього було відомо лише місяць та рік – квітень 1943 року [1].

Двічі Герой Радянського Союзу О. Ф. Федоров у листі до колективу Глухівського державного педагогічного інституту 17 квітня 1969 року писав, що П. С. Горілий був «сміливим і безстрашним партизанським комісаром, до останньої хвилини свого життя вселяв воїнам-партизанам віру в нашу перемогу над фашизмом». Свій останній спочинок Платон Спиридонович Горілий знайшов разом із рядовим Г. І. Павленком та іншими партизанами: Л. С. Ковальовим, О. І. Носоченком та Ф. М. Ступаком Їхня спільна пам'ять вічно живе в серцях тих, хто шанує подвиг та відданість ідеям свободи [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Горилый Платон Спиридонович. *pamyat naroda*. URL: https://pamyat-naroda.ru/heroes/memorial-chelovek_zahoronenie84057572/?backurl=/heroes/?last_name=Горилый&group=all&types=pamyat_commander:nagrody_nagrad_doc:nagrody_uchet_kartoteka:nagrody_ubilein_kartoteka:pdv_kart_in:pdv_kart_in_inostr (дата звернення: 17.03.2024).
2. Гриценко А.П., Ащаулова Т.А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25 (дата звернення: 27.03.2024).
3. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах 2023* № 2. С. 157–162. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21> (дата звернення: 27.03.2024).
4. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16> (дата звернення: 22.03.2023).
5. Гриценко А.П., Курок О.І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі ХХ - ХХІ століть. *Освіта і наука ХХІ століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 травня 2022 р.). 2022. С. 48-49.
6. Історія Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Офіційний сайт Глухівського НПУ ім. О. Довженка. URL: <https://web.archive.org/web/20200204140033/http://new.gnpu.edu.ua/uk/36-українські-матеріали/про-університет.html> (дата звернення: 17.03.2024).
7. Заїка В. В. Глухівський вчительський інститут в системі освітництва північно-східної України другої половини ХІХ - початку ХХ століть. *Сумська старовина*. 2013. С. 45–53. URL: <https://cutt.ly/Uw71TGQw>.
8. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. 36. наукових праць. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2020. С. 233 – 237.
9. Курок О., Гриценко А., Крижанівський В., Чумаченко О. Глухівський інститут в 1917 – 1924 рр.: між дерусифікацією та українізацією. *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230105> (дата звернення: 27.03.2024).
10. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської*

та історичної освітньої галузі в умовах НУШ: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19-23.

11. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> (дата звернення: 17.03.2024).

12. Мекеда М. 3 днем народження, альма-матер! *Nedelya*. URL: <https://web.archive.org/web/20200204150725/https://nedelya.info/news/item/10506-z-dnem-narodzhennya-alma-mater> (дата звернення: 17.03.2024).

СЕКЦІЯ
«ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ТА РОЛЬ УЧЕНОГО В ОРГАНІЗАЦІЇ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ»

ОСВІТНЯ ЗНАЧУЩІСТЬ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Бойченко Михайло

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

доктор філософських наук, професор,

в. о. завідувача кафедри української філософії та культури

Історія філософії традиційно знаходиться в пошані як двері у скарбницю філософських смислів і концепцій, як школа мислення і наука мудрого життя. Водночас, спосіб використання історії філософії у освітньому процесі не один раз мінявся настільки, що можна говорити про зміну парадигм у розумінні філософської значущості історико-філософських досліджень.

У пізню античну добу історія філософії виступала частиною елітарної освіти, темою, яку фінансували для власного задоволення і честі багаті і вільні люди. Підготовка історико-філософських оглядів була почесною справою спеціально найманих вчителів філософії, класичним прикладом чого є знаменитий твір Діогена Лаертського [13], а одним з перших прикладів короткої систематизації філософських концепцій – ще й «Метафізика» Аристотеля [1]. Тут історія філософії поставала як вишукана колекція коштовностей думки.

У добу Середньовіччя історія філософії отримує свою спеціальну цензуру, але разом з тим ретельну систематизацію і впорядкування у християнській схоластиці. Історія філософії перетворюється на школу доксографії і ретельного цитування, невід'ємною частиною теологічної герменевтики, а згодом – і важливим доповненням історико-критичної біблійної екзегетики. Нерідко божественний Платон і Вчитель Аристотель постають важливими авторитетами мало не нарівні з Отцями Церкви. Філософія поглиблює свою світоглядну значущість, однак при цьому на зміну грайливо-віртуозному послугуванню філософією, властивому античності, приходять більш сповнене пафосом і підкреслено серйозне її використання, яке, втім, все ж подає і менш бундючні зразки, як от «Розрада філософією» Боеція [4]. Хоча сама ця робота і не присвячена власне історії філософії, вона надала важливий світоглядно-методологічний імпульс для подальших історико-філософських досліджень.

У добу Відродження історія філософії набуває значущості невичерпного джерела філософського гуманізму – на основі реабілітації античної філософії в усій її повноті. Водночас, зняття церковної цензури відкриває шлях до більш повної систематизації філософських джерел, одним з прекрасних прикладів чого може виступати праця Гуго Гроція «Про право війни і миру» [11]. Водночас отримує розвиток і та лінія філософування, яка скептично ставиться до історії філософії, так само, як і до надмірного теоретизування. Як свого часу кініки, а потім середньовічні аскети, так і у добу

Відродження знаходяться ті, хто з легкістю ставляться до історії філософії – знаючи її, тим не менше, глибоко і повно: досить згадати «Похвалу глупоті» Еразма Роттердамського [9].

Це дало підстави у Новий час запровадити або ж писання нових філософських концепцій, так нібито з нічого – відштовхуючись від власного «*cogito*» (Рене Декарт) або ж на «*tabula rasa*» (Джон Лок). Дещо згодом представники німецького ідеалізму повертаються до укладання історій філософії (чим займається мало не кожен перший), але тепер історію філософії розглядають щоразу у іншій перспективі – переоцінюючи досягнення відомих у історії філософів під кутом зору власної філософії. Тим самим здійснювали неминучу модернізацію давніх історико-філософських концепцій, приписуючи нерідко їм те, чого в них було мало або й майже зовсім не було, змінюючи щоразу акценти на тому, що в них є важливішим – але важливішим саме для цього конкретного дослідника, історика філософії, а не саме по собі. Одним з найбільш характерних прикладів такої модернізації є «Історія філософії» Георга Гегеля [12].

Нове повернення до більш класичного розуміння історії філософії, а точніше намагання нарешті сформуванню методологічну платформу власне наукового, академічного її створення відбувається в кінці XIX – на початку XX століття. Важливий внесок здійснили тут німецькі, британські і французькі історики філософії. Особливу увагу привертає прагнення все ж зберегти концептуальний підхід до історії філософії, не відкидаючи ретельності наукового аналізу. Прикладом може слугувати підхід Вільгельма Віндельбанда з його концепцією «історії духу», в якій він вирізняв певні епохи [5], і згодом спроба Бертрана Расела доповнити цей підхід, поглянувши на історію філософії як історію проблем [8; 16].

XX століття являє собою розквіт і взірць академічної історії філософії – коли здійснюється як ретельна текстологічна робота, так і розвивається кілька альтернативних напрямів, які яскраво урізноманітнюють історію філософії. Це і більш класична історія понять [10], і філософська герменевтика [3], і метафорологія [2], і біографічний підхід [7], і структурний аналіз [6], і багато інших плідних і продуктивних історико-філософських підходів, кожен з яких створює усі передумови для перетворення історії філософії на справжню самодостатню філософію. Хороший приклад подає Ричард Рорті, який робить огляд чотирьох можливих підходів у історії філософії і пропонує власний, п'ятий – інтелектуальну історію [15].

Незважаючи на такий переконливий прогрес, у останні десятиліття виникає і своєрідне нігілістичне ставлення до історії філософії. Мало не у гірших традиціях культури скасування, деякі сучасні герострати починають звинувачувати історію філософії у переказуванні одного й того ж давно відомого, а самих істориків філософії відмовляються визнавати філософами, іменуючи і сучасних викладачів філософії лише «філософознавцями». Однак, на відміну від Фрідріха Ніцше з його пафосом «Про користь і шкоду історії для життя» [14], у цих новоспечених ліквідаторів історії філософії за душею не виявляється власних філософських концепцій, а уся їхня критика зводиться до тези «Не знаю як, але не так».

Звісно, така безпідставна і непередметна критика історії філософії та її використання у викладанні філософії для філософів та її елементів у викладанні для нефілософських дисциплін б'є повз головну проблему – необхідність постійного уточнення завдань академічної освіти. Не позбуватися історії філософії, а постійно реконцептуалізувати її застосування у освіті – ось невідкладне і завжди актуальне завдання філософів, які залучені у освітній процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістотель. *Метафізика* /пер. з гр. О. Панич. Київ: Темпора, 2022. 848 с.
2. Блюменберг Г. *Світ як книга* /пер. з нім. В. Єрмоленка. Київ: Лібра, 2005. 543 с.
3. Богачов А. Л. *Філософська герменевтика*. Навчальний посібник. Київ: Курс, 2006. 405 с.
4. Боецій С. *Розрада від філософії* /пер. з лат. А. Содомори. Львів: Априорі 2020. 208 с.
5. Віндельбанд В. *Історія молодого Гегеля. Відновлення гегельянства.* /пер. з нім. О. Литвиненко. Київ: ВПЦ «Три крапки», 2008. 307 с.
6. Дерріда Ж. *Письмо та відмінність* / пер. з фр. В. Шовкун. Київ: Основи, 2004. 602 с.
7. Менжулін В. *Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні*. Київ: НаУКМА: Аграр Медіа Груп, 2010. 455 с.
8. Рассел Б. *Історія західної філософії* / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. Київ: Основи, 1995. 759 с.
9. Роттердамський Е. *Похвала глупоті. Домашні бесіди.* / пер. з лат. Й. Кобів. Київ: Основи, 1993. 320 с.
10. Gadamer, H.-G. The History of Concepts and the Language of Philosophy. *International Studies in Philosophy*. 1986. 18(3): 1-16.
11. Grotius H. *On the Law of War and Peace*. Jazzybee Verlag, 2018. 320 p.
12. Hegel G. W. F. *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*. Leipzig: Reclam Verlag, 1924. 566 S.
13. Laertius Diogenes. *Lives of Eminent Philosophers*. Translated by R.D. Hicks. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1925. 720 p.
14. Nietzsche F. Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben. *Friedrich Nietzsche: Werke in drei Bänden*. München: Hanser Verlag, 1954, Band 1, S. 209-287
15. Rorty R. The historiography of philosophy: four genres. *Philosophy in History*, ed. R. Rorty, J. B. Scheewind, and Q. Skinner. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 49-76.
16. Russell B. *Problems of Philosophy*. London, England: William & Norgate, 1912. 255 p.

ПОСТАТЬ ВИДАТНОГО ГЛУХІВСЬКОГО ФІЛОСОФА МЕЧИСЛАВА ЗАРЕМСЬКОГО

Гриценко Андрій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання

В перший день 1951-го року в селищній раді Малого Правутини тодішнього Берездівського (з 2020 року – Шепетівського) району на Хмельниччині народився Мечислав Заремський, що для тисяч випускників Глухівського педагогічного вишу за 44 роки педагогічної діяльності став взірцем викладача та освітянина, людини з

великох букви. Батько, Йосип Рафаїлович Заремський працював учителем біології та директор школи. Мати – Христина Павлівна Заремська (Згржибловська), вчитель-словесник, також - директорка школи (нині – Малоправутинський ліцей Берездівської сільської ради Шепетівського району Хмельницької області). У 1965 році 14-річний Мечислав на відмінно закінчив Малоправутинську восьмирічну школу та вступив до Хмельницького електромеханічного технікуму, який закінчив у 1969 році, отримавши кваліфікацію «Технік-технолог». Першим робочим місцем 18-річного юнака став Томський електротехнічний завод. Тут у російському Сибіру майже за 4,5 тисячі кілометрів від рідної домівки він працював старшим технологом а потім – інженером заводу [3; 7; 10, с. 2; 21, с. 7].

2 листопада 1969 року майбутнього філософа на два роки та один місяць призвали до лав радянської армії. Військову службу він проходив у Ангарську, Іркутської області, неподалік озера Байкал, або за понад 6 тис. км від рідного Малого Правутина. Любов до читання, що пройшла через все життя, розрадила під час сурових армійських буднів. Єдиною проблемою була їх обмаль у далекій військовій частині – лише твори давньогрецький філософа-логіка Арістотеля. Демобілізувавшись з армії у 1972 році 21-річний юнак вступив до КДУ імені Тараса Шевченка на філософський факультет. Здобутий диплом підтвердив кваліфікацію «Філософ, викладач суспільних дисциплін і суспільствознавства». Повернувшись додому у Малий Правутин після навчання, Мечислав Йосипович отримав декілька пропозицій-запрошень на роботу із різних закладів вищої освіти, але він вирішив обрати одну, не дивлячись на адресата і не відкриваючи конверта. Так, на початку вже зимного листопада 1978 року до Глухівського державного педагогічного інституту ім. С.М. Сергеева-Ценського прийшов 27-річний дипломований викладач (перші п'ять років асистент) філософії. Потім майже сім років (з жовтня 1983-го по вересень 1990 року Мечислав Заремський обіймав посаду старшого викладача кафедри марксизму-ленінізму. Довгий час (з 1987 року) вчений працював заступником декана факультету підготовки учителів початкових класів [1, с. 1; 6; 9; 14; 18].

Навесні 1990 року 29-річний Мечислав Йосипович як незалежний кандидат брав участь у перших демократичних виборах до Верховної Ради тоді ще Української РСР. На той час у суспільстві панувало піднесення, багато людей вірили у зміни на краще. До другого туру вийшло двоє філософ Глухівського вишу та другий секретар Сумського обкому партії і, але переміг комуніст Грабін. Переміг – представник радянської влади [1, с. 1; 7; 19].

З початком нового навчального року М. Заремський зосереджується на науковій діяльності. Наукові пошуки вченого стосувалися дослідження різних історико-філософських періодів. Але найбільше уваги він присвятив дослідженню наукової спадщини українського філософа-просвітителя, члена Другої Малоросійської колегії у м. Глухів Якова Козельського та історика вітчизняної філософії, директора Глухівського учительського інституту в 1923-1924 роках Якова Колубовського, зокрема, в контексті внеску його філософського спадку до педагогіки та психології. В 1992-1994 та 1996-1998 роках Мечислав Йосипович також обирався завідувачем кафедри суспільних наук Глухівського державного педагогічного університету. 1997 року М. Заремського було нагороджено Почесною грамотою Міністерства освіти України (№ 14942). Потім, у 2012-2013 роках,

очолював кафедру філософії та політології вже Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка [3; 8; 9; 11; 14; 21].

Саме в означений час, на нашу думку, склалася історико-філософська школа Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Саме Мечислав Йосипович разом колегами викладачами-науковцями заклали основи професійної діяльності з «глухівським почерком», які продовжуються вже у нас час в 2020-ті роки. У роботі зі студентами викладач-філософ часто використовував написання есе з тієї чи тієї проблеми, формулюючи тему у формі проблемного чи риторичного питання.

З жовтня 1998-го по вересень 2001 року Мечислав Заремський навчався в аспірантурі своєї «альма-матер» Київського національного університету імені Тараса Шевченка, та продовжував працювати старшим викладачем Глухівського вишу, що став для нього рідним. 2007 року вчений був нагороджений нагрудним знаком Міністерства освіти і науки України «Відмінник освіти України». Робота над кандидатською дисертацією на тему «Погляди Я. П. Козельського в контексті європейської та вітчизняної філософії» тривала досить довго (науковий керівник доктор філософських наук, професор Іван Васильович Огородник, викладач історії філософії). Захист дисертації на здобуття кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії, відбувся на високому рівні 19 грудня 2011 року в спеціалізованій вченій раді Д 26.001.27 Київського національного університету імені Тараса Шевченка (диплом кандидата наук ДК № 002379). Багато років М. Заремського поєднувала наукова співпраця з доктором філософських наук, професором, завідувачем кафедри історії філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка Володимиром Івановичем Ярошовцем [7; 10, с. 2; 12; 14].

Вчений розробляв програми кандидатських іспитів із філософії для аспірантів, стажистів та здобувачів. Також постійно здійснював рецензування авторефератів та рефератів здобувачів, які допущені до складання кандидатських іспитів з філософії. У 2014 році він залучався до участі у соціальному проєкті «Думка Глухівщини», створеного задля популяризації відомих людей та висвітлення ключових віх історичного поступу нашого краю; один із засновників правозахисної громадської організації «Наше місто». У травні 2015 року М. Заремському було присвоєне вчене звання доцента кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Мечислав Йосипович крім суто філософії розробив та викладав чимало навчальних курсів. Серед них «Філософія науки» для здобувачів освіти за освітньо-науковим ступенем «Доктор філософії», «Філософія та методологія науки» та «Філософія освіти» для студентів, які навчаються за освітнім ступенем «Магістр», а також «Історія філософії» для студентів, які здобувають освіту за ОС «Бакалавр» [3; 4; 9; 11; 17; 21, с. 8-9;].

Однією із останніх робіт Мечислава Заремського стала наукова стаття, присвячена філософській творчості сина Якова Колубовського, Ігоря Колубовського, яка мала стати перехідним містком до нового наукового поля, недослідженого, незнаного, такого, на якому звик працювати справжній Філософ. Однак вона вийшла у збірнику наукових праць «Сіверщина в історії України» вже після смерті видатної людини, яка сталася раптово та передчасно 10 червня 2022

року. Буквально через декілька тижнів побачив світ навчально-методичний посібник для аспірантів «Філософія науки». На першу ручницю смерті видатного філософа у Глухові було презентовано біобібліографічний покажчик «Мечислав Йосипович Заремський» [2; 5; 13; 21; 22; 23].

ЛІТЕРАТУРА

1. А народ залишається... Кандидат у народні депутати Української РСР по виборчому округу № 334 Мечислав Йосипович Заремський. Народна трибуна. 1990. № 32 (10241). 24 лютого. С. 1.

2. Відійшов у вічність викладач Глухівського національного педуніверситету. Глухів.info. URL: <https://hlukhiv.info/vidijshov-u-vichnistvykladach-gluhivskogo-natsionalnogo-peduniversytetu/> (дата звернення: 23.03.2023 р.)

3. Гриценко А. Глухівський філософ. Пам'яті Мечислава Йосиповича Заремського. *Тиждень*. 2023. № 23 (1252). 8 червня. С. 4.

4. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах 2023 № 2*. С. 157–162. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21> (дата звернення: 27.03.2024).

5. Гриценко А. Головне – це пам'ять про людину. У Глухові презентували біобібліографічний покажчик «Мечислав Йосипович Заремський». *Тиждень*. 2023. № 24 (1253). 15 червня. С. 4.

6. Гриценко А.П., Курок О.І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі ХХ - ХХІ століть. *Освіта і наука ХХІ століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 травня 2022 р.). 2022. С. 48-49.

7. Гриценко А. На спомин про Мечислава Заремського – видатного викладача Глухівського педагогічного університету. *Глухів.city*. 2024. 2 січня. URL: <https://hlukhiv.city/blogs/334936/na-spomin-pro-mechislava-zaremskogo-vidatnogo-vikladacha-gluhivskogo-pedagogichnogo-universitetu> (дата звернення: 27.03.2024).

8. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16> (дата звернення: 22.03.2024).

9. Гриценко А. Річниця смерті глухівського філософа [До 1-ї річниці смерті М. Й. Заремського]. *Сумський історичний портал*. 2023. 19 червня. URL: <https://history.sumy.ua/research/article/9711-hrytsenko-andrii-richnytsia-smerti-hlukhivskoho-filosofa.html> (дата звернення: 27.03.2024).

10. Гриценко А. Пам'яті глухівського філософа [До 1-ї річниці смерті М. Й. Заремського]. *Глухівщина*. 2023. № 23 (2813). 8 червня. С. 2.

11. Гриценко А. Пам'яті глухівського філософа [До 1-ї річниці смерті М. Й. Заремського]. *Глухів.Info*. 2023. 10 червня. URL: <https://hlukhiv.info/pam-yati-gluhivskogo-filosofa/> (дата звернення: 27.03.2024).

12. Гриценко А.П., Ащанулова Т.А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25 (дата звернення: 27.03.2024).

13. Гриценко А. Презентація біобібліографічного покажчика «Мечислав Йосипович Заремський (1951-2022)». *Глухівщина*. 2023. № 24 (2814). 15 червня. С. 4.
14. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць / Національний заповідник «Глухів», Інститут історії України НАН України, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка*. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140 – 147.
15. Заремський М. Історико-педагогічний аналіз проблем підготовки педагога в інтенціях Я. М. Колубовського. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2021. Вип. 2 (46). С. 227-237.
16. Заремський М. Й. Філософія науки: навчально-методичний посібник для аспірантів. Глухів, 2022. 211 с. URL : <http://46.201.250.252/bitstream/handle/123456789/1796/%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 19.03.2024).
17. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2020. С. 233 – 237.
18. Курок О., Гриценко А., Крижанівський В., Чумаченко О. Глухівський інститут в 1917 – 1924 рр.: між дерусифікацією та українізацією. *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230105> (дата звернення: 27.03.2024).
19. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]*. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19-23.
20. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> (дата звернення: 17.03.2024).
21. Мечислав Йосипович Заремський (1951-2022) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Заремська]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). <http://46.201.250.252/handle/123456789/1958> (дата звернення: 27.03.2024).
22. На Сумщині сьогодні відійшов у вічність викладач. *Всі Суми*. URL: <http://www.vsisumy.com/news/osvita/na-sumshchini-sogodni-vidiyshov> (дата звернення: 23.03.2024 р.)
23. На 72-у році життя помер МЕЧИСЛАВ ЙОСИПОВИЧ ЗАРЕМСЬКИЙ. Кур'єр + ТРК «Глухів» : обласна інформаційна газета. URL: <https://kourier.in.ua/6857-na-72-uroc-zhittya-pomer-mechislav-yosipovichzaremskiy.html> (дата звернення: 23.03.2024 р.)

ФІЛОСОФІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЗА ЧАСІВ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Юрченко Любов

Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

доктор філософських наук,

професор кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін

Нинішня екологічна ситуацію в Україні, що особливо загострились за умов воєнної інтервенції РФ та її варварських руйнувань усіх сфер навколишнього середовища, викликає величезну стурбованість і тривогу. Екологічні проблеми можна охарактеризувати як кризові, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу. Винятковою особливістю екологічного стану регіонів України є те, що гострі локальні ситуації поглиблюються великими міждержавними соціально-екологічними катастрофами. За таких умов, екологічні проблеми сучасних реалій, трансформуючись у загальноєвропейські проблеми виживання, потребують осмислення вже не як суто природоохоронні, а як такі, що охоплюють увесь комплекс міждержавних проблем забезпечення гармонізації, коеволюції людини і природи на континенті.

Враховуючи ступінь загальнокультурної та філософської розробленості проблеми, за мету ставиться створення філософсько-антропологічної концепції формування та становлення екологічної соціальної відповідальності в освітньому процесі [1, с. 253].

Реалізація цієї мети передбачає побудову структурно-функціональної моделі екологічної соціальної відповідальності та виявлення резервів її застосування в освітній сфері

Основною парадигмою роботи є усвідомлення того, що екологічна соціальна відповідальність обумовлює відповідність соціальної діяльності і законів природної цілісності, зокрема, відповідність людської активності і такої якості природного середовища, як його життєпридатність. Наука, техніка, технологія в полі екологічної соціальної відповідальності є специфічними способами самовизначення природи і людського буття в процесі суспільно-історичної практики.

Регулятором екологічної соціальної відповідальності виступає екологічна свідомість. В роботі передбачається ідентифікувати основні інструменти формування екологічної свідомості (екологічні цінності, історично обумовлені форми зацікавлено діяльного відношення суб'єктів до об'єктів природи); встановити моральні бар'єри екологічної етики у суспільстві, що забороняють певні дії стосовно природи; передбачають критичне тестування природоохорони на духовність; виступають свого роду інструментом керівництва для з'ясування абсолютно нових, на перший погляд незрозумілих і непередбачуваних екологічних ситуацій; простежити синтез слов'янського етнічного досвіду минулого з досвідом реальних перетворень життєвого середовища [4, с. 237]

Основою інституалізації екологічної соціальної відповідальності є її процесуальне (діяльнісне) буття. Планується дослідження та взаємозв'язок

передуючих екологічному рівнів соціальної відповідальності, що відповідають економічним та юридичним основам природокористування [2, с. 83].

Має бути визначено форми загроз та ризиків феномену екологічної соціальної відповідальності, тобто різновиди і різноманітні прояви екологічної небезпеки в конкретних українських регіонах на базі використання даних національного екологічного моніторингу. В кожному випадку екологічна небезпека обумовлюється ступенем руйнування біосфери у воєнний час та загальними техніко-економічними параметрами системи споживання природних ресурсів і конкретними формами його привласнення в умовах післявоєнного відродження соціально-природного українського простору.

Екологічна соціальна відповідальність розглядається в роботі не як складова системи безпеки суспільства, а як інтегратор, здатний, з одного боку, консолідувати суспільство, а з іншого – створити безпечну основу його прогресу. Насильницьке перероблення синергетичної біосферної системи може викликати катастрофічні наслідки для самої людини. Тому неминучі певні обмеження діяльності, орієнтовані на вибір таких можливих сценаріїв зміни світу, у яких забезпечуються стратегії виживання. Ці обмеження потрібно виводити не тільки об'єктивними знаннями про можливі лінії розвитку об'єктів, але і ціннісними структурами, розумінням добра, краси, самоцінності людського життя, врешті-решт екологічною соціальною відповідальністю. В світлі екологічної соціальної відповідальності моральний бік майбутньої професійної діяльності нинішнього студента, незалежно від його національного, державного, релігійного чи філософського прояву, стає засадничо важливим, породжує необхідність синтезу знань і етичних цінностей [3, с. 562].

В ході научення планується відстежувати сучасний, реальний екологічний стан навколишнього середовища, що виявляє одну з найістотніших суперечностей, яка значною мірою виражає сутність екологічної соціальної відповідальності, – це компроміс між необхідністю подальшого нарощування виробництва і компенсаційними можливостями біосфери.

До багатьох ознак сучасної соціально-екологічної освіти треба додати ще одну, а саме: підприємницький напрям в освіті має включати значні елементи формування екологічної соціальної відповідальності. Цьому можуть посприяти також вивчення можливостей (та рекомендації) щодо формування та підтримки загальної європейської екомережі в західній Україні. Даний процес в певній мірі може прискорити інтеграцію України у європейську реальність, в тому числі і політичну.

Специфіка такого виду освіти полягає в тому, що вона повинна базуватися на принципі «випереджаючого відображення». Тобто у свідомості людини має відбуватися постійна оцінка можливих наслідків втручання в природу як безпосередніх, так і майбутніх. Екологічна освіта покликана допомогти людині усвідомити причини можливих екологічних змін, підказати шлях їх попередження, бо вся філософія виживання людства спонукає будувати освітній процес з урахуванням загрози для довкілля [4, с. 254].

Суспільство може функціонувати тільки на базі суттєво відмінних від сучасних споживацьких інтересів і мотивацій діяльності. З цього положення витікає нагальна необхідність формування нових уявлень про доцільність потреб і можливостей їх задоволення, яка буде реалізована засобами системи екологічної соціальної відповідальності в мирному майбутньому.

Філософія соціального розвитку людства передбачає велику увагу саме екологічній культурі і свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію в світі, регіоні, на місці проживання, їх обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних криз, з концептуальними підходами до збереження біосфери і цивілізації, що в кінцевому підсумку означає формування принципу відповідальності майбутнього фахівця за екологічно толерантну і виважену господарську діяльність.

Підготовка фахівців з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи (не насильство, а гармонійне співіснування з нею), повинна стати одним з головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціальних проблем післявоєнної України.

Виходячи з цього, найголовнішими завданнями в системі мирної професійно-орієнтованої екологічної освіти мають бути:

- відродження кращих етнічних традицій українського народу у взаємовідносинах з довкіллям, виховання любові до рідної природи;
- усвідомлення безперспективності технократичної ідеї розвитку й необхідності заміни її на екологічну, яка базується на єдності всього живого й неживого в системі гармонійного співіснування й розвитку;
- розуміння необхідності узгодження стратегії природи і стратегії людини на основі ідеї універсальності природних зв'язків та самообмеженості, подолання споживацького ставлення до природи в економіці природокористування;
- розвиток відчуття особистої відповідальності за стан довкілля на місцевому регіональному, національному і глобальному рівнях, вміння прогнозувати особисту діяльність і діяльність інших людей;
- розвиток умінь приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки; виховання глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення навичок його збереження;
- впровадження екологічного просвітництва, що з одного боку, повинно бути самостійним елементом загальної системи освіти та виховання, а з іншого – виконувати інтегративну роль у всій системі.

Таким чином, в основу філософії екологічної освіти покладені принципи гуманізму, науковості, неперервності, наскрізності та систематичності. Така освіта спрямовується на поєднання раціонального й емоційного у взаємовідносинах з природою на базі принципів добра й краси, розуму й свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуманітарна складова вищої освіти у вимірах ХХІ століття : Монографія / Тридід О.М. та ін. Київ: УБС НБУ, 2013. 323 с.
2. Маєр-Абіх Клаус Міхаель. Повстання на захист природи. Від довкілля до спільно світу / М. К. Маєр-Абіх ; пер. з нім. А.Єрмоленка. Київ: Лібра, 2004. 196 с.
3. Українська людина в європейському світі: виміри ідентичності. навч. посіб. / Смовженко Т. С. та ін. Київ: УБС НБУ, 2015. 609 с.
4. Юрченко Л.І. Екологічна культура в контексті екологічної безпеки: Монографія. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2008. 296 с.

**ЛІДІЯ НАРОЧНА – ВИДАТНА УКРАЇНСЬКА МЕТОДИСТКА
ВИКЛАДАННЯ ПРИРОДОЗНАВСТВА ТА АВТОРКА ПІДРУЧНИКІВ**

Гриценко Андрій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання

Хроленко Марина

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, доцент,
перший проректор

Лідія Нарочна народилася 18 квітня 1924 року в російському селі Тернове Єланського району на Волгоградщині. 1947 року закінчила природничий факультет Чуваського державного педагогічного інституту за спеціальністю природознавство з присвоєнням кваліфікації та звання учитель середньої школи, зробивши перший крок до визнання, як методиста викладання природознавства. Понад десятиліття, з 1948 по 1959 рік працювала вчителькою біології у середніх школах. У 1951 році разом з чоловіком Михайлом Ісаєвичем Захаровим (1913 р. н.) та сином Станіславом (1948 р. н.) переїхала до м. Києва. 1959 року перейшла на наукову роботу і обійняла посаду молодшого, а потім і старшого (з 1972 р.) наукового співробітника у науково-дослідному інституті педагогіки Української РСР [4; 5].

У серпні 1973 року переїхала до міста Глухова на Сумщині. Починала, як старший викладач землезнавства і краєзнавства та методики викладання природознавства предметно-методичної комісії природознавства Глухівського державного педагогічного інституту ім. С. М. Сергєєва-Ценського (нині Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, з січня 1974 р. – доцент кафедри природознавства). Тут вона чверть віку (до 1999 року, а потім ще в 2009 році) обіймала посаду доцента, завідувача кафедрою природничих наук педінституту в Глухові (з 21 квітня 1980 по 16 вересня 1985 р. – відмовилась за станом здоров'я) [1; 2; 4].

Наукова діяльність вченої відзначалася новаторством, головним чином, у методиці викладання нвоого на той час шкільного предмету – природознавства та розвитку методики викладання в закладах загальної середньої освіти. Лідія Нарочна досліджувала проблеми змісту й методів початкового навчання. Вона авторка програм і підручників з природознавства для 2-3-х класів початкової школи, навчальних посібників з методики викладання природознавства в педагогічному училищі, методичних посібників для вчителів початкових класів. Вона провела значну експериментальну діяльність з їх перевірки та упровадження до практики масової школи. Очолювала групу наукових співробітників та викладачів України, що працювали над питанням методики викладання природознавства у початкових класах. Була членом науково-методичної ради при міністерстві освіти СРСР. Педагогом розроблено дидактичні матеріали, діафільми й таблиці з природознавства в початкових класах [3; 4; 5].

У Київському державному педагогічному інституті ім. О. М. Горького 18 лютого 1971 року захистила дисертацію на здобуття кандидата педагогічних

наук. Рішенням Вищої Атестаційної комісії при Раді Міністрів СРСР від 10 жовтня 1973 року була затверджена у вченому званні старший науковий співробітник за спеціальністю методика викладання природознавства [4].

Лідія Нарочна - авторка понад 150 наукових і науково-методичних праць, основні з яких: «Книга для читання з природознавства для 2 класу», «Методика викладання природознавства в початкових класах», «Природознавство. 2 клас», «Природознавство. 3 клас», «Програма з природознавства для 2-3 класів», «Хрестоматія з природознавства для 2-3 класів».

Протягом довгого та плідної наукової діяльності Лідія Кирилівна була нагороджена багатьма відзнаками:

- Відмінник народної освіти Української РСР (1972).
- Відмінник народної освіти СРСР (1974).
- Заслужений працівник народної освіти України (1994).
- Почесна грамота Міністерства освіти СРСР (1978),
- бронзова медаль Виставки досягнень народного господарства СРСР (1983),
- Почесна грамота Президії Верховної Ради УРСР (1984).
- Лауреатка Державної премії Української РСР (1984).

Померла Лідія Кирилівна Нарочна 1 січня 2015 року в м. Глухів на Сумщині на 91-му році життя. Похована на центральній алеї Вознесенського кладовища, неподалік входу, поряд з іншими видатними глухівчанами [4; 5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Белашов В. І. Нарочна Лідія Кирилівна. *Сумщина в іменах. Енциклопедичний довідник*. Суми : Рекламно-видавниче об'єднання «АС-Медіа», Сумський державний університет, 2003. С. 315.

2. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 - 1991 рр.» (літери «Д - І»). *Історичні студії суспільного прогресу* / [редкол. : Курок О. І. (гол.), Гирич Я. М. (заст. гол. ред), Крижанівський В. М., Чумаченко О. А. (відп. ред.)]. Випуск 3. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2015. С. 100–112. URL: <https://cutt.ly/Dw7ZCvU1> (дата звернення: 23.03.2024 р.).

3. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць* / Національний заповідник «Глухів», Інститут історії України НАН України, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140 – 147. URL: <https://cutt.ly/aw71IfHc> (дата звернення: 23.03.2024 р.).

4. Лідія Кирилівна Нарочна (1924 - 2015) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя від дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Коренева]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 44 с.

5. Нарочна Лідія Кирилівна. *Портал «Книга педагогічної слави України»*. URL: <http://kps-ua.net/2010/sumska/narochna-lidiya-kirilivna> (дата звернення: 23.03.2024 р.).

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Федоров Ігор

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
асистент кафедри історії, правознавства та методики навчання

Сучасному суспільству належить нова школа, яка приносить із собою не лише нову філософію виховання, але й інновації в педагогіці, новий зміст, та стосунки. Ця школа спрямована на формування щасливої та розвиненої особистості. Головна мета цієї школи полягає не тільки у передачі учням багажу знань, умінь і навичок, але й у розвитку їх компетентності.

Проблема особистості вчителя, його світогляду, культури, духовно-морального обличчя та професіоналізму є однією з найважливіших у галузі педагогіки та філософії освіти.

Успішна реалізація навчальних планів, якість освітніх послуг та виховання учнів в значній мірі залежать від особистісних якостей вчителя. Це включає в себе якість викладання як під час уроків, так і в позаурочний час.

Узагальнюючи визначення поняття "особистість" в рамках різних психологічних теорій та шкіл, таких як теорії К.Юнга, Г.Олпорта, Е.Кречмера, К.Льовіна, Ж.Нюттек, Дж.Гилфорда, Г.Айзенка, А.Маслоу та інших, можна сказати, що особистість традиційно розглядається як унікальна структура, що об'єднує всі характеристики індивіда. Ця структура визначається і змінюється внаслідок адаптації до змінюючогося оточуючого середовища та в значній мірі формується реакціями на поведінку тих, хто оточує дану особистість.

Отже, можна сформулювати, що особистість людини, за своєю природою, є соціальним явищем, стійкою та виникаючою психологічною реальністю. Вона представляє собою систему мотиваційних відносин, що посереднічають у взаємодії між суб'єктом і об'єктом, виражаючи переважно соціальні аспекти, а не тільки психологічні характеристики індивіда. Таким чином, педагогічний погляд на вивчення поняття "особистість" є не лише доцільним, але й необхідним.

Моделювання ідеального образу вчителя ґрунтується на філософських концепціях щодо ідеалу людини, яка вважається мудрою, доброю та справедливою, здатною передати свої знання дітям і виховати у них високі духовні якості. Цей ідеал ґрунтується на різних філософських роздумах про людину, які виникали в різні епохи.

Це включає в себе думки античних мислителів, філософів середніх віків, віддзеркалені в епоху Відродження, а також ідеї нового і новітнього часу. Різні класичні та модернізаційні філософські системи поступово трансформували цей ідеал, надаючи йому нові відтінки та акценти.

Отже, ідеальний образ вчителя формується на основі розуміння та інтерпретації філософських уявлень про ідеал людини, які відобразилися у різних історичних епохах та філософських школах.

Зважаючи на те, що «для майбутнього вчителя його особиста мотивація є важливим чинником для формування позитивних мотивів в учнів під час здійснення професійної діяльності» [1, с. 8], вбачаємо необхідним при підготовці майбутніх учителів створювати умови для підвищення рівня їх внутрішньої мотивації та здійснювати відповідний цілеспрямований вплив.

А. Тітова зазначає, що «учитель – головний ресурс освітньої установи, а його ефективна робота визначає результат діяльності як окремого навчального закладу, так і системи освіти вцілому» [2, с. 919]. З цим твердженням ми погоджуємось частково, адже дійсно педагог є рушієм позитивних змін та власне їх реалізує, однак, на нашу думку, він є не ресурсом, а людським капіталом, що може збільшуватись в результаті професійного розвитку. [3, с. 397].

Отже, сучасна система освіти, зокрема в умовах воєнного стану та нестабільності, зазнає постійних змін. Існують певні ризики та проблеми у реалізації принципів Нової української школи, зокрема знецінена роль вчителя та формальне впровадження реформ. Однак рішенням є якісна підготовка майбутніх педагогів та закріплення в суспільстві ролі вчителя, як рушія позитивних змін, запорукою чого є його вмотивованість до здійснення професійної діяльності, саморозвитку та постійного вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волянюк А. С. Мотивація майбутніх учителів початкової школи в умовах дистанційного навчання. Наука та освіта в дослідженнях молодих учених : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. для студ., аспірантів, докторантів, молод. учених. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2022. С. 8–10.

2. Тітова А. А. Вмотивований вчитель – агент змін сучасного освітнього простору. Topical issues of the development of modern science. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. Publishing House «ACCENT». Sofia, 2020. P. 914–920.

3. Волянюк А. С. Вмотивований вчитель – рушія позитивних змін у сучасній системі освіти України Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу» (м. Запоріжжя, 13-14 квітня 2023 р.) / за заг. ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2023. 932 с.

РОЛЬ ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ АРІСТОТЕЛЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Бушура Владислав

Український Державний Університет імені Михайла Петровича Драгоманова
магістрант

Науковий керівник: Чернега Петро Макарович

доктор історичних наук, професор

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Заслужений працівник освіти України

Нагальною потребою нашого часу в справі формування гармонійної особистості це – гуманізації суспільства загалом, стала необхідність зміщення акценту від власної освіти – до виховання, де освіта є хоч і фундаментальною, та все ж таки - частиною процесу. У зв'язку з цим глибоко закономірним є звернення до

творчого доробку Арістотеля, яким, як відомо, закладено підвалини методології мистецтва художнього впливу на особистість.

Нам, тим, хто живе на початку ХХІ століття, набагато більше, ніж Арістотелю, відома гірка сума історичних фактів, які підтверджують думку про те, що вищі досягнення в царині науково-технічного прогресу далеко не обов'язково збігаються із прогресивними явищами в процесі еволюції духовної культури суспільства [6, с. 7-11].

Як відомо, Арістотель розглядав три частини душі: рослинну, тваринну і розумну. Перша визначається фізичним вихованням, друга - моральним, третя - розумовим. Природа пов'язала всі частини душі воедино, тому у вихованні необхідно слідувати природі і дбати про гармонійний, всебічний розвиток особистості. Метою виховання, за Арістотелем, є розвиток вищих сторін душі це - вольової та розумової. У загальній системі виховання особистості величезна роль відводиться Арістотелем вихованню мистецтвами. Саме воно робить людину добрим громадянином і сприяє досягненню вищої чесноти - високоморальної розумної діяльності [3, с. 608].

На нашу думку, майже в більшості творів Арістотеля були розглянуті питання про виховання та навчання. Він розвивав ідею державного виховання та навчання молоді. Людей він називав: «Політичними», тобто «Суспільними тваринами», при цьому філософ ніколи не принижував сімейне виховання [1, с.468]. На його думку, сімейне виховання і сім'я відповідають особливостям людської природи. Виховання з семирічного віку дитини в обов'язковому порядку йде під контролем держави. Головною метою виховання є формування доброчесності в молоді [4, с. 830].

За Арістотелем, благополуччя людини співвідноситься й активно взаємодіє з розумом, розсудливістю та передбачливістю. Гуманізм даного мислителя, дуже сильно відрізняється від християнського тлумачення цього питання, згідно з яким «всі люди – брати й сестри», а з цього випливає рівність всіх людей перед божественною сутністю. Філософські погляди Арістотеля будувалися на відмінності всіх людей за складом розуму, фізичними силами й призначенням й тому подібному, тому й виходить, що навчання й рівень щастя в усіх людей різні [7, с. 198-201].

Виховання за власною природою має бути двояким, наприклад як у суспільстві, за Арістотелем, система раб – пан, настільки ж природна, як у сім'ї дружина - чоловік. Раби зобов'язані бути готовими до праці, а діти вільних зобов'язані володіти дозвіллям розвитку розуму тілесного вдосконалення. Найкраща освіта має бути у дітей аристократів, бо їм належить управляти державою [4, с. 830].

Арістотель один із перших учених, який спробував довести необхідність сприяти за допомогою виховання гармонійному розвитку особистості. Філософ вважав, що: «Розум - це функція душі. Неправильне розумове виховання призведе до деформації душі, тому основним завданням вихователя є розвивати природу дітей через вдосконалення їхніх розумів» [3, с. 608].

Виховання і державу Арістотель тісно пов'язував у своїй праці «Політика». Філософ вважав, що державні законодавчі органи повинні робити великий акцент на виховання підростаючого покоління, бо саме вони є майбутнє країни. Філософ стверджував, що потрібно сконцентруватися на посиленню всіх найкращих здібностей, що були даровані людині, і це безсумнівно допоможе всьому

суспільству в котрому ці люди будуть жити. Також, Арістотель звертав увагу на соціальний статус людини, на його думку шкільні предмети поділяються на ті, що належать вільно народженим громадянам і всім іншим. Яскравим прикладом для цього, може послужити майстер якоїсь справи, наприклад гончар, на думку Арістотеля він має вивчати все, що з цим зв'язано в суугобо одному напрямку, що зв'язаний з даним ремеслом [4, с. 830].

Якщо більш детально розглянути концепцію освіти Арістотеля, можна побачити, що особливу роль він відводив вільним наукам, за його концепцією наприклад філософія, мала вивчатися вільними громадянами, тому що, як вважав філософ вона була чимось високим й призначеним для еліти суспільства. Але в будь-якому разі варто зазначити й обов'язкові для всіх предмети: гімнастика, граматики та малювання [5, с. 56-60].

Особливе місце в концепції освіти Арістотель приділяв дозвіллю й іншій діяльності в не роботи, тому що це мало дуже велику роль в житті людини. Арістотель посилався на те, що діяльність в не роботи, є над важливою й потрібно вмело підбирати момент й способи свого відпочинку, бо саме час дозвілля є для людини свого роду ліками від проблем цього світу [2, с. 833]. Згідно з твердженням вище, Арістотель в якості обов'язкового для вивчення й залучення до цих мистецтв, визначив музику і малювання, досить відомий той факт, що учень Арістотеля, Олександр Македонський, теж любив музику й сам грав на лірі, що показує застосування на практиці цього вчення. Варто також зазначити про критику Арістотелем спартанських моделей фізичного виховання, який калічив дітей і перешкоджав їхньому природному росту. Арістотель явно критикував надмірність в усьому, не виключенням є й надмірність в спартанців, що робило людей, а в даному випадку дітей – звірями, що забезпечувало варварське начало в людині. Як приклад він наводив племена ахейців і геніохів, які могли б скоїти вбивства. Арістотель говорив, що «ці племена є розбійницькими, але аж ніяк не хоробрими» [2, с. 833].

Розмірковуючи в своїй праці «Поетиці», про основні питання естетики і теорії мистецтва, Арістотель трактує «катарсис» тобто очищення, саме в плані виховного впливу на особистість [1, с. 468]. Катарсис є метою мистецтва, його суть полягає в тому, що сприйняття мистецтва через співчуття призводить до очищення душі, внаслідок чого людина починає розумно і спокійно ставитися до примх долі, набуває здатності до співпереживання, відчуває моральну необхідність узяти участь у долі тих, хто впав у нещастя. Досліджуючи трагедію, музичне мистецтво, в якому філософ розрізняє три типи мелодій: етичні що впливають на моральні почуття, практичні, що збуджують активність, екстатичні, що викликають екстаз, Арістотель прямо вказує: «Для виховання потрібно звертатися до тих ладів, які найбільше відповідають етичним мелодіям» [1, с. 468].

Арістотель - один із перших учених, який спробував виділити вікову періодизацію від народження до двадцяти одного року. Він виділив кілька етапів: на першому, підготовчому, діти мають опанувати вміння читати, писати та рахувати; формуватися фізично; розвиватися естетично. У процесі оволодіння цими вміннями в дітей поступово має розвиватися логічне мислення. на наступному щаблі навчання юнаки набувають про людську історію, знання про природу та суспільство.

Займаючись риторикою та поетикою, сини аристократів далі зобов'язані були готуватися до участі в державному житті [2, с. 833].

Отже, Арістотелю вдалося за допомогою своєї філософської концепції організувати певну структуру й порядок в організації навчального процесу, також йому вдалося глибоко проникнути в природу задоволення від впливу художнього твору, інтелектуальну, пізнавальну його суть. Філософ вважав, що споглядання художнього твору є інтелектуальним актом, цілком адекватним акту його створення. З подібного розуміння суті творчого процесу взаємодії митця зі слухачем, глядачем цілком закономірно випливає вимога Арістотеля навчатися не тільки власне художньої творчості, а й естетичного судження.

Вироблення Арістотелем концепції ідеалу гармонійної, всебічно розвиненої особистості як суспільної потреби, що має неминуще загальнолюдське значення, як відомо, набуває розвитку в пізніших естетичних вченнях. Цілком очевидно, що практичне втілення ідеї про масове виховання гармонійно розвиненої, гуманістично зорієнтованої особистості може бути вирішено за наявності адекватних цьому завданню соціальних умов. Але ж і соціальні умови формуються і є результатом діяльності членів соціуму, суми взаємодій окремо взятих особистостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістотель. Твори. М., 1983. Т. 4. С. 468.
2. Арістотель. Велика етика Твори: у 4 тт. М.: Думка. 1984. Т. 4. 1984. С. 833.
3. Арістотель. Метафізика. М.: Єксмо, 2006. 608 с.
4. Арістотель. Нікомахова етика. Твори : у 4 т. М.: Думка. 1983. С. 830.
5. Арістотель. Риторика: навчальний посібник / Арістотель. Античні риторики. М., 1978. С. 56-60.
6. Дмитрієва О.А. Особливості потребнісно-мотиваційної сфери психосоціально зрілих і психосоціально незрілих особистостей: практична психологія та соціальна робота. 2005. № 9. С. 7-11.
7. Прокопенко В. В. Арістотель про взаємовідносини філософії та теології. *Гелея: науковий вісник*: збірник наукових праць. 2014. Вип. 88. С. 198-201.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСВІТИ ТА ФІЛОСОФІЇ: ЦІННОСТІ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Молчанова Карина

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, факультет
іноземної філології, гр. 24 СО*

Лупаренко Світлана

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки*

Ми живемо у світі, який постійно розвивається і змінюється. Кожне покоління стикається з новими викликами, які необхідно розв'язувати. Світогляд людей змінюється,

а разом з ним – їхні пріоритети. Для сучасного покоління визначальну роль має освіта, адже вона сприяє формуванню цінностей і культури особистості, її життєвих і професійних компетентностей тощо. Окрім того, згідно з досвідом європейських країн, рівень життя населення пропорційно залежить від рівня його освіти, тобто чим вищим є рівень освіти, тим кращим є рівень життя [4].

Освіта – складний процес оволодіння особистістю практичним, розумовим та моральним досвідом, результат освітнього процесу, а також її участь у творчій та культурній діяльності на основі цінностей, що були вже нею засвоєні. У свою чергу, поняття як «філософія освіти» використовується для позначення однієї з галузей філософії, яка вивчає суть освіти як соціокультурного явища, її ідею, цінності, еталони, цілі, стандарти оцінювання та результати освітньої діяльності. Це природний феномен у науці, тож він дає належну реакцію на модифікації, які можуть відбуватися з людиною та соціумом, у цілому. Сучасне суспільство перебуває на новому етапі еволюції. Сьогодні є актуальним питання щодо неперервної освіти, а також поширюється новий тип людини – «*homo educatus*», тобто людина освічена [4].

Згідно із Законом України «Про освіту» [2] метою освітнього процесу є формування всебічно розвиненої особистості, що має фундаментальне значення для суспільства. Важливо розвивати людину комплексно: інтелектуально, фізично, креативно, ментально, прищеплюючи загальнолюдські цінності. Сьогодні завдання здобуття знань, формування необхідних для професійного зростання вмінь та навичок не є основною в освітній діяльності, адже важливого значення набувають громадські та морально-етичні інтереси людини та соціуму. Саме цінності є основою Нової української школи [3].

Щодо терміна «цінності», у різних наукових джерелах він тлумачиться по-різному, але найчастіше це поняття використовується для позначення всього, що є важливим для людини. Якщо розглядати цей термін з точки зору філософії, то його значення зосереджується навколо морального значення людського існування.

Сучасний підхід до освітнього процесу сприяє формуванню справедливих, миролюбних, здатних до емпатії, чесних та свідомих громадян. Більш того, освітнє середовище при застосуванні цього підходу є більш ефективним та сприятливим, що покращує результати здобувачів освіти та розвиває їхні комунікативні навички, які вони будуть використовувати безперервно протягом усього життя. Цей процес також впливає на формування світогляду та життєвої позиції особистості, сприяють її самовизначенню та самореалізації. Тож, цінності сприяють не лише зростанню окремої особистості, а і розвитку суспільства, загалом.

Виховний та освітній процеси є нероздільними. Адже важливо не лише надавати знання, а й формувати у здобувачів освіти загальнолюдські цінності, що в майбутньому матиме сприятливий вплив на благополуччя особистого життя та ефективність соціальної взаємодії. Тож, необхідно розвивати у здобувачів освіти морально-етичні цінності, до яких належать: справедливість, вірність, чесність, дружелюбність, любов, відчуття поваги до себе й оточуючих. Не менш важливими є соціально-політичні цінності, серед яких: відповідальність, свобода, екологічна свідомість, патріотизм та взаємопідтримка [3].

В умовах сьогодення національні цінності та їх формування у здобувачів освіти набувають все більшого значення. І. Бех [1] звертає увагу на взаємозв'язок цих цінностей з національним еталоном. Він підкреслює, що національні цінності втілюють зразок українця, який можна назвати досконалим.

В основі Нової української школи [3] закладені принципи педагогіки партнерства, звертається увага на кожен дитину та її життєвий досвід. Важливим є формування гармонійно розвинутої особистості, яка є психологічно здоровою та має жагу до знань. До ціннісно-світоглядних домінант Нової української школи належать:

- освіта (ключовий аспект цінностей сучасного суспільства; визначення важливості безперервної освіти);
- дитиноцентризм (дитина має розвиватися згідно з її віковими, фізичними та психічними потребами, а також відповідно до її унікальних характеристик та людських цінностей);
- розуміння цінності дитинства, визнання прав дитини та її захист;
- отримання радості від освітнього процесу (він сприяє формуванню не лише знань здобувачів освіти, але й їхнього позитивного настрою в навчанні. З метою досягнення та підтримання цього балансу важливим є акцент на розвиток творчості та креативності здобувачів освіти, формування їхніх дослідницьких навичок, самостійності, пізнавальної активності тощо);
- прийняття талантів дітей, відсутність соціальної ієрархії (дискримінація здобувачів освіти в будь-яких формах та з будь-яких причин є забороненою. Важливими є такі цінності, як гідність, незалежність тощо);
- процес становлення особистості та умов для її розвитку (заохочення формування самостійності, критичного мислення учнів, їхньої власної думки, стресостійкості, уміння вирішувати проблеми, поважне та об'єктивне ставлення до здобувачів освіти);
- охорона здоров'я здобувачів освіти (заохочення учнів до дотримання здорового способу життя та створення для цього відповідних умов);
- формування безпечного освітнього середовища, у якому відсутні вияви насильства в будь-якій формі [5].

Отже, освіта та філософія мають нерозривний зв'язок, що позитивно впливає на розвиток освіти та на ефективність освітнього процесу. Орієнтація Нової української школи на загальнолюдські цінності сприяє організації більш комфортного, сприятливого освітнього середовища, що покращує академічну успішність здобувачів освіти, а також сприяє формуванню свідомих громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Особистість у сьайві духовності: монографія. Київ–Чернівці : «Букрек», 2021. 244 с.
2. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 24.03.2024).
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / упор. Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін. 2016. 40 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 20.03.2024).
4. Огнев'юк В. Розділ І. Філософське осягнення ідеї освіти. Лекція 1. Філософія освіти у структурі наукового знання. 2013. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/44413/2/V_Ognevyuk_Lektsiya_1_FSGN.pdf (дата звернення: 10.03.2024).

5. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf> (дата звернення: 25.03.2024).

6. Федорова Ю., Пляка С. Цінності як орієнтир у Новій українській школі. *Розвиток професійної компетентності педагогічних працівників в умовах неперервної освіти*: наук.-метод. вісник. 2022. № 58. С. 89-101. URL : https://znayshov.com/FR/15685/mv_58-263-268.pdf (дата звернення: 20.03.2024).

ІСТОРИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ВИНИКНЕННЯ ТЕОРІЇ ВІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Мурзін Іван

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
студент

Науковий керівник: Мінченко Марина Василівна
асистентка кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка

Теорія вільного виховання виникла як реакція на традиційну систему виховання, яка передбачала сувору дисципліну та контроль над учнями. Вона була спричинена ідеєю про те, що дитина повинна мати свободу вибору та самостійності в навчанні та розвитку, а не бути підданою авторитету дорослих. Теорія вільного виховання була популярна серед прогресивних педагогів, які прагнули створити більш гуманну та демократичну систему освіти [1, с. 34-36].

Діячі Французької революції (1789-1799) підхопили педагогічні ідеї Просвітництва. Радикальні представники революції особливо виділяли в цих ідеях програму оновлення суспільства та виховання, які за декілька десятків років до того пропагував Руссо та його послідовники. Питання народної освіти від самого початку опинилися в полі зору учасників і діячів Французької революції. У «Декларації прав людини і громадянина» (1789) проголошувалося завдання організації «громадської освіти, доступної всім громадянам, безкоштовної в тих частинах навчання, які є безумовно необхідними всім людям без винятку». У 1791 році установчі збори розглядали план організації системи народної освіти. Його автором був Ш.М. Талейран (1754-1838). За проектом Талейрана передбачалося створення чотирьох щаблів школи. Проте деякі його пункти виявилися дуже консервативними: обмеження жіночої освіти початковими етапами, нечисленність шкіл другого ступеня, обов'язковість релігійного навчання. Проект Талейрана не було схвалено таким чином. Установчі збори обмежилися включенням до конституції 1791 року лише одного з пунктів проекту: "Буде створено та організовано народну освіту, спільну для всіх громадян, безкоштовну щодо тих етапів освіти, які постають необхідними для кожної людини".

У Комітеті з освіти у 1792 р. було розроблено проект Кондорсе, який виявився для свого часу видатним демократичним документом. Він не залишав у шкільній програмі місця релігійному навчанню, намічав спадкоємність між усіма ступенями школи, проголошував рівність прав чоловіків і жінок у здобутті освіти. Безумовно, підґрунтям для

таких фундаментальних змін були гуманістичні пошуки мислителів Просвітництва, яка вимагала нового розуміння сутності людини. У свою ж чергу, потреба в пошуку нової моделі системи освіти та виховання полягала в очевидній зміні ставлення до людини як суб'єкта Світу та соціуму, спричиненими духом епохи [2, с. 81-116].

Тип людини епохи Просвітництва відрізняється своєрідною суперечливістю: трансцендуючи в суспільно-історичні реалії, вона одночасно виштовхується з них і знаходить себе, від них відокремлюючись. Слід зазначити, що таке становище людини є характерним у секуляризованому суспільстві загалом. Своєрідність Просвітництва полягає в тому, що, відокремлюючись від цих реалій, людина Просвітництва апелює до природи: до природи взагалі і людської природи зокрема. У цьому зверненні до природи позначалася зв'язок Просвітництва з традиційним доіндустріальним становим суспільством, яке орієнтувалося на вічні, незмінні зразки.

Природа виступала як такий собі одвічний та незмінний зразок для людини тієї епохи. Водночас історичний процес виявлявся епіфеноменом взаємодії людської природи та природи взагалі. Зріле Просвітництво прагнуло перевлаштувати Світ відповідно до цього зразка: відповідно до природної рівності людей. Однак абстракція природної людини могла набути й іншого звучання : можливе сходження до природи, але можливе сходження до неї. Якщо для мислителів Просвітництва рух до природи мав значення сходження до вищого зразка, що так чи інакше був пов'язаний з потрясіннями Французької Революції, яка в підсумку змінила назавжди всю Європу, то фінальне сходження до природи мало не менш значні наслідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навч. метод. посібник, Київ: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.
2. Задорожна-Княгницька Л. В. Історія педагогіки : навчальний посібник для студентів ЗВО. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 364 с.

СЕКЦІЯ
«ОСВІТА Й СУЧАСНЕ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКЕ
ВИХОВАННЯ: ЗНАННЯ, ЦІННОСТІ ТА ФУНКЦІЇ»

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ОСВІТІ ТА КУЛЬТУРИ:
ДОСВІД ПОЛЬЩІ

Воронова Надія

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ/Дніпро)
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії, історії та
соціально-гуманітарних дисциплін

Агресія Російської Федерації в Україні відбулася у 2014 році, коли Російська армія анексувала Крим, частина території України, після незаконного референдуму, який не визнали більшість країн світу. Після цього відбулася ескалація конфлікту на сході України, де проросійські сепаратисти, яких підтримує Росія, оголосили незалежність частини Донецької та Луганської областей, що призвело до збройних сутичок та загострення ситуації у регіоні. Російська Федерація відкидала свою причетність до подій на сході України, але наявні докази вказують на те, що Росія надає підтримку збройним формуванням та постачає їм зброю та військову техніку. Війна триває до сьогоднішнього дня, хоча були спроби мирного врегулювання за посередництвом міжнародних організацій та зусиль з боку України та її партнерів.

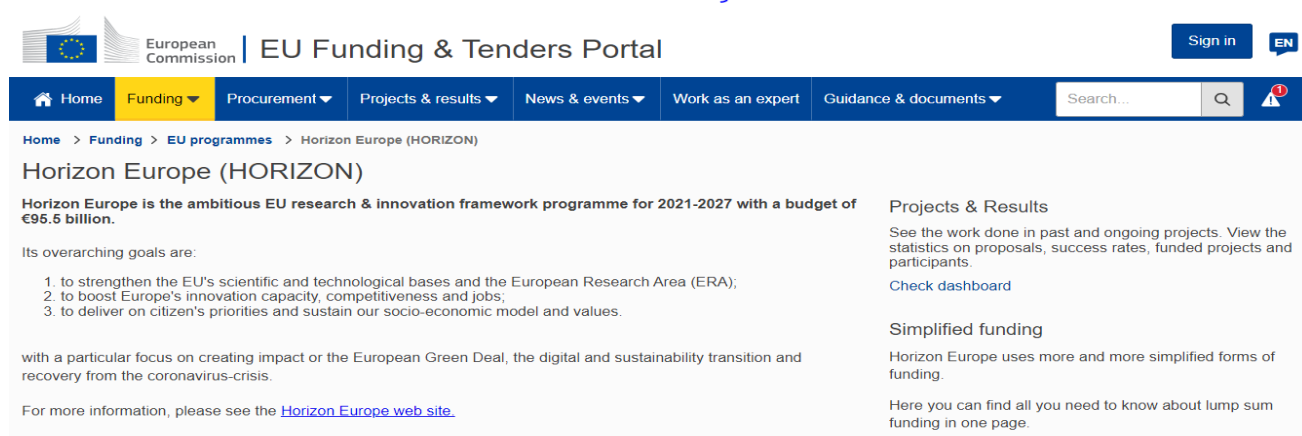
Благодійна діяльність в сучасних умовах грає важливу роль у розвитку освіти та культури. Благодійні внески допомагають забезпечити доступ до якісної освіти для дітей та молоді, зокрема, шляхом спонсорства навчальних закладів, надання стипендій, фінансування освітніх програм, розвитку інфраструктури навчальних закладів. Благодійники підтримують культурні ініціативи, такі як виставки, фестивалі, театральні постановки, музичні заходи, що сприяє збереженню та розвитку культурної спадщини, створює можливості для творчого розвитку молоді. Доброчинність забезпечує доступ до мистецтва, культурної освіти для всіх шарів суспільства, зокрема, за допомогою спонсорства безкоштовних мистецьких заходів, організації майстер-класів, лекцій, розвитку онлайн-ресурсів. Спонсорська діяльність сприяє розвитку новаторських проектів та ініціатив у сферах освіти, культури, що сприяє впровадженню нових технологій, методів навчання, виробництва. Благодійність підтримує проекти з розвитку культурного туризму, що сприяє привабленню туристів та розвитку місцевої економіки через популяризацію культурних та історичних пам'яток. Загалом, благодійна діяльність в сучасних умовах є одним з ключових інструментом для підтримки розвитку освіти, культури, забезпечуючи доступ до знань, мистецтва та культурних цінностей всіх верств суспільства.

Практика надання грантів українським науковцям у галузі освіти, мистецтва, історії та культури включає різноманітні програми та ініціативи, які спрямовані на

підтримку досліджень, проектів у цих областях. Українська держава надає гранти для наукових досліджень та розвитку освіти, культури та мистецтва через різні міністерства, агенції, фонди. Наприклад, Міністерство освіти і науки України регулярно оголошує конкурси на отримання грантів для наукових проектів у різних галузях. Україна бере участь у різних європейських програмах, таких як програми Європейського Союзу, що надають фінансову підтримку науковим дослідженням та проектам у сфері освіти, мистецтва, історії та культури. Наприклад, програма Horizon Europe може фінансувати дослідження та інноваційні проекти в цих галузях [1; 2].

Напрямки програми Horizon Europe містять низку розділів, кожний з яких спрямований на визначені Європейською Комісією галузі діяльності. Нова програма робить акцент на розвитку інновацій, тоді як промисловий напрям об'єднано із соціальними викликами в один блок. На порталі Європейської комісії можна відстежувати відкриті конкурси в рамках програми, здійснювати пошук партнерів та подавати концепції проектів на фінансування в рамках відкритих конкурсів [3].

Неприбуткові організації та фонди також можуть надавати гранти українським науковцям для здійснення досліджень та розвитку проектів у сфері освіти,

мистецтва, історії та культури. Наприклад, в Україні діє Фонд розвитку громадських ініціатив, який надає гранти для проектів у різних сферах, включаючи культуру та освіту [4]. Українські науковці також можуть залучати фінансування через міжнародні грантові програми, які спрямовані на підтримку досліджень та проектів у галузі освіти, мистецтва, історії та культури. Наприклад, програма Marie Skłodowska-Curie дозволяє науковцям отримати фінансування для проведення досліджень в країнах Європейського Союзу. Грантові програми надають можливість українським науковцям здійснювати дослідження та розвивати проекти в різних сферах освіти, мистецтва, історії та культури, сприяючи розвитку цих галузей в країні [4].

Рисунок 3. Президент Польської академії наук prof. Jerzy Duszyński та д.пед.н., проф. Воронова Н., ДДПУ, 02.06.2022р., Warsaw.

культурних проектів, виставок, фестивалів, майстер-класів та інших заходів, сприяє розвитку освіти та підвищенню кваліфікації українських фахівців у сфері культури, надає можливості для участі у стажуваннях, тренінгах, семінарах та інших освітніх заходах в Європі. Міжнародна програма «House of Europe. Stand with Ukraine. Підтримка від ЄС для українців: сфери культури та освіти» надає фінансову підтримку для реалізації культурних проектів та ініціатив в Україні, спрямованих на розвиток сучасного мистецтва, культурний обмін, збереження культурної спадщини, сприяє розвитку культурної дипломатії та співпраці між Україною та країнами Європейського Союзу, сприяє

Рисунок 4. Президент Національної академії наук України академік Анатолій Загородній та д.пед.н., проф. Воронова Н., ДДПУ, 02.06.22. Warsaw.

поглибленню міжкультурного розуміння та партнерства. Міжнародна програма «House of Europe. Stand with Ukraine. Підтримка від ЄС для українців: сфери культури та освіти» відіграє важливу роль у зміцненні співпраці між Україною та Європейським Союзом у сферах культури та освіти, сприяючи розвитку та поглибленню взаєморозуміння між народами.

Євроінтеграційні процеси в освіті та культурі є важливим аспектом розвитку країн, що прагнуть зблизитися з Європейським Союзом. Досвід Польщі в цій сфері може бути досить показовим та корисним для інших країн, в тому числі і для України. Польща активно працювала над гармонізацією своєї освітньої системи з вимогами Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) та інших стандартів ЄС. Це включало в себе впровадження системи Європейських кредитів (ECTS), реформування програм навчання та підвищення міжнародної мобільності студентів та викладачів.

Польща активно залучається до проектів та ініціатив, спрямованих на зміцнення культурного співробітництва з іншими країнами Європейського Союзу, як от обмін культурними програмами, організацію мистецьких виставок, фестивалів, сприяння мовному розмаїттю, підтримка міжкультурного діалогу. Польща зосередила увагу на підвищенні якості освіти та культурних послуг у відповідності з європейськими стандартами, що включає в себе розвиток новітніх методик навчання, збільшення доступності освіти та культури для всіх верств суспільства, створення сприятливого середовища для творчості та інновацій. Досить активна позиція Республіки Польща у європейських програмах та ініціативах, як от програма "Еразмус+", Культурна програма Європейського Союзу, Горизонт 2020 та інші. У перспективі досвід Польщі може стати важливим джерелом навчальних матеріалів, методичних підходів, стратегічних рішень для інших країн, що прагнуть покращити свої освітні й культурні системи в контексті євроінтеграції. Залучення до цього досвіду, використання його у власному розвитку може сприяти зближенню зі стандартами Європейського Союзу, підвищенню конкурентоспроможності національних систем освіти та культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Програма ЄС «Горизонт Європа» 2021-2027. URL: <https://business.dii.gov.ua/horizon-europe> (дата звернення: 28.03.2024).
2. Про програму URL: https://business.dii.gov.ua/uploads/3/17385-pro_programu_horizon_europe.pdf (дата звернення: 28.03.2024).
3. Horizon Europe is the ambitious EU research & innovation framework programme for 2021-2027. URL: <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/programmes/horizon> (дата звернення: 28.03.2024).
4. ПОВФ «Фонд розвитку громади «Ініціатива». URL: <https://initiative.org.ua/>
5. Воронова, Н. (2023). Історико-культурні комунікації в освіті: wielkie podziękowania dla Polski. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, (18), 79-94. URL: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.18.2022.272662> (дата звернення: 28.03.2024).

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ШКОЛИ

Іонова Олена

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики
викладання природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і
спеціальній освіті факультету початкового навчання

Вальдорфська школа у світовому освітньому просторі є взірцем «signature pedagogy» – унікальної авторської педагогічної системи, що виникла завдяки працям і педагогічній діяльності Рудольфа Штайнера – видатного європейського філософа, мислителя, ученого, педагога, творця антропософії (духовно-наукового людинознавства). Монументальна спадщина Р. Штайнера становить 354 томи, третина з яких безпосередньо пов'язана зі світоглядними, соціально-філософськими та психолого-педагогічними засадами вальдорфської (Штайнер) школи.

Людинознавчим фундаментом вальдорфської школи є такі основні положення: антропософський образ людини як триєдність тіла, душі (психіки) та духу; співвідношення і взаємозв'язок функціонально цілісної людської психіки з тілесною організацією (мислення переважно спирається на нервово-почуттєву систему, емоційно-почуттєва сфера – на систему органів дихання і кровообігу, вольова діяльність – на систему обміну речовин і органів руху); взаємозумовленість тілесно-фізіологічного, душевного і духовного розвитку людини в ритмі семи років [3].

Окрім цього, заснування вальдорфської школи слід розглядати в контексті одного з найважливіших імпульсів антропософії в соціальній сфері, тобто в тісному зв'язку із соціальним ученням Р. Штайнера про «соціальну тричленність», що є результатом розгляду сутності людини та реальних відношень у суспільстві [2].

Провідними ідеями «соціальної тричленності» є такі. В існуванні соціуму можна виділити три сфери, в яких фокусуються специфічні закономірності, що властиві будь-якому суспільству: духовно-культурна, економічна та політико-правова. Приблизно з XV століття, коли в Західній Європі почали складатися сучасні держави, стало звичним, що ці три сфери управляються переважно з одного центру. У такій соціальній формі життя людей монарх, а пізніше – певне коло політиків відповідає не лише за зовнішню політику та дотримання законів, але й за духовне життя й економічну діяльність, а в деяких тоталітарних країнах держава намагається вникати й регулювати всі аспекти життя людей. Унаслідок такої централізації виникають проблеми та різного роду небезпечності не тільки в тоталітарних, але й у демократичних державах.

Суть «соціальної тричленності» Р. Штайнера полягає в тому, що три означені галузі суспільного життя – економічна, правова й духовна – мають бути автономними, керуватися паралельно й значним чином незалежно одна від одної. На відміну від багатьох своїх сучасників, він був переконаний у тому, що ситуація, в якій знаходиться людство, вимагає подібної централізації.

Людські фундаментальні устремління, за Р. Штайнером, задовольняються лише через «тричленний» суспільний устрій, що можна коротко представити у вигляді формули (девізу): «свобода, рівність, братерство». Невипадково ці слова викликали ентузіазм у багатьох людей не тільки під час Французької революції, але

й значно пізніше. При більш детальному розгляді ці ідеали відповідають глибинним інстинктивним потребам, котрі більш або менш свідомо несе в собі людина. Проте реалізація кожного з цих ідеалів можлива лише в одній певній і обмеженій галузі суспільного життя. Так, перед законом усі можуть та мають бути рівними, проте законодавчо встановлений зрівняльний підхід до духовних та матеріальних потреб людей призводить до згубного нівелювання, чому вчать багато прикладів із давньої, нової та новітньої історії.

Р. Штайнер, послідовно співвідносячи означені три ідеали з певними функціями в людській спільноті, висловлює такі ідеї «соціальної тричленності»:

- духовна свобода в культурному житті суспільства як основа вільного розвитку особистості з урахуванням її індивідуальних особливостей і потреб;
- демократична рівність у правовій сфері як засіб створення й охорони правопорядку, захисту прав окремої особистості й суспільства загалом;
- соціальне братерство в економічній діяльності як спосіб забезпечення справедливості в організації виробництва, розподілу й споживання матеріальних благ.

На основі антропософського образу людини, відкритих ним законів людського розвитку Р. Штайнер описує соціальні здібності, що мають бути розвинені у процесі виховання й навчання, а саме:

- «свобода» – усвідомлення свободи та недоторканості особистості, що можна сформулювати, правильно використовуючи потребу дитини-дошкільника в наслідуванні;
- «рівність» – почуття впевненості в житті й завдяки цьому здатність до спільної демократичної роботи з іншими людьми, що можливо закласти через стремління дітей до авторитету дорослого у віці від семи до чотирнадцяти років;
- «братерство» – поглиблений інтерес до світу та умов життя оточуючих людей через навчання й виховання в юнацькому віці у близькому контакті школярів з учителями.

Вальдорфська школа як породження соціальних ідей Р. Штайнера намагається (наскільки це можливо в сучасному суспільному устрої) реалізовувати соціальну структуру, що поєднує незалежне духовне життя, братерство у господарській сфері та рівність у правовій. І таким чином ідеї «соціальної тричленності» як сутнісне ядро вальдорфської школи визначають істотну відмінність таких понять, як організація школи та школа як організм. Вальдорфська школа з моменту її створення є саме соціальним організмом, де внутрішньо-шкільне управління належить не директору, а двом основним формам самоврядування: батьківсько-вчительському правлінню (представляє правові інтереси школи, визначає й регулює її економічно-правовий баланс); педагогічній колегії (відповідає за освітній процес, підвищення кваліфікації вчителів тощо).

З огляду на це у вальдорфських школах, як вільних і самокерованих, наріжним питання є особистість учителя: професійність, майстерність, відповідальність, ентузіазм кожного педагога та педагогічної колегії загалом [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Іонова О.М. Роль особистості вчителя у вальдорфській школі. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський зб. наук. пр. молодих учених. Дрогобич:

ДДПУ імені Івана Франка, 2020. Вип. 27. Т.6. С.79–82. http://www.apfn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_6/27-6_2020.pdf (дата звернення: 09.03.2024).

2. Steiner Rudolf. Die Kernpunkte der Sozialen Frage in den Lebensnotwendigkeiten der Gegenwart und Zukunft (GA 23). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1979. 165 S.

3. Steiner Rudolf. Allgemeine Menschenkunde als Grundlage der Pädagogik (GA 293). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1992, 256 S.

КУРС «ГЛУХІВЩИНОЗНАВСТВО» ЯК ФОРМА ПІЗНАННЯ РІДНОГО КРАЮ У ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ КОНЦЕПЦІЇ МЕЧИСЛАВА ЗАРЕМСЬКОГО

Заремська Іванна

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
старший викладач

Філософська концепція Мечислава Йосиповича Заремського є надзвичайно багатогранною і різнобічною : у колі його уваги були проблеми історико-філософського характеру, розглядались питання філософії освіти, з'ясовувались актуальні питання філософії та методології науки, аналізувались освітні аспекти у їхньому оперті на філософію, а також філософські основи народознавства, країно- та краєзнавства.

Недарма ключовими постатями філософських пошуків Мечислава Заремського стали філософ, просвітник, перекладач, письменник, педагог і політичний діяч Яків Павлович Козельський [2] та історик філософської думки, бібліограф, педагог Яків Миколайович Колубовський. І, якщо першого філософа з Глуховом пов'язувала лише професійна діяльність: він був членом правління Малоросійської колегії, займаючи полковницьку посаду, то Яків Миколайович Колубовський народився в місті Глухів, закінчив Глухівську прогімназію, потім навчався в Німеччині, працював у психологічній лабораторії Вільгельма Вундта (аналізові цього періоду присвячено одну зі статей М. Заремського [6]), однак після 1920 року повернувся на малу батьківщину і обіймав посаду ректора учительського інституту (1923-1924) (напрацюванням щодо аналізу цього періоду в біографії Я.М. Колубовського і його впливу на розвиток освіти Глухівщини того періоду в цілому та Глухівського учительського інституту зокрема, на жаль, не вдалось побачити світ. Опубліковані лише деякі фрагменти дослідження [3; 4; 5; 7]).

Досліджуючи й аналізуючи низку наукових праць, М. Заремський дійшов висновку, що Глухівщина – край із непересічною історією, автентичними традиціями і звичаями, славетний постатями і особистостями, однак несправедливо недооцінений та дуже малодосліджений. Такий стан справ не міг залишити байдужим філософа, який прагнув відшукати найпотаємніші аспекти філософування. Саме так і зародилась ідея створення курсу «Глухівщинознавство» спочатку для учнів початкової школи, а потім вивчення курсу планувалось розширити до середньої та старшої шкіл і з підготовкою студентів історичних спеціальностей до викладання цього курсу та апробацією його у процесі проходження педагогічної практики [8].

Осягнення людиною світу починається з усвідомлення себе як частини соціуму меншого масштабу – сім'ї, родини, населеного пункту, регіону, краю, держави і вже потім – світу та Універсуму.

Абсолютно логічним стало обрання Мечиславом Йосиповичем курсу «Глухівщинознавство» для вивчення спочатку учнями початкової школи (курс розрахований до вивчення учнями 1-4-х класів загальноосвітніх шкіл).

Філософ вважав, що пізнати Україну можна шляхом комплексного вивчення її окремих регіонів, малих територій, в основі чого лежить споконвічний інтерес людини спершу до свого краю, його природи, історії, побуту, культури й традицій своїх земляків.

Небезпідставно курс «Глухівщинознавство» можемо називати оригінальним і унікальним. До прикладу, у першому класі передбачено вивчення таких тематичних блоків: «Твій рідний край», «Твій населений пункт», «Твій родовід», «Твоє духовне коріння», «Вони уславили твій край». Така добірка акцентів свідчить про скрупульозність у прагненні поєднати складні філософські пошуки з різними аспектами виховання – родинного, аксіологічного, розумового, естетичного, етичного, релігійного, екологічного тощо.

Принцип історизму, який відображено хоча б у таких темах, як «Літопис міста (селища)», «Розгортання подій у твоєму населеному пункті» поєднано з синхронним підходом до осягнення дійсності, адже представлено й такі теми, як, наприклад, «Юні таланти рідного краю».

Якщо взяти до уваги, що учні першого класу Нової української школи вивчають навчальний предмет «Я досліджую світ», то його змістова частина перегукується з навчальним предметом «Science», який входить до навчального компоненту учнів Великої Британії.

Вступні розділу курсу «Я досліджую світ» зацентровано на ознайомленні дитини з новим середовищем – школою, усвідомленням себе частиною нової спільноти – класу і примірюванні нової ролі – школяр.

Деякі автори, як, наприклад, Ірина Грущинська, Зоя Хитра, Вікторія Молочко та Ірина Дробязко [1] дають спочатку уявлення про світ, людину, як його важливу частину, навчають сприймати людей у їхніх відмінностях, формують поняття дому.

Структурний аналіз курсу «Я досліджую світ» для першокласників дає підстави стверджувати, що він органічно поєднує природничу, громадянську, історичну, соціальну та здоров'язбережувальну компоненту.

Курс «Глухівщинознавство» М. Заремського є більш краєзнавчоцентрованим з одного боку і народознавчо – з іншого. Підтвердити це можемо, хоча б розглянувши третій тематичний блок курсу, розрахований на 3 години, «Твій родовід», де передбачені генеалогічні дослідження, з'ясування трудової діяльності членів родини, визначення сімейних реліквій, традицій і моралі.

Патріотичне виховання у його зв'язку з аксіологічним та релігійним реалізовано у блокові «Твоє духовне коріння», де розглядаються мовні особливості Глухівщини, усна народна творчість рідної землі, а також досліджується культура та релігія місцевого населення, храмові споруди Глухівщини.

Завершальним тематичним блоком для першого класу повинен стати розділ «Вони уславили рідний край». Серед тем блоку є «Мужні оборонці Вітчизни», яка наразі набуває особливої актуальності; «Люди, уславлені працею», де учні знайомляться з непересічними фахівцями, майстрами, педагогами, істориками та їхнім внеском у

розвиток як рідного краю зокрема, так і України в цілому. Принагідно зазначимо, що плеяду славетних людей Глухівщини широко представлено на той час колегами філософа – Віктор Заїка, якого Мечислав Йосипович називав «енциклопедією історії Глухівщини і релігієзнавства», екскурсоводом, який відкривав таємниці нашого міста як зарубіжним гостям, так і співвітчизникам, особливою цікавістю визначались його екскурсії для дітей, Валерій Белашов – стриманий і виважений історик Глухівщини, який став автором «першого історичного путівника Глухівщини», Любов Колесникова – тендітна жінка з міцними переконаннями, жагою відродити українську православну церкву, одна з ініціаторів, разом із Віктором Заїкою, проведення перших богослужінь УПЦ в Глухові, амбасадор дослідження культур різних народів, і, звичайно, Юрій Коваленко – «історик та археолог за покликом Бога», мужній оборонець України.

Звичайно, не залишено поза увагою видатних спортсменів рідного краю, особливо зважаючи на те, що з багатьма Мечислав Йосипович підтримував товариські стосунки, обговорював спортивні події, адже сам був фанатом боксу, футболу, але цікавився усіма видами спорту.

Особливо цікавим є розділ «Юні таланти рідного краю», адже учні повинні зрозуміти, що історія рідного краю твориться щодня, що вони мають змогу зробити внесок у розвиток малої Батьківщини, і їхні імена можуть бути вписаними у золоту книгу історії рідного краю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грущинська І.В., Хитра З.М., Молочко В.В., Дробязко І.І. Я досліджую світ. У 2-х частинах. 2023. УОВЦ «Оріон».
2. Заремський М. Погляди Я.П. Козельського в контексті європейської та вітчизняної філософії *Спеціальність 09.00.05 – історія філософії* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Київ, 2011. 214 с.
3. Заремський М. Яків Колубовський: фрагменти біографії. *Матеріали науково-практичної конференції на тему «Розвиток освіти і культури України в XVIII – XIX ст.»*. (м. Глухів, 22-23 листопада 1999 року). Глухів, 1999. С. 128-132.
4. Заремський М. Філософська біографія Якова Колубовського. *Матеріали звітної науково-практичної конференції з краєзнавства*. Суми. 2001.
5. Заремський М. Яків Колубовський як керівник опікунства у справах сліпих. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика» Вип. 30. Том 4. 2020. С. 16-21.
6. Заремський М. Досвід роботи психологічної лабораторії В. Вундта в рецепціях Я. Колубовського. *Історичні студії суспільного прогресу: електронний науковий журнал*. Гол. редкол. Курок О.І. Випуск V. Глухів. 2017.
7. Заремський М. Яків Колубовський і часопис «Вопросы философии и психологии»: початок співробітництва. *Історичні студії суспільного прогресу: електронний науковий журнал*. 2019. Випуск VII. Глухів. С. 90-101.
8. Мечислав Йосипович Заремський (1951-2022) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Заремська]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/1958> (дата звернення: 23.03.2024).

КОНЦЕПЦІЯ ОСВІТИ УПРОДОВЖ ЖИТТЯ: РЕАЛІЇ І ПОТРЕБИ Моцак Світлана

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри всесвітньої історії,
міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін

У кінці ХХ - на початку ХХІ століття відбулися значні глобальні інновації в економіці, культурі та освіті. Відповідно до динамічних змін у сучасному суспільстві та зростання ролі індивідуальності в усіх суспільних процесах, сформувалася нова парадигма розвитку освіти, що відома як «безперервна освіта», «навчання упродовж життя» або «освіта впродовж життя» («lifelong learning»). Ця парадигма передбачає включення кожної особи у постійний процес отримання знань, формування цінностей та розвитку компетенцій.

Термін «навчання упродовж життя» був впроваджений у 1972 році за ініціативи ЮНЕСКО і з тих пір активно впроваджується у практику. В Україні ця нова освітня парадигма стала формуватися поступово під час розробки напрямів реформування вищої освіти. Як пріоритет вищої освіти, нова парадигма розглядає орієнтацію на індивідуальні інтереси, що відповідають сучасним тенденціям суспільного розвитку.

Концепція освіти упродовж життя базується на ідеї, що навчання та розвиток можуть відбуватися протягом усього життя людини, а не лише в молодшому віці. Основними принципами цієї концепції є: постійне навчання, гнучкість, широкий спектр предметів, адаптація до змін, стимулювання інновацій та креативності.

Таким чином, люди можуть і повинні навчатися протягом усього життя, оновлювати свої знання та навички відповідно до змін у суспільстві та ринку праці. Це означає, що освіта не закінчується після отримання базової освіти, такої як шкільна або вища освіта.

Освіта упродовж життя передбачає гнучкість щодо форм та методів навчання. Люди можуть вибирати між різними програмами, курсами, онлайн-ресурсами та іншими формами навчання, які відповідають їхнім потребам та обставинам.

Освіта упродовж життя включає в себе навчання не лише в професійних областях, а й у різних сферах життя, таких як мистецтво, культура, здоров'я, особистий розвиток тощо. Вона допомагає людям адаптуватися до швидких технологічних, економічних та соціокультурних змін у суспільстві.

Концепція інноваційності та креативності сприяє розвитку інновацій та креативності, оскільки вона надає людям можливість постійно вдосконалювати свої знання та відкривати нові можливості.

У цілому, концепція освіти упродовж життя визнає важливість навчання та розвитку на протязі всього життя, сприяючи розширенню можливостей і підвищенню якості життя людей у сучасному суспільстві.

Концепція відповідає ряду сучасних реалій, що формуються у суспільстві. Швидкість розвитку технологій спричиняє постійну необхідність оновлення знань і навичок. Освіта упродовж життя стає ключем до того, щоб залишатися конкурентоспроможним на ринку праці та забезпечити можливості для кар'єрного росту. У глобальному світі людям потрібно конкурувати не лише з місцевими, а й зі світовими працівниками. Постійне самовдосконалення через освіту допомагає

підтримувати високий рівень професійної компетентності. В умовах сьогодення ринок праці вимагає гнучких навичок і здатності швидко адаптуватися до нових умов. Освіта упродовж життя сприяє розвитку таких гнучких навичок, що робить людину більш адаптивною до змін. Збільшення тривалості життя призводить до того, що люди витрачають більше часу на навчання та розвиток. Освіта стає важливим елементом не лише для професійного росту, а й для забезпечення активного та задоволеного життя.

Сучасні суспільні та культурні зміни вимагають від людей уміння розуміти та адаптуватися до нових умов. Освіта упродовж життя допомагає формувати критичне мислення та розуміння різноманітності перспектив.

Отже, концепція освіти упродовж життя відповідає реаліям сучасного світу, сприяючи постійному розвитку та адаптації людей до змін.

Концепція освіти упродовж життя відповідає на різноманітні потреби людей на різних етапах їхнього життя.

Багато людей мають потребу в набутті нових професійних навичок або удосконаленні існуючих, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку праці. Освіта упродовж життя допомагає їм оновлювати свої знання та навички, вивчати нові технології та вдосконалювати свої кар'єрні можливості.

Багато людей мають бажання постійно розвивати себе як особистість. Освіта упродовж життя надає можливості для вивчення нових предметів, розширення кругозору та здобуття нових навичок, що сприяє особистому зростанню та самореалізації.

Сучасний світ швидко змінюється, і людям потрібно постійно адаптуватися до нових умов. Освіта упродовж життя допомагає людям навчитися реагувати на зміни, розвивати гнучкість та адаптивність.

Багато людей мають особисті цілі, такі як вивчення нової мови, підвищення кваліфікації в певній галузі або отримання додаткової освіти для власного задоволення. Освіта упродовж життя допомагає їм досягати цих цілей та реалізовувати свій потенціал.

Навчання новим навичкам та здобуття знань упродовж життя може сприяти підтримці когнітивного здоров'я, покращенню самопочуття та підтримці активного способу життя протягом усього віку.

Отже, концепція освіти упродовж життя відповідає на потреби людей у постійному навчанні, розвитку та адаптації до змін, що відбуваються в сучасному світі.

Таким чином, концепція освіти упродовж життя відображає сучасні реалії суспільства і відповідає на зростаючі потреби людей у навчанні та розвитку протягом всього їхнього життя. З розвитком технологій і змінами у глобальній економіці вимоги до навчання й кваліфікації постійно змінюються. Людям потрібно постійно оновлювати свої знання та навички, щоб бути конкурентоспроможними на ринку праці.

У світі, який стає все більш глобальним, важливо розуміти та поважати різноманітні культури, мови та способи життя. Освіта упродовж життя може допомогти людям розвивати міжкультурні навички та збагачувати свій культурний досвід.

Збільшення тривалості життя призводить до того, що людям потрібно більше часу інвестувати в свій особистий і професійний розвиток. Освіта упродовж життя стає ключовою для активного та задоволеного життя на пізніших етапах.

Замість традиційної моделі праці, де людина працює в одній компанії протягом усього життя, все більше людей обирають гнучкі кар'єрні шляхи, що передбачають постійну зміну робіт або галузей. Освіта упродовж життя допомагає людям адаптуватися до цих змін і розвивати нові навички для нових можливостей. За останні десятиліття зростає усвідомленість того, що навчання та особистий розвиток не закінчуються з отриманням основної освіти. Люди все більше розуміють, що постійне самовдосконалення є ключем до успіху та задоволеності в житті [2].

Отже, концепція освіти упродовж життя відповідає на реалії сучасного світу та враховує потреби людей у постійному навчанні, розвитку та адаптації до змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лазаренко О. Філософія освіти дорослих в контексті практичної парадигми позитивного навчання : європейський приклад для України. Філософія освіти. 2011. № 1–2 (10). С. 255–265.

2. Радул В.В., Краснощок І.П., Лебедик І.В. Дослідження особливостей самореалізації особистості : монографія. Київ : Імекс–ЛТД, 2009. 352 с.

3. Ткач Т.В. Неперервність освіти як психолого–педагогічна ідея. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/iver/2008_1_1/chapters/chapter_1/chapter_1_part_1_9.pdf Key Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework. Brussels : European Commission, 2004. 228 p.

4. Fordham P. E. Informal, non–formal and formal education in YMCA George Williams College ICE301 Lifelong Learning Unit 2, London : YMCA George Williams College. 2003. 117 p.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Федоренко Ольга

Центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів №1 (м. Кривий Ріг)

кандидат філологічних наук, викладач української мови та літератури

Інтелектуальне виховання учнів – одна з найскладніших проблем сучасної педагогіки і практики, коли виникає загроза взагалі втратити у моральному плані більшість дітей майбутніх громадян України різних національностей.

Козацька педагогіка, як невід'ємна складова частина української етнопедагогіки, з кожним днем все більше місця посідає в теорії і практиці відродження національної школи та педагогіки. Уже кілька десятиліть існують і користуються доброю славою монографічні дослідження, навчальні посібники, популярні книжки, брошури і статті, присвячені проблемам козацької педагогіки, провідних істориків педагогіки України Ю. Д. Руденка, В. Г. Кузя, М. К. Дмитренко, О. Т. Губка, О. О. Любара, Д. Т. Федоренка та інших авторів.

У педагогіці ХХ ст. широко і всебічно розроблені мета, завдання, засоби виховання, навчання, розвитку і зростання особистості. Відомі роботи М. Ярмаченка, О. Савченко, Ю. Руденка, Е. Сильової, В. Олійник та багатьох інших з цієї проблеми. На жаль, проблеми інтелектуального виховання і розвитку з

використанням надбань козацької педагогіки, яким з незапам'ятних часів приділялася велика увага, в останнє століття чомусь призабулись, хоча потреба в них є вельми актуальною і необхідною.

Козацька педагогіка – феноменальне явище і складова частина української етнопедагогіки: в усній формі вона зберегла, передаючи з покоління в покоління, найкращі духовні цінності народу, досвід виховання, формування і навчання особистості, незафіксовані письмово прогресивні та результативні форми допологового виховання, батьківського опікування немовлят і дітей дошкільного віку, роботи з отроками, підлітками і юнаками та побудови взаємин між дорослими. Так виникли неписані закони лицарської честі, що передбачали:

- любов до батьків, рідної мови, вірність у коханні, дружбі, побратимстві, ставленні до Батьківщини-України;
- готовність захищати слабших, молодших, особливо дітей;
- шляхетне ставлення до дівчини, жінки, бабусі;
- непохитна вірність ідеям, принципам народної моралі, духовності (правдивість і справедливість, скромність і працьовитість тощо);
- відстоювання повної свободи і незалежності особистості, народу, держави;
- турбота про розвиток національних традицій, звичаїв і обрядів, бережливе ставлення до рідної природи, землі;
- прагнення робити пожертвування на будівництво храмів, навчально-виховних і культурних закладів;
- цілеспрямований розвиток власних фізичних і духовних сил, волі, можливостей свого організму;
- уміння скрізь і всюди поступати благородно, шляхетно, виявляти інші чесноти [3, с. 150].

Козацька педагогіка акумулювала в собі вироблені віками і апробовані часом традиції тіловиховання молоді.

У козацькому середовищі виникло, закріпилося, а потім і поширилося в слов'янському стилі кілька специфічних систем – фізичних і психофізичних вправ, що спрямовані на тіловиховання, самовдосконалення особистості. Це передусім система фізичного виховання і військового вишколу учнів різних типів шкіл (володіння луком, списом, шаблею і арканом, майстерність їзди на бойовому коні, управління і догляд за ним тощо).

Система вести наступальні й захисні бої з позиції духовності, створення «кругової неприступної оборони», системи козацького одноборства, – все це підпорядковувалося основній меті виховання незборимого воїна-захисника, богатиря, красивого тілом і духом, інтелектуально багатого [3, с. 151].

Виховання в козацьких школах і літніх юнацьких таборах здійснювалося в ході різноманітних ігор, засобами спортивних, рухливих розваг та змагань, що гартували волю і характер юних, розвивали духовність та інтелект, множили витримку, наполегливість, уміння доводити справу до кінця, до перемоги. Спортивно-фізичні ігри прямо й опосередковано впливали на формування інтелектуального рівня юного українця, на розумовий і фізичний розвиток особистості [3, с. 153].

Українці виховували підростаюче покоління на прикладах визначних козаків, козацьких традицій і законів, тому вся педагогіка носила назву козацької, її

дійовими засобами ставали народні козацькі думи й історичні пісні, легенди і народні перекази, сміховини та величезна кількість влучних афористичних творів, які потім одержать назву приказок та прислів'їв [3, с. 154].

Козацька освіта охоплювала такі ступені: дошкільне виховання, родинно-громадсько-шкільне виховання, підвищена і вища освіта (в колегіумах, вітчизняних академіях, зарубіжних університетах), військово-спортивне і національно-патріотичне загартування воїна-визволителя з лицарським кодексом честі й звитяги [2, с. 106].

Отже, високий рівень розвитку психофізичної та духовної культури козацтва, досягнення української етнопедагогіки з питань тіловиховання молоді, інтелектуального розвитку визнані й апробовані у світі, мають природне право на відновлення кращих своїх здобутків у практиці тіловиховання і духовності сучасної молоді. Успіх буде гарантовано за умови творчого підходу до практичної реалізації теоретичних узагальнень потреби відновлення на високому рівні козацького гарту, гармонійного розвитку молоді в процесі відновлення національної системи освіти [3, с. 152].

Незборима совість української нації Тарас Григорович Шевченко (1814 – 1861) не залишив праць з етнопедагогіки чи педагогіки, однак більшість його поетичних і прозових творів – то свідчення глибокого знання психології рідного народу, його побуту, звичаїв, вірувань, моралі та духовних цінностей, поетичної, музичної та художньої (малярської) творчості. Творчість Т. Г. Шевченка та його життя виховують національну самосвідомість українців упродовж століть, фактично стоять на сторожі генофонду нації.

«Буквар Южнорусській» Т. Г. Шевченка – одна з перших навчальних книг українців – має розділи: азбука, склади, цифри, лічба, текстовий матеріал, на якому вчать читати. «Буквар Южнорусській» справедливо можна вважати новаторським, бо він значно відрізняється від попередніх букварів того часу (що націлювали дітей на вивчення незрозумілих складів, назв букв). Тарас Шевченко заохочував учнів до свідомого читання, осмислення прочитаного, тобто мав на меті інтелектуальне виховання майбутніх освічених співвітчизників.

Буквар включає приказки та прислів'я, на яких Т. Г. Шевченко прагнув формувати юні душі майбутніх співвітчизників. З цього зрозумілі і світоглядні позиції Т. Г. Шевченка, і його ставлення до української етнопедагогіки, яка є сконцентрованою скарбницею вироблених віками національних уявлень про виховання і освіту, навчання і розвиток підростаючого покоління і взагалі про культуру, звичаї, обряди і традиції рідного народу [2, с. 139 – 148].

У вітчизняній педагогіці та психології поняття «інтелект» (від лат. *intellectus* – пізнання, розуміння, розум) має декілька визначень:

- відносно самостійна динамічна структура пізнавальних властивостей, яка виникає на основі спадково закріплених (і вроджених) анатомо-фізіологічних властивостей мозку і нервової системи (задатків), що формується у взаємозв'язку з ними (Л. Ф. Бурлачук);

- властивість особистості, що виражається у здатності глибоко і точно відображати у свідомості предмети і явища об'єктивної дійсності в їх суттєвих зв'язках і закономірностях, а також у творчій перебудові досвіду (М. Д. Левітов);

- адаптаційний механізм, котрий забезпечує адекватне пристосування людини до навколишньої дійсності (В. О. Моляко);

- система орієнтації на суттєве ставлення до завдань, котрі розв'язуються (П. Я. Гальперін);

- у широкому розумінні вся пізнавальна діяльність людини, у більш вузькому – мислення («Педагогічна енциклопедія»).

За визначенням М. Г. Стельмаховича, розумове виховання – цілеспрямований вплив дорослих на розвиток активної розумової діяльності дітей [4, с. 192].

«Український педагогічний словник» поняття «інтелектуальність», «інтелект» дитини (людини) визначає як розумові здібності людини: здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відобразити й перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність розв'язувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати. Структура інтелекту включає такі психічні процеси, як сприймання й запам'ятовування, мислення й мовлення та ін. Розвиток інтелекту залежить від природних задатків, можливостей мозку й від соціальних факторів – активної діяльності життєвого досвіду [1, с. 146 -147].

Відповідно й завдання розумового виховання різнобічні. По-перше, це накопичення знань, по-друге, оволодіння основними мисленнєвими операціями: вміння виконувати аналіз, порівнювати й класифікувати речі та явища. Наступне завдання розумового виховання – оволодіння інтелектуальними вміннями: загальними навчальними уміннями, що використовуються при вивченні будь-яких навчальних дисциплін (уміння читати, слухати, усно викладати свої думки, писати, працювати з книгою, вміннями і навичками самостійної роботи), і спеціальними вміннями, необхідними для оволодіння знаннями якоїсь одної навчальної дисципліни (умінням читати накреслення, виконувати обчислення тощо). Найбільш важливим завданням розумового виховання є формування наукового світогляду.

Скільки існує людство, такий час розвивається теорія та практика інтелектуального розвитку і виховання. З появою шкіл (VIII – IX ст.) формується державна політика і вимоги до інтелектуального розвитку і виховання. Ось чому сучасні педагоги і шкільні практики міцно утримують місток зв'язку з минулим з проблем інтелектуального розвитку й освіти минулих часів.

Успіх в інтелектуальному вихованні учнів буде досягнуто тоді, коли вчителі, вихователі та батьки братимуть безпосередню активну участь у вікторинах, розробці ігор і сценаріїв, уболівати за всіх, а не за когось зокрема.

Козацька педагогіка – невичерпна криниця мудрості людської про виховання молоді, інтелектуальний розвиток, про побудову взаємин між людьми, про підготовку підростаючого покоління до життя. Козацька педагогіка охоплює всі сфери людської діяльності, вона піклується про здоров'я дитини, її талановитість, людяність, виявляє турботу про старих людей.

Отже, лише комплексний підхід до практичної реалізації включення до навчально-виховного процесу матеріалів історії педагогічної думки і освіти Запорозької Січі, української етнопедагогіки дозволить досягти значних результатів у відновленні національної школи, у вихованні духовності, інтелігентності та інтелектуальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
2. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української педагогіки / за ред. М. Г. Стельмаховича. Київ: ІЗМН МО України, 1998. 355 с.
3. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи і педагогіки / за ред. професора О. О. Любара. Київ: Знання, 2003. 450 с.
4. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. Київ, 1985. 312 с.
5. Федоренко Д. Кошовий лицарів чубатих. Іван Дмитрович Сірко в українській етнопедагогіці, фольклорі та етнології: нетрадиційний навчально-виховний посібник. Кривий Ріг : Видавничий дім, 1999. 144 с.

УЧАСТЬ ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ У ВИСТАВКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Крижанівський Віталій

Глухівський національний педагогічний університет ім. Олександра Довженка

кандидат історичних наук, старший викладач;

Центральний державний історичний архів України (м. Київ), науковий співробітник

Глухівський учительський інститут на межі ХІХ – ХХ ст. перетворився на спеціалізований педагогічний заклад, який був відомий у межах імперії якісною підготовкою вчителів для міських училищ. До прикладу, відомий український історик та педагог М. Стороженко у своїх мемуарах з пієтетом згадував інститут: «[...] вчителів було завжди призначувано до двокласних міських училищ із доброю підготовкою, а саме – Глухівського учительського інституту, що за час директорства Андрієвського, Білявського, Миловського давав таких методистів початкової середньої шкільної освіти, що не давав їх ні один університет. [...]» [5, с. 263]. Утім Глухівський учительський інститут дореволюційної доби був відомий не тільки знаними випускниками, але й активною участю у виставках у Російській імперії та за її межами. В історико-педагогічній літературі наявні лише окремі згадки про це [2; 4, с. 159 – 160].

У Російській імперії з початку 1880-х рр. складається традиція, що загальноосвітні та спеціалізовані навчальні заклади мають бути представлені в науково-навчальному відділі загальноімперських виставок. Так 1882 р. на Всеросійській виставці у Москві були представлені експонати навчальних закладів Московського, Петербурзького та Варшавського навчальних округів. На жаль, освітні заклади Київського навчального округу на ній не були репрезентовані. Утім уже на Всеросійську виставку в Нижньому Новгороді (1896 р.) керівництво Київського навчального округу готувалося ґрунтовно. Узимку 1895 – 1896 р. у Києві було організовано педагогічну виставку, на якій були відібрані експонати на виставку в Нижній Новгород. Від Глухівського учительського інституту на захід були відправлено такі експонати: план приміщення інституту, фото світлини інститутського оркестру, занять з гімнастики, 50 екземплярів книги М. Демкова «Начала воспитательного обучения в институте и деятельность педагогического совета». У праці М. Демкова комплексно було розкрито організацію

в інституті наукової роботи та літературних читань. За результатами виставки Санкт-Петербурзький учительський інститут був відзначений дипломами II розряду, а Глухівський, Віленський, Оренбурзький учительські інститути – дипломами IV розряду [3, с. 1, 3, 220 – 221].

28 лютого 1898 р. попечитель Київського навчального округу отримав лист з міністерства освіти про необхідність комплексної підготовки до Всесвітньої виставки в Парижі (15 квітня 1900 р. – 5 листопада 1900 р.). На керівництво округу покладалося завдання відібрати навчальні заклади та експонати [1, арк. 2 – 4].

Керівництво Київського навчального округу після листування з освітніми закладами складо перелік осіб, які будуть відряджені на Всесвітню виставку. У цю когорту обраних увійшли делегати від таких навчальних закладів:

1. Чоловічі гімназії та прогімназії: директор Першої Київської гімназії І. Н. Посідський, представник від Києво-Печерської гімназії – А. Н. Богданов;

2. Ремісничі училища: в.о. інспектора Київського реального училища В. Н. Кухницький, викладач Полтавського реального училища Н. С. Лукьянов, викладач Роменського реального училища Ф. Д. Ніколайчик.

3. Жіночі гімназії та прогімназії: начальниця Переяславської жіночої гімназії А. Н. Левшина, вчителька Київської жіночої гімназії О. А. Дмитрієва.

4. Учительські інститути: викладач Глухівського учительського інституту М. А. Тростніков.

5. Середні технічні училища: директор Новозибківського сільськогосподарського технічного училища Н. Т. Ісаїн, викладач цього ж училища М. М. Рилов;

6. Ремісничі училища: інспектор Ніжинського училища В. І. Нечкін, інспектор Глухівського ремісничого училища С. К. Коробов, викладач Полтавського ремісничого училища Я. В. Винокуров.

7. Жіночі міські училища: наглядкача Дубенського училища О. П. Шеїна [1, арк. 323].

Для проживання в Парижі упродовж 10 днів кожному учаснику були виплачені кошти. Так, делегати від гімназій, прогімназій, реальних училищ та середніх технічних навчальних закладів отримували по 300 руб., учительського інституту, нижчих технічних училищ, ремісничих училищ – по 265 руб. [1, арк. 357]. На жаль, з документів виставки не вдалося з'ясувати, які експонати представляли Глухівський інститут в Парижі.

У вересні 1911 р. на сільськогосподарській виставці, яку організувало Глухівське повітове земство, учительський інститут був нагороджений Великою срібною медаллю за експонати, що були виготовлені на уроках праці (наочні посібники). Попечитель Київського навчального округу у своєму звіті за 1911 р. так описував участь переможців у заходах виставки: *«У вересні місяці вироби вихованців були виставлені у якості експонатів на місцевій сільськогосподарській виставці, яку влаштувала Глухівська земська управа. Гарно декорований окремих навільйон привабив масу публіки, яка мала можливість ознайомитися із постановкою ручної праці в інституті. Особливу увагу відвідувачів виставки привернули роботи із випалювання по дереву і вишукано випалені великі картини»* [4, с. 159 – 160].

1913 р. в Києві була організована Всеросійська виставка, на якій були представлені експонати Глухівського, Київського та Вінницького учительських інститутів Київського навчального округу. Від Глухівського учительського інституту

були виставлено такі експонати: кругові зошити, практичні уроки вихованців, наочні посібники, які були виготовлені на уроках праці. Також варто підкреслити, що дореволюційні відвідувачі та оглядачі відзначали, що експонати Глухівського інституту показали, що спеціалізований навчальний заклад істотно переважає за рівнем педагогічної думки Київський та Вінницький¹ [6, с. 63 – 64].

Таким чином, Глухівський учительський інститут систематично та успішно брав участь на регіональних, загальноімперських та міжнародних виставках кінця XIX – початку XX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний історичний архів (м. Київ). Ф. 707. Оп. 149. Спр. 40.
2. Белашов В. І. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874 – 2014 рр.) *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. № 2. С. 39 – 51.
3. Ковалевский Е. Народное образование на Всероссийской выставке в Нижнем Новгороде в 1896 г. СПб.: Типография А. С. Суворина, 1897. IV, 461 с.
4. Огієнко Д. П. Трудове виховання у навчальних закладах Чернігівщини другої половини XIX – початку XX ст. Чернігів, [Б. м. в], 2011. 250 с.
5. Стороженко М. З мого життя. Київ: Либідь, 2005. 432 с.
6. Художественный иллюстрированный альбом Всероссийской выставки 1913 г. в городе Киеве. Киев, 2002. 308, LVIII с.

ПЕДАГОГОГІЧНІ ІДЕЇ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ТА ЇХ РОЛЬ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

Загалевиц Валентина

Відокремлений структурний підрозділ Кам'янець-Подільського фахового коледжу

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

викладач суспільних дисциплін вищої категорії

Белінська Людмила

Відокремлений структурний підрозділ

Національного університету харчових технологій

«Кам'янець-Подільський фаховий коледж харчової промисловості»

викладач суспільних дисциплін вищої категорії

Андрей Шептицький (1865–1944) був видатним діячем церкви та громадського життя, архієпископом-митрополитом УГКЦ, відомий своїм глибоким гуманізмом,

---

¹ «Навпроти ного (Київського учительського інституту – В. К.) размещены были экспонаты Глуховского Учительского Института. Хотя они занимали меньше пространства, но, тем не менее, при внимательном осмотре их можно было вывести заключение о лучшей постановке педагогической стороны в этом Институте по сравнению с Киевским. Здесь так же, как и в первом демонстрировались круговые тетради, практические уроки воспитанников и т. д. Но помимо того, Глуховский Институт демонстрировал новейшие течения методологического характера, именно, именно – наглядный способ преподавания, проводником которого в народную школу является Институт. Как мы увидим из описания экспонатов городских и народных школ, этот способ получил уже в последних, благодаря воспитанникам Института, довольно широкое применение. Центральное место занимали экспонаты по ручному труду, введенному в число необязательных предметов при Глуховском Институте, чего совершенно не существует при Киевском. Программа преподавания, повидимому, довольно обширная» [6, с. 64].

активною участю у громадському та політичному житті свого часу [1]. Він був ідеологічним лідером для своєї церкви і відомий своїми педагогічними ідеями, серед яких можна виділити наступні:

1. **Гуманізм і толерантність.** Шептицький прагнув виховувати громадян з високою моральною свідомістю, здатних до толерантного ставлення до інших людей та різноманітності культурних і релігійних переконань.

2. **Освіта як засіб громадянського виховання.** Андрей Шептицький активно підтримував і розвивав систему освіти в своїй церкві та впроваджував сучасні методи навчання. Він вважав, що освічена людина може краще розуміти соціальні проблеми та бути активним учасником суспільного життя.

3. **Соціальна відповідальність.** Митрополит підтримував ініціативи, спрямовані на поліпшення соціальних умов і підтримку найбільш вразливих верств населення, вважаючи, що церква має активно допомагати потребуючим та брати участь у розв'язанні соціальних проблем.

4. **Національна свідомість і культурна спадщина.** Андрей Шептицький підтримував українську національну ідентичність та розвиток української культури через розширення освіти та підтримку української мови.

5. **Діалог із суспільством і державою,** що відображався у співпраці з усіма верствами суспільства та владою для досягнення спільних цілей і вирішення соціальних проблем [2, с.57].

Гуманізм Андрея Шептицького був визначений його глибоким віруванням у гідність та значущість кожної людини. Він вважав, що головне призначення церкви і суспільства полягає в тому, щоб створювати умови для розвитку та самореалізації кожної особистості. Визначимо основні аспекти гуманізму А.Шептицького:

- **Підтримка гідності людини,** що виражалась у непорушності та непосяжності гідності кожної людини, незалежно від її соціального статусу, національності чи релігійних переконань.
- **Толерантність і взаєморозуміння** розкривалися в ідеї взаємної поваги, між різними культурами, релігіями та групами у суспільстві.
- **Соціальна справедливість і благополуччя,** які спрямовані на поліпшення соціальних умов та забезпечення благополуччя найменш захищених верств суспільства.
- **Освіта і розвиток особистості** відображається у доступності для всіх і сприянню розвитку інтелектуальних, моральних та духовних здібностей кожної особистості.
- **Громадянське суспільство і демократія.** На переконання А. Шептицького у громадянському суспільстві кожна людина має право на участь у прийнятті рішень і впливати на події, що відбуваються у суспільстві [6, с.203].

Загалом, гуманізм Шептицького проявлявся у його постійній боротьбі за права та гідність людини, його спробах сприяти розвитку людського потенціалу та створенню більш справедливого і гуманного суспільства [3, с.54].

Андрей Шептицький звертав велику увагу на значення освіти як засобу громадянського виховання. Він розглядав освіту не лише як передачу знань, але й як засіб формування морально-етичних цінностей та громадянської свідомості. Розглянемо ключові аспекти його педагогічних поглядів.

А. Шептицький вважав, що кожна людина має право на якісну освіту, незалежно від її соціального статусу чи матеріального стану, тому активно підтримував розвиток

освітніх закладів та ініціатив, спрямованих на **підвищення рівня освіти** серед населення.

Митрополит підкреслював важливість **виховання моральних якостей**, таких як справедливість, толерантність, милосердя та повага до інших. Він вважав, що освіта повинна сприяти формуванню цінностей, які сприяють гармонійному розвитку суспільства.

Андрей Шептицький підтримував **громадянську активність та відповідальності**. Вважаючи, що освічена громадянська свідомість є основою для побудови демократичного суспільства, і підтримував ініціативи, спрямовані на підвищення активності громадян у різних сферах життя [6, с.203].

Велику увагу у своїх педагогічних вченнях великий педагог звертає на **розвиток критичного мислення та творчості** застосування методів навчання, які стимулюють розвиток самостійної думки та пошук нових рішень.

У цілому, педагогічні ідеї Шептицького відображають його глибокий гуманізм та віру в потенціал освіти для покращення суспільства і формування громадянських якостей у людей.

Андрей Шептицький відіграв значну роль у зміцненні національної свідомості та збереженні культурної спадщини українського народу. Він вважав, що розвиток національної ідентичності та підтримка культурних цінностей є ключовими завданнями для становлення суспільства.

Шептицький долучився до розширення освіти в українському середовищі, сприявши відкриттю шкіл та інших освітніх установ, де українська мова була основною мовою навчання. Він підтримував розвиток української літератури, мистецтва та науки, активно сприяв виданню книг українською мовою та популяризації української культури.

Крім того, А. Шептицький підтримував ініціативи зі збереження історичних пам'яток та пам'яток культурної спадщини. Він віддавав перевагу розвитку національних культурних цінностей і стимулював розвиток української національної самосвідомості серед своїх прихильників і співвітчизників.

Таким чином, Андрей Шептицький вважав підтримку національної свідомості та культурної спадщини не лише важливим для українського народу, але й необхідним для зміцнення самоідентифікації та становлення нації в цілому.

Великий митрополит віддавав велике значення діалогу з суспільством і державою, переконаний в тому, що співпраця між релігійними, громадськими та політичними установами є ключовим чинником для покращення суспільства і вирішення його проблем. Він прагнув до співпраці з усіма верствами суспільства та владою для досягнення спільних цілей і вирішення соціальних проблем. [4, с.672]. Шептицький активно сприяв встановленню діалогу між різними конфесіями, культурними та етнічними групами, сприяючи взаєморозумінню та толерантності. Він виступав за мирне співіснування різних національностей та релігій в Україні, наголошуючи на необхідності взаємоповаги та взаєморозуміння, а у відносинах з державою активно захищав права своєї церкви та українського народу в цілому. Він виступав за справедливість, права людини і громадянина, а також за утвердження принципів демократії та правової держави. Його зусилля спрямовувалися на створення умов для вільного розвитку особистості та формування громадянського суспільства [2].

У своїх посланнях до вірних А.Шептицький закликав, щоб усі вони давали приклад християнського життя, любові до свого народу, правдивого патріотизму. Він писав: “У християнських народів нема більш виховної сили над силу Церкви. Вона виховує народи, вона вціплює вже в душу дитини ті християнські чесноти, які роблять з неї доброго патріота і мудрого громадянина... Поза церквою є ще інституції, що є добрими школами громадських чеснот. Тими інституціями є родина, громада та добровільні об’єднання і спільноти людей. Вони є знаменитими школами громадських чеснот, бо вони є тими органічними клітинами, з яких складається всенаціональний організм” [5].

Таким чином, педагогічні ідеї А.Шептицького відображали його загальний гуманістичний підхід до життя та віру в потенціал людини для створення кращого суспільства, а діалог суспільства і держави був важливим інструментом зміцнення міжконфесійного та міжетнічного миру, розвитку демократії, захисту прав людини та формування національної свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горілий А.Г. Історія соціальної роботи в Україні Навчальний посібник. Тернопіль: Видавництво Астон, 2004. 174 с.
2. Кекош, О. М. Виховання крізь призму педагогічних поглядів митрополита Андрея Шептицького URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9932> (дата звернення: 28.03.2024).
3. Курляк І., Лаба С. А.Шептицький як меценат національної освіти. Сучасне українське виховання. *Матеріали науково-практ.конф.* Дрогобич, 1996. Львів, 1997. С. 54-62.
4. Левашова І.Ю. Вони змінили світ. Донецьк: Глорія-Трейд. 2011. 704 с.
5. Митрополит Шептицький – праведник миру і твердиня Христової віри (до 150-річного ювілею Андрея Шептицького) *Матеріали регіональної студентської конференції вищих навчальних закладів I-II р.а. Тернопільської області.* 11 листопада 2015р. URL: <https://chdmc.org.ua/wp-content/uploads/11/mrskr2015.pdf> (дата звернення: 28.03.2024).
6. Огірко О.В. Духовно-моральне виховання молоді в спадщині Андрея Шептицького. *Вісник післядипломної освіти.* Випуск 12 (41) «Серія «Педагогічні науки» (Категорія «Б») URL: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12\(41\)](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12(41)) (дата звернення: 28.03.2024).

РОЗКРИТТЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ І ЦІННОСТЕЙ ДУХОВНОЇ ТА МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ У ДЕРЖАВІ, ГРОМАДІ ТА ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДНИХ ДУХОВНИХ І МОРАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Маленко Катерина

Державний професійно-технічний навчальний заклад
«Конотопський професійний аграрний ліцей» Попівської ОТГ Сумської області
викладач історії I категорії

Актуальність. Зараз в умовах сучасного виховання й зростання нового покоління відбуваються великі соціальні зміни, зумовлені глобалізаційними процесами, але

вплив глобалізації на духовність, моральність, естетичність вивчений недостатньо і потребує подальшої розробки, поширення. Адже духовність – це внутрішній світ людини, осередок її інтелектуальних і емоційно-вольових сил у єдності свідомості, самосвідомості, світогляду і волі.

Аналіз останніх досліджень. За різним аспектами, враховуючи сучасні реалії Світу, суспільство все більше звертає увагу на особливості та цінності

духовно – морального, естетичного виховання й формування відповідної поведінки спільноти.

Мета статті – розкрити суть особливостей і цінностей духовної і моральної поведінки особистості у державі, громаді та формування відповідних духовних і моральних компетентностей.

Виклад основного матеріалу.

В сучасному суспільстві та світі прогресує думка, що ніби часи вже не ті, цінності людини відживають своє і набувають іншої форми. Можу з упевненістю сказати, що час чи століття - не є творцем для добра та істини. Вони не змінюються ніколи, в яку б епоху ми не вступили, завжди буде приємно почути правду, знати, що тебе люблять щиро та цінують в дружбі. Але іноді цінності людини здатні спотворюватися у свідомості.

В 2008 році дослідники у США провели опитування кількох сотень молодих людей, щоб з'ясувати, які в них моральні цінності. «Сумно, але моральні цінності важать для молоді дуже мало»,— написав оглядач Девід Брукс у газеті «Нью-Йорк Таймс». Більшість опитаних вважали згвалтування і вбивство неправильними вчинками, але «крім таких крайніх випадків, вони не задумувались над моральним боком навіть таких серйозних вчинків, як водіння автомобіля в нетверезому стані, обман у школі, подружня зрада тощо». Ось як висловився один молодий чоловік: «Я не часто переймаюся питанням, що є добре, а що погане». Багато хто мислить так: «Якщо тобі щось здається правильним, роби це. Слухайся голосу свого серця».

Людське серце здатне віддано любити і глибоко співчувати. Але воно також «лукаве... та зіпсоване» (Єремії 17:9, «Біблія з коментарями»). Про цей прикрий факт свідчить занепад моралі по всьому світі. Варто зазначити, що цей занепад був вже давно передречений у Біблії. У цій книзі записано, що «в останні дні» люди будуть «самолюбні, грошлюбні, самозакохані, пихаті, сповнені зневаги». Також вони «не матимуть природної любові... не любитимуть великодушності», будуть «жорстокі... [і] любитимуть задоволення, а не Бога» (2 Тимофія 3:1—5).

Але духовні цінності й моральна поведінка людини – це безмірність найрізноманітніших почуттів і відчуттів, емоцій і настроїв, задумів та ідей, понять і образів, фантазій та ідеалів, цінностей та теорій.

Духовні і моральні компетентності — є фундаментом поняття «особистість». Загалом індивідуальна вираженість особистості проявляється у системі двох фундаментальних потреб:

1. Потреби пізнання світу, себе, сенсу й призначення свого життя;
2. Соціальної потреби жити, діяти для інших (готовність прийти на допомогу, розділити радість і горе, задіяти жертвовність й толерантність).

Складовими духовних цінностей і моральної поведінки у державі, громаді та особистості є:

Родинно-побутова культура.

Християнська морально-етична культура, релігійні заповіді, вчення та традиції.
Прощення (Простити образу може тільки сильна і благородна людина.)

Морально- суспільна культура.

Національна культура та національна самосвідомість, патріотизм

Культура мовлення і спілкування .

Художньо-естетична культура.

Інтелектуальна культура

Толерантність, терпимість.

Політична, правова культура.

Екологічна культура.

Також ці складові і входять до основного підґрунтя формування духовних, моральних і виховних компетентностей сучасного українця не дивлячись на його вік.

Бо Духовна людина завжди живе за законами Істини, Добра і Краси. Критерієм для оцінювання моральності та духовності людини є десять заповідей Закону Божого. У Книзі Життя — Біблії, що є словом Самого Бога до людини, викладено зміст духовних цінностей. Це — християнські чесноти: покора, щедрість, цнотливість, доброзичливість, поміркованість, лагідність, працьовитість. Духовні цінності зумовлюють усі інші цінності і людини, і держави та громади. Головні якості духовної людини: любов, радість, спокій, терплячість, доброта, милосердя, віра, стриманість, толерантність.

Що означають поняття «цінність», «духовні цінності»?

Цінністю називається те, що здатне задовольняти людські потреби. Цінності поділяються на матеріальні й духовні. Духовна цінність – це те, що має зв'язок з внутрішнім – Вірою, поклонінням Богу і психологічним життям людини, те, що ми високо цінуємо, це те, що варте поваги. Здавна наші пращури склали безмежну систему духовних цінностей, яка передається від покоління до покоління. З часом вона змінюється, доповнюється, але основою її являється – ЛЮБОВ. В систему загальнолюдських цінностей входить: віра в Бога, пошана батьків, святість, постійність, наполегливість, альтруїзм, гуманність, чесність, старанність, щирість, доброта, любов, мораль, милосердя, відповідальність, совість, мужність, людяність, сила волі, свобода, гідність, честь, вміння творчо вдосконалювати світ, усвідомлення самого себе, вміння керувати своїми вчинками. Чим внутрішньо красивішою буде людина, тим більше буде перелік духовних цінностей.

Відомий український філософ Г. Сковорода писав, що людина народжується двічі: фізично й духовно. Біля духовної колиски стоять духовні наставники – спочатку родина, а потім вчитель, який стає дитині другим батьком, матір'ю, бо прищеплює її душі високі моральні якості віри, надії, любові, глибокої поваги до рідної землі, свого роду, народу, держави. Бо з народження людина вже осягає «божественне в собі».

Розвиток духовних і моральних, виховних компетентностей полягає в процесі позитивних якісних та кількісних змін, досягнення цілісності та гармонії, це шлях від знання до розуміння, від емоцій до співчуття, від сприймання до творчості, від егоцентризму до гуманізму. Виховуючи християнські сучасні компетенції представника української держави та громади слід враховувати –

Любов – це і творчість, і пошук, і розвиток, бо вона весь час сама розвивається, формується, шукає нові форми вияву.

«Одягніться в любов, бо вона — досконалі узи єдності» (Колосян 3:14). А в іншому біблійному уривку сказано: «Якщо... любові не маю, то я ніщо» (1 Коринфян 13:2).

Розвиток, пошук реалізують прагнення людини до гармонії, рефлексії (знання, розуміння), виходу за чуттєві межі, до духовного.

«Більше щастя — давати, а не брати» (Дії 20:35).

Творчість – це вияв прагнення до поширення себе на світ (втілення себе у матеріальній формі - матеріалізації), до гармонії, до рефлексії, до духовного. Релігійність, життя з Богом, реалізує прагнення до виходу за чуттєві межі, до духовного.

Виходячи з цього можна окреслити Цінності та складові духовних і моральних, виховних компетентностей, які роблять нас кращими з Біблійських віршів:

- «Люби свого ближнього, як самого себе» (Марка 12:31).
- «Нікому не віддавайте злом за зло» (Римлян 12:17).
- «Продовжуйте з готовністю прощати, якщо маєте підстави на когось поскаржитись» (Колосян 3:13).
- «Любов до грошей — це корінь усіх нещасть» (1 Тимофія 6:10).

Зробити підсумок хочеться так - особливості, цінності духовної і моральної поведінки особистості та формування відповідних духовних і моральних, виховних компетентностей лежить в універсальному морально – етичному принципі, з яким усі погоджуються, і воно є, мабуть, золотим правилом моралі. Ісус Христос сформулював його так: «Робіть людям те, чого б ви бажали, щоб вони робили вам» (Матвія 7:12, «Новий Заповіт сучасною мовою»).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Особливості на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці: Букрек, 2018. 320 с.
2. Дмитренко К. А., Коновалова М. В., Семиволос О. П., Бекетова С. В. Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності : метод. посібник. Харків : Вид. група «Основа», 2019. 119 с.
3. Sydanuch I. L. Scientific grounds of management of the spiritual-moral education of Ukraine : monograph / NAPS of Ukraine, university of educational management. К. UEM, 2016. 244 p.
4. Сіданіч І.Л. Духовність виховання в сучасній українській школі // Горизонт духовності виховання: колективна монографія / The Horizon of Spirituality of Education: collective monograph. Уклали й підготували Йонас Кевішас та Олена М. Отич. Вільнюс Zuvedra, 2019. 584 с.
5. Тюріна Т. Г. Шляхи духовного формування особистості. Книга для педагогів, психологів, філософів. Львів: СПОЛОМ, 2005. 106 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УТОПІЙ ТА АНТИУТОПІЙ

Присяник Сергій

Баницький навчально-виховний комплекс:

дошкільний навчальний заклад-загальноосвітня школа I-III ступенів

Глухівської міської ради

учитель історії, основ правознавства та громадянської освіти

Впевнено ступаючи в світ філософських та літературних роздумів, ми натрапляємо на дві протилежні, але водночас взаємопов'язані концепції - утопію та антиутопію. Ці концепції відображають глибокі та складні аспекти людської мрії про ідеальне суспільство та страху перед можливими наслідками його реалізації.

Утопія – це не тільки мрія про краще майбутнє, а й концептуальна спроба уявити ідеальне суспільство, де панує гармонія, рівність та щастя для всіх його членів. З іншого боку, антиутопія підкреслює негативні наслідки та недоліки утопічних мрій, нагадуючи нам про те, що кожна ідеальна система може мати свої темні сторони.

У цьому дослідженні ми поглибимося в аналіз утопій та антиутопій, розглянемо їхню історію, сутність та вплив на культуру та суспільство. Ми розглянемо різні підходи до цих концепцій, вивчимо їхні основні характеристики та роль у сучасному світі.

Провідний науковий аналіз утопій та антиутопій допоможе нам краще зрозуміти сутність та значення цих концепцій у формуванні наших світоглядів та сприятиме подальшому розвитку науки та культури.

Зважаючи на глибокі розміри та значущість явища утопії та антиутопії у контексті суспільного розвитку та культурного самовираження, академічна спільнота докладає значних зусиль для розуміння та аналізу цих концепцій. Утопія виступає як конструктивне уявлення про ідеальне суспільство, що базується на певних цінностях, ідеалах та переконаннях. Вона представляє собою зображення ідеальної громади, де правління справедливості, рівність та гармонія забезпечують щасливе і благополучне життя для всіх її членів.

Утопічні концепції здебільшого виникають у періоди соціальних, політичних або економічних турбулентностей, коли суспільство відчуває потребу в змінах та шукає нові шляхи розвитку. Утопії можуть бути втілені через творчість літературних творів, філософських концепцій або соціально-політичні проекти, які висуваються як альтернатива існуючому порядку речей.

Антиутопія, у свою чергу, становить собою критичне уявлення про утопічні ідеї та їхню можливу реалізацію. Ця концепція нагадує про те, що ідеалізовані суспільства можуть мати негативні наслідки або обмеження, які виникають з прагматичних чи соціокультурних причин. Антиутопічні твори часто показують утопії як тоталітарні, депресивні чи виправдані форми суспільного організації, де ідеальна гармонія перетворюється на підтримку авторитаризму та контролю.

Звідси випливає, що утопії та антиутопії взаємопов'язані та можуть взаємно впливати одна на одну. Утопія надає надію та мотивацію до прагнення до ідеалу, тоді як антиутопія нагадує про реальні обмеження та небезпеки утопічного мислення. Цей діалог між утопією та антиутопією відображає складність людської природи та постійний пошук ідеалів у світі, де ідеальний порядок не завжди досяжний.

Зважаючи на широкий спектр варіацій утопічних та антиутопічних концепцій, можна розглянути деякі додаткові аспекти, що доповнюють розуміння цих явищ:

✓ **Історичні корені:** Утопічні та антиутопічні уявлення мають глибокі історичні корені, які сягають античності. Варто зазначити, що ідея ідеального суспільства була відображена у філософських дискусіях стародавньої Греції та ідеологічних системах Китаю.

✓ **Політичні та соціальні аспекти:** Утопічні та антиутопічні концепції часто відображають політичні та соціальні амбіції та прагнення. Вони можуть виступати як критика сучасних урядів або спроба змінити існуючий суспільний лад.

✓ **Культурний вплив:** Утопії та антиутопії часто мають значний культурний вплив, впливаючи на літературу, мистецтво, політику та філософію. Вони стимулюють роздуми про можливі суспільні зміни та відображають сучасні соціокультурні та політичні тенденції.

✓ **Сучасні застосування:** Утопії та антиутопії залишаються актуальними і в сучасному світі. Наприклад, вони можуть використовуватися як аналітичний інструмент для розуміння сучасних проблем та викликів, таких як технологічний розвиток, екологічні питання, політичні конфлікти тощо.

Загальна рецептивність до утопій та антиутопій відображає постійний інтерес до пошуку ідеалів та критичного аналізу сучасних суспільних структур. Ці концепції не лише стимулюють уявлення, але й спонукають до обговорення та дебатов щодо майбутнього суспільства.

Підсумовуючи наше дослідження концептуальних засад утопій та антиутопій, можна зробити кілька важливих висновків.

По-перше, утопія та антиутопія є двома протилежними, але взаємопов'язаними концепціями, які відображають бажання людей створити ідеальне суспільство та страх перед можливими негативними наслідками цього прагнення.

По-друге, утопія виступає як ідеалізоване уявлення про ідеальне суспільство, де панує гармонія, рівність та щастя для всіх його членів. З іншого боку, антиутопія підкреслює негативні наслідки та обмеження утопічних мрій, нагадуючи про реальні проблеми та складнощі, які можуть виникнути при реалізації ідеальних суспільних моделей.

По-третє, утопії та антиутопії мають значний культурний та інтелектуальний вплив, впливаючи на літературу, мистецтво, політику та філософію. Вони стимулюють роздуми про можливі суспільні зміни та відображають сучасні соціокультурні та політичні тенденції.

Отже, дослідження утопій та антиутопій є важливим для нашого культурного та інтелектуального розвитку, а також для кращого розуміння сучасного суспільства та його потреб. Вивчення цих концепцій допомагає нам краще зрозуміти людську природу, її мрії та обмеження, та сприяє розкриттю нових шляхів досягнення гармонії та розвитку в нашому світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мангайм К. Ідеологія та утопія / пер. з нім. Київ: Дух і літера, 2008. 370 с.
2. Бушанський В. В. Девід Лінч – «велика риба»: нові тоталітарні тенденції в сучасній культурі. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 4 (90). С. 181–204.

3. Огорокова В. В. Утопічна думка в суспільній свідомості перехідного часу. *Перспективи*. 2006. № 3 (35). С. 85 – 90.

4. Огорокова В. В. «Комунітарні експерименти» як приклад найвищого підйому утопічної свідомості. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2007. С. 104 – 108.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Тадеуш Анастасія

Український Державний Університет імені Михайла Петровича Драгоманова
магістрантка

Науковий керівник: Чернега Петро Макарович

доктор історичних наук, професор
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
Заслужений працівник освіти України

Однією з найважливіших складових духовності кожної нації є її моральність. Як стверджував Альберт Ейнштейн, вона є "основою всіх людських цінностей". Саме завдяки їй здійснюється духовне освоєння дійсності, регулюється поведінка людини на й уся система суспільних відносин. У сучасному світі, де інформаційний потік нестримно зростає, виховання моральних цінностей стає важливішим завданням для освітніх установ. Урок історії, який має багатоаспектну природу, може стати ефективною платформою для формування громадянських особистісних якостей учня, яких потребує демократичне суспільство: інтелектуальну чесність, відкритість розуму, повагу до правди, толерантність, вміння критично мислити [1, с.704].

Розглянемо деякі методи, що сприяють процесу формування моральних цінностей.

1. Аналіз історичних подій. Учні мають змогу вивчати різні епохи та персонажів, оцінювати їхні дії з точки зору моралі та визначати їхнє місце в історії людства. Наприклад, обговорення дій великих політичних діячів або розгляд злочинів проти людяності допомагає учням зрозуміти наслідки моральних виборів та розвивати критичне мислення.

2. Аналіз історичних текстів та літературних творів. Читання та обговорення історичних текстів та літературних творів, що містять моральні конфлікти та філософські дискусії, дозволяє учням глибше зануритися в моральні аспекти історії та філософії.

3. Рольові ігри. Рольові ігри дають змогу учням відчувати себе на місці історичних персонажів та розуміти їхні мотивації та дії. Це сприяє розвитку емпатії та толерантності, а також навичок конструктивного вирішення конфліктів. Рольові ігри вигідно відрізняються від інших методів навчання тим, що дозволяють учням бути причетними до розробки теми, яку вивчають, дають можливість їм як би «прожити» деякий час у ролі різних соціальних груп або політичних діячів,

спробувати свої сили в конкретних життєвих ситуаціях. При цьому треба підкреслити, що рольові ігри не замінюють традиційні методи навчання, а раціонально їх доповнюють [2, с.212].

4. Дискусії та дебати. Обговорення етичних дилем, які виникали в минулому, такі як права людини, війни та конфлікти, моральні стандарти тощо, дозволяють учням аргументовано висловлювати свої погляди на складні соціальні та етичні питання, вибудовуючи аргументацію на основі історичних фактів та філософських концепцій.

Дебати можна проводити лише тоді, коли учні навчилися працювати в групах та засвоїли технології розв'язання проблем. У дебатах поділ на протилежні точки зору набуває найбільшої гостроти, оскільки учням необхідно довго готуватися й публічно обґрунтовувати правильність своєї позиції. Кожна група має переконати опонентів і схилити їх до думки змінити свою позицію. Однак можна поставити й інше завдання – спільно вирішити поставлену проблему. В такому разі учні повинні будуть, висловивши свою точку зору, уважно вислухати протилежну сторону, щоб знайти точки дотику. Важливо, щоб учасники дебатів не переносили емоції один на одного, а спілкувались спокійно. Концентричний принцип викладання історії сприяє розвитку дітей, учить їх прийомам аналізу і синтезу, складанню логічних схем простого характеру. Крім того, сам нетрадиційний підхід дозволяє формувати глибший інтерес до предмету, прагнення самостійне розширювати свої знання. Учні більше читають, вільніше володіють грамотною літературною мовою, вони не бояться висловлювати свою думку, починаючи відповідь словами: «Я вважаю ...», «Я думаю ...», «На мій погляд ...» [3, с.210].

5. Порівняння з теперішнім. Аналіз цінностей, що залишилися незмінними протягом історії, та тих які зазнали трансформації, допомагає здобувачам освіти краще розуміти сучасні моральні дилеми та розвивати свої власні цінності.

6. Вплив філософських концепцій. Філософські концепції дають змогу учням розуміти основні принципи та ідеї, які керували діями людей у минулому, та відображаються на сучасний світ. Вивчення філософських концепцій сприяє розвитку учнівського світогляду та допомагає їм краще розуміти світ навколо себе.

Отже, формування моральних цінностей на уроці історії є складним процесом, який вимагає глибокого аналізу і розуміння історичних подій та філософських концепцій. Цей процес допомагає учням розвивати критичне мислення, етичне мислення та соціальну свідомість, що є важливими складовими громадянського виховання в сучасному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості. Київ: Либідь, 2008. 704 с.
2. Ковальова А. Рольова гра на уроках історії. Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін. Харків, 2016. Вип. 8. С. 212–215. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/cdccc69fd-adfd-452a-8a30-7dfa75bc7b7>
3. Яковенко Г.Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: ХНАДУ, 2017. 324 с.

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ТА РОЛЬ УЧЕНОГО В ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Тищенко Костянтин

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
студент

Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка

Учений в галузі освіти відіграє ключову роль у визначенні філософії освіти та її реалізації в практиці. Його завдання включає:

- Вивчення і впровадження новітніх освітніх технологій.
- Участь у розробці навчальних програм та методик.
- Проведення досліджень для вдосконалення навчального процесу.
- Підтримка студентів у їхньому навчанні та особистісному розвитку.
- Вплив на формування поглядів студентів та стимулювання їхнього інтелектуального - зростання.

Основні функції філософії сучасної освіти:

- Створення можливостей вибору філософських ідей чи певної філософської системи як загально методологічної основи для вирішення певних важливих проблем педагогічної діяльності і цілісного процесу реформування сучасної освіти.

- Дидактична технологізація вибраних для розв'язання педагогічних проблем філософських ідей з метою впровадження їх у педагогічну практику і перевірки їхньої істинності або розробки відповідних їм теоретичних та практичних педагогічних механізмів упровадження у процесі формування особистості.

- Виявлення загальних закономірностей зворотної дії освіти на філософію.
- Виконання ролі загально методологічної основи систематизації всіх функцій та елементів педагогічної діяльності як у теорії педагогіки, так і в будь-яких видах педагогічної діяльності.

Проблеми сучасної філософії освіти:

- Виховання підростаючих поколінь на ідеях ноосферної цивілізації, що забезпечувало б гармонійну взаємодію людини з природою та іншими людьми і, на думку багатьох учених, могло б вивести людство з його кризового стану.

- Утвердження у світоглядних началах підростаючих поколінь розуміння необхідності поєднання з метою розв'язання глобальних проблем людства сцієнтично-технократичного і гуманістичного або антисцієнтичного напрямів, оскільки кожний із них є виявом певної крайності. Перший із них пов'язаний із твердженнями, що успіхи науково-технічної революції дозволять вирішити всі найважливіші проблеми людства. Другий, вважаючи причиною загострення глобальних проблем панування у свідомості людей сцієнтично-технократичних цінностей, вбачає вихід із глухого кута в підпорядкуванні розвитку техніки та економіки таким загальнолюдським духовним цінностям, як: добро, любов, гармонія, краса.

- Відображенням в освіті однієї з глобальних проблем сучасного суспільства - інформаційної кризи (кількість існуючої інформації, важливої для вирішення будь-якої проблеми, настільки велика, що її майже неможливо відшукати в "океані інформації",

а це, на думку багатьох учених, призвело до розпаду наших знань на сукупність елементів, які погано пов'язані один з одним)

-Невирішеною залишається проблема відчуження освіти від індивідуальних інтересів багатьох людей та їхніх безпосередніх переживань, що є відображенням складного суперечливого відношення індивід-суспільство і породжує головну суперечність педагогічного процесу - суперечність між власно-особистісним "хочу" учня і загальносуспільним "треба".

В сучасному світі на філософію покладається надзвичайно велика місія: вона має, насамперед, допомагати розвивати критичне мислення, має навчити людину самостійно міркувати, розвинути в людини навіть і футурологічні здібності, тобто навчити давати певний прогноз подіям з майбутнього, але, мабуть, найбільша місія філософії – це виховати людину, з міцною життєвою активною позицією.

Саме філософія має йти в ногу з часу і давати правильні орієнтири сучасній молоді. Адже саме філософія розглядає людину цілісно, а не просто як фізичне тіло. Філософія розглядає людину як складну, невідому, загадкову, недосліджену систему. Адже людина це і думка, і мислення, і дух, і душа, і розум, і емоції, інтуїція та інтелект і багато інших різноманітних аспектів.

Освіта повинна носити гуманний характер, повинна виховувати та формувати у людині людяність. Вона має сформувати у людини цілу низку духовних цінностей таких як, наприклад, істина та любов, спокій душі та врівноваженість, розсудливість та поміркованість, мудрість та емпатію тощо.

Історико-філософське виховання - це підхід до виховання який передбачає вивчення історії та філософії як особливе знання для формування світогляду. Основна ідея історико-філософського виховання полягає в тому, що знання минулого та аналіз його філософського змісту дозволяють глибше розуміти сучасність та створювати критичне мислення у вивчення.

У контексті філософського виховання здобувачі освіти вивчають історичні факти та події, аналізують їх причини та наслідки, а також вивчають філософські теорії та спостереження, які враховують різні соціальні, приватні та культурні явища. Історико-філософське виховання допомагає здобувачам освіти стати активними та мислячими громадянами, аналізувати та оцінювати різні ідеї та уявлення, а також будувати світогляд та ставлення до них.

Цінності є одним із основних орієнтирів у результатах освітньої діяльності, закріплених у Концепції Нової української школи. Цінності визначені як результат освіти та виховання, розглядаються як основа для майбутнього життя здобувачів освіти. У свою чергу цінності виступають орієнтиром у подальшому розвитку особистості, її становленні, формуванні життєвої позиції та взаємодії із соціумом.

Система цінностей, з педагогічної точки зору, формується у процесі навчальної діяльності. Під час вивчення історії здобувач освіти вибудовує своє ставлення до певних подій та явищ, їхніх наслідків для людства, окремої спільноти чи народу, усвідомлюючи себе як частину соціуму.

Необхідною умовою для формування ціннісних орієнтирів і принципів української школи є розуміння того, що вони мають бути спільними та важливими для всіх учасників освітнього процесу. Їх мають поділяти здобувачі освіти, педагоги, батьки, бо процес формування цінностей є безперервним і постійним, а орієнтація на ціннісний підхід має бути невід'ємною частиною життєвого досвіду особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шкіль Л. Філософія як спосіб виховання та навчання. *«Глухівські історико-філософські читання пам'яті Валерія Белашова, Мечислава Заремського, Віктора Заїки та Юрія Коваленка»*: збірник наукових праць. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 1. С. 121-123.
2. Філософські основи сучасної освіти. URL: <https://cutt.ly/nw7z2rjB> (дата звернення: 22.03.2024).
3. Федоров І. Історико-філософське виховання як метод формування сучасного патріота. *«Глухівські історико-філософські читання пам'яті Валерія Белашова, Мечислава Заремського, Віктора Заїки та Юрія Коваленка»*: збірник наукових праць. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 1. С. 123-125.

СЕКЦІЯ
«ГУМАНІТАРНІ ПАРАДИГМИ НАУКИ:
АКТУАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ»

«П'ЯТА КОЛОНА» В УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ
АГРЕСІЇ РОСІЇ

Шарпатий Віктор

Український державний університету імені Михайла Драгоманова
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії та соціально-політичних дисциплін

Упродовж останніх тридцяти років кремлівське керівництво роздмухувало «російське питання» в Україні з метою відновлення всебічного контролю над нашою державою та повернення України до складу РФ. Особливе місце в цьому відводилося формуванню «п'ятої колони» на території України.

«П'ята колона» - це люди, які шляхом підривної діяльності (пропаганди, саботажу, диверсій) допомагають ворожим силам. В історії термін «п'ята колона» пов'язаний з подіями в Іспанії 1936 року, коли ішла громадянська війна між республіканцями і військовими заколотниками. Тоді вперше термін «п'ята колона» використав іспанський генерал Мола у своєму виступі по радіо. Він сповістив про бойові дії чотирьох колон націоналістів, що наступають на Мадрид і що у вирішальний момент їх підтримає «п'ята колона», що знаходиться у місці. Під час другої світової війни «п'ятою колоною» стали називати нацистську агентуру в різних європейських державах, що вела підривну діяльність в цих державах та сприяла військам гітлерівської Німеччини. Паралельно формувалася сталінська «п'ята колона», не менша за чисельністю та масштабністю. Але на відміну від нацистської вона формувалася на ідейно-політичній основі, а не на етнічній. Після розпаду Радянського Союзу комуністична «п'ята колона» швидко вмерла без фінансової підтримки і Кремль почав формувати свою «п'яту колону» не лише в Європі, Азії а навіть у США.

З приходом до влади в РФ В. Путіна російські лобісти активізувалися в Європі. Там почали створюватися проросійські партії та рухи для просування власних інтересів, а також підживлюватися ультраправі організації в країнах «Старої» і «Нової» Європи, де внаслідок потоку біженців з Африки і Близького Сходу відбулося посилення націоналістичних настроїв. Головне геополітичне завдання «п'ятої колони» було досягнення розколу свого головного ворога Євросоюзу («Коллективного Заходу»). Саме праві радикали і неонацисти стали основним матеріалом для Кремля. Позаяк вони виступають ворогами інтеграційних процесів в Європі і саме вони найбільш рішучі, добре організовані та здатні на силові дії. Саме ці сили і підтримали гібридну війну Росії в Україні. Наприклад:

Національний фронт Франції (М. Лі Пен) підтримала анексію Криму, хоча в березні 2024 року М. Лі Пен змінила свою позицію щодо України;

Альтернатива для Німеччини, три депутати від якої полетіли до РФ як спостерігачі на виборах президента 2024 року, щоб визнати їх справедливими;

Атака у Болгарії, що виступає за вихід країни з НАТО і відміну антиросійських санкцій;

«Національний фронт» в Італії, який підтримує політику В. Путіна і т. д.

Москва використовує європейських ультраправих для забезпечення підтримки своєї зовнішньої політики. Лідери цих партій постійно виступають у передачах на російських ЗМІ зокрема на Russia Today, отримуючи високі гонорари, створюючи ілюзію підтримки політики В. Путіна європейцями.

Щодо України, то «п'ята колона» набула універсалізму і зводиться до одної мети – руйнації української державності. Варто визначити дві соціальні групи учасників:

Представники російської діаспори, що працюють на свою історичну державу;

Ренегати- зрадники країни, що з різних причин переходять на службу ворога [2, с.40]

Активне формування «п'ятої колони» в Україні почалося з моменту схвалення Путіним В. стратегічного рішення готуватися до війни і анексії українських територій. Куратором «п'ятої колони» став Інститут країн СНГ, керівником якого був депутат Державної Думи К. Затулін. Він і його «команда» провела об'ємну роботу з метою створення проросійських рухів і партій в Україні. Саме за антиукраїнську діяльність К. Затуліна неодноразово проголошували персоною «нон грата» та виселяли з України. Варто зазначити і роль у підривної діяльності голови партії «Родина» і Конгресу російських громад на чолі з ультра нацистом Д. Рогозіним. В Україні його партія мала значну підтримку в Одесі де її очолив І. Марков, народний депутат Верховної Ради VII скликання. Згодом він з іншими високопосадовцями створив «Комітет порятунку України», що мав за мету перешкодити євроінтеграції України та впровадженню федеративного устрою.[1]

Значну роль у формуванні «п'ятої колони» відіграли ідеологи «Русской весны» і « Русского мира»: від патріарха РПЦ Кіріла до радника президента Росії з питань регіональної економічної інтеграції Глазева С. Але основним куратором «п'ятої колони» в Україні став помічник президента Сурков В.

Основні завдання «п'ятої колони» в Україні були наступними:

1. Завадити зближенню України з ЄС і НАТО;
2. Перешкодити проведенню економічних реформ;
3. Посилити залежність України від російських енергоносіїв та поставити під контроль промисловість і банківську систему;
4. Завадити відновленню функціонування української мови як ідентичності українців;
5. Поставити під контроль українські ЗМІ для утвердження ідеї «єдиного російського народу» та поширення «руського миру».

Вражає діяльність «п'ятої колони» в Україні з приходом до влади в 2010 році В. Януковича. За 4 роки його правління на вищі посади в міністерствах і відомствах України призначалися прямі агенти Кремля. Так, міністром оборони України було призначено М. Єжеля для знищення тилового забезпечення армії. В 2014 році на нього Генеральна прокуратура завела понад півсотні кримінальних справ та оголосила його в розшук. На його місце призначили Д. Солomatіна, який ліквідував

електронну базу призовників. Їх справу продовжив П. Лебедев, ще один громадянин РФ.[3, с. 141]

Справжнім осередком «п'ятої колони» в Україні стала і СБУ на чолі з О. Якименком, якого було нагороджено медаллю «За взаємодію з ФСБ», а його заступника медаллю «За бойову співпрацю». Цей список можна продовжити.

Отже на початку військової агресії Росії проти України в ній склалася розгалужена мережа «п'ятої колони», що поєднувалася з планами гібридної війни В. Путіна. У вищому законодавчому органі України Верховній Раді «п'ята колона» була представлена Партією регіонів, Комуністичною партією та представниками РПЦ. Після початку агресії проти України регіонали в умовах падіння свого авторитету сховалися за вивіскою Опоблоку, а КПУ взагалі не пройшла на виборах в жовтні 2014 року до ВР.

«П'ята колона» в Україні, окрім названих партій, мала міцну соціальну базу у формі інших політичних партій, що діяли у державі:

- Прогресивна соціалістична партія (Н. Вітренка);
- Соціал-демократична партія (В. Медведчука);
- Опозиційний блок «НЕ так»;
- Партія «Наші»;
- «Наш край»;
- Партія Шарія;
- «Український вибір» тощо.

При значній фінансовій підтримці з Москви вони організовували наочну агітацію, поширювали проросійські наративи, дестабілізували ситуацію, переконуючи людей у тому що Київ не хоче чути Донбас, який кормить Західну Україну, що Донбас є оплотом кращих радянських традицій а решта України продалась США та хоче зламати гордий регіон.

Стратегічним гаслом «п'ятої колони» було уособлення Росії і В. Путіна як справжню гордість та велич і навпаки пропагувалося презирство до «американосів».

Якщо оцінити реальну ефективність «п'ятої колони» в Україні, то насправді масовості проросійські акції в державі не набули за виключенням Донецької та Луганської областей. Агресор лише частково досяг своєї мети. Хоча на наше переконання «п'ята колона» є великою загрозою для національної безпеки в Україні. На сьогодні представники цієї сили деморалізовані але не варто їх недооцінювати як значну антиукраїнську силу для нашої державності.

ЛІТЕРАТУРА

1. В Москве создали Комитет спасения Украины. URL: <https://slon.ru/post/54745>. (дата звернення: 22.03.2024).
2. Діак І.В. П'ята колона в Україні: загроза державності. Біла Церква: ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 2006. С. 40.
3. Дорошко М. Неоголошені війни Росії проти України у XX- на початку XXI ст.: причини і наслідки. К.; Вид. «Ніка Центр». 2018. С. 141.

ПАТРІАРХ ПОДІЛЬСЬКОГО КРАЄЗНАВСТВА

Прокопчук Віктор

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри історії, правознавства та методики навчання

У статті простежується життя і подвижницька діяльність педагога, краєзнавця, музейника, пам'яткоохоронця, просвітника протоієрея Юхима Йосиповича Сіцінського, визнаного на Поділлі патріархом подільського краєзнавства.

Ключові слова: *Поділля, Кам'янець-Подільський, університет, краєзнавець, педагог, помічник бібліотекаря, музей, охорона пам'яток.*

Юхима Йосиповича Сіцінського називають патріархом подільського краєзнавства, підкреслюючи в такий спосіб значний внесок у регіональне дослідництво. Його діяльність співпала із зародженням краєзнавства на Поділлі, викликаним необхідністю після інкорпорації Правобережної України до складу Росії протиставити значному і досить впливовому польському суспільному прошарку комплекс заходів – політичних, економічних і світоглядних, покликаних нейтралізувати їх вплив на місцеве населення, спроби в ході двох повстань – 1830-1831 і 1863-1864 років – повернути втрачені позиції. Ще 1887 року поляки на Поділлі володіли 55 % земель [17, с. 196]. Після падіння кріпосництва і здійснення комплексу реформ, появи державних і церковних шкіл, бібліотек зріс інтерес народу до свого минулого, до національного коріння. Таким чином у середині XIX ст. об'єктивно інтереси офіційної російської історичної науки збіглися з потребами українського суспільства, передовсім - передової інтелігенції, наукової еліти пізнати свій край, своє коріння.

Важлива роль у реалізації цієї політики відводилася церкві і священнослужителям – найбільш освіченому і організованому прошарку населення. Ще 1850 року єпархіальне керівництво у відповідь на вимогу Св. Синоду доручило священникам здійснити історико – статистичний опис церков і парафій, а педагогічному колективу Подільської духовної семінарії – узагальнення і редагування матеріалу [3, арк. 1]. Ректор поклав ці обов'язки на викладача і бібліотекаря семінарії Павла Гліщинського, і той з великим ентузіазмом взявся за справу, редагував інформацію, що надходила звідусіль, доповнював. Однак завершити працю не дала передчасна смерть [24]. Не мало зробив для вивчення минулого населених пунктів Поділля М.Я. Орловський. Краєзнавчу роботу вело Товариство подільських лікарів, очолюване О. Кремером та Й. Ролле [22, с. 21-22].

Однак розмах роботи і її результати, у першу чергу – зміст і фактологічна наповненість описів церков і парафій, не відповідали задуму. Щоб прискорити підготовку описів, посилити їх якість, 1865 року архієпископ Леонтій, глава Подільської православної єпархії, розпорядився створити історико – статистичний комітет для збору документального матеріалу й опису церков і парафій єпархії. *«Настойт надобность в историко – статистическом описании Подольской епархии согласно давно последовавшему распоряжению Святейшего Синода, - констатувалось у розпорядженні. – И я нахожу нужным образовать Комитет для*

сего при семинарии. Предлагаю правлению предоставить мне проект состава Комитета с программой самого описания. Председателем имеет быть отец ректор семинарии архимандрит Феогност» [3, арк. 1].

Комітет, 21 особа з числа священнослужителів і педагогів семінарії, духовних училищ, вніс організованість і планомірність у краєзнавчу працю, зробив її системною і цілеспрямованою. Вже протягом 1865-1875 років на сторінках «Подольских епархиальных ведомостей» був опублікований 61 історико – статистичний опис [22, с. 24]. 1876 року вийшов перший том «Трудов Комитета для историко – статистического описания Подольской епархии», в якому були вміщені ґрунтовні нариси історії Жванця, Панівців, Ісаківців, Устя М.І. Яворовського, села Почапінці - М.В. Симашкевича.

У такій обстановці в колектив подільських краєзнавців влився Ю.Й. Сіцінський, 1889 року повернувшись з Бахмута до Кам'янця – Подільського. Він був людиною різностороннього таланту і зреалізував себе в багатьох напрямках: священнослужитель, краєзнавець, відомий не тільки на Поділлі, в Україні, а й у Росії, археолог, етнограф, церковний історик, музейник, пам'яткоохоронець, а ще журналіст, редактор кількох видань, і педагог, викладач низки духовних і світських навчальних закладів, приват – доцент Кам'янець – Подільського державного українського університету, бібліотекар і бібліотекознавець, громадський діяч. Володів крім української і російської церковно – слов'янською, латинською, грецькою, старовірською, німецькою, французькою і польською мовами. Гарно малював, грав на скрипці, був вправним фотографом – його фото ввійшли до десятка альбомів, у тому числі й альбому селянського одягу, виданого Кам'янець – Подільською художньо – промисловою школою [18, с. 89]. Власне, за що б не брався, все доводив до логічного кінця.

А витoki цього таланту треба шукати в селі Мазники Летичівського повіту Подільської губернії, де він 15 жовтня 1859 року народився в сім'ї священника Йосипа Сіцінського, настоятеля місцевого Іоанно – Предтеченського храму [37, с. 48-49]. У цій родині щонайменше шість поколінь були священниками, зокрема й ближчі в часі прадід Федір, дід Симеон і батько. Вдома дітей – старшого Володимира, Юхима і дочку Степаниду – навчали Георгій Компанський, пані Клара, дочка летичівського священника, вчитель музики Микола Руновський, у рік вступу до училища - Олександр Руданського, священник, етнограф, двоюрідний брат письменника Степана Руданського [4, арк. 25-29]. Уроки Олександра Андрійовича не тільки посприяли успішному вступу до Кам'янець – Подільського духовного училища, а й посіяли в душі хлопця потяг до краєзнавства, етнографії - збору перлин усної народної творчості.

Училище закінчив першим у списку випускників, що дало право вступу до Подільської духовної семінарії без іспитів. Навчання в семінарії тривало 6 років – два роки в нижчому відділенні, два – у середньому, і ці чотири роки давали загальну освіту, а ще два на богословському відділенні відкривали шлях до священницького місця або вступу до духовної академії.

Саме в роки його навчання в Кам'янці – Подільському набирав сили краєзнавчий рух, у центрі якого опинились викладачі і училищ, і семінарії. Їх знання місцевої історії, як і досвід, щоразу торкалися душ вихованців, втягуючи багатьох у цей процес. Приклад подавав ректор Митрофан Симашкевич, автор багатьох краєзнавчих

публікацій, який заохочував семінаристів до краєзначої праці. З особистої бібліотеки М. Симашкевича брав книги і Юхим Йосипович, працюючи над першою своєю етнографічною розвідкою «Народное предание о Полозе», 1881 року надрукованою в газеті «Подольский листок» [5, арк.72; 25].

1881 року, здавши вступні екзамени, Юхим Сіцінський був зарахований до Київської духовної академії і опинився в середовищі, де дослідництво процвітало і носило яскраво виражений науковий характер. Його професорами були відомі науковці М. Петров, С. Голуб'єв, П. Терновський та ін. Темою дисертації обрав слов'яно – руську язичницьку і двоєвірну есхатологію, постійно працював у бібліотеці академії, її відділі рукописів і стародруків й успішно захистив 600-сторінкову працю, ставши кандидатом богослов'я. Ще студентом, як свідчив сам, був учасником археологічного з'їзду в Одесі, слухав багатьох доповідей, у т.ч. професора В.Б. Антоновича [37, с.57-58].

Юхим Сіцінський - студент Київської духовної академії

Направлення отримав у Бахмутське духовне училище, куди виїхав з дружиною Марією Тлустовською, викладав церковнослов'янську, російську і латинську мови, був членом правління і діловодом училища. Молодий учитель виділявся старанністю, наполегливістю і науковими дослідженнями, які не полишав і там, надрукувавши в «Подольских епархиальных ведомостях» 6 і в «Киевской старине» 3 науково – краєзнавчих розвідки, зокрема: «Народное воззрение на праздник Пасхи» (ПЕВ,1886, №15, с. 317-320), «Древнее рукописное Евангелие, найденое в м. Сатанове Проскуровского уезда Подольской губернии» (ПЕВ,1887, №44, с.1007-1014) , «К истории быта сельского духовенства в Подолии» (КС,1887, №9, с. 67-70), «Празднование 900-летия крещения Руси в м. Сатанове Проскуровского уезда 15 июля 1888 года» (ПЕВ,1888, №34, с.799-808)та ін. 1888 року був обраний членом – кореспондентом церковно - історичного та археологічного товариства при Київській духовній академії [37, с. 61].

1889 року повернувся на рідне Поділля з гарним педагогічним і науковим досвідом і влився в активне духовне життя губерньського Кам'янця – Подільського. Тут зреалізував своє головне покликання священнослужителя - був висвячений на священника і розпочав богослужіння в кафедральному соборі Казанської ікони Божої Матері і вже через рік отримав сан протоієрея. З освяченням 1897 року Олександро – Невського собору став його протоієреєм, ключником і радником архієрея. У Кам'янці – Подільському з відкриттям 1918 року державного українського університету правив службу в університетській Свято - Миколаївській церкві. Користувався довір'ям, виконував низку обов'язків у різних церковних громадських інституціях, зокрема в Подільському епархіальному історико – статистичному комітеті, членом якого став з поверненням до міста.

Як священнослужитель поступово еволюціонував у бік проведення богослужіння рідною мовою парафіян, створення в Україні своєї автокефальної православної церкви. І докладав до цього чималих зусиль. 1905 року став членом комісії з правки і видання україномовного «Четвероєвангелія» [20, с., 268].

З великим ентузіазмом і надією на зміни суспільного життя зустрів Юхим Йосипович 1917 рік. На єпархіальному з'їзді подільських священнослужителів, делегатом якого був, порушив питання про українізацію служби та автокефалію церкви. З проголошенням Української Народної Республіки долучився до її розбудови в царині, де міг зробити найбільше. Він став діяльним членом Ради міністерства ісповідань, членом Кирило – Мефодіївського православного товариства, підтримав створення Української автокефальної православної церкви, повів богослужіння українською і за цю активність єпископом Пименом був відсторонений від служби [9, с. 41].

Паралельно із священницькою працею реалізовував і покликання педагога, працюючи і в церковно – парафіяльних школах, і в духовних училищах, а також у деяких світських навчальних закладах, зокрема у Кам'янець – Подільській технічній середній школі та жіночій гімназії. 1916 року був призначений Подільським єпархіальним наглядачем церковних шкіл [1, арк.13].

10 вересня 1918 року, ще за два тижні до офіційного відкриття Кам'янець – Подільського державного українського університету, був призначений священником університетської Свято – Миколаївської церкви, 5 листопада – помічником бібліотекаря університетської фундаментальної бібліотеки, а 13 березня 1919 року - приват – доцентом по кафедрі церковної археології. Читав курс церковної археології на богословському, історію Поділля, а згодом історію мистецтва – на історико – філологічному факультетах. Розроблені ним лекції «Загальний огляд історії Поділля», «Найдавніші сліди існування чоловіка», «Стародавні племена і народи на Поділля», «Початок християнства на Поділля», «Побожжя і Пониззя за часів Галицького князівства», «Болохівські князі і Болохівська земля», «Князі Коріатовичі й заснування міста Кам'янця» та інші згодом склали основу нарису історії Поділля [1, арк. 5; 28]. Долучився до розбудови навчального кабінету, поступово розгорнув його у повноцінний університетський музей, який на кінець 1920 року мав 3274 експонати [12, с. 7].

У середині 1920-х завершив священницьку службу, але продовжив активну участь у науково - краєзнавчих дослідженнях. Спектр його наукових інтересів був різнобічним: етнографія і фольклор, археологія, регіоналістика, істрична топографія, персоналістика, мистецтвознавство, музеєзнавство, пам'яткознавство, бібліографія, релігієзнавство. Не менш розмаїтими були форми оприлюднення результатів краєзнавчого пошуку: це - газетні повідомлення про важливі події поточного, головним чином - церковного життя, інформації про засідання церковного історико – археологічного товариства, річні звіти про його роботу, статті, історичні нариси, навчальні посібники, монографії, рецензії, бібліографічні огляди, некрологи тощо. У своїй дослідницькій праці розділяв і керувався методологією історичної школи М.С. Грушевського, з яким упродовж життя мав приязні стосунки і наукові контакти. Головне місце в ній займав його величність Факт – джерело і основа відтворення минулого без ідеологічного та політичного забарвлення.

Юхиму Йосиповичу випало жити і працювати в межах трьох епох: за царизму, у роки впертої і, на жаль, трагічної боротьби за національну незалежність і українську державність, та 17 років – у радянській Україні.

У науковому плані найбільше зробив Юхим Йосипович у дореволюційну епоху. Увагу науковців, краєзнавців і читацького загалу привернули його праці «Раскопки древнего скального монастыря в с. Бакота Ушицкого уезда» (1891-1892), «Семейная жизнь в Подолии в первой половине прошлого века» (1891), «Древнейшие православные церкви в Подолии» (1890-1895) про церкву – замок у Сутківцях, замкову церкву в Кам'янці, Кам'янецьку Іоанно – Предтеченську та Зіньківську, історичний нарис «Город Каменец - Подольский» (1895), «Бакота, древняя столица Понизья» (1899), «К истории унии» (1899), «Археологическая карта Подольской губернии» (1901), редаговані ним Труды з описом церков і парафій Подільської єпархії та ін.

Чимало зробив у царині етнографії. Склав і поширив серед краєзнавчого активу «Программу для собирания сведений этнографических о пасхе в ближайшем к ней времени» і «Программу для собирания писанок и вышивок» (Православная Подолия. 1906. №2), в результаті поповнив експозицію Давньосховища, а узагальнені матеріали знайшли місце в його дослідженнях. Перу науковця належить низка етнографічних статей: «Семейная жизнь в Подолии в I половине XVIII века» (1891), «Пасхальные писанки» (1899), «Каменецкий народный праздник по описанию Стефана Руданского» (1906) та ін.

Торкнувся він і сфери мистецтва, у першу чергу - церковного, опублікував наукові розвідки і фундаментальні праці з історії сакральної архітектури, зокрема «Роспись церкви в южнорусском стиле» (1909), «Иконы художника В.А. Тропинина в церкви с. Кукавки Могилевского уезда» (1907) та ін.

Не обійшов увагою персоналістику, став автором некрологів у пам'ять Й.Й. Ролле, Н.В. Молчановського, В.Б. Антоновича, написаних у формі розгорнутих довідок про життя і діяльність видатних учених [27].

Особливий інтерес у читацької громадскості викликав нарис про губерньський центр Поділля Кам'янець – Подільський [26]. Написана до 1893 книга дала не тільки змістовний екскурс у минуле міста, а й панорамно представила губерньський центр кінця ХІХ ст. й донині залишається цінним джерелом його історії, історичної топографії [19]. Як і «Археологическая карта Подольской губернии», 1899 року представлена Юхимом Йосиповичем у спеціальній доповіді на ХІ археологічному з'їзді, який проходив у Києві. Як незаперечне археологічне джерело використовується вона і сучасними дослідниками [13].

У роки Української революції 1917-1921 рр., в умовах бойових дій і частоті зміни влади, а відтак з установами більшовицьких порядків, відкритого наступу радянської влади на церкву і священнослужителів, жити і працювати, а тим більше видавати наукові праці ставало все важче. Вже в травні 1922 року сталося перше серйозне зіткнення Ю.Й. Сіцінського з новою владою, коли в ході кампанії з надання допомоги голодуючим комісія з чотирьох осіб вилучила з кабінету – музею, створеного ним, 1699 срібних монет, 7 золотих з нумізматичної колекції, 1919 року придбані у Казимира Пуласького, 4 срібних медалі, 25 шматків срібних риз з ікон та чимало інших цінних речей [8, с. 8]. Наступного дня, 6 травня, таке вилучення відбулося і в Кам'янець – Подільському археологічному музеї, яким на той час

завідував - комісія забрала срібну чашу 1754 року, 2 срібних хрести, 15 золотників, срібний ланцюжок від панагії, 1054 срібних монети, київську гривну. Протест Ю.Й. Сіцінського, задресований повіткому та губкому, допоміг дещо повернути, але дорого коштував йому самому [23, с. 135]. 1922 року за кордон було вислано 200 науковців, викладачів, письменників, у т.ч. 77 – з України, був заарештований, але згодом відпущений Ю.Й. Сіцінський, а в жовтні з поясненням, що «*священнослужитель не може завідувати радянською установою*», звільнений з посади завідувача музею [22, с.76].

Залишився рядовим співробітником музею, а 1928 року став ще й ученим - охоронцем Кам'янець – Подільського державного історико – культурного заповідника, турбувався про фінанси на ремонт, видав 100 пр. листівки, яка роз'яснювала історичне значення фортеці, закликала берегти і підтримувати твердиню [2, арк. 9; 22, с. 83].

На цьому радянському заключному етапі життя вже в зрілому віці все ж зумів не мало опублікувати. Найбільш помітні праці: «Начерки з історії Поділля» (1920), «Стародруки Кам'янецького історико – археологічного музею» (1924), «Муровані церкви Поділля»(1925), «Вплив візантійсько – атенської архітектури на будівництво мурованих церков на Поділлі» (1925), «Нариси історії Поділля» (1927), «Оборонні замки Західного Поділля» (1928), «Кам'янець – Подільський державний історико – культурний заповідник. Кам'янецька фортеця» (1929), «Матеріали до археології Західного Поділля» (1931), «Друкарні і видання на Поділлі» (1934) та ін.

Юхим Йосипович водночас був організатором і координатором краєзнавчого руху на Поділлі по всіх його основних напрямках, 1890 року ставши секретарем Подільського єпархіального історико – статистичного комітету, а 1903 -го, з реорганізацією Комітету в Подільське церковне історико – археологічне товариство, головою, і був ним аж до кінця 1920 року, приходу до влади більшовиків.

Він здійснював велику редакторську і видавничу роботу. З 1892 року редагував «Подольские епархиальные ведомости», а протягом 1903-1918 рр. - журнал «Православная Подолия» и газету «Подолия». Під його редакцією вийшли 6, 8 і 9-ий випуски «Трудов Подольского епархиального историко – статистического комитета» за 1893, 1897, 1901 рр. і 10, 11, 12-ий випуски «Трудов Подольского церковного историко – археологического общества за 1904,1911, 1916 роки [21].

43 роки віддав музейній справі, був одним з творців та завідувачем Давньосховища - музею церковних старожитностей, Кабінету – музею Кам'янець – Подільського державного українського університету, згодом - Кам'янець – Подільського історико - археологічного музею.

Зробив чималий внесок у розбудову на Поділлі бібліотечної справи. На допомогу авторам описів церков і парафій сформував бібліотеку краєзнавчої літератури при Давньосховищі, долучився до створення Єпархіальної бібліотеки, як член комісії займався створенням церковних бібліотек у єпархії. 1908 року опинився він біля витоків «Подільської «Просвіти», створення її книжкових збірок у населених пунктах краю [16]. А 5 листопада 1918 року обійняв посаду помічника бібліотекаря фундаментальної бібліотеки Кам'янець – Подільського державного українського університету, очолив Бібліотечну комісію, яка займалася формуванням книжкового фонду, нормативно – правової бази бібліотеки, зокрема – статуту, який визначив права і обов'язки, принципи і порядок діяльності колективу.

Він був діяльним членом багатьох громадських інституцій і в кожній з них залишив помітний слід. Однак цього внеску в життя міста і краю не цінувала більшовицька влада, конфіскувала будинок, зведений за власний кошт та в значній мірі і власними руками [15]. Не оминули Ю.Й. Сіцинського репресії у сфальсифікованій справі так званої «Спілки визволення України» - 25 серпня 1929 року був заарештований. Слідство намагалося зробити його центральною фігурою Кам'янецької філії СВУ, однак він категорично заперечував будь – яку причетність до протиправної діяльності, і 21 квітня 1930 року, по завершенні показового суду в Харкові, справу закрили за відсутності складу злочину [10, с. 98]. Залишившись без роботи, а отже й засобів для життя, та з метою відірватись від пильного ока репресантів, він скористався запрошенням київських колег і переїхав на роботу в Лаврське музейне містечко, де працював упродовж

Надгробний пам'ятник Ю.Й. Сіцинському роботи проф. Б.М. Негоди на руськофільваровецькому кладовищі в Кам'янці-Подільському

майже трьох років. Важко хворів, боліли ноги. 1933 року повернувся в Кам'янець – Подільський. Вимушений був винаймати кімнату на Підзамчі. Там двічі спіткав його інсульт, спаралізував, два з половиною роки лежав під доглядом дружини Олени Купріянівни [6, арк. 6 зв.] і 7 грудня 1937 року помер.

У роки незалежності ім'я і внесок Ю.Й. Сіцинського в дослідження Поділля достойно пошановано на Хмельниччині. Його життя і науково – краєзнавча праця стали предметом дисертаційного дослідження А.М. Трембіцького, видана монографія «Євфимій Сіцинський (1859-1937): наукова та громадська діяльність» (2009), відбулося кілька науково – краєзнавчих конференцій (1992, 1994, 2002, 2010), присвячених йому. 1993 року встановлена обласна премія його імені, якою відзначаються подвижники краєзнавства, 1 червня 1992 року ім'я Ю.Й. Сіцинського надано вулиці в Кам'янці - Подільському. У наш час зусиллями ентузіастів перевидано низку праць Юхима Йосиповича [14; 29-36], знято документальний фільм, у с. Мазники, на батьківщині вченого, відкрито музей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р-582 Кам'янець – Подільський державний український університет. Оп. 1. Спр. 23 - Листування декана історико – філологічного факультету з правлінням у-ту по службових питаннях (5.03.1919-23.02.1920).

2. Там само. Ф.Р-3333 Сіцінський Ю.Й. Оп. 1. Спр. 15 - Особисті документи і фотографії Ю.Й. Сіцінського та О.К. Сіцінської (1902-1955). 42 арк.

3. Там само. Спр. 24 -Авторський рукопис Ю.Й. Сіцінського «Історичний огляд діяльності Подільського церковного історико – археологічного товариства за п'ятдесятиліття. 1865-1915». 5 арк.

4. Там само. Спр. 26 - Автобіографічні записки Ю.Й. Сіцінського. 36 арк.

5. Там само. Спр. 33-Біографічні довідки про діячів м. Кам'янця – Подільського. 97 арк.

6. Там само. Спр. 38 – Спогади родичів і знайомих про Ю.Й. Сіцінського, зібрані С.К. Шкурко (1960). 65 арк.

7. Баженов Л.В. Творча спадщина Є.Й. Сіцінського в українській історіографії (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.). *Юхим Сіцінський в історії і культурі Поділля*: зб. наук. пр. Кам'янець – Поділ.: КПДУ, ІВВ, 2004. С.11-17.

8. Баженов Л.В., Вавринчук М.П. Творча спадщина Є.Й. Сіцінського в українській історіографії (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.). *Поділля в житті, діяльності і творчості Юхима Сіцінського та Володимира Січинського*: зб. матер. міжнар. наук. – краєзн. конф., присвяченої 150-річчю від дня народження Ю. Сіцінського і 115-річчю від дня народження В. Січинського. Кам'янець – Поділ.: КПУ ім. І. Огієнка, 2010. С. 3-8.

9. Блажевич Ю.І. Євфимій (Юхим) Сіцінський – церковний діяч Поділля. *Юхим Сіцінський в історії та культурі Поділля*: зб. наук. пр. за підсумками всеукр. наук. – практич. конф. 28-29 листоп. 2002 р. Кам'янець – Подільський: КПДУ, 2004. С.36-42.

10. Винокур І.С., Корнілов В.В. Визначний літописець Поділля (Ю. Й. Сіцінський). *Репресоване краєзнавство (20-30-і роки)*. Київ: Рідний край, 1991. С. 93 -101.

11. Винокур І.С. Ю.Й. Сіцінський та його діяльність в галузі археології. *Юхим Сіцінський в історії та культурі Поділля*: зб. наук. пр. за підсумками всеукр. наук. – практич. конф. 28-29 листоп. 2002 р. Кам'янець – Подільський: КПДУ, 2004. С.17-25.

12. Завальнюк О.М. Ю.Й. Сіцінський – приват – доцент Кам'янець – Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.). *Юхим Сіцінський в історії та культурі Поділля*: зб. наук. пр. за підсумками всеукр. наук. – практич. конф. 28-29 листоп. 2002 р. Кам'янець – Подільський: КПДУ, 2004. С.6-11.

13. Захар'єв В.А., Осецький Й.П. Дунаєвеччина доісторична. Кам'янець Подільський: Друкарня «Рута», 2021. 128 с.

14. Епістолярна спадщина Юхима Сіцінського. Листи до Михайла Грушевського (1891-1927 рр.) / вступ. стаття і упорядк. О.М. Кошеля. Київ, 2009. 140 с.: іл.

15. Ківільша Г.Б. Будинок Юхимка Йосиповича Сіцінського в м. Кам'янці – Подільському. *Юхим Сіцінський в історії та культурі Поділля*: зб. наук. пр. Кам'янець – Поділ.: КПДУ, 2004. С.126 -129.

16. Кучеров Г.Г. Є.Й. Сіцінський та його участь в просвітницькому русі Поділля. *Юхим Сіцінський в історії та культурі Поділля*: зб. наук. пр. за підсумками всеукр. наук. – практич. конф. 28-29 листоп. 2002 р. Кам'янець – Подільський: КПДУ, 2004. С.101-104.

17. Малий В.В. Становище поляків на Поділлі в 30-90-х роках ХІХ ст. *Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки*: зб. наук. пр. за матер. наук. конф. 23-24 червня 1996 року. Хмельницький: Поділля, 1996. С.196-202.

18. Паравійчук А.Г. Видатний історик Поділля. *Український історичний журнал*. 1968. № 9. С. 87-92.

19. Петров М.Б. Сторінки історії Кам'янця – Подільського в науковій спадщині Ю.Й. Сіцінського. *Юхим Сіцінський в історії та культурі Поділля*: зб. наук. пр. за

підсумками всеукр. наук. – практ. конф. 28-29 листоп. 2002 р. Кам'янець – Подільський: КПДУ, 2004. С.50 - 59.

20. Постаті в листах: епістолярій Юхима Сіцінського / упорядн.: Кошель О.М., Прокопчук В.С., Старенький І.О. Київ: Старий світ, 2014. 320 с.: 12 іл.

21. Прокопчук В.С., Крючкова Н.Д. Труды Подольского епархиального историко – статистического комитета» (церковного историко – археологического общества) (1876-1916): звезд. каталог і покажч. змісту. Кам'янець – Поділ.: Аксіома, 2010. 184 с.: фото.

22. Прокопчук В.С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність: монографія. 2-ге вид., доп. Кам'янець – Подільський: Зволейко Д.Г., 2014. 312 с.

23. Його. Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х років ХХ – початку ХХІ ст. Кам'янець – Подільський: Оіюм, 2009. 600 с.

24. Рукопис П.А. Гліщинського побачив світ в 7, 8, 11, 13, 14, 20 і 22 числах «Подольских епархиальных ведомостей» за 1862 рік.

25. Сецинский Е. Народное предание о Полозе (этнографический эскиз). *Подольский листок*. Каменец – Подольский, 1881. 19 мая (№58).

26. Его. Город Каменец – Подольский. Историческое описание. Киев: Типогр. С.В. Кульженка, 1895. 247 с.: іл.

27. Его. Д-р И.И. Ролле: некролог. *Подольские епархиальные ведомости*. 1894. № 4; Н.В. Молчановский: некролог. *Подолля*. 1906. №280; Профессор Владимир Бонефатьевич Антонович: некролог. *Труды Подольского церковного историко – археологического общества* / под ред. Е.И. Сецинского, Н.И. Яворовского. Каменец – Подольск: Тип. Св.Троиц. братства, 1911. Вып. 11. С. 401-404.

28. Його. Нарис історії Поділля. Вінниця, 1927. Ч. 1. 74 с.: 48 іл.

29. Его. Южно – русское церковное зодчество. Хмельницкий: Миранда, 1991. 23 с.: іл. (Вперше видано 1907 року в друкарні Поділ. Св. Троїцького братства).

30. Його. Оборонні замки Західного Поділля ХІV-ХVІІ ст.: іст. – археолог. нариси / упорядн. С.В. Трубочанінов; передм.: І.С. Винокур, С.В. Трубочанінов. Кам'янець – Поділ.: Центр поділезнавства, 1994. 96 с.: іл. (Передрук видання, що побачило світ 1928 року в друкарні УАН).

31. Його. Нариси з історичної топографії міста Кам'янця – Подільського та його околиць / упорядк. М. Мошак. Кам'янець – Поділ.: Вид. поділ. братства, 1994. 60 с.: іл.

32. Його. Муровані церкви на Поділлю. Кам'янець – Подільський: Мошак М.І., 2001. 32 с.: іл. (Репринтне видання, що побачило світ 1925 року у Львові).

33. Його. Смотрицький замок / передм. і упорядк. А.М. Трембіцького. Хмельницький, 2003. 22 с.

34. Його. Гектор Кам'янецької фортеці: іст. нарис / Хмельниц. обл. краєзн. музей; передм. і упорядк. А.М. Трембіцького. Хмельницький, 2003. 30 с. (З рукопису 1934 р.).

35. Його. Болохівське князівство (1150-1257) / передм. і упорядк. А.М. Трембіцького. Хмельницький, 2004. 27 с. (З рукопису, віднайденого упорядником в Держархіві Хмельницької обл.).

36. Його. Поділля під владою Литви / упорядн.: Дмитро Ващук, Мирослав Мошак. Кам'янець – Поділ., 2009. 160 с.

37. Трембіцький А.М. Євфимій Сіцінський (1859-1937): наукова та громадська діяльність: [монографія]. Хмельницький: Мельник А.А., 2009. 300 с.

ДО ПРОБЛЕМ ДІЯЛЬНОСТІ ДОБРОВОЛЬЧИХ ПОЖЕЖНИХ ДРУЖИН В СЕЛАХ УКРАЇНИ У РОКИ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Харламов Михайло

Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри соціальних і гуманітарних
дисциплін соціально-психологічного факультету

Чиркіна-Харламова Марина

Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)
кандидат технічних наук, доцент, заступниця начальника кафедри спеціальної хімії та
хімічної технології факультету оперативно-рятувальних сил

З 1921 по 1927 рік справою гасіння пожеж у сільській місцевості займалися в основному сільські добровольчі пожежні дружини (ДПД). В силу економічних, територіальних, побутових особливостей українських сільських регіонів боротьба з пожежами у них здійснювалася за принципами самозахисту населення від вогняної небезпеки, у формі особистої та матеріальної участі в організації пожежних добровільних дружин. Їх робота була звичною для наших земель, оскільки подібні організації створювалися та діяли ще за часів існування Російської імперії. Селяни у роки першої світової війни, революцій та швидких змін політичних режимів розуміли, що ніхто, окрім них самих, не буде захищати їх життя та майно від вогню. Однак робота пожежних дружин була суттєво послаблена через військові дії, мобілізації, голод і інші несприятливі явища. На початку третього десятиліття ХХ століття справа пожежної охорони сільськогосподарських районів знаходилася у вкрай важкому становищі. За матеріалами Укрдержстраху пожежі в УСРР заподіювали збитків населенню республіки не менше ніж на 2 мільйони карбованців щомісяця в цей період [1, арк. 115]. На початку 1920-х років відчувалася нестача продовольства в країні. Наказами Харківського губвиконкому спеціальним державним органам пропонувалося звертати увагу на забезпечення протипожежних заходів з охорони зсіпних пунктів, зернових елеваторів та інших зерносковищ. Велику роль у цьому мали відігравати добровільні вогнеборці.

На початку 1920-х років були закладені основи структури та організації радянських добровільних пожежних команд в УСРР. Був розроблений ряд інструкцій різних типів, які закріплювали правила діяльності команд вогнеборців. У 1921 році згідно «Загальних положень організації добровільних пожежних дружин» були визначені головні завдання даних формувань. А саме: «...а) Захист громадян та майна Республіки і приватних осіб, як під час пожеж, так і при інших лихах, коли вимагається швидка організована допомога (при повенях, ураганах, будівельних катастрофах тощо. б) Сприяння розвитку та здійсненню різного роду попереджувальних протипожежних заходів згідно плану, встановленого центральними та місцевими органами пожежного управління. в) Здійснення нагляду за дотриманням у селах встановлених пожежних та будівельних правил. г) Сприяння розповсюдженню серед населення знань з попередження та гасіння пожеж, з протипожежного облаштування житла, інших технічних знань, що сприятимуть кращому захистові від пожежних та інших стихійних лих» [2, арк. 76].

У разі порушення населенням селища протипожежних правил, дружина негайно мала повідомляти про це міліцію, місцевий виконком, сільраду для притягнення

винних до відповідальності. Добровільна пожежна дружина могла купувати та відчужувати майно, утримувати майстрів пічної та сажотрусної справи, брати відповідальність за роботи, скеровані на поліпшення селищ у пожежному відношенні (вогнетривке будівництво, копання ставків та колодязів, упорядкування шляхів до водних джерел, обсаджування території сіл деревами тощо). Добровільні сільські пожежні з метою залучення коштів на вогнеборчу справу збирали членські внески, проводили платні лекції, вистави, концерти, гуляння і тому подібні заходи. Дружині надавалося право юридичної особи, право мати прапор, бланковий штамп і печатку зі своїм найменуванням, а також носити, затверджене НКВС УСРР для всіх добровільних команд, обмундирування.

У великих та середніх селах добровільні пожежні дружини мали створюватися у випадку наявності, як мінімум, тридцяти учасників, а у маленьких – їх мало бути не менше десяти. У випадку, якщо добровольців було менше десяти, то відкривалися підвідділи добровільних пожежних дружин, що підпорядковувалися сусідній великій дружині. Дружини та їх структурні підрозділи могли об'єднуватися у крупні добровільні пожежні товариства, що підпорядковувалися у адміністративно-технічному відношенні державним органам пожежного нагляду, а у господарчій сфері були самостійними. Органам державного пожежного нагляду та Укрдержстрахові надавалося право скликати збори місцевого населення для обговорення питань про заснування добровільних пожежних організацій [3, с. 5].

При утворенні добровільних пожежних організацій їх засновники були зобов'язані у семиденний термін після зборів подати до селищної ради заяву про створення дружини, підписану не менше ніж десятьма членами вогнеборчого колективу, копії протоколів організаційних загальних зборів, завірених підписами фундаторів і статут ДПД. Сільські ради після одержання згаданого пакету документів передавали їх разом з власними висновками до найближчої державної пожежної установи для затвердження та реєстрації нової добровольчої дружини пожежних. Губернські та округові пожежні підвідділи вели точний облік існуючих у селах ДПД, контролювали їх кількість, особовий склад, райони діяльності та бойову готовність.

Членами добровільних пожежних організацій могли бути чоловіки і жінки, не молодші 18 років. У деяких випадках до них могли прийматися особи, молодші 18 років, на основі спеціальної інструкції НКВС, узгодженої з НКО, НКЗ, НКП УСРР. Молоді люди, які не досягли вісімнадцятирічного віку і планували стати членами команди вогнеборців, повинні були бути фізично міцними, продовжувати навчання у закладах народної освіти (трудових школах, професійних школах, ремісничих школах), або працювати за основним місцем роботи. Участь у добровільних пожежних командах не повинна була заважати основній діяльності.

До складу дружин не приймалися особи, позбавлені виборчих прав; особи, що перебували під судом чи слідством або були засуджені; психічно хворі та божевільні люди. Фізично слабкі люди або інваліди могли прийматися, але не входили до бойового складу дружини. Приймання членів у дружину проводилося виконавчим комітетом ДПД. Умови та порядок приймання вироблялися загальними зборами дружини. Члени дружини могли виходити з її складу за власним бажанням, шляхом виключення, назавжди або тимчасово, постановою загальних зборів (через невиконання своїх обов'язків або неналежну поведінку).

Дружина керувалася загальними зборами членів ДПД, члени якої користувалися однаковим правом голосу, а також виконавчим комітетом дружини. Загальні збори дружини були щорічними, періодичними, надзвичайними. Їх відкривав голова виконкому колективу вогнеборців. Для проведення обирали спеціального голову та секретаря. Загальні збори розглядали усі питання, пов'язані з діяльністю дружини, а саме: «1. Визначення терміну для скликання чергових річних зборів. 2. Обрання членів виконавчого комітету дружини. 3. Обрання членів ревізійної комісії. 4. Звільнення або усунення до виборчого строку членів виконкому та членів ревізійної комісії. 5. Визначення розміру членських внесків. 6. Встановлення порядку приймання в члени дружини. 7. Виключення членів зі складу дружини. 8. Розгляд та затвердження річного звіту дружини, а також кошторису прибутків та видатків на майбутній рік. 9. Приймання постанов про придбання та відчуження майна. 10. Призначення нагороди службовим особам дружини. 11. Дозвіл на видатки, не передбачені кошторисом. 12. Введення форменого одягу та членських внесків. 13. Призначення дружинникам матеріальної допомоги. 14. Розгляд скарг, поданих на членів дружини. 15. Прийняття постанови про ліквідацію дружини» [3, с. 5].

Для законної сили рішень зборів необхідна була присутність не менше третини членів ДПД, в окремих випадках мала була присутня половина колективу. Рішення приймалися шляхом голосування арифметичною більшістю голосів, окрім питань про припинення діяльності дружини, про зміни в статуті ДПД, про виключення членів. У цих випадках рішення приймалося за умови голосування більшої половини членів дружини. Порядок повідомлень про скликання загальних зборів, їх проведення, процедура голосування визначалися загальними зборами. Протоколи зборів вносилися в спеціальну книгу, підписувалися головою, секретарем і мінімум двома присутніми на зборах членами колективу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали про діяльність пожежно-страхових комісій, пожежних дружин (1921 р.). *Державний архів Сумської області*. Фонд Р-5572. Опис 1. Справа 87. 214 арк.
2. Матеріали Центральної міжвідомчої комісії по боротьбі з пожежами. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління*. Фонд 5. Опис 2. Справа 579. 267 арк.
3. Нормальний статут добровільної пожежної дружини з додатком інструкції та положення про добровільні пожежні організації в УСРР. Харків : Друкарня «Український робітник», 1925. 54 с.

ІСТОРИК В ІДЕЙНИХ ПЕРЕТВОРЕННЯХ ХІХ СТОЛІТТЯ: ІНТЕЛІГЕНТ *VERSUS* ІНТЕЛЕКТУАЛ?

Мудрий Мар'ян

Львівський національний університет імені Івана Франка
кандидат історичних наук, доцент кафедри новітньої історії України
імені Михайла Грушевського

Історія не відбувається поза людиною, без її участі. У ХІХ ст. за всіма модернізаційними змінами, навіть найзагальнішими, стояли конкретні люди,

здебільшого візйонери й виконавці в одній особі. Для позначення середовища цих діячів в українській історіографії та й загальному мовленні зазвичай використовують слово «інтелігенція». Утім, останнім часом у наукову мову активно проникає слово «інтелектуали». Зрозуміти різницю між цими поняттями можна, відокремивши раціональність від інтелектуалізму, адже це різні способи ставлення до світу: якщо розум спрямований на дослідження, пізнання й опис світу, то інтелект – на творення нових уявлень, конструкцію та реконструкцію світу. За конкретних обставин українського ХІХ ст. інтелектуалізм та раціональність тісно перепліталися.

Обидва слова – «інтелігент» та «інтелектуал» – увійшли в ужиток у ХІХ ст., коли виникла потреба відділити розумові здатності високого рівня від простого вміння читати, яке стало доступне багатьом. Звичайно, розумова діяльність людини, на позначення якої ці слова почали використовувати, мала значно глибше історичне коріння. Утім, попри все, вона була явищем нового часу, відображаючи переконання про взаємозв'язок ідей і вчинків як рушійв суспільного розвитку. Виокремлення інтелектуальної діяльності (у сучасному розумінні) з-поміж інших видів розумової роботи можна завдячувати англійському і французькому Просвітництву. Відтак слово «інтелект», що мало латинське походження (лат. *intellego* – «розуміти, відчувати, пізнавати»), поширилося в Європі через англійську і французьку мови.

Поняття «інтелектуал» утверджувалося в мовній практиці повільно. Тривалий час воно конкурувало з поняттям «літератор» і використовувалося (частіше в множині) переважно в іронічному значенні – на позначення осіб, які заперечують думку більшості. Лише в ХХ ст. термін «інтелектуал» набув позитивного значення. Це пов'язано з тим, що особи, яких називали інтелектуалами, здобули авторитет завдяки своєму впливу на суспільство, захисту справедливості й відповідної системи цінностей. Переносючи сучасне значення слова «інтелектуал» на українську історію ХІХ ст., будемо дотримуватися такого визначення: інтелектуал – творча особа з критичним способом мислення, схильна до аналізу, розмірковування, формулювання соціальних і культурологічних цінностей суспільства. Інтелектуал бере участь у політиці, щоб захистити конкретну пропозицію, певну систему цінностей або засудити несправедливість.

Найбільш продуктивним для історика, як можна думати, є погляд на діяльність інтелектуалів ХІХ ст. крізь призму соціальних змін і формування ринку розумової праці. У соціальному плані інтелектуали були частиною інтелігенції – статусної верстви, яка діє на користь суспільства, характеризується інтелектом і патріотизмом. Українці орієнтувалися на польське розуміння інтелігенції. І навіть першість у використанні слова «інтелігенція» належить польському вченому, публіцисту і політику Каролу Лібельту (у праці «Про любов до Вітчизни», пол. «O miłości Ojczyzny», 1844 р.), який ужив його в значенні верстви добре освічених людей, які беруть на себе моральне лідерство (нім. *Intelligenz* – «інтелект», «розумові здібності») [8, с. 80]. І хоча тоді реальний вплив національної інтелігенції на рішення імперської влади був рідкістю, це була та група, яка вміла від імені народу-нації голосно сказати про свої симпатії та заявити претензії.

* * *

В останні два-три десятиліття українська історіографія зробила значний крок уперед у дослідженні середовища національної інтелігенції «довгого» ХІХ ст. Сьогодні вже цілком зрозуміло, що в ХІХ ст. українські діячі розглядали культуру як основний

простір комунікації з народом і що саме в той час були закладені інтелектуальні основи модерного українства. Однак наявний стан історіографії ще не можна вважати достатнім для творення завершеного повного образу інтелігенції. Більшість досліджень, де інтелігенція виступає спеціальним об'єктом уваги, хронологічно зосереджені на зламі XIX–XX ст., а тематично – на питаннях повсякдення інтелігенції. Кількісно переважають публікації, які стосуються південноукраїнської Галичини. По суті, досі чи не єдиним відносно цілісним історіографічним «портретом» української інтелігенції XIX ст. залишається праця Георгія Касьянова, видана ще 1993 р. [3].

На тлі відчутного браку узагальнень з історії української інтелігенції XIX ст. виразно контрастують численні ґрунтовні дослідження, сфокусовані на питаннях біографістики. Вони фактично також є дослідженнями з історії інтелігенції, ба більше – увиразнюють групу інтелектуалів, тобто осіб, які творили нові смисли. На це спрямований і видавничий проєкт «Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія». Поступово набуває поширення в Україні напрям інтелектуальної історії [7]. Ученим, який одним із перших намагався застосувати дослідницький інструментарій з інтелектуальної історії до вивчення українського минулого, зокрема XIX ст., був Іван Лисяк-Рудницький – історик і публіцист, який працював у США і Канаді [9]. Аналіз інтелектуальних основ модерної України дав Лисяку-Рудницькому змогу періодизувати українське XIX ст., поділивши його на три «доби»: шляхетську, народницьку та сучасну (модерністичну, за термінологією самого історика). Сучасні історики, звертаючись до питання інтелектуальних витоків модерного українства, наголошують на відкритому, рухливому, тобто мережевому, характері українського суспільства XIX ст. [4].

Сьогодні набуло поширення поняття «публічний інтелектуал», тобто йдеться про особу, яка в додаток до академічної кар'єри бере участь у публічному дискурсі. За визначенням Миколи Рябчука, «публічні інтелектуали – це люди розумової праці, які мають певне публічне ім'я й авторитет і мають достатню відвагу та компетентність висловлюватися публічно з найрізноманітніших суспільно важливих питань. У цьому сенсі вони є певною суспільною інституцією – інституцією громадянського суспільства, яка а) дає в популярній формі фахову оцінку проблем та шляхів їхнього вирішення; б) встановлює певну ієрархію цих проблем, структуризує їх у суспільній свідомості; і в) задає суспільству не лише інтелектуальні, а й певні моральні стандарти мислення та поведінки» [6]. Історики Андрій Заярнюк і Остап Середя вказують на такі якості українських інтелектуалів XIX ст., як розвинута уява, здатність артикулювати ідеї, розробляти плани та спілкуватися. Таких людей найчастіше можна було знайти серед письменників, учених, політиків, а також сільських учителів, парафіяльних священників, студентів, службовців у містах [10, с. 5–6].

* * *

Поряд з поетами і письменниками на інтелектуальному Олімпі українського (та й не тільки українського) XIX ст. знаходилися історики. Історія тоді стала ключовою умовою і засобом формування новочасного суспільства, побудованого як національна спільнота. Без зусиль, спрямованих на (від)творення та вивчення історії, не було б сучасних націй. У XIX ст. історичний наратив перетворився на спосіб організації не тільки культурного, а й соціального та політичного просторів [2, с. 19–20]. Історики створювали відчуття спільності (насамперед через героїзацію) й давності минулого, обґрунтовували правомірність територіальних, статусних, культурних та інших

претензій. А найважливіше, що робили історики, так це осмислювали зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім. Під таким кутом зору всю українську історіографію «довгого» XIX ст. можна розділити на два періоди, умовною межею між якими стали 1840-ві роки: якщо до цього часу головний настрій творів визначала ностальгія за «втраченим минулим», то надалі з'явилися такі категорії, як «сучасність» і «майбутнє». У результаті осмислення наявного стану спільноти і творення бажаного образу її майбутнього стало вісью історичних текстів.

Від кінця XVIII ст. до 1840-х років виразниками і рушіями національних ідей в українській історіографії стали три великі наративи: «Історія русів» невідомого автора (злам XVIII–XIX ст.), «Історія Малої Росії» Дмитра Бантиша-Каменського (1822 р.) та «Історія Малоросії» Миколи Маркевича (1842–1843 рр.). Ці праці – найбільш ранні цілісні бачення українською інтелектуальною елітою власної історії – відображали погляди української дворянської інтелігенції, яка походила з давніх козацько-старшинських родів. Для неї характерними були генеалогічні пошуки, глухі спомини про політичну автономію (Гетьманщину) і старі привілеї, підкреслений козацький патріотизм. Так чи інакше, ця українська шляхта – тобто нащадки козацької старшини, які отримали в Російській імперії права дворянства, – намагалася узгодити, якимось синтезувати козацький, шляхетський та імперський (по суті, великодержавний російський) компоненти історії України. Водночас названі історичні праці підготували ґрунт для одного з найважливіших інтелектуальних перетворень першої половини XIX ст. – історії козаків як політичного організму і корпорації на історію окремого народу-нації [1, с. 194–197].

«Гетьманолубство» і «козаколюбство» українського дворянства мало вплив на світогляд молоді інтелігенції, заклало основи її «українолюбства» і «народолубства». Від середини XIX ст. і до Першої світової війни в українській історіографії панували постаті чотирьох істориків: Миколи Костомарова (1817–1885), Володимира Антоновича (1834–1908), Михайла Драгоманова (1841–1895) і Михайла Грушевського (1866–1934). Ніхто з них не був суто кабінетним ученим, усі більшою чи меншою мірою поєднували фахове заняття історією з громадською і навіть політичною діяльністю, тож зчаста перетинали межу між писанням і творенням історії. Костомаров був випускником Харківського університету, Антонович, Драгоманов і Грушевський – Київського. У працях Костомарова вперше на історичному матеріалі з'явилася візія майбутнього України, твердження про «дві руські народності» та визначальну роль народу в історії. У дискусіях, часом гострих, між Драгомановим і Антоновичем постало питання про взаємодію політичних і культурних підвалин національного руху, традиції та новаторства. Грушевський, спираючись на ідею народу як рушія історії, а також розвиваючи запропонований для практичного вжитку Антоновичем термін «Україна-Русь», створив цілісну концепцію національної історії України, остаточно відмежувавши її від російської історії [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркуша О., Кондратюк К., Мудрий М., Сухий О. Час народів. Історія України XIX століття / за заг. ред. М. Мудрого. Львів: ЛНУ імені Івана Франка; Літопис, 2016. 408 с.
2. Аркуша О., Мудрий М. Історичні дослідження в інтелектуальних та політичних контекстах південноукраїнської Галичини. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2014. Вип. 50. С. 19–41.

3. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX століть: соціально-політичний портрет. Київ: Либідь, 1993. 176 с.
4. Колесник І. І. Інтелектуальне співтовариство як засіб легітимації культурної історії України. XIX століття. *Український історичний журнал*. 2008. № 1. С. 169–193.
5. Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського. Київ: Критика, 2011. 600 с.
6. Рябчук М. Про роль публічного інтелектуала в суспільстві [30.12.2010]. URL: <https://cutt.ly/qw39mFrh> (дата звернення: 01.04.2024).
7. Ясь О. Інтелектуальна історія. *Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями*. Київ: Інститут історії України НАН України; Генеза, 2018. С. 5–59.
8. Jedlicki J. Błędne koło (1832–1864). Warszawa: Instytut Historii PAN; Wydawnictwo Neriton, 2008. (Dzieje inteligencji polskiej do roku 1918 / pod red. J. Jedlickiego. T. 2). 322 s.
9. Rudnytsky I. L. The Intellectual Origins of Modern Ukraine. *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S.* Vol. VI. 1958. No. 3/4 (21–22). P. 1381–1405 (= Rudnytsky I. L. The Intellectual Origins of Modern Ukraine. *Essays in Modern Ukrainian History by Ivan L. Rudnytsky* / ed. P. L. Rudnytsky. Edmonton, 1987. P. 123–141).
10. Zayarnyuk A., Sereda O. The Intellectual Foundations of Modern Ukraine: The Nineteenth Century. London – New York, NY: Routledge, 2023. VIII+204 p.

ФУНДАМЕНТАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ У ВИМІРАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Рудишин Сергій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, кандидат біологічних наук,
професор кафедри теорії і методики викладання природничих дисциплін

Сталий розвиток (СР) – *sustainable development* – передбачає механізм розвитку суспільства, який здатен задовольнити сьогоденні потреби населення, не ставлячи під загрозу благополуччя прийдешніх поколінь. Нині СР є метою і безальтернативним шляхом розвитку людства, а наука й освіта – дієвими інструментами обґрунтованого схвалення рішень для його досягнення. Актуалізують проблематику національної освіти для сталого розвитку (ОСР) такі чинники: 1) Україна інтегрується в європейський освітній простір, де проблема ОСР є однією з пріоритетних; 2) освіта відіграє багатофункціональну роль у трансформації суспільства до сталого розвитку, а вчитель/викладач є реалізатором цих функцій; 3) підготовка фахівців на засадах ОСР визнана міжнародною спільнотою такою, що не повною мірою сприяє реалізації Стратегії ЄЕК ООН з ОСР та завдань Глобальної програми дій із ОСР; 4) ОСР в Україні досі не посіла належного місця у професійній підготовці майбутніх вчителів/фахівців інших галузей [1, 2, 4, 5, 7, 10].

Виходимо з того, що поняття «фундаменталізація» передбачає існування певної основи – фундаменту, бази головного, істотного, що лежить в основі побудови будь-чого. Фундаментальне знання об'єднує різні аспекти об'єкта вивчення у певні образи, поняття, закони, які в кожному конкретному випадку можуть бути ефективно

застосовані для вирішення конкретних завдань. Фундаменталізація охоплює, але не підмінюється тільки інтеграцією гуманітарного та природничо-наукового знання, підвищеною теоретичністю, включенням у зміст викладання дисципліни останніх наукових здобутків, збільшенням частини аудиторного часу на загальнонаукову підготовку, математизацією освіти та ін. Зазначені ознаки характеризують лише окремі напрями фундаменталізації фахового університетського навчання. У контексті нашого розуміння категорія «фундаменталізація освіти в ЗВО України у вимірах СР» відноситься до методологічних оскільки надає перевагу [3, 5, 6, 9, 11]:

***головним цілям і стрижневим ідеям СР, які спрямовують професійну освіту на науковий і освітній супровід переходу суспільства до СР;

***значенню змістового наповнення загальнотеоретичних дисциплін, універсальним й синергетичним методам пізнання, які разом закладають основу для взаємопроникнення системно-дієвих знань в освітній процес, дозволяють наводити мости між різними дисциплінами, не руйнуючи їхньої дисциплінарної визначеності;

***системним знанням, універсальним поняттям умінням нормувати науковий та навчальний матеріал, практичним навичкам дієвого зреалізування знань, особливостям наукового світогляду;

***здатності до абстрактного мислення, аналізу і синтезу інформації на основі науково достовірних фактів та логічних аргументів з використанням різних джерел; володіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями;

*** формуванню в студентів *soft skills* (комунікативність, спілкування усно і письмово іноземною мовою, толерантність, людяність, здатність діяти із дотриманням морально-етичних норм). Практика життя показала, що тверді навички (*hard skills*) допомагають працевлаштуватись, а м'які (*soft skills*) – зробити кар'єру);

***проведенню досліджень на сучасному науковому рівні та здатність до теоретичного і практичного використання їх результатів.

Фундаменталізація освіти має свої рівні :

Першим рівнем є поглиблене вивчення базових дисциплін. Пропорції і співвідношення між базовими і допоміжними дисциплінами завжди носить і буде носити конкретно-історичний характер як для профілю ЗВО, так і для освіти в цілому. Лише ринок праці визначає, які спеціалісти потрібні сьогодні, які завтра, з яким рівнем теоретичної підготовки. *Другим рівнем* фундаменталізації є філософсько-методологічний. Дискурс трьох «вічних питань природознавства» – походження Всесвіту, життя і людини» особливо потребує такого рівня обговорення. Зокрема, самоорганізація живого передбачає розуміння синергетичного мислення. Синергетика наводить мости між різними дисциплінами, не руйнуючи їхньої дисциплінарної визначеності. Прикметно, що синергетика «примирила» два фундаментальні закони : Другий закон термодинаміки і вчення Ч. Дарвіна про природний добір. .

Фундаменталізація природничої освіти має специфіку, означає встановлення зв'язків між різними процесами в природі, формування в студентів моделі цілісної наукової картини світу, розуміння єдності специфіки неживого і живого, спільної еволюції людини і природи (коеволуції). Для формування фундаментальних знань у процесі вивчення природничих предметів найважливішим є висвітлення таких основних аспектів [5, 6, 8, 9]:

- уявлення про метод наукового пізнання;

- межі дії природних законів;
- уявлення про загальні закони природи.

Для природничих дисциплін основним методом дослідження є метод наукового пізнання, науковий пошук. Він є основним чинником і основною вимогою до набуття фундаментальних природничих знань і умінь.

Наше бачення *фундаменталізації біологічної освіти* :

- 1) розуміння біології як науки у вигляді науково-дослідницької програми, що складається з ядра («ДНК-мітоз») і «захисного поясу» теорій і гіпотез;
- 2) якісне вивчення базових (обов'язкових) та вибіркових дисциплін для певної спеціалізації, що дозволить вчитися та оволодівати новими знаннями впродовж життя;
- 3) проведення досліджень на сучасному науковому рівні та здатність до теоретичного і практичного використання їх результатів;
- 4) засвоєння методології синергетики, яка дозволяє наводити мости між різними дисциплінами, не руйнуючи їхньої дисциплінарної визначеності;
- 5) розуміння і реалізація концепції сталого (збалансованого) розвитку цивілізації у XXI столітті під гаслом: «Збережемо біотичне і ландшафтне різноманіття, то воно збереже й нас»;
- 6) спілкуватися усно і письмово англійською або іншими іноземними мовами за спеціальністю;
- 7) володіння сучасними інформаційно-комунікативними технологіями.

Висновок. Концепт «фундаменталізація вищої професійної освіти у вимірах сталого розвитку» слід розуміти як формування цілісного метазнання професійної діяльності, що є «генетичною» основою народження актуальних практико-орієнтованих знань, які реалізуються в практичній діяльності, забезпечують саморозвиток суб'єкта пропорційно до мінливих особистісних і суспільних потреб на основі урахуванням принципів сталого розвитку [9].

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник О.С., Коренева І.М., Загородня Л.П., Данильченко І.Г. Досвід європейських країн у вирішенні питань екологічної безпеки: навчальний посібник: Суми: ВВП «Мрія», 2017. 400 с.
2. Коренева І.М. Система підготовки майбутніх учителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку: монографія. Суми, 2019. 526 с.
3. Рудишин С.Д., Коренева І.М., Самілик В.І. Екологічна компетентність як загальна компетентність вчителів природничих дисциплін Український педагогічний журнал. 2016. № 3. С. 74-83.
4. Рудишин Сергій, Луценко Олена, Кмець Алла, Коненко Віталій. Навчально-дослідницька діяльність майбутніх вчителів біології в процесі професійної підготовки: роль сучасного кабінету біології. Український педагогічний журнал. 2022. № 4. С. 159-174. URL : <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/issue/view/38/9> (дата звернення: 24.03.2024).
5. Рудишин С. Д. Біогеохімія з основами екології. Дніпро: Середняк Т. К., 2023. 320 с.
6. Rudyshyn Sergii D., Kononenko Tetiana V., Khrolenko Marina V., Konenko Vitalii S., Merdov Stanislav P. (2021) Basic Soft Skills as an Integral Component of Student Competitiveness: case of higher education in Ukraine. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary

Reserarrh. 2021. Vol 11. Issue 1. Specal Issue XVI, pp, 23-28. URL: <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110116/PDF/110116.pdf> (дата звернення: 24.03.2024).

7. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=349> (дата звернення 30.03.2024).

8. Rudyshyn Sergii D. Enviromental Demention of Sustainable Development of “BiospereSociety” System: Discourse “Golden Section”. Екологічний вимір сталого розвитку системи “біосфера-суспільство”: дискурс “золотий перетин” . Сталий розвиток — XXI століття. Дискусії 2021: матеріали VII Міжнародної науковопрактичної конференції / Національний університет “Києво-Могилянська академія” / за ред. проф. Хлобистова Є.В. Київ, 2021.С.140-147. Електронне видання. ISBN: 978-617-7668-33-5. URL : <https://cutt.ly/Pw7xgTVR> (дата звернення: 24.03.2024).

9. Rudyshyn, S. D., Kravets, V. P., Samilyk, V. I., Sereda, T. V., & Havrylin, V. O. (2020). Features of the Fundamentalization of Education in Higher Educational Institutions of Ukraine in the Context of Sustainable Development. *Journal of Educational and Social Research*, 10(6), 149-161. URL: <https://cutt.ly/Lw71NZCa> (дата звернення: 24.03.2024).

10. D. Rudyshyn, S. ., M. Koreneva, I. ., H. Yakushko, K. ., Babenko-Zhyrnova, M. V. ., & M. Lupak, N. (2022). Simulación de formación educativa y profesional de estudiantes. *Apuntes Universitarios*. 12(2). URL: <https://cutt.ly/nw71NShA> (дата звернення: 24.03.2024).

11. Sergii D. Rudyshyn, Inna A. Stakhova, Nataliia H. Sharata, Tetiana V. Berezovska, Tetiana P. Kravchenko (2021). The Effects of Using Case-Study Method in Environmental Education. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*. Vol. 20, No. 6, pp. 319-340, June 2021. URL: <https://cutt.ly/7w71N8QD> (дата звернення: 24.03.2024).

ЖІНОЧІ ПОХОВАННЯ ГЛУХІВСЬКОГО ЄВРЕЙСЬКОГО КЛАДОВИЩА Ткаченко Наталія Миколаївна

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків

Гриценко Андрій Петрович

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання

Жінки завжди становили значну і помітну частину суспільства «довгого» XIX століття, в тому числі і в єврейській громаді Глухова. Частка жінок не була сталою. Так, у 1858 р. в місті чисельність євреїв міста становила майже чверть від усього населення. У громаді їх число складало 50,8% або 1254 осіб. Буквально за два роки чисельність жінок зросла до 1319, але частка зменшилася до 49,9% [7, с. 74-75].

У той же час наприкінці століття відбулося помітне зростання майже у півтора рази (до 3853 осіб) євреїв Глухова. Також і частка жінок (52,3%) знову переважала чисельність чоловіків [7, с. 78].

За підрахунками дослідниці В. Назарової за понад 100 років існування єврейської громади Глухова в 1810-і – 1920 рр. число похованих на єврейському кладовищі міста Глухова складає не менше 3–3,5 тис. осіб у такій же пропорції [7, с. 88].

У результаті попередніх досліджень М. Часницького [10; 11] та В. Назарової [6; 7; 8], а також завдяки виконанню спільного українсько-ізраїльського науково-дослідного проекту «Збереження культурної спадщини єврейського кладовища в Глухові Сумської області як єдиного єврейського некрополя на сході України засобами цифрової гуманітаристики» [8, с. 78], затвердженого відповідними нормативними актами міністерства освіти і науки України восени 2023 року та навесні 2024 року були проведені польові дослідження на єврейському кладовищі міста Глухова, які полягали в пошуку збережених надгробків, включаючи фрагменти, підставки, а також цілі пам'ятники або їх частини, які пішли глибоко в землю і заросли травою [1; 3; 9]. Була проведена очистка та фотофіксація всіх знайдених об'єктів. На підставі цих польових робіт наразі виявлено понад 1060 надгробків різних ступенів збереженості. Більшість із них (761 або 71,3%) дійшли до нашого часу в цілому вигляді або з незначними ушкодженнями. Решта – це підставки або фрагменти давніх чи зруйнованих пам'ятників. Більшість із збережених (419 або 55,1%) мають написи виключно єврейською мовою. Решта – російською мовою (як правило ХХ – ХХІ ст.) або одночасно російською і єврейською мовами. Відповідно, на Глухівському єврейському цвинтарі, як і на інших історичних кладовищах підтверджується наявність жіночих та чоловічих рядів (ділянок), а також орієнтація рядів поховань з півночі на південь. Ця тенденція стосується, головним чином, поховань ХІХ та початку ХХ ст. [7, с. 96-97].

У ході польових робіт 2023-2024 років було віднайдено та ідентифіковано понад 20 поховань, при цьому більшість із них жінок. У результаті аналізу отриманих даних про поховання ХІХ ст. – початку ХХ ст. вдалося виявити 338 жіночих поховань. Частка жіночих поховань зросла з 49,3% до 50,0% [7, с. 96-97].

На жіночих надгробках найпоширенішою хвалебної формулою епітафії є *אשה חסודה וצנועה* (іноді *נכבדה*) «жінка високоповажна і скромна (шанована)» [5; 7, с. 127]. На жіночих надгробках могло бути зазначено *מרה* «пані» [5; 7, с. 122].

Часто в якості опису достоїнств покійної в епітафії використовували цитати з книги Мишлей 31:10-31, які містять опис «дружини добродісного»: *ממרחק הביאה לחמה* «приносить хліб свій здалеку», *כפה פרשה לעני ידה שלחה לאביון* «долоню свою простягає бідному і простягає руки свої жебракові», *פיה פתחה בחכמה* «вуста свої відкриває вона з мудрістю», *קמו בניה ויאשרוה* «встають її діти і вихваляють її», *אשה יראתה* «дружина, яка боїться Господа», *יהללוה בשערים מעשיה* «прославлять у воротах (міста) діяння її» та ін. Цінувалася в жінці богобоязливість *חרדה לדבר ה'* «тріпотлива перед словом Господа». Як гідність в епітафії на жіночих надгробках відзначали розумність: *אשה משכלת* «жінка розумна» [7, с. 127-128]. Серед жіночих імен особливо популярними були Сара (4,9%), Хана (4,6%), Естер (4,3%), Рахель (4%) і Рифка (3,6%) [7, с. 136].

При аналізі понад 260 поховань радянського періоду на Глухівському єврейському цвинтарі переважають, головним чином, чоловіки [2; 5]. Із 270 представників єврейської громади міста жіночих поховань 45,2%. При цьому, найбільше, по 11 людей поховано в 1970, 1981 та 1982 рр. (з них, жінок, відповідно, 3,

7 та 7), 9 – у 1922 р., та по 8 – у 1959 і 1987 рр. (з них, чоловіків, 1, 4 та 6, відповідно). В розрізі десятиліть, найбільше жінок померло у 1980-ті (37), 1960-ті (28) та 1970-ті рр. (22). Загалом, саме 1960-ті рр. стали періодом, коли було найбільше поховань – 67. Також цей період став останнім, коли у єврейській громаді помирало більше чоловіків, ніж жінок. У 1970-1980-ті рр. переважала смертність саме жінок (відповідно, 22 проти 18 та 37 проти 14). З 1971 по 1991 р. померло 32 чоловіка та 59 жінок. Найбільше різнилось гендерне співвідношення у 1920-ті рр. (6 жінок та 28 чоловіків) і у 1930-ті рр. (2 жінок та 12 чоловіків) [4, с. 107].

ЛІТЕРАТУРА

1. Голуб А.А. Глухівські євреї, проблеми укорінення, особливості поховальних плит. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Глухів, 28 листопада 2023 р. / Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 88–91.

2. Голуб А.А. Глухівське єврейське кладовище: заснування та національна специфіка відвідування. *XIII «Глухівські наукові читання – 2023. Актуальні питання суспільних і гуманітарних наук»: матеріали Міжнародної інтернет-конференції*, м. Глухів, 6–8 грудня 2023 р. / Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. С. 31–32.

3. Гриценко А.П., Гриценко В.А. Дослідження Глухівського єврейського кладовища в рамках спільного українсько-ізраїльського науково-дослідного проекту восени 2023 року. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування: збірник наукових праць*. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 57 – 61. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2205> (дата звернення: 07.03.2024).

4. Гриценко А., Назарова В. Поховання 1922-1991 рр. Глухівського єврейського цвинтаря в контексті історії єврейської громади міста. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. 2022. № 35. С. 104–112. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ncD2xOk8hRKO-1RfDTCicfD53IG5Fdk3/view> (дата звернення: 07.03.2024).

5. Гриценко А. П., Ткаченко Н. М., Голуб А. А. Історія Глухівського єврейського цвинтаря: традиції поховань та особливості надгробків. *«Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2023. № 11 (17) С. 1091 – 1101. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/7383> (дата звернення: 07.03.2024).

6. Назарова В.В. Єврейські погроми в Глухові у 1918–1919 роках. *Сіверянський літопис*. 2019. Вип. 1. С. 178–184.

7. Назарова В.В. Надгробки XIX – початку XX ст. єврейського кладовища міста Глухова як об'єкти культурної спадщини: дис. канд. іст. наук: 26.00.05. Київ, 2019. 222 с.

8. Назарова В. Збереження єврейського цвинтаря у м. Глухові шляхом його популяризації та знайомства широких мас з культурою та традиціями єврейського народу за допомогою використання технологій цифрових гуманітарних наук. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування: збірник наукових праць*. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 61 –65.

9. Ткаченко Н. М. Збереження історико-культурної спадщини в умовах війни як актуальна проблема сучасності. *Актуальні питання дослідження історичної науки й*

викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування: збірник наукових праць. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 67–69.

10. Часницкий М. М.. Глухов. Евреи. Память жива. Страницы истории еврейской общины Глуховщины. Киев: Атопол, 2009. 317 с.

11. Часницкий М. М. Евреи. Глухов и Сумщина. Страницы истории евреев Глуховщины и Сумщины. Киев: Золоті ворота, 2011. 380 с.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРІВ З ГУМАНІТАРНИХ НАУК ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ PHD НА ПРИКЛАДІ ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БРЮССЕЛЯ (UNIVERSITÉ LIBRE DE BRUXELLES)

Шевель Анжеліка

Сумський національний аграрний університет

кандидат філософських наук, доцент кафедри правосуддя та філософії

Вільний університет Брюсселя (Université Libre de Bruxelles) ULB є всеосяжним університетом, в якому вивчається не менше 23 наукових дисциплін. Студенти PhD можуть отримати ступінь доктора філософії в будь-якому з трьох основних напрямків досліджень університету: гуманітарні та соціальні науки, наука та технології, а також науки про життя та здоров'я.

Докторантура базується на дослідженнях і навчає, як проводити дослідження. Вона є третім рівнем академічних досліджень, що веде до звання доктора.

Ця програма високого рівня розділена на дві частини: докторантуру та власне дослідницьку роботу.

Дослідницька робота та дисертація разом становлять 180 кредитів. Вони знаходяться під наглядом наукового керівника PhD, можливо, зі співкерівником.

Докторська програма підготовки становить 60 кредитів. Для того, щоб отримати звання доктора, здобувачі повинні пройти програму підготовки доктора (сертифікат про наукову підготовку («certificat de formation à la recherche»).

Мета докторської програми полягає в тому, щоб поступово навчити здобувача стати автономним дослідником, здатним самостійно визначати та виконувати свої дослідницькі проекти, при цьому завжди одержуючи поради та підтримку свого керівника (керівників).

Кілька разів на рік ULB проводить інформаційні сесії та семінари, присвячені докторантурі:

Семінар: «AvanThèse».

Чи для мене створений докторський ступінь?

Ви закінчуєте магістратуру і думаєте почати докторську? Ці семінари розглядають особливості докторської дисертації, кар'єру дослідника та переваги отримання докторського ступеня для планування вашої кар'єри.

Семінар «AvanThèse» має такі цілі:

сформулюйте свої запитання щодо PhD та інтересу до навчання через дослідження для вашого професійного проекту;
заохочуйте до роздумів про характеристики та додану цінність PhD;
об'єднайте інформацію, якою володіє кожен, підкресліть важливість проактивного підходу та мобілізації мережі;
надайте додаткову інформацію, відгуки та поради;
структуруйте своє мислення в розробці свого професійного проекту;
підготуйтеся ефективно представити себе своїм цілям.

Практичні заняття:

мої запитання про PhD та навчання через дослідження.
мій професійний проект і докторська.

Вступників попросять виконати підготовчу роботу (приблизно 2 години роботи вдома).

SIMA (Інформаційний сеанс для магістра та доктора).

У вас є ступінь бакалавра або магістра? Бажаєте продовжити навчання чи почати кар'єрний шлях? Ви дорослий, хто хоче повернутися до школи? Приходьте в кампус Solbosch, щоб відвідати конференції та задати всі свої найглибші запитання про наші магістерські, спеціалізовані магістерські та докторські курси.

Forum ON.

Форум ON!, присвячений першим роботам, надає інформацію про кар'єру в дослідницькій сфері, а також про докторантуру.

Презентація відділу післядипломної освіти: «Наукова кар'єра: недоступний «Грааль» чи реалістична перспектива?»

Під час навчання в докторантурі здобувачі PhD відвідують семінари.

Семінари з гуманітарних наук – невід'ємна частина навчального процесу підготовки аспірантів та здобувачів наукового ступеню «доктор філософії». Вони сприяють закріпленню отриманих знань, активізують творче мислення, створюють передумови для формування у майбутніх науковців основ наукового світогляду та надають підґрунтя для проведення ретельних методологічних досліджень науки як соціокультурного буття людини, сприяють формуванню базових знань, умінь та навичок.

У викладацькому та студентському середовищі семінари з філософії нерідко іменуються практичними заняттями. Вважаємо таку підміну понять неправомірною. Одна справа – групові заняття за спеціальними, наприклад технічних предметів. У даному випадку вживання слова «практика» виправдано.

Для уточнення наведемо коротку характеристику семінарів взагалі. Вже сам зміст слова «семінар» (латинське «seminarium» в перекладі означає розсадник знань) визначає його головну функцію. Це один з видів занять, на якому отримані на лекції і шляхом самостійної роботи знання студентів закріплюються, поглиблюються, а в якійсь мірі і розширюються, оскільки в ході занять мова може йти про поняття і положення, які раніше вислизнули від уваги студентів.

Перебуваючи на стажуванні в Центрі філософських досліджень Вільного університету Брюсселя (Université libre de Bruxelles, скорочено ULB) я мала змогу вивчити європейський досвід проведення семінарів з гуманітарних наук для студентів PhD.

Розглянемо для прикладу семінар з теорії, методології та досліджень у політичних науках.

Цей семінар призначений для студентів, які планують розпочати великий дослідницький проект, зокрема докторську дисертацію. Він має дві основні цілі: 1) поглибити критичне мислення студентів та особисті роздуми про науковий процес, теорії та методи емпіричної перевірки, засновані на «класичних» авторах дисципліни; 2) набути необхідних дослідницьких та комунікаційних навичок у політичній науці. Цей семінар ні в якому разі не може замінити регулярні дискусії з науковими керівниками PhD або завершення «проміжної роботи» (*épreuve intermédiaire*).

Крім того, учасникам настійно рекомендується доповнити цей семінар більш технічним курсом з методології політичної науки, таким як STAT-307-D Методи розслідувань і опитувань, SOCAD-403 Кількісний аналіз у соціальних науках, POLID-438 Методи польових досліджень, COMM-B-501 Аналіз політичних та медійних дискурсів, DROI-C-643 Методологія дослідження міжнародного права або один із навчальних курсів, запропонованих Європейським консорціумом політичних досліджень (ECPR).

Педагогічний підхід.

Це семінар, а не лекційний курс. Навчання відбувається в основному через взаємодію з іншими студентами, тобто іншими учасниками семінару, шляхом обговорень у групі та презентацій, а також через заняття та критичні оцінки, надані іншими учасниками. Учасники навчаються як робити конструктивні коментарі, так і сприймати їх.

Наведемо приклад одного з семінарів: «Припущення про раціональність у поясненні політичної поведінки: міф чи реальність?»

Питання, які слід обговорити на семінарі:

Що таке раціональність? Які критерії кваліфікації політичного результату, уподобань, вибору чи дії як «раціональних»? У зв'язку з цим ми можемо говорити про «універсальні критерії» для вимірювання раціональності чи раціональності, залежна від контексту? Чи є альтернативні стандарти вимірювання раціональності? Чи будемо говорити про єдину раціональність чи численні раціональності? Які теоретичні, гносеологічні, онтологічні та методологічні наслідки теорії раціонального вибору?

Теорія раціонального вибору: як і чому парадигма раціонального вибору (у сенсі теорії раціонального вибору) стала домінуючою? Це все ще домінуюче в політичній науці? Які обмеження пояснень пояснюються припущенням про раціональність? Чи призвели ці обмеження до переосмислення «раціональності»?

Чи можна ігнорувати питання про раціональність у політології і чи може бути, як це бути чимось на зразок припущення про ірраціональність? Чи стосується теорії раціонального вибору лише до осіб, а не до груп чи організацій, враховуючи, що на сукупному рівні численні індивідуальні раціональні вибори можуть призвести до «нераціональних» або принаймні нераціональних результатів?

Ваш вибір: Якщо ви не застосовуєте теорію раціонального вибору у своєму дослідженні, будь ласка, виправдовуйте свій хід, посилаючись на альтернативний підхід раціональності або пояснивши, як (і чому) ви можете усунути припущення про раціональність. Якщо ви застосовуєте теорію раціонального вибору у своєму дослідженні, будьте готові пояснити, як ви вивчаєте раціональність та захищати свій

вибір стосовно вашого дослідницького питання, а також альтернативних теоретичних пояснень.

Отже, розглянута нами форма проведення семінару з теорії, методології та досліджень у політичних науках має свої переваги і свої недоліки. Викладач використовує різні форми роботи на семінарському занятті. Підготовка до семінару становить більшу частину самостійної роботи студента. На нашу думку, діалогічна форма проведення даного семінару є найбільш ефективним способом засвоєння політично-методологічних знань.

НАУКОВО-ОСВІТНЯ ДИПЛОМАТІЯ ЯК МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ ТРЕНД І ГУМАНІТАРНА ПАРАДИГМА В УМОВАХ МОНДІАЛІЗОВАНОГО СВІТОУСТРОЮ XXI СТОЛІТТЯ

(до 80-річчя Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка та 190-річчя Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Ціватий Вячеслав

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин
кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби, заслужений працівник освіти України

Дієвий інструментарій науково-освітньої дипломатії, міжнародна співпраця та міжнародне співробітництво закладів вищої освіти (ЗВО) – це є стимулюючий фактор оновлення освітньої моделі, інституціонального розвитку та освітньо-наукової інтенсифікації діяльності сучасного Університету в умовах глобалізації та інтернаціоналізації освіти [5, с. 112-114].

Одним із найважливіших процесів в інституціонально-дидактичній системі та освітніх моделях провідних держав світу XXI століття є глобалізаційний фактор, що впливає на всі сторони життя як на світовому, так і на національному рівні окремих держав. У цьому контексті особливої актуальності набуває науково-освітня дипломатія як міжнародно-політичний тренд і гуманітарна парадигма в умовах мондіалізованого світоустрою XXI століття [1, с. 29-32].

Сучасний відкритий глобальний освітній і дослідницький простір передбачають зростання академічної мобільності професорсько-викладацького складу та інтенсифікації міжнародного співробітництва, відкриття міжнародних освітніх програм в умовах мондіалізованого сучасного світоустрою [5, с. 112-114; 8, с. 33-44].

З урахуванням власного досвіду підвищення кваліфікації у форматах академічної мобільності, можна акцентувати увагу на закладах-партнерах, які є регіонально дотичними до України та мають великий освітній інтерес саме до таких партнерських освітньо-регіональних відносин, як наприклад – Батумський державний університет імені Шота Руставелі (Аджарія-Грузія), Тбіліський державний університет імені Іване Джавахішвілі (Грузія), Молдавський державний

університет (Молдова), Сучавський університет імені Штефана чел Маре (Румунія), Південно-Західний університет імені Неофіта Рильського (Болгарія), Університет імені Адама Міцкевича в Познані (Польща) та ін. Трансрегіональна освітня дипломатія і співробітництво у сфері освіти – це на сьогодні інноваційно-дидактична модель удосконалення освітніх моделей держав Європи (концепт «освітня парадипломатія») [6, с. 51-57].

Глобальний процес інтернаціоналізації освіти дозволяє сьогодні вносити суттєві корективи та по-новому дивитися на проблеми і перспективи розвитку міжнародного співробітництва в закладах вищої освіти України. Мобільність є невід’ємною умовою існування та розвитку Європейського простору вищої освіти. Заохочення інтернаціоналізації освіти дає змогу підвищити конкурентоспроможність національної економіки за рахунок кращої соціально-психологічної, економічної та культурної пристосованості випускників ЗВО до глобального світу ХХІ століття [7, с. 39-44].

Академічна мобільність є одним із пріоритетних напрямів діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка і важливим інструментом у забезпеченні якості освіти, її відповідності міжнародним стандартам та імплементації європейських і світових освітньо-наукових практик. Міжнародна діяльність і міжнародне співробітництво Київського національного університету імені Тараса Шевченка спрямовані першочергово на підвищення статусу Університету в системі вищої освіти України та Європи, а також – на подальшу інтеграцію Шевченкового університету у світову освітню та наукову спільноту [10, р. 16-26].

Науково-освітня дипломатія і модель вищої освіти України в умовах глобалізації все частіше в питаннях освітньої регіоналізації стикаються з відкритими для обговорення проблемами полікультурної, міжкультурної та міжетнічної взаємодії між народами [9].

Іншою важливою тенденцією, що впливає на розвиток міжнародного співробітництва, є інтернаціоналізація вищої освіти, яка динамічно набирає силу й ґрунтується на універсальному характері знань, та на мобілізації колективних зусиль міжнародного наукового співтовариства. У сфері вищої освіти спостерігається найтісніше зближення, а то й спільність, проблем, тенденцій, завдань і цілей, що змушують забувати про національні та регіональні відмінності й специфіку сучасних освітніх моделей і науково-освітньої дипломатії [2].

Академічна мобільність є важливим освітнім феноменом, пропорційним тим глобальним змінам у сучасній вищій освіті, які ми спостерігаємо. Саме в процесі імплементації акту мобільності в освітньому просторі, особистість має можливість не лише активно комунікувати в новому академічному та культурному й мовному середовищі, а й значно удосконалити свої професійні компетентності щодо генерування креативних ідей, оновлення маркетингово-управлінських здібностей і акумулювання нової інформації [4, с. 52-60].

Важливою складовою оновлення та удосконалення Освітньо-професійних програм за спеціальністю/напрямом 291 «Міжнародні відносини» – є отримання інноваційних і нових професійних компетентностей. Модифіковані освітні програми з європейської інтеграції та національної безпеки мають дати своїм здобувачам вищої освіти теоретичні й практичні відповіді на нові виклики і загрози

поліцентричного (постбіполярного) світоустрою. Такими новими професійними компетентностями мають стати компетентності у сфері практичної дипломатії, комунікології, національної безпеки, міжкультурної комунікації, а також має бути поглиблено і розширено програму навчання з міжнародного ділового, державного, дипломатичного протоколу і етикету міжнародної ввічливості, що викликано мондіалізацією системи міждержавних відносин [3, с. 327-329; 4, с. 52-60].

Нове покоління державних службовців має бездоганно оволодіти комунікативними технологіями та вміти протидіяти деструктивним комунікаціям у сучасному суспільстві, міжнародних відносинах, зовнішній політиці та дипломатії, зокрема – маніпулюванню масовою свідомістю, формуванню викривленого інформаційного поля, використанню мас-медіа і соціальних мереж для пропагандистських акцій, створенню й поширенню фейків і фейкових новин тощо. Вирішення проблем усесторонньої підготовки державних службовців за новими стандартами з національної безпеки, публічного управління та адміністрування потребує розширення переліку спеціалізованих професійних компетентностей, зокрема у сфері – національної безпеки, міжкультурної комунікації, науково-освітньої дипломатії, публічної та культурної дипломатії, державно-протокольної міжнародної практики.

Безумовно, що нові підходи і нова модель державного службовця потребують постійного навчання впродовж життя, а також забезпечення умов безперервного оновлення їх професійних знань, оволодіння сучасними технологіями застосування цих знань і професійних компетентностей на практиці, багато в чому залежить від ефективності освітньої діяльності закладів вищої освіти, які навчають державних службовців за освітніми програмами з практичної дипломатії, європейської інтеграції та національної безпеки.

Україна потребує суттєвого реформування системи підготовки кадрів вищої кваліфікації у сфері дипломатії та міжнародних відносин з урахуванням міжнародних тенденцій модернізації моделей освіти та моделей культурної та освітньої дипломатії. На сьогодні провідним освітнім закладом з дипломатії та дипломатичної служби має стати саме НН Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Є перспективні освітньо-наукові плани щодо розширення курсів, створення нових цільових програм в університетському Центрі публічної та культурної дипломатії (при кафедрі міжнародних організацій та дипломатичної служби, координатори: проф. Віктор Матвієнко, доц. Вячеслав Ціватий) [5, с. 112-114].

Поліцентричний світоустрій сьогодення і світова глобалізація викликали необхідність формування у випускників XXI століття нових, спеціальних комунікативних компетенцій, оскільки існує ряд відмінностей у моделях поведінки і міжкультурного спілкування між українською, західною і східною культурами, зокрема у спілкуванні із діаспорою [2; 6, с. 51-57].

Отже, концепти «науково-освітня дипломатія», «національна культура», «культура» і «культурна дипломатія» є креативним елементом та інноваційними складовими моделі національної безпеки держави. Культура і дипломатія – це «soft power» (м'яка сила) у сфері національної безпеки України. У залежності від об'єктивних обставин набуває статусу сили і статусу зброї. «Поворот до культури» у нових умовах модернізації України, вимагає інших науково-освітніх, новітньо-

технологічних, культурологічних, інституціональних, туристичних і громадських систем відповідно до вимог часу та їх адаптації в умовах поліцентричного світу XXI століття.

Науково-освітня дипломатія, культурні та креативні індустрії – це новий інструментарій культурної, гастрономічної та публічної дипломатії України в умовах культурного й туристичного простору інформаційного суспільства XXI століття в соціокультурному, безпековому та професійному вимірах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицька А.В. Комплекс інструментів стимулювання інтернаціоналізації вищої освіти України в процесі інтеграції до європейського освітньо-наукового простору. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2019. Том 30 (69). № 6. 29-32.

2. Розбудова внутрішніх систем забезпечення якості в закладах вищої освіти України: інструменти та виклики. Електрон. наук. зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 лист. 2023 р.). Київ: ВПЦ "Київський університет", 2023. 158 с.

3. Ситник Г.П. Інформаційна компонента критичних (надзвичайних) ситуацій у контексті забезпечення державної безпеки. *Науковий вісник: Державне управління: науковий журнал*. 2020. №2(4). С. 327–339.

4. Тимцуник Ю.М. Дослідження рівня сформованості готовності майбутніх магістрів управління навчальними закладами до маркетингової діяльності. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: збірник наукових праць*. 2016. № 1. 52-60.

5. Ціватий В.Г. Навчання державних службовців: особливості формування професійних компетентностей із міжкультурної комунікації та діаспорології (інституціональний дискурс). *Освітньо-професійна програма за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»: відповідь на виклики сьогодення: збірник наукових статей*. Київ: НАДУ, 2021. С. 112–114.

6. Ціватий В.Г. Інноваційні підходи, міжкультурний коучинг та історична дидактика при формуванні професійних компетентностей із публічного мовлення і міжкультурної комунікації в здобувачів вищої освіти (міжнародно-політичний, освітньо-дипломатичний та інституціональний дискурси). *Інновації в освіті: збірник наукових праць*. Київ, 2023. С. 51-57.

7. Ціватий В.Г. Сучасні дидактичні процеси та інституціональна історія дидактики (освітні практики Європи в добу раннього Модерного часу, модель ренесансної дидактики і педагогіки). *Світ дидактики: дидактика в сучасному світі: зб. матеріалів*. Київ, 2023. С. 39-44.

8. Щеглюк Д.В. Роль звіту про самооцінку освітньої програми у системах внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. №2 (6). С. 34-44.

9. *Modern Diplomacy in Practice*. Written and Edited by Robert Hutchings, Jeremi Suri. Springer Nature Switzerland AG, 2020. 260 p.

10. Tsivatyi V. National Security as a Component of Global Security: Lessons from Ukraine's Crises. *Eastern Europe Regional Studies*. Tbilisi–Chişinău, 2017. No 2 (4). P. 16–26.

«РУССКИЙ МИР»: ІСТОРІЯ ПОНЯТТЯ

Артюх В'ячеслав

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

кандидат філософських наук,

доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання

1. Концепція «русского мира» стала однією з причин цієї російсько-української війни, що й підтвердив президент Росії В. Путін в історичній частині свого останнього інтерв'ю американському журналісту Такеру Карлсону (9 лютого 2024 р.). Тому є сенс звернути увагу на історичні смисли цього поняття й зрозуміти нарешті, яку ж роль відіграли у його культивуванні вихідці з земель сучасної України.

2. Виходячи з наявних історичних джерел, можна сказати, що словосполучення «русский мир» виникає в часи Середньовічної (Ранньої) Русі в межах православної християнської традиції. Уперше, мабуть, воно зустрічається (без чіткого ідеологічного навантаження) у такій літературній пам'ятці як «Слово на оновлення Десятинної церкви» (II пол. XI або XII ст.). Тут є такі слова, вкладені в уста князя Київського Ізяслава, в яких прославляється подвиг християнського святого Климента Римського (межа I–II ст.): «... иже умножи своего господина талантъ не токмо въ Римѣ, но всему и въ Херсонѣ, еще и въ **Русемь мирѣ**, ркуще къ нему ...» [14, с. 110].

Ще один випадок вживання цього словосполучення зустрічається в «Києво-Печерському патерику» (в посланні суздальського єпископа Симона молодому ченцю Києво-Печерського монастиря Полікарпу) (перша третина XIII ст.). У цьому посланні про святителя єпископа Ростовського Леонтія, замученого язичниками, говориться так: «и се... гражданин (небесный) **Рускаго мира**» [1, с. 102]. «Русский мир» тут виступає аналогом терміна «Руська земля».

3. Цікавим видається й малоросійський варіант вживання цього поняття у II пол. XVII ст. Тут потрібно мати на увазі, що виходячи з грецької традиції звучання слова «Русь» як «Росія» «русский мир» писався як «российский мир».

У тому ж самому «Києво-Печерському патерику», але вже в його київській друкованій редакції 1661 р., де з'являється розділ «Житие преподобного отца нашего Нестора, летописца Российского» говориться про «**Российский наш мир**», початковий період існування якого («начало и первое строение») й описав у своєму літописі Нестор. Але цей літописець пише не лише про зовнішній, тобто історичний, «русский мир», а ще й про «внутрішній», «духовний».

Та ще раніше поняття «российского мира» зустрічається у листах Богдана Хмельницького до московського царя Олексія Михайловича (що ввійшли потім до складу Березневих статей), коли пишеться про «**мир Православный Российский**» (1654).

Тут потрібно мати на увазі, що «Росія» – це територія лише отієї «справжньої», первинної, тобто Малої Русі і на землі Московії цей термін ні Богданом Хмельницьким, ні київськими книжниками поки що не розповсюджується. Далі, цей «мир» «православний», тобто це єдність православних людей Малої Росії, що протистоїть уніатському й католицькому світам.

А ось у панегірику Івану Мазепі «Алківіад Російський» (1695 р.) його автор Пилип Орлик подає термін «российский мир» вже й польською мовою – **Rossiyski świat** («Російський світ»).

4. У XIX столітті «русский мир» як поняття на означення осібно, цілісного й нерозчленованого історично-релігійно-національного феномену у межах ідеологічного дискурсу розпочало в Російській імперії своє самостійне існування. І одним із перших, хто почав його широко використовувати був відомий російський історик Микола Устрялов (1805–1870). Саме цей історик став провідником тріади міністра народної освіти графа Сергія Уварова (1786–1855) «православ'я-самодержавство-народність» на рівні тогочасної історичної науки. Вже у своїй докторській дисертації «О системе прагматической русской истории» (1836 р.) він багато разів повторює словосполучення «**древний русский мир**» [15, с. 15, 17, 76, 81], розуміючи під ним добу Київської Русі. Крім того, М. Устрялов був ще й автором підручників з російської історії для гімназій та повітових училищ, в яких також часто вживав цей термін («Начертание русской истории для средних учебных заведений», перше видання 1839) [16, с. 12]). Отже, під «русским миром» розумівся той початковий період общерусской єдності, що уможливив її й у всі наступні історичні періоди. Сучасний же для середини XIX ст. «русский мир» – це історична єдність східнослов'янських народів («триединая русская нация») та земель їхнього розселення, об'єднаних все тією ж спільною точкою початку – Київською Руссю. У II пол. XIX ст. цей термін наскільки узвичаївся, що коли в 1859 – на поч. 1863 рр. та у 1871–1880 рр. у Санкт-Петербурзі виходили газети та журнал під однаковою назвою «Русский мир», то вже не було потреби в першому номері пояснювати значення їх назв.

4. У тієї групи письменників, істориків, етнографів, що з середини XIX ст. об'єднуються під назвою українофілів термін «русский мир» в цілому вживається у звичному «общерусском» контексті, але з точки зору пізнішої перспективи переростання цього руху в політичний самостійницький проект фіксуються й інші його смисли. Розгляд проблеми використання українофілами концепту «русский мир» дозволяє уточнити специфіку українського національного проекту середини XIX ст. на етапі його виникнення. Ситуація з вживанням поняття «русский мир» добре характеризує той початковий синкретичний етап розвитку української національної самосвідомості, коли вона перебувала ще в складі «общерусскости» і коли «паралельність» українського проекту «общерусскому» ще не усвідомлювалася.

Серед «ранніх» українофілів першим термін «русский мир» почав вживати Михайло Максимович (1804–1873). Вже у 1850 р., в «Сказании о гетмане Петре Сагайдачном», він пише про «самопроизвольной усобицей разрозненных частей **русского мира**» [11, с. 233], маючи на увазі феодальну роздробленість Русі. У цьому ж році в «Книжной старине Южнорусской» він наголошував, що першодрукар Іван Федоров попрацював з великою любов'ю до своєї справи «во всех странах **русского мира**» [12, с. 304–305].

У «Листах про Богдана Хмельницького» (1859 р.), які він адресував російському історикові Михайлу Погодіну зустрічається думка про значення діяльності Богдана Хмельницького для відновлення єдності «русского мира»: «Я думаю, что мой киевский взгляд на Богдана сойдется с твоим (тобто російського історика Михайла Погодіна. – *Авт.*) московским в одно русское воззрение, – так же, как Московская и

Киевская Русь, – две стороны одного **Русского мира**, надолго разрозненные и даже противостоявшие друг другу, сошлись воедино – усили ями Богдана» [13, с. 191]. А Київсько-Переяславська земля у нього – це «многострадальная, заслуженная в **русском мире** земля...» [10, с. 44].

6. Дуже активно використовує термін «русский мир» і Пантелеймон Куліш (1819–1897), розпочинаючи з листів 1856 р. і пізніше (десь із 1874 р.), коли в результаті чергового світоглядного «повороту», розчарувавшись у попередній українофільській діяльності, почав розуміти «правду» російського монархізму і вписувати свої погляди в парадигму «общерусской» національної ідеї. У 1857 р. ж в епілозі до роману «Чорна рада», який називається «Об отношении малороссийской словестности к общерусской» він пише про мову Київської землі, що повинна була служити зразком для всього «первобытного **русского мира**» [6, с. 460], тобто періоду Київської Русі (до речі, первинна назва цієї статті: «О духовном соединении Южной Руси с Северною»).

Ідеологема «русского мира» у нього постає такою собі парадигмою-детермінантою, яка задає спільні умови існування українців (малоросів) і росіян (великоросів) у всі пізніші історичні епохи. У приписках до поеми «Грицько Сковорода», написаній у 1890-х рр., П. Куліш і закликає сучасників будувати свої відносини за зразками такого «правильного» давньоруського минулого [4, с. 517].

«Русский мир» для П. Куліша – це і реальність, і концепт цієї реальності, що як постійне історичне східнослов'янське утворення об'єднує зараз всі «русські народності» (включаючи русинів Австро-Угорщини), існування яких було започатковане добою Київської Русі. Тому «русский мир» не тотожний Московщині чи Великоросії: в русинсько-малорусько-українського народу могли бути (і були) в минулому серйозні конфлікти з Московською державою, але це ніяк не могло похитнути існування єдиного «русского мира» як рамкового концепту.

Взагалі, П. Куліш досить боляче реагує на ті численні історичні факти, коли Північна Русь (Московія) намагалася показати свою вищість над Україною (Південною Руссю). Для нього такі факти ставали можливими лише за умови замикання в собі партикулярного московського інтересу і сприймалися ледь не як акт зради спільному «русському миру». П. Куліш різко не погоджується з тим, що царська бюрократія намагається зупинити розвиток української мови, мови тієї етнографічної України, яка широко розпростерлася, знову ж, – «серед **Руського Світу**» [8, с. 405]. А в листі до Сергія Аксакова від 28 листопада 1858 р. П. Куліш критикує політику московської централізації і небажання особисто С. Аксакова визнати українську народність окремою від народності «северорусской», але при цьому не забуває підкреслити, що «мы не перестали и не перестанем считать себя русскими» [9, с. 705]. Далі він пише, що «нам больно видеть ваши стремления обобщить обе Руси, пользуясь тем, что на вашей стороне административная сила». Завершує ж абзац він ніби спеціально для нашого випадку: «Воля ваша, а это не по-русски – это по-московски» [9, с. 706]. І навіть мрії П. Куліша про «воскресіння» України чи творення ним літературної української мови як вияву «словесної автономії» не могли бути виходом за межі «русского мира», бо він завжди є обрїй, за який вийти неможливо. Як бачимо, тут змагання з Великоросією за першість і відстоювання своєї самобутності йде всередині «русского мира» (як до речі й М. Максимовича).

У 1858 р. Куліш пише, що поету Тарасу Шевченку немає рівних посеред «рідного миру Руського» [5, с. 31] (1858 р.). Цим він хотів сказати про важливість значення його поезії як для малоруської, так і для великоруської народностей. А українській літературі, на його думку, призначено було «спастися великий **руський світ** від його політичної темряви» [4, с. 536] (це вже 1890-ті рр.). Як би там не було, але й українська мова, й література, й творчість Т. Шевченка постають у нього складовими «русського мира». Ну, а історичним ворогом «русского мира» постає країна з ширшого, «Слов'янського світу», – Польща, яка колись «розлучила Русь з Руссю». Не дивно, що одну зі своїх статей П. Куліш називає «Галицкая часть **русського мира** в начале казацко-шляхетской усобицы» [4]. Те ж саме і з Берестейською унією 1596 р. Для нього, це просто «папісти» «хотели уподобить всю Малороссию Польше и навсегда оторвать нас от великого **Русского Мира**» [7, с. 49].

Інколи він ще вживає й термін «польский мир». Так, серед листів до того ж слов'янофіла С. Аксакова є один цікавий для нас лист від 4 грудня 1856 р., в якому П. Куліш пише про вихід у світ польського часопису «Słowo», що повинен, на його думку, встановлювати ситуацію взаєморозуміння між «польским миром» і «русским миром». До речі, термін «русский мир» в цьому листі вживається аж 4 рази [9, с. 700–703].

Взагалі, словосполучення «русский мир» у нього часто виникає в переписці з західноукраїнським культурними діячами 1870–80-х рр. (бо вони перебували під умовним «польським миром»), ніби як нагадування їм, що Східна Галичина через переполовинення державними кордонами є «відірваним» шматком «русского мира». З тим «русским миром», який знаходиться в межах Російської імперії Галичину єднає не тільки релігія чи навіть мова, а ще й знання історії походження та усвідомлення місцевим населенням своєї «русскости». Та й галицькі москвофіли кінця ХІХ ст. у відповідь активно вживали цей термін.

Фактично феномен «русского мира» у Куліша, одного разу виникнувши в часі, потім постає утворенням надетнічним, надполітичним і навіть надісторичним – це те, що виступає родовим поняттям по відношенню видових понять, що означають часткові фактори національного життя.

7. У відомого історика Миколи Костомарова (1817–1885) в його статті «Две русские народности» (1861) теж вживається поняття «русский мир» на означення історичного руху, хоча й самотні, але внутрішньо зв'язаних його частин – Великоросії й Малоросії [2, с. 12]. Україна – це, звичайно, осібне етнографічне утворення, але осібне рівно наскільки, щоб межі загальноросійської національної єдності («русского мира») не розривати. Ні великороси без малоросів, ні малороси без великоросів існувати окремо не можуть. Обидві «русские» народності у нього з необхідністю доповнюють одна одну. Щоб підкреслити окремішність, специфічність та цілісність «русского мира» Костомаров вживає ще й як синонім метафору «русского материка».

Таким чином, у текстах українофілів якоїсь конфліктності з поняттям «русский мир» не спостерігається, подається воно в них завжди в позитивних конотаціях. Коли ми говоримо про «двоєдиність» «русского мира» («Двуединая Русь» у Куліша), то й про однорічність і гармонійне існування його частин мова також іти не може.

«Русский мир» – це, швидше, суперечлива історично-духовна єдність великоросів і малоросів. А Малороссия-Южная Русь-Україна хоч у чомусь, але

завжди особня частина «русского мира». Використання в межах концепту «русский мир» тих феноменів українськості, що складуть структуру української колективної ідентичності (мова, культура, історичні міфи) дозволяє зафіксувати первинний стан зародження українського проекту, що ще перебуває в синкретичній нерозчленованості з великоросійським. Як би там не було, але в уявленнях українофілів II пол. XIX ст. український народ з його історією, культурою, мовою – це поки що одна з двох гілок «общерусскості», «русского мира». Зміст поняття «русский мир» постає ідеологією «парасолькового» типу – він вивисується над всіма мовно-культурними партикулярностями східного слов'янства цього періоду. Часи ж бо формування *паралельного* ідеї «общерусскості» українського проекту націєбудівництва, в якому зафіксується стан переходу українського етносу на новий рівень його історичного існування – рівень самостійної державності – ще не настали, а значить був відсутній і відповідний рівень іншування.

Література

1. Києво-Печерський патерик / за редакцією Д. І. Абрамовича. Київ: Час, 1991. 278 с.
2. Костомаров Н. Две русские народности. Київ; Харьков: Майдан, 1991. 72 с.
3. Кулиш П. Галицкая часть русского мира в начале казацкошляхетской уособицы. *Газета Гатцука*. 1876. № 5. С. 90–92.
4. Кулиш П. Грицько Сковорода. *Твори Пантелеймона Куліша*: в 6 т. Т. 2. Львів: Просвіта, 1909. С. 285–386, 514–541.
5. Кулиш П. Дві мови, книжня і народня. *Україна: науковий трьохмісячник українознавства*. 1914. Кн. 3. С. 22–34.
6. Кулиш П. Об отношении малороссийской словестности к общерусской (Эпилог к “Черной Раде”). *Кулиш П. Твори*: в 2 т. Т. 2. Київ : Дніпро, 1989. С. 458–476.
7. Кулиш П. Владимирия, или искра любви. *Київська старовина*. 1998. № 1. С. 41–93.
8. Кулиш П. Зазивний лист до української інтелігенції. *Кулиш П. Твори в 2 т.* Т. 1. Київ : Наукова думка, 1998. С. 400–412.
9. Письма П. А. Кулиша к С. Т. Аксакову. *Русская старина*. 1904. Т. 120. С. 693 - 710.
10. Максимович М. А. Нечто о земле Киевской. *М. Максимович. «Киевъ явился градом великимъ...»*: Вибрані українознавчі твори. Київ: Либідь, 1994. С. 44–48.
11. Максимович М. А. Сказание о гетмане Петре Сагайдачном. *М. Максимович. «Киевъ явился градом великимъ...»*: Вибрані українознавчі твори. Київ: Либідь, 1994. С. 221–236.
12. Максимович М. А. Книжная старина Южнорусская. *М. Максимович. «Киевъ явился градом великимъ...»*: Вибрані українознавчі твори. Київ: Либідь, 1994. С. 300–338.
13. Максимович М. А. Письма о Богдане Хмельницком. *М. Максимович. У пошуках омріяної України: Вибрані українознавчі твори*. Київ: Либідь, 2003. С. 190–257.
14. «Слово на обновление Десятинной церкви» по списку М. А. Оболенского. *Архив русской истории*. М., 1992. Вып. 1. С. 102–112.
15. Устрялов Н. О системе прагматической русской истории. Санкт-Петербург, 1836. 84 с.
16. Устрялов Н. Начертание русской истории для средних учебных заведений. Санкт-Петербург, 1857. 218 с.

ЖІНОЧЕ СТУДЕНТСТВО ТА ВИКЛАДАЦТВО НІЖИНСЬКОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ В ПЕРШЕ ПОВОЄННЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ 1943–1964 рр.

Страшко Євгенія

Ніжинський державний університет ім. М. В. Гоголя
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України

Чаленко Альона

Ніжинський державний університет ім. М. В. Гоголя
аспірантка кафедри історії України

Науковий керівник: Луняк Євген Миколайович

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України

Ніжинського державного університету ім. М. В. Гоголя

На сьогодні у вітчизняній історичній науці вивчення жіночої історії належить до найактуальніших та найновітніших напрямків історичних досліджень. Важливою складовою дослідження даного напрямку є питання формування та розвитку діяльності жінок у системі вищої освіти, особливо протягом періоду пізнього сталінізму та доби хрущовської лібералізації, коли відбулися кардинальні зміни ролі жінки у суспільстві, що призвели до рівноправ'я чоловіків і жінок у багатьох сферах суспільного життя.

У вітчизняній історіографії існує чимало публікацій і розвідок, які в тій чи іншій мірі дотичні до проблематики вищої жіночої освіти зазначеного періоду. Загальними для нашого дослідження послуговували праці Т. В. Васильчук [28], О. К. Зубаня [29], Л. А. Медвідь [30]. Історики у своїх працях дослідили розвиток основних форм освіти в республіці в 1945–1952 рр. Вагомими дослідженнями регіонального характеру є монографія «Ніжинська вища школа: сторінки історії» [31] та двотомник «Ніжинська вища школа у спогадах студентів і викладачів» [32] авторів Григорія Васильовича та Олександра Григоровича Самойленків. Основні документальні матеріали було взято з особових справ студенток жінок-викладачок, що зберігаються в архіві Ніжинського державного університету ім. М. В. Гоголя.

Об'єктом дослідження є розвиток жіночої освіти в Ніжинському педагогічному інституті ім. М. В. Гоголя у добу пізнього сталінізму та періоду хрущовської лібералізації. У процесі наукової роботи було використано такі наукові методи: історико-генетичний, системний, порівняльний, статистичний, конкретно-пошуковий.

Мета статті полягає в тому, щоб об'єктивно і цілісно дослідити розвиток жіночої освіти в Ніжинській вищій школі, проаналізувати динаміку зростання представниць жіноцтва в студентському середовищі та кадровому складі закладу, з'ясувати їх етнічну приналежність, соціальне становище, вікові показники, а також відношення до них з боку більшовистської влади. Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1943–1964 рр.

Мирне життя Ніжинського інституту було перерване Другою Світовою війною. 24 червня 1941 р. навчальний процес закладу призупинився. З 13 вересня 1941 р. по 15 вересня 1943 р. тривала німецька окупація Ніжина [31, с. 282].

Кінець 1943–1956 рр. в історії Радянського Союзу відзначився швидкими темпами розвитку та оптимізацією народного господарства й масовим культурним будівництвом, піднесенням освітнього рівня населення, відновлення діяльності освітньої системи республіки, визначенням основних напрямів її подальшого розвитку

[28, с. 282]. Відродження вищих навчальних закладів розпочалося відразу після визволення українських територій від німецьких загарбників. У Ніжинському педагогічному інституті навчальний процес відновився 15 листопада 1943 року. Директором інституту обрали доцента Дмитра Івановича Кузнецова (1902 –?). 301 студент і 20 викладачів розпочали свою навчально-наукову діяльність у складних умовах [31, с. 283–285].

У перших повоєнних навчальних роках в інституті навчалось близько 600 студентів. Відчувався значний недобір. Показовими в цьому плані є кількісні дані, наведені у монографії «Ніжинська вища школа: сторінки історії», які характеризують студентський колектив 1943/1944 н. р. Дівчат в цей період навчалось більше, ніж юнаків: жінок по пед. інституту – 867, по учит. інституту жінок – 344, а чоловіків по пед. інституту – 63, по учит. інституту – 8 [31, с. 291]. Різниця значна. Ситуація з набором студенток стала стабільною і покращилася тільки з другої половини 50-х років, коли після смерті Сталіна першим секретарем ЦК КПРС було обрано Микиту Хрущова, який поклав початок десталінізації. Це доводять дані, отримані автором на основі описів архівних документів Ніжинського державного університету ім. М. В. Гоголя, які характеризують жіночий студентський контингент з 1956 по 1964 рр. За даний період істотно збільшилася загальна кількість студенток. Багато з них навчалися на фізико-математичному, філологічному та факультеті англійської мови. Слухачки російського відділу філологічного факультету переважали по кількості студенток над українським відділом майже втричі, адже за часів Хрущова активно проводилася політика русифікації. Посаду ректора інституту тоді обіймав кандидат економічних наук, доцент Приходько Андрій Григорович (1905 – ?) [27].

При зарахуванні в лави студентства до Ніжинського вишу було присутнє дотримання класового принципу. Це доводить аналіз архівних документів. В особових справах студенток в графі «соціальне походження» в більшості випадків зазначалося, що вони були вихідцями з сімей робітників та селян. Діти службовців зустрічалися рідко [27, арк. 53]. Відбувалися зміни у національному складі студенток. При аналізі архівних документів та матеріалів автором було виявлено, що більшість з них за етнічною ознакою були українками, росіянками та євреями. Прибували вони з російських регіонів СРСР, здебільшого з Московської, Ленінградської. Етнічні українки прибували з Київської, Вінницької, Полтавської, Харківської, але все таки переважала частина тих, хто приїздив з ближніх районів Чернігівщини та навколишніх сіл Ніжинщини [27, арк. 53].

Навчання в інституті проходило в складних умовах. Студентам не вистачало навіть столів та лав. Така ж ситуація була із навчальною літературою. Комсомол почав об'єднувати студентську молодь у бригади і поповнювати інститут власноруч зробленими меблями. Крім навчально-наукової діяльності студентки проводили значну позааудиторну роботу, брали участь в агітаційній передвиборчій кампанії до Верховної Ради СРСР, сільськогосподарських роботах, допомагали у відбудові міста [31, с. 284]. Аналіз архівних матеріалів свідчить, що кожна третя студентка в своїй анкеті вказувала, що вона була членом ВЛКСМ [27, арк. 60].

Ніжинський педагогічний інститут на той час відігравав роль важливого науково-освітнього осередку. З 1950 по 1954 рр. директором інституту працював кандидат економічних наук, доцент Приходько Андрій Григорович (1905–?). Утворювалися нові кафедри, поновлювалися факультети, зміцнилася матеріально-технічна база вишу.

Поновлення факультетів, відкриття нових спеціальностей та збільшення кількості студентів зумовили потребу інституту у висококваліфікованих педагогічних кадрах. Після війни і до кінця періоду лібралізації жіночий викладацький контингент Ніжинського інституту формувався переважно з приїжджих з Харківської [8], Київської [2, 6, 20], Полтавської [12, 26], Кіровоградської [25], Черкаської областей [7]. Серед них були і місцеві – ніжинки [10, 15, 17, 19]. Саме починаючи з кінця 50-х років на роботу до інституту масово почали направляти жінок із Західної України: Тернопільської, Вінницької, Хмельницької областей; та російських регіонів – Мордовської АРСР [22], Мурманської, Московської, Смоленської, Ростовської, Воронежської [13], Челябінської областей. За етнічною приналежністю вони були українками, росіянками та єврейками. Переважали діти робітників, службовців та селян. За віковими характеристиками жінкам було 25–50 років. Новоприбулі педагоги в більшості мали дипломи київських вищих навчальних закладів [2, 6, 9, 20, 21 25], Дніпропетровського державного університету [12, 30], Мордовського державного педагогічного інституту [8], Молотовського державного інституту ім. М. О. Горького [6]. Частина з них мали дипломи і Ніжинського інституту народної освіти [1, 11, 15, 17].

Аналіз архівних джерел свідчить, що в більшості випадків жінки викладали дисципліни з педагогіки, філології, музики, біології. Але якщо провести паралель з 20–30 роками, коли жінки читали переважно гуманітарні дисципліни, то тепер вони вели і точні науки, такі як математика та фізика [33].

Однією з найважливіших складових в житті та діяльності представників науково-педагогічної інтелігенції була партійність. Так, наприклад, завідувачка кафедри зоології Євгенія Василівна двічі (у 1955 та 1959 роках) обиралася до Верховної Ради України IV та V скликань [31, с. 296]]. Також жінки-викадачки Ніжинського педагогічного інституту брали активну участь у громадському житті вузу та міста, систематично виступали перед населенням із пропагандою наукових знань [11, 17, 31; 31, с. 296].

Як протягом періоду сталінізму, так і за часи Хрущова педагогічна інтелігенція перебувала під особливим контролем тоталітарного режиму. Нова хвиля переслідувань не оминула і викладачок Ніжинського інституту. За ідеологічні «погрішності» були піддані критиці історик, кандидат історичних наук Білан Марія Іванівна та філолог Сладківська Надія Василівна. За антирадянську діяльність була арештована Леся Коцюба – доцент кафедри української мови та літератури, учасниця дисидентського руху в Україні [1; 31, с. 295].

Незважаючи на факти політичних утисків, колектив інституту продовжував проводити активну роботу з підготовки вчителів, яких потребувала післявоєнна школа. Тож не випадково, жіноцтво інституту відзначалося державою за високі досягнення в навчально-науковій сфері [11, арк.; 26, арк. 5]. Жінки-викадачки, окрім професійної діяльності, займалися й активною позааудиторною роботою не тільки на рівні інституту, але й м. Ніжина [2, арк. 2, 4, 9; 8, арк. 12–14; 6, арк. 30; 20, арк. 111].

Отже, проаналізувавши архівні матеріали та наукову літературу, можемо констатувати, що період 1943–1964 рр. виявився дуже складним як для студентства і викладачів, так і для інституту загалом. Великі зусилля викладачів та студентів були спрямовані на відновлення роботи закладу. На перших порах відчувався значний недобір студентства. В аудиторіях тепер переважали дівчата, юнаків було мало.

Ситуація з набором студенток стала стабільною і покращилася тільки з другої половини 50-х років, коли після смерті Сталіна першим секретарем ЦК КПРС було обрано Микиту Хрущова, який почав активно проводити політику русифікації. В Ніжинському інституті слухачки російського відділу філологічного факультету переважали по кількості студенток над українським відділом майже втричі. З кінця 50-х років на роботу до інституту масово почали направляти жінок з Західної України та російських регіонів.

Проте доба хрущовської лібералізації виявилася неоднозначною. З одного боку припинялися кампанії проти націоналізму, особливу увагу було приділено освітній галузі. А з іншої сторони, все було інакше. Виховання студентства, викладацька діяльність відбувалися в смислових і аксіологічних контекстах радянської ідеологічної системи. Не припинялися переслідування інакомислячих. Нова хвиля натисків не минула і викладачок Ніжинського педагогічного інституту. Та попри на всі труднощі, Ніжинський педагогічний інститут на той час відігравав роль важливого науково-освітнього осередку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Ніжинського державного університету ім. М. В. Гоголя (АНДУ), м. Ніжин. Ф. № 427. Оп. 2-а. Спр. 1983. Арк. 57.
2. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 1-л. Спр. 15. Арк. 27.
3. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 2-а. Спр. 6065. Арк. 41.
4. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 2-а. Спр. 7805. Арк. 59.
5. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 2-а. Спр. 32. Арк. 24.
6. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 1-л. Спр. 2309. Арк. 136.
7. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 2-а. Спр. 4502. Арк. 37.
8. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 1-л. Спр. 4001. Арк. 87.
9. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 2-а. Спр. 3048. Арк. 59.
10. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 2-а. Спр. 10173. Арк. 17.
11. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 1-л. Спр. 1160. Арк. 124.
12. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 2-а. Спр. 61. Арк. 12.
13. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 2-а. Спр. 60. Арк. 17.
14. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 2-а. Спр. 64. Арк. 34.
15. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 1-л. Спр. 2897. Арк. 75.
16. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 1-ос. Спр. 56. Арк. 174.
17. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 1-л. Спр. 3453. Арк. 116.
18. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 2-а. Спр. 8495. Арк. 77.
19. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 2-а. Спр. 583. Арк. 25.
20. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 10. Спр. 892. Арк. 230.
21. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 1-л. Спр. 7655. Арк. 234.
22. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 2-а. Спр. 10173. Арк. 17.
23. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 2-а. Спр. 10173. Арк. 17.
24. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 2-а. Спр. 6126. Арк. 46.
25. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 1-о. Спр. 43422. Арк. 110.
26. АНДУ. Ф. № 427. Оп. 1-л. Спр. 177. Арк. 83.
27. АНДУ. Ф. № 427. Оп. № 1-л. Спр. 2011 «Контингент студентів Ніжинського педагогічного інституту за 1947–1948 навч. рік». Арк. 67.
28. Васильчук Т. В. Відновлення та розвиток системи вищої освіти в Україні (1943 – 1950 рр.). Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2007. 20 с.

29. Зубань О. К. Боротьба України за розвиток народної освіти і підготовку кадрів для народного господарства (1945–1952 рр.). Львів, 1967. 260 с
30. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. К.: Вікар, 2003. 335 с.
31. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин, 2005. 420 с.
32. Ніжинська вища школа у спогадах студентів і викладачів: мемуари: у 2 т. / упоряд.: Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. Т. 2. 516 с.
33. Чаленко А. В. Від першої студентки-панянки О. Левковцевої до становлення жіночої освіти в Ніжинській вищій школі у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. // Історія науки і біографістика. 2023. № 4. С. 288–313.

ПОШУК ІНДИКАТОРІВ РУРБАНІЗАЦІЇ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Король Віталій

Сумський державний університет

кандидат історичних наук, старший викладач

Запорізький національний університет

докторант

Село і місто сприймаються як два принципово різних і навіть протилежних за своєю суттю типи поселень. Однак ця відмінність не завжди була і є сталою. За певних обставин спостерігається набуття селами міських ознак, а містами – сільських. Щоб проаналізувати такі якісні зміни у сьогоденні, спрогнозувати, а можливо й ініціювати їх у майбутньому, конче важливо дослідити аналогічні процеси в історичній ретроспективі.

У цьому відношенні надзвичайно цікавим і важливим було б вивчити розвиток сільської місцевості України впродовж першого повоєнного десятиліття (другої половини 1940-х – першої половини 1960-х років). Низка відомих історичних фактів (зростання кількості смт, ідея «агроміст», пропаганда сільської індустріалізації тощо) наштовхує нас на гіпотезу про активну рурбанізацію українського села в означений період. Рурбанізацію ми розглядаємо в традиційному ключі, тобто як процес поширення міських форм та умов життя на сільську місцевість.

Постає необхідність підтвердити або спростувати наведену гіпотезу. Проте характер і рамки цієї доповіді не передбачають можливості зробити це з усією повнотою та ретельністю. Зараз ми лише ставимо за мету визначити аспекти життя повоєнного села, які належить дослідити, та знайти індикатори, які б вказували на тогочасну наявність рурбанізації.

Свого часу Макс Вебер вказував на вплив кількісних критеріїв для визначення категорії «місто». Зокрема, йдеться про велику кількість населення, скупчену в межах поселення настільки, щоб зробити особисте знайомство під час спілкування не обов'язковим [5, с. 65]. Саме в умовах таких відчужених зв'язків виникає

атомізоване міське суспільство («гезельшафт» у термінології ще одного класика соціології Фердинанда Тьоніса) [3, с. 17]. Звичайно показник кількості мешканців, необхідний для переходу від села до міста, є відносною величиною, що залежить від загальних культурних умов. Проте факт зростання населення разом з ущільненням його розміщення в селах безперечно є одним з індикаторів рурбанізації.

З цього погляду треба дослідити, як у повоєнній Україні змінювалися розміри сіл, кількість та щільність розміщення їхніх мешканців. Доцільним вважаємо проаналізувати такі сторінки історії того періоду, як міграції населення, кампанії з ліквідації хуторів, укрупнення колгоспів, поділ сіл на «перспективні» та неперспективні.

Також ще від часів урбаністичної революції міста завжди відрізнялися від сіл наявністю монументальних публічних споруд. Це один із критеріїв ідентифікації міст у твердженнях Гордона Чайлда [4, с. 12]. Згадана монументальна архітектура доповнюється відкритими публічними просторами, які разом стають декораціями для того «театру соціальної дії», яким називав місто видатний американський урбаніст Льюїс Мамфорд [2, с. 11].

Зважаючи на це, ми маємо дослідити особливості будівництва адміністративних та культурних споруд у сільській місцевості часів пізнього сталінізму і хрущовської відлиги, дати оцінку розвитку архітектури громадських будівель, а також проаналізувати зміни у просторових рішеннях під час розроблення і реалізації проєктів реконструкції сіл. Окремо варто вивчити створення парадних просторів і рекреаційних зон.

Місто завжди асоціювалося з особистою свободою. При чому насамперед це була «магія свободи від землі» (за влучним висловом Я. Верменич) [1, с. 62]. З давніх давен жителі сіл неминуче були зосереджені на землеробстві, тоді як у містах з'являлася можливість працювати у позааграрних галузях економіки. Рурбанізація, як правило, передбачає перенесення в сільську місцевість форм господарської діяльності, характерних для міст. Отож, наше завдання, по перше, дослідити, як у сільській місцевості повоєнного періоду розміщувалися нові промислові об'єкти і розвивалися старі. По друге, треба проаналізувати і дати оцінку заходам влади з електрифікації та механізації сільського господарства. Чи дійсно відбувалася розпропаговане переведення колгоспів і радгоспів на індустріальні рейки, а їхніх працівники перетворювалися на «розселянених» робітників?

Ще одним із критеріїв ідентифікації міст Г. Чайлд визначив професійну неоднорідність населення [4, с. 11]. Тому щоб підтвердити чи спростувати твердження про повоєнну рурбанізацію, нам крім усього іншого необхідно вивчити професійну структуру сільського населення УРСР. Зробити це можна як на узагальнених матеріалах перепису 1959 р., порівнявши з довоєнними показниками, так і на рівні окремих населених пунктів для більш рельєфного дослідження.

Макс Вебер називає регулярно діючий ринок необхідною (хоча і не достатньою) ознакою міста [5, с. 66-67]. В широкому розумінні стосовно ХХ ст. цей фактор можна розуміти як функціонування торгівлі взагалі. Тому шлях нашого подальшого дослідження буде пролягати у царину вивчення особливостей розвитку сільських ринків, мережі державних, кооперативних та відомчих магазинів на селі, а також приватної торгівлі включно зі спекуляцією.

На відміну від сільської спільноти, зцементованої віковими традиціями кровної спорідненості та добросусідства, Ф. Тьоніс називає міське суспільство «колом людей, які мирно живуть поряд, але є по суті роз'єднаними» [3, с. 52]. Тому «гезельшафт» неминуче потребує формування громадської думки, яка претендує на встановлення загальних і значущих норм поведінки та взаємодії. Сам Ф. Тьоніс відзначає колосальну роль, яку в сучасності відіграють засоби масової інформації для поширення громадської думки [3, с. 235]. Тому ще одним нашим завданням стане дослідження функціонування місцевої преси (передовсім районної), поширення радіомовлення та кінопрокату в сільській місцевості після II Світової війни. Ключове питання в дослідженні цього аспекту полягає в тому, чи здатні були зазначені канали інформації розмивати споконвічні засади суспільного і культурного життя села та прищеплювати нові – урбанізовані.

Отже, для подальшої перевірки гіпотези про рурбанізацію сільської місцевості України в повоєнну добу нам необхідно дослідити зміни чисельності та щільності розміщення населення сіл, трансформації архітектури і просторового планування, розвиток позааграрних галузей економіки, розподіл сільського населення за професійною ознакою, стан торгівлі, а також можливості нових інформаційних каналів на селі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верменич Я. В. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення. Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. 306 с.
2. Мамфорд Л. Що таке місто. *Анатомія міста: Київ. Урбаністичні студії*. Київ: Смолоскип, 2012. С. 10-14.
3. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство / пер. з нім. Київ: Дух і літера, 2005. 262 с.
4. Childe G. The Urban Revolution. *The Town Planning Review*. 1950. Vol. 21, No. 1, pp. 3-17.
5. Weber M. The City. New York: Macmillan Publishing Co, 1966. 242 p.

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ НА СУМЩИНІ 20-30-Х РР. ХХ СТ.

Петренко Наталія

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор філософії
асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання

Нові методи управління державою з'явилися з більшовицькою окупацією українських земель, створенням Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) у 1919 р., остаточною поразкою національно-визвольних змагань та створенням Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) у грудні 1922 р. Керівництво в УСРР отримала Комуністична партія (більшовиків) України (КП(б)У), яка виконувала всі вказівки РКП(б).

Зі створенням СРСР змінилися умови розвитку культури у всіх республіках. Поступово почалася так звана «культурна революція», головними завданнями якої були: ліквідація неписьменності, створення системи народної освіти, формування кадрів нової інтелігенції, перетворення літератури, мистецтва та гуманітарних наук на дієвий інструмент ідеологічного впливу на маси, а також використання наукових досягнень для соціалістичного будівництва [8, с. 15]. Ці процеси планувалося втілити в короткий термін.

Освіта дорослого населення у 20-х рр. ХХ ст. стала важливою складовою культурної революції та проводилася в рамках кампанії з ліквідації неписьменності. Зауважимо, що в межах нашого дослідження поняття «освіта для дорослих» визначається саме в значенні початкової, елементарної освіти дорослого населення, яке раніше не вчилася грамоти.

Тогочасна влада СРСР приділяла багато часу саме питанням освіти всіх рівнів, оскільки з приходом до влади більшовиків необхідно було поширити серед населення свою ідеологію. І найпростіше та найшвидше зробити це можна було через освітній процес. Але правляча верхівка зіштовхнулася з перешкодами, основною з яких була неграмотність значної частини населення. Проблема неписьменності була наслідком політики Російської імперії, у якій не приділяли достатньої уваги освіті дорослого населення [1, с. 302].

Звернемося до статистичних даних Першого всезагального перепису населення Російської імперії 1897 р., результати якого представлені в таблиці 1.1. Бачимо, що в 9 українських губерніях, які входили до складу Російської імперії, проживало 23 430 407 осіб населення (11 780 525 чоловіків, 11 649 882 жінки), з них грамотними були 19,2 % населення – 4 502 852 особи (3 368 773 чоловіка, 1 134 079 жінок) [6, с. 43]. У 1920 р. було проведено Другий всезагальний перепис населення Росії. Згідно з його даними на українських землях на 1000 осіб тільки 317 були писемними. Станом на 1923 р. в Україні кількість неписьменних серед жителів віком 8–50 років було близько 12 млн, а серед працездатного населення віком 18–35 років – 4,1 млн, що становило 64 % від загальної кількості працездатного населення України [4, с. 319].

У радянській державі ліквідація неписьменності вважалася необхідною передумовою засвоєння культури та знань, необхідних робітничому класу для будівництва соціалістичного суспільства. Перед керівництвом держави стояло завдання здійснити соціальні зміни відповідно до комуністичних ідей. Радянська влада зосереджувалась на політичній освіті, яка разом із засобами масової інформації допомагала впливати на дорослу аудиторію. Партійно-державний характер ідеологічного життя відрізняв СРСР від інших країн, і це сприяло впровадженню соціалістичних ідей.

Кроком влади до подолання всезагальної неписьменності було видання 26 грудня 1919 р. декрету «Про ліквідацію неписьменності серед населення Р.Р.Ф.С.Р.». У декреті наголошувалося, що метою ліквідації неграмотності є створення умов для свідомої участі всіх громадян РРФСР у політичному житті країни. У документі зазначалося, що грамоти повинно в обов'язковому порядку навчатися населення республіки віком від 8 до 50 років, яке не вмів читати чи писати. Навчитися грамоти вони могли рідною чи російською мовами. Навчання передбачалося проводити як у наявних школах, так і спеціально створених у зв'язку з новими вимогами уряду [8, с. 17].

В Україні процес ліквідації неписьменності проголошено з моменту видання 21 травня 1921 р. РНК УСРР декрету «Про боротьбу з неписьменністю», який за своєю суттю дублював попередньо виданий у 1919 р. декрет РНК РСФСР. Роботу по боротьбі з неписьменністю очолила Головополітосвіта Народного комісаріату освіти УСРР, у межах якої в 1921 р. була створена міжвідомча Всеукраїнська надзвичайна комісія по боротьбі з неписьменністю (ВУНКЛН), яку створили в Харкові постановою РНК УСРР від 21 травня 1921 р. Комісію очолив Г. Петровський, голова ВУЦВК. Пізніше в УСРР функції основної роботи з ліквідації неписьменності перейшли до Всеукраїнського товариства «Геть неписьменність» імені В. І. Леніна, яке теж очолював Г. Петровський [3, с. 3007].

Уже з перших днів упровадження політики ліквідації неписьменності влада почала видавати інструкції з агітації та направляти їх до окружних інспектур народної освіти та органів політичної просвіти (політпросвіти) республік. Так, у січні 1922 р. до Конотопської політпросвіти було надіслане повідомлення, що тиждень агітації за грамотність, що мав відбутися 2–9 січня, переноситься на 15–25 січня. Наголошувалось, що, попри все агітація має тривати, школи повинні відкриватися. Також повідомлялося, що необхідно делегувати представника від політпросвіти, який має отримати всі необхідні для агітації матеріали як методичного, так і практичного характеру [2, арк. 3].

Активну участь в агітації за грамотність в УСРР та на Сумщині брало створене 1923 р. товариство «Геть неписьменність» та його осередки. Метою товариства була ліквідація неписьменності та малописьменності, що досягалася шляхом широкого просування ідей боротьби з неписьменністю, масового залучення малограмотних робітників та селян до шкіл грамоти, допомоги в організації навчання та забезпечення освітніх центрів та шкіл для неписьменних усім необхідним [3, с. 3008].

Навчання неписьменних та малописьменних проводилося через мережу спеціально створених закладів освіти, які забезпечували елементарну грамотність широких верств населення. Мережу таких закладів освіти становили установи, у яких безпосередньо здійснювався освітній процес для дорослих: лікнепи або ж школи грамоти (у містах і селах з групами, приблизно однаковими за віком); школи для малописьменних (у містах і селах з групами, приблизно однаковими за віком); гуртки поодинокі-групового навчання (у селах); недільні школи (у містах); хати-читальні (у селах) [5, с. 1002].

Із середини 20-х рр. ХХ ст. програмні документи для організації кампанії ліквідації неписьменності видаються українською мовою, що відображає наростання політики українізації. Процес навчання в пунктах ліквідації неписьменності проводиться українською мовою, а учні вивчають читання за україномовними творами, переписуючи їх тексти [4, с. 320]. Зокрема, у згаданому щоденнику навчальної роботи вчительки лікнепу хутора Романиха вказується одна з тем «Вставайте, кайдани порвіте, вражою злою кров'ю волю окропіте» [10, арк. 10 зв.] – це слова Т. Шевченка. Проте неважко зрозуміти, що в реаліях тогочасного життя ця фраза звучала як одне з політичних гасел.

Незважаючи на навчання українською мовою, на лікпункти УСРР надсилали російськомовний «Буквар для неписьменних» Елькіної. Три місяці навчання, спрямованого на набуття навичок читання, письма, рахунку та політичної грамотності, виявились недостатньо ефективними через те, що підручники, написані не рідною для

дорослих учнів мовою, були незрозумілими. Перші нові абетки вийшли в 1923–1924 рр. російською мовою. Невдовзі їх переклали українською, проте видати в необхідній кількості не змогли [5, с. 1005].

Можемо стверджувати, що україномовна освіта дорослого населення та в цілому кампанія з ліквідації неписьменності серед мас у Радянському Союзі та в Україні переслідувала подвійну мету. З одного боку, освіта для дорослих за умов масової неписьменності була засобом підвищення рівня освіченості народу, що було потрібно для розвитку промисловості та сільського господарства, а з іншого – засобом поширення політичних ідей серед населення. Саме в такій площині виявлявся вплив усєї мережі позашкільних освітніх закладів на процес формування соціалістичного суспільства. В одному процесі було поєднано українізацію, ліквідацію неписьменності й політичну освіту [4, с. 320]. Особливістю комуністичного підходу було не просте поєднання освіти з вирішенням ідеологічних і виховних завдань, а те, що це робилось абсолютно відкрито і з повним усвідомленням [8, с. 17].

Для навчання учнів у великій кількості пунктів лікнепу необхідна була відповідна кількість викладацьких кадрів, до роботи залучали людей зі спеціальною педагогічною освітою, учителі з досвідом або ж студенти педагогічних училищ чи випускники педагогічних курсів. Більшість ліквідаторів мали проходити спеціальне навчання. З планів занять на курсах та семінарах перепідготовки ліквідаторів неписьменності бачимо, що часто на перше місце ставилася не професійна підготовка вчителя, а підвищення його політичної свідомості. Наприклад, на навчання політграмоти під час окружних батрацьких курсів ліквідаторів неписьменності у м. Глухові 1929 р. виділялося 96 годин з 288 запланованих (34 % годин) [9, арк. 20]. Вважаємо, що це стало однією з причин недостатньої ефективності педагогічних курсів. У цей період питання взаємозв'язку національних, політичних, раціональних та ідеологічних аспектів мали постійний вплив на кадрове забезпечення [7, с. 144].

Як бачимо, специфіка радянської освітньої кампанії дорослих у 20–30-х рр. ХХ ст. полягала не тільки в її масштабах і темпах, але і в тому, наскільки вона була культурно та ідеологічно пов'язана із загальним характером змін, що відбувалися в радянському суспільстві. Як бачимо, специфіка радянської освітньої кампанії дорослих у 20–30-х рр. ХХ ст. полягала не тільки в її масштабах і темпах, але і в тому, наскільки вона була культурно та ідеологічно пов'язана із загальним характером змін, що відбувалися в радянському суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Yeryuk, L., & Petrenko, N. Organization and material support of the educational process at primary education institutions for adults in Sumy region in the 20-30s of the XXth century. *Scientific Journal of Polonia University*, 38(1-2). Pp. 301-311. DOI: <https://doi.org/10.23856/3880> (дата звернення: 07.04.2024).
2. Всем Уполитпросветам. *Державний архів Сумської області* (Далі – ДАСО). Ф. Р-4565. Оп. Спр. 906. Арк. 3.
3. Спик Л., Петренко Н. Діяльність товариства «Геть неписьменність» на території Сумщини у 20-30 рр. ХХ ст. *Traektorîâ Nauki = Path of Science*. 2018. Vol. 4, No 3. Pp. 3007-3014. DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.32-10> (дата звернення: 07.04.2024).
4. Спик Л., Петренко Н. Ідеологічна складова у діяльності лікнепів Сумщини (друга половина 20-х – перша половина 30-х років ХХ ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2018. Вип. 50. С. 318–322. DOI: 10.26661/swfh-2018-50-036 (дата звернення: 07.04.2024).

5. Єпик Л., Петренко Н. Система фінансування лікпунктів у 20-х рр. ХХ ст. на Сумщині. *Trajectoriâ Nauki = Path of Science*. 2018. Vol. 4, No 8. Pp. 1001–1010. DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.37-8>. (дата звернення: 07.04.2024).

6. Общий свод по Империи результатов разработки данных первой всеобщей переписи населения произведенной 28 января 1897 года. Т 1. / под редакцией Н. А. Тройницкого. Санкт-Петербург, 1905. 268 с.

7. Петренко Н. Вчителі початкової освіти дорослих Сумщини 1920-х – початку 1930-х рр.: просопографічний портрет. *Сторінки історії* : збірник наукових праць. Вип. 51. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 2020. С. 135–146. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.51.2020.220181> (дата звернення: 07.04.2024).

8. Петренко Н. Причини та принципи впровадження обов'язкової освіти дорослих в Україні у 20-х роках ХХ століття. *Сумська старовина*. 2023. № LXII. С. 14–22. DOI: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2023.62.2> (дата звернення: 07.04.2024).

9. Учебный план питань лікнепу. *ДАСО*. Ф. Р-2322. Оп. 2. Спр. 104. Арк. 20.

10. Щоденники вчителів-ліквідаторів. *ДАСО*. Ф. Р-5601. Оп. 1. Спр. 708. Арк. 1–14.

ОСМИСЛЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ

Снегірьов Ігор

Сумський державний педагогічний університет

кандидат філософських наук, доцент кафедри всесвітньої історії,
міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін.

Соціальні закони, викликані до життя класичною наукою описують явища, властиві суспільству в періоди еволюційного розвитку, відмінною рисою яких є жорсткий зв'язок між причиною і наслідком, а також лінійні характеристики. Таке осмислення соціальної реальності є одностороннім і не зачіпає революційних, катастрофічних змін в історичному процесі. У ці періоди відбувається зміщення акцентів з організації на самоорганізацію, з лінійності на нелінійність, з оборотності на безповоротність, з детермінізму на стохастичність. Особа вже не розчинена в потоці суспільного життя. Вона тепер здатна впливати на макросоціальні процеси. Сучасне постіндустріальне суспільство з його складною структурою має відкритий характер, і вкрай неоднорідну внутрішню структуру, що приводить соціум в нерівноважний стан, тоді як класична наука, заснована на ньютонівській механіці залишала цю сферу на периферії своїх досліджень, приділяючи основну увагу рівновазі.

Перша цілісна теоретична модель розвитку суспільства в історичному контексті була розроблена в лоні християнської теології. Йдеться, в першу чергу, про теоретичні побудови Августина Блаженного «божественної держави», що створила модель, в якій суспільство – прояв божественної еманції. У його концепції історичний процес з'являється як типовий приклад лінійної моделі розвитку, яка розпрямляє часовий цикл порівняно з греко-римськими теоріями циклічного розвитку. Таке розуміння історичного процесу являється, мало не першою спробою в історії філософської думки висунути ідею прогресу. Основа і сенс історії в ідеалістичних концепціях середньовіччя – божественне Провидіння,

що зумовлює порядок і спрямованість розвитку суспільства і історичного процесу. Незважаючи на прогресивність таких побудов для свого часу, все ж подібні теорії намагаються пояснити історію як процес, детермінований деякими вищими силами.

Лише у XVII ст. теоретичні побудови філософії історії здійснюють прорив за ідейні рамки ідеалістичних громадських моделей завдяки роботам Д. Віко, Ш. Монтеск'є, Й. Гердера та ін. Окрім теологічних концепцій виникають метафізичні і натуралістичні. Рушійні сили історії в метафізичній моделі – доля або трансцендентальна закономірність, в натуралістичній – дійсна природа людини з усіма її потребами, розвиток якої обумовлений різними чинниками. Так, у рамках цього підходу географічна школа брала за основу суспільного розвитку географічне середовище і його окремі компоненти (клімат, ландшафт і інші). Демографічна школа акцентувала увагу на рості народонаселення, як домінуючому чиннику. Органічна школа трактувала громадські процеси по аналогії з процесами, що відбуваються в організмі, а соціальну розчленовану суспільства тлумачила як подібний розподіл функцій між різними органами. Але усе це різноманіття міцно обґрунтовувалося на ньютонівській моделі, яка згодом послужила основою для формування класичної картини світу.

Класична картина світу з її пануванням механістичного детермінізму і «народженою за його образом і подібності» моделлю Всесвіту, як неживого, пасивного автомата, привели до культу раціональності в науці, де Розуму, позбавленому всіх особливих характеристик, прощалося все, внаслідок того, що він єдине творіння, що претендує на головну роль у всесвіті. Наука того часу не брала до уваги внутрішні тенденції, властиві природним системам, розцінюючи її прояви як опір і виклик правлінню Людини.

Прикладом перенесення природничонаукової картини світу на громадські теорії може служити монстр-держава Левіафан Т. Гоббса. Ця теорія відбила наукові настрої, і ідеї того часу. Коротко перерахуємо основні постулати його концепції. Соціальний порядок в розумінні Гоббса не еволюціонує, в ньому відсутнє осмислення історичного процесу в динаміці. Його модель – ідеально-математична побудова, що відповідає духу ньютонівської парадигми, яка також звела в абсолют універсальність математичної мови для опису явищ і процесів найрізноманітнішої природи. Для якісного прориву в розкритті суті законів соціального впорядкування знадобився час і теоретичні напрацювання в області проблем динаміки фізичних процесів і біологічної еволюції, що і знайшло своє віддзеркалення в термодинаміці і дарвінізмі. Але перш ніж перейти до аналізу цих теорій, необхідно помітити, що виникнення цих моделей стало можливим в контексті класичної картини світу, суть якої міститься в наступних постулатах:

1. Науку цікавить загальне, таке, що повторюється. Випадковість не береться до уваги. Вона сприймається як щось другорядне, як симптом недостатнього знання про той або інший процес. А оскільки особа в соціальному контексті є носієм випадку, отже, заперечується і вплив особи на макросоціальні процеси.

2. Основні положення науки повинні мати риси точного, математично вираженого знання, що спричиняє за собою домінування кількісних і експериментальних підходів. Передусім, це проявляється в поясненні цілого як суми частин.

3. Нерівноважність і нестійкість – явища негативні, спричиняючі за собою руйнівні наслідки з чого з'являється висновок, що наука повинна прагнути відкривати закони стійкого і рівноважного розвитку систем різної природи, у тому числі і суспільства. Звідси – абсолютизація причинно-наслідкових зв'язків, порушення яких трактувалося як щось другорядне, що виходить за рамки наукових досліджень.

4. Процеси, що відбуваються, зворотні в часі. Попередня їх доля, як і подальший розвиток, передбачувані на необмежено великі проміжки часу.

5. Розвиток систем носить лінійний характер і описується як поступальний, без альтернатив. Якщо ж відхилення від лінійної моделі і спостерігаються, то вони поглинаються магістральним потоком подій. У цьому контексті виникають лінійні моделі управління системами, які описуються за схемою: дія, що управляє, – результат.

6. З жорсткого детермінізму класичної механіки витікає можливість прогнозу в розвитку систем на тривалий час, а, отже, системам можна нав'язувати шляхи їх розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алтухов В. Контури некласичної суспільної теорії: монографія. Київ: Наш Формат, 2021. 254 с.
2. Аршинов В. Громадянське суспільство в контексті синергетичного підходу: монографія. Чернівці: Обрій, 2018. 176 с.
3. Бард О., Зодерквіст Я. Нетократія: монографія. Київ: Видавництво Жупанського, 2022. 252 с.
4. Бранський В. Соціальна синергетика і теорія націй: монографія. Днепр: Основа, 2021. 108 с.
5. Василькова В. Порядок і хаос в розвитку соціальних систем: монографія. Київ: Vivat, 2019. 480 с.
6. Даймонд Дж. Колапс: Чому одні суспільства занепадають, а інші розвиваються: монографія. Київ: КМ-Букс, 2023. 688 с.
7. Денбіг К. До питання про ентропію: монографія. Київ: КСД, 2015. 214 с.
8. Мof selfісеєв Н. Алгоритми розвитку: монографія. Київ: Піраміда, 2017. 304 с.
9. Моїсеєв Н. Системна організація біосфери і концепція коеволюції: монографія. Харків: Ранок, 2015. 160 с.

КРЕАТИВНІ МОЖЛИВОСТІ МУЗЕЮ

Гурець Микола

історик, краєзнавець, член Національної спілки журналістів України

Клюєв Андрій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
аспірант спеціальності 032 Історія та археологія

За часи діяльності історико-педагогічного музею на базі Глухівського педуніверситету, котрим упродовж багатьох років завідував ветеран Великої Вітчизняної війни І. М. Ляшко, відбулися деякі зміни у пріоритеті його діяльності. Якщо перші роки приділялась увага екскурсіям, де відвідувачів, більшість з яких були студенти, викладачі та вчителі, то нині акценти почали зміщуватися на користь науково-пошукової роботи, і в цьому є новий глибинний смисл роботи музею, адже в експозиціях музею широко представлена не тільки педагогічна, але й наукова та літературно-мистецька спадщина викладачів і вихованців найстарішого закладу вищої педагогічної освіти в Україні.

Значну роботу у цьому напрямку проводили викладачі кафедри історії, правознавства та методики викладання доцент В. І. Белашов, старші викладачі

В. А. Борисенко, доктор педагогічних наук А. П. Гриценко, В. В. Заїка, В. М. Крижанівський, доктор історичних наук О. І. Курок, які при вивченні історії, краєзнавства, етнографії проводили екскурсії у музеї, організували наукові пошуки студентів у збиранні краєзнавчих матеріалів, звичаїв, традицій та обрядів Сіверського краю [1; 4; 5; 8; 10].

Для поповнення фондів музею організувалася переписка з видатними вихованцями навчального закладу, колишніми ректорами та викладачами педінституту. Таким чином, до музею надходили цінні матеріали з життя і діяльності відомих вчених педагогів, зокрема академіка М. С. Вашуленка, випускника педагогічного факультету, академіка В. Д. Симоненка, працівника секретаріату Верховної Ради України І. П. Дригуса, заслуженого методиста України М. В. Богдановича та інших [1; 7].

Проводилася пошукова робота задля поповнення фондів музею, а також набуттю студентами відповідних навичок пошуковців-краєзнавців. Була створена пошукова студентська група у кількості 30 чоловік. Студенти працювали у музеях області, відвідували заслужених працівників освіти. Пошуковці готували листи-запити в обласні управління освіти України щодо наявності в областях випускників нашого вузу, встановлювали певні контакти з нашими випускниками, отримують експонати. Завдяки пошуковій роботі було відкрито чимало цікавих сторінок з біографії матері колишнього Президента України В. А. Ющенко – Варвари Тимофіївни Ющенко (Черненко), котра у 1955 році закінчила фізико-математичний факультет нашого вузу. Вагомі результати дала робота в школах міста і району по виявленню давніх підручників і посібників, зразків освітянської документації, записування спогадів вчителів-пенсіонерів міста і району, отримання ксерокопій рідкісних документів. З цією ж метою дирекцією музею здійснена поїздка на кіностудію ім. О. Довженка та музею О. Довженка в м. Київ, де були вирішені питання щодо передачі копій кінофільмів О. Довженка місту Глухову, а також встановлення біографій автора «Історії Малоросії» М. Маркевича, академіка АПН СРСР С. Г. Шаповаленка, академіка АН УРСР М. М. Гришка, академіка НАН України Ф. Д. Овчаренка [1; 5; 7].

Вівся пошук історико-краєзнавчої та літературно-мистецької спадщини, що стосувалася життя і творчості О. П. Довженка, С. В. Васильченка, С. М. Сергєєва-Ценського, Янки Журби, Нестора Городовенка, Яна Ступки та ін. видатних митців. За матеріалами пошукової роботи студенти писали курсові роботи, брали участь у Всеукраїнських студентських наукових конференціях [2; 4; 6].

Музей брав участь у підготовці та проведенні наукових конференцій: «Білі плями історії Кролевеччини», Всеукраїнської наукової конференції на базі Глухівського педагогічного університету «Зміст і структура літературної освіти», у підготовці Міжнародної студентської науково-практичної конференції «К. П. Ягодовський: Людина. Вчений. Педагог», більше половини публікацій до якої були підготовлені за фондовими збірками музею. Щороку музей спільно з Державним історико-культурним заповідником та науковим відділом Глухівського педуніверситету брав участь у підготовці Всеукраїнської наукової конференції з історичного краєзнавства «Збереження історико-культурних надбань Сіверщини» та «Перлини духовної педагогіки». Музей разом з кафедрою біології провів Міжнародну науково-практичну конференцію, присвячену 100-річчю з дня народження академіка АПН СРСР С. Г. Шаповаленка. Проводився також збір матеріалів до біографії П. Я. Литвинової-Бартош, визначної дослідниці української старовини, дійсного члена наукового товариства ім. Тараса Шевченка, члена-

кореспондента Паризької Академії наук. Також музей приймав участь у проведенні конференції до біографії видатного українського історика, фольклориста-етнографа, поета і композитора М. А. Маркевича [1; 5; 9].

Історико-педагогічний музей став центром патріотичного виховання серед студентства. Студенти були ознайомлені з історією найстарішого педагогічного вузу України, педагогічною, науковою та літературно-мистецькою спадщиною викладачів та вихованців, сьгоднішніми здобутками професорсько-викладацького складу університету, а також спортивними досягненнями наших студентів. Проведено зустрічі студентів з представниками Сумського земляцтва у Києві: Почесним громадянином м. Глухова, академіком АН України Ю.С. Шемшученком, професором Київського Національного університету ім. Т. Шевченка К. М. Тищенком, який створив унікальний у світі лінгвістичний музей, колишнім головою Сумського земляцтва, письменником М.В. Шевченком та ін.

Дбає музей і про відновлення історичної справедливості: в експозиціях музею представлені видатні меценати міста: Терещенки, Маркевичі, нащадки яких, що проживають у Франції, мали змогу зустрітися з викладачами та студентами університету. Змістовною була зустріч у музеї викладачів педуніверситету з правнуком видатного педагога К. Д. Ушинського – Д. В. Поспеловським, який працював професором в університеті Західного Онтаріо (Канада). При проведенні різноманітних виховних заходів спільно з виховним відділом педуніверситету використовували ілюстративний матеріал стендів музею. Так, при організації святкування Дня Соборності України (22 січня), студенти познайомилися з видатними діячами визвольних змагань українського народу 1917-1921 рр. генерал-хорунжим Генерального штабу УНР О. П. Грековим, міністром освіти Української Держави, членом Центральної Ради академіком М. П. Василенком, членом Центральної Ради Є. Д. Онацьким.

За матеріалами музею колишній перший проректор М. П. Волос підготував статті до педагогічного календаря, за сприяння ректора педуніверситету професора О. І. Курка, колишнього проректора з наукової роботи та міжнародних відносин В. П. Зіпченка підготовлені матеріали до «Педагогічної енциклопедії», духовна та історико-культурна спадщина вузу періодично висвітлюються в районній та республіканській періодиці, а також по телебаченню (студія 1+1, «Інтер», Сумське телебачення та ін.).

Група музейних працівників м. Києва, яка відвідала історико-педагогічний музей, дала високу оцінку експозиційному оформленню музею та його естетиці. Більшість відвідувачів звертали увагу саме на наукову і виховну спрямованість експозиційного матеріалу музею. Як висловлюється професор Київського Національного університету ім. Т. Шевченка Лариса Паламар «Після відвідання Вашого музею хочеться низько вклонитися за титанічну працю, ентузіазм, сміливість у створенні такого цікавого і корисного осередку для історії університету, справжнього виховання почуття національної гордості і любові до рідного краю, що породила таких геніальних педагогів, митців і, насамперед, людей великої душі – відданих синів України» [1; 3]

У книзі відвідувачів музею рясніють численні записи: «Щиро дякуємо працівникам історико-педагогічного музею за титанічну роботу, яку вони проводять з молодим поколінням по вихованню в них національної самосвідомості, патріотизму, любові до рідної Вітчизни». За підсумками обласного конкурсу-огляду музеїв «Свята спадщина» музей двічі займав I місце серед музеїв закладав вищої освіти і нагороджений дипломом I ступеня.

У березні 2006 року історико-педагогічний музей університету відвідав тогочасний міністр освіти і науки України С. М. Ніколаєнко та начальник управління освіти Сумської облдержадміністрації Л. В. Пшенична. Після огляду експозицій музею вони відзначили: «Надзвичайно вражені змістом і якістю музейних експонатів, подвижницькою роботою працівників музею, педагогів університету. Університет, його історія – це жива історія педагогічної науки України. Зберегти і примножити ці унікальні надбання – завдання всієї педагогічної громади України» [5].

Ці слова є визначальними для подальшої ефективної роботи музею.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белашов В. І. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874–2014 рр.). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. № 2. С. 39–52.
2. Гриценко А.П., Колієнко А.А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах*. 2023. № 2. С. 157–162. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21> (дата звернення: 07.04.2024).
3. Гриценко А.П., Курок О.І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі ХХ–ХХІ століть. *Освіта і наука ХХІ століття*: матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. Глухів, 2022. С. 48–49.
4. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць / Національний заповідник «Глухів», Інститут історії України НАН України, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140–147.
5. Гурець М. Від екскурсії до наукового пошуку. *Народна трибуна*. 2007. № 60 (12191). 15 серпня. С. 2.
6. Курок, О., Гриценко, А., Крижанівський, В., Чумаченко, О. Глухівський інститут в 1917–1924 рр.: між дерусифікацією та українізацією. *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230105> (дата звернення: 07.04.2024).
7. Курок О. І., Гриценко А. П. Глухівський ВУЗ – найстаріший заклад вищої педагогічної освіти України. *Глухівщина*. № 35 (2781). 27 жовтня. 2022. С. 1–2.
8. Курок О.І., Гриценко А.П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОШК, 2020. С. 233–237.
9. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ*: збірник наукових праць / редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19–23.
10. Курок О.І., Гриценко А.П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12–24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> (дата звернення: 07.04.2024).

АКТУАЛЬНІСТЬ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА РЕЛІГІЙНИХ ПОГЛЯДІВ В УМОВАХ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ: АНАЛІЗ РОМАНУ Ф. ГЕРБЕРТА «ДЮНА»

Рижик Марія

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
аспірантка кафедри філософії

«Дюна» – науково-фантастичний роман, написаний американським письменником Френком Гербертом і виданий окремою книгою в 1965 році. Цей роман став першою частиною багатотомної серії, відомої як «Хроніки Дюни». Книга «Дюна» вважається одним із найвизначніших творів наукової фантастики. Романи із циклу були екранізовані кілька разів.

У романі Ф. Герберта «Дюна» та його наступних творах з цього циклу значна увага приділяється релігійно-філософським ідеям. Дія «Дюни» розгортається у далекому майбутньому, у Всесвіті, де людство заселило різні планети. У першій книзі цього циклу читач спостерігає життя Пола Атріда, члена знатного дому, який змушений боротися за виживання на планеті Арракіс після того, як його сім'я потрапляє під загрозу політичних інтриг та зради.

Релігійна різноманітність. Релігії, що змінилися під впливом політичних мотивів, глобалізації та мультикультуралізму, пронизують різні аспекти суспільства Всесвіту Дюни. Духовні цінності та вірування залишаються актуальними, стаючи джерелом сили й натхнення, а інколи є двигуном прогресу.

У «Дюні» присутні численні символи і терміни, що відсилають до ісламської концепції та термінології. Однак слід зауважити, що у Всесвіті Дюни поєднуються та трансформуються різні релігійні культури. У додатках до роману «Дюна» Ф. Герберт більш детально розповідає про цей світ. Він вказує, що на вірування, що домінують в Імперії на момент з'яви Муад'Діба, у тому числі вплинули: навахристиянство Чусука, будісламські варіації, рештки індуїстських обрядів, Дзен Гекіганшу, Тавра й Талмудичний Забур, Муадійський Коран і т.д. [1, с. 616].

Виходячи з назв навчань, можна зрозуміти, що в результаті контакту та взаємодії різних культур і релігійних традицій у Всесвіті Дюни відбувся синтез різних вірувань. Обмін ідеями між культурами та релігійними спільнотами, особливо характерний в епоху глобалізації, стимулює виникнення нових релігійних напрямів. Серед існуючих релігійних рухів, які були створені за допомогою релігійного синтезу, можна виділити бахаїзм, каодай, Фалуьнгун і рух Нью-Ейдж.

Орден Бене Гессерит. Орден Бене Гессерит у всесвіті «Дюни» є жіночим суспільством, яке керує різними аспектами політичного, економічного та релігійного життя всього Всесвіту. Члени ордену з вражаючими ментальними здібностями грають ключову роль у політичних інтригах «Дюни». Саме вони відіграють важливу роль у створенні месіанського образу Муад'Діба.

Літання проти страху (формула самонавіювання) Бене Гессерит відображає глибоку психологічну та філософську ідею щодо необхідності вміння зіткнутися зі своїми страхами та долати їх: *«Я не повинен боятися. Страх убиває розум. Страх — це маленька смерть, що веде до повного самозабуття. Я зазирну в очі своєму страхові. Я дозволю йому пройти повз мене та крізь мене. І коли він піде геть, то я обернуся до нього внутрішнім*

зором і простежу його шлях. Там, де страх пройде, нічого не зостанеться. Залишуся тільки я» [1, с. 26].

У контексті індійської філософії, зокрема в питанні про пізнання Атмана, літання проти страху може бути розглянута як глибока метафора самопізнання та єдності з Космосом. Фраза «Залишуся тільки я» може бути розглянута як момент відокремлення не лише від страху, але й від помилкового «Я». Вона може бути розглянута як символ духовного пробудження та пізнання свого істинного «Я», тобто Атмана.

Месіанський мотив. У «Дюні» є месіанський мотив, який є характерною рисою авраамічних релігій. Пророцтво про прихід Муад'Діба призводить до формування культу навколо головного героя, Пола Атріда. Проте, у відміну від традиційних месіанських історій, в «Дюні» ставляться питання про наслідки такого культу особистості та його потенційну небезпеку як для самого Муад'Діба, так і для його послідовників.

Муад'Діб стикається з проблемою керування очікуваннями своїх послідовників і наслідками своїх дій, що призводять до значних змін у всьому Всесвіті. Таким чином, месіанський мотив у романі виступає не лише як засіб розвитку сюжету, але й як привід для роздумів про природу влади, віри та відповідальності.

Дозволимо порівняти головного героя перших книг цикла із персонажами давньоіндійського епосу «Рамаєна» [2]. Спочатку Пол Атрід здається архетипом принца Рами. Герой володіє безліччю позитивних якостей, таких як милосердя, мудрість і чеснота, діє на благо суспільства (а саме народу фрименів), мріє помститися за своїх рідних та встановити справедливість. Проте його дії, спрямовані на набуття влади за рахунок приниження та вбивства інших, наближають Муад'Діба до жорстокого демона Равани.

Висновки. Цикл романів Ф. Герберта є чудовою ілюстрацією релігійного синтезу, який виникає внаслідок мультикультуралізму та глобалізації. Незважаючи на те, що роман відноситься до жанру фантастики, можна відзначити елементи, що віддзеркалюють Всесвіт Дюни у сучасному суспільстві. Роман дає можливість поміркувати про майбутнє релігій та їх можливі трансформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герберт Ф. Дюна. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 656 с.
2. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Ramayana | Summary, Characters, & Facts. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/Ramayana-Indian-epic> (дата звернення: 03.03.2024).

УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ У ЛАВАХ ДИВІЗІЇ ВАФФЕН-СС «ГАЛИЧИНА»

Біліченко Лідія

Чорноморський національний університет ім. Петра Могили (м. Миколаїв)
магістр історії, аспірант кафедри історії (2020–2022 рр.)

У Другій світовій війні у лавах військ СС крім німців боролися сотні тисяч осіб, які не були німцями за національністю. Не виключенням була і українська дивізія СС «Галичина», яка була створена 28 квітня 1943 р. після того, як німецькі війська зазнали

поразки у Сталінградській битві. Набір добровольців розпочався у травні. Для проведення цієї акції був організований окремий комітет із колишніх старшин УГА під назвою «Військова Управа», головою якої став Альфред Бізанц, галицький німець, колишній полковник УГА, а секретарем — сотник УГА Осип Навроцький. Начальником новоствореної дивізії був призначений полковник Генерального штабу Фрайтаг.

У пропагандистському зверненні до майбутніх добровольців віком від 15 до 20 років, німецьке командування зазначило таке: «Незабаром покличуть Ваших синів від 15-ти до 20-ти років життя до великої вирішальної боротьби, в ній йде про «бути» чи не «бути» європейського континенту. Вони повинні стати в ряди воєнної служби у Німеччині. Там вже є 10-ти річний хлопчина, який своєю працею у воєнній службі причинюється до остаточної перемоги. Він працює як вістун летунства. Інший 15-ти річний хлопчина зголосився добровільно і працює як помічник у протилетунській артилерії. Так є у Франції, Словаччині, Італії, Болгарії та Румунії. Усюди вступає молодь в ряди бойового фронту своїх дорослих друзів. Українська молодь не може теж залишитися позаду. Ваша мала Батьківщина – галицька земля повинна залишитися європейським краєм. Тому закликаємо Вашу молодь, щоб вона включалася в ряди юнаків СС, як помічники у протилетунській артилерії. У цей час, коли інші втікають у ліси, Ваша молодь буде боротися за свободу Вашого краю, за єдність Європи, за волю і справедливість. Тільки такою співучастю у сьогоднішній завзятій боротьбі можуть Ваші сини бути гідними стати поруч їх старших товаришів, які є сьогодні в стрілецькій дивізії СС «Галичина».

Ваші сини пройдуть чотири-тижневий вишкіл в одному з таборів Генеральної губернії. Опісля вирушать вони в Німеччину, як активні помічники протилетунської артилерії. Ваші сини будуть постійно Вам писати, як їм захочеться. Крім цього, ними буде опікуватися Уряд для молоді при Губернаторові Галичини. Тому, що адреси синів можуть в перших часах часто змінюватися, закликаємо батьків і родини висилати свої посилки через Уряд для молоді при Губернаторові Галичини» [3, арк. 3].

Негайно після прибуття до Львова усі добровольці задля реєстрації відвідати Штаб Формування, що знаходився на вул. Парковій. Після реєстрації потрібно було розформуватися за таким порядком:

- всі колишні старшини, лікарі, дантисти, аптекарі, ветеринари спрямовуються до Військового приміщення, яка розташована на вул. Абрагамовича. Комендант приміщення – Микола Дужиг;

- колишні підстаршини спрямовуються до Гартенштрассе. Комендантом приміщення був призначений Остап Павліз [4, арк. 5].

10 травня 1943 р. завершилася перша хвиля набору українських жовнірів до Галицької військової одиниці. Одна із трьох волостей на 12 148 мешканців дала 7 осіб, друга на 11 353 мешканців дала 7 осіб, а третя на 3 000 мешканців дала 11 осіб. У подальшому Повітова Військова Управа продовжувала свою діяльність набору аж до 17 травня 1943 р. 11 та 12 травня вона працювала формально в Рогатині. Від 13 травня працювала у таких волостях: Конюшки, Підкамінь, Пуків, Княгиничі. 14 травня комісія переїхала до Болшовець, а 15 травня працювала уже у Бурштині [2, арк. 1]. (структуру курінного штабу *Див.* на Таблиці 1 – *прим. автора*).

В останні дні січня-лютого 1944 р. був закінчений іспит зрілості в гімназіях і учительських семінаріях. Тому, Альфредом Бізанцом був виданий наказ негайно увійти в контакт з директорами шкіл і прохати їх, аби вони улаштували з абітурієнтами пропагандивне зібрання, на якому мають бути промови в тому дусі, щоб вони голосилися добровольцями до дивізії. До шкіл, які містили найбільшу кількість учнів, приїздили пропагандисти зі Львова [2, арк. 9].

Щодо безпосередньої участі у бойових діях, то німецьке командування спочатку планувало ужити дивізію на південно-східньому відтинку фронту в районі Станиславова Коломиї. Сталося, однак, інакше. Підготовка наступу Червоної армії в напрямі Львова змінила це рішення. Дивізію кинули в район Бродів, де вона укріпилась у другій оборонній лінії.

Таблиця 1

Група командантів	Ланка на колесах	Ланка зв'язку	Боева ланка	Ланка возів
Курінний командир	Підстаршина як командир вістових	5 підстаршин	Платник	Помічник лікаря
Ад'ютант	4 наколесники як вістові	14 стрільців	Збройовий майстер	Підстаршина як командир бойової ланки
Старшина для доручень		2 малі телефонні команди	Підстаршина, завідуючий зброєю	5 візників
Курінний лікар		4 тайстрові радієві команди	Санітарний підстаршина	Помічники збройового майстра
2 кінні вістові				кухарі
2 вістові наколесної ланки				стельмах

Джерело: ЦДАВО, Ф-3971, оп. 1, спр. 4, арк. 12

З 11 тисяч офіцерів і вояків дивізії тільки приблизно 3 тисячі вирвалися з того кільця і дісталися на захід. Решта попала в полон, згинула або перейшла в лави УПА. З поворотів з-під Бродів та нових рекрутів у Нойгаммері створено відносно скоро (вересень-жовтень) 1944 р. нову дивізію [1, с. 12-13].

ЛІТЕРАТУРА

1. Українська дивізія «Галичина»: Іст.-нубл. зб. (2008). Упорд. М. Слабошпицький. 3-е вид. Київ: Ярославів Вал. 232 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). Ф – 3971. Оп. 1. Спр. 2.
3. ЦДАВО України. Ф – 3971. Оп. 1. Спр. 3.
4. ЦДАВО України. Ф – 3971. Оп. 1. Спр. 4.

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІ МІЖДЕРЖАВНІ ВІДНОСИНИ У ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ УНР (1918-1920 РР.)

Біліченко Лідія

Чорноморський національний університет ім. Петра Могили (м. Миколаїв)
магістр історії, аспірант кафедри історії (2020–2022 рр.)

У листопаді 1918 р. через державний переворот владу в Україні захоплює Директорія УНР. На початку січня 1919 р. в окупованих румунами частинах Бессарабії почалося повстання тамтешнього населення проти окупантів. Річ у тім, що попри вкрай невдалі дії румунської армії та зовнішньополітичні «метання» офіційного Бухаресту під час Першої світової війни (приєднання до Антанти та воєнні дії на її боці, підписання сепаратної мирної угоди з Німеччиною та її денонсація, після цього – чергове військово-політичне зближення з Францією та Великобританією) Румунія зуміла не зіпсувати стосунки з останніми та ще й отримала значні «дивіденди». За мовчазної згоди Антанти Румунія приєднала до свого складу Бессарабію, а також ще деякі порубіжні території, з чим – в силу своєї внутрішньополітичної слабкості – була змушена погодитись УНР [1, С.160].

Бессарабське повстання викликало з боку румунського уряду жорстокі репресії задля його подавлення. Рятуючись від цих репресій під наступом карних румунських загонів, хвиля повстанців хлинула на український лівий берег Дністра, а весь правий його берег був зайнятий румунами. І з того моменту, коли боротьба між бессарабськими повстанцями та румунськими військами охоплювала район Дністра і розпочалася українсько-румунські прикордонні відносини. Треба зазначити, що українські військові частини, які були розташовані на лівому березі Дністра, зайняли цілком з'ясовану позицію щодо бессарабських повстанців: баючи про непорушення добросусідських відносин між Україною та Румунією та уникаючи всього того, що цим відносинам пошкодити може, українські війська обеззброювали тих повстанців, які переходили до лівого берега Дністра, та інтернували їх углиб України. Однак, окремі одиниці повстанців, уникаючи огляду, зберігали при собі зброю та час від часу починали стрілянину з українського берега по румунським частинам на правому березі Дністра. Ця стрілянина викликала цілком організований обстріл лівого берега румунськими військами. Таким чином, була обстріляна румунами ціла низка українських сіл, зруйновані хати, вбиті люди.

Така стрілянина годинами то притихала, то виникала знов. Українська влада, як центральна так і місцева, вживала всіх заходів аби захистити права місцевої придністровської людності, уникнути всіх непорозумінь та зберегти добросусідські відносини між Румунією та Україною. З цією метою, до румунського надністрианського командування українською місцевою владою надсилалися ноти та окремі представники, які роз'яснювали румунській владі дійсне становище речей. Також було зроблено пропозицію від України, утвердити комісію для розгляду прикордонних непорозумінь. Так, в Кам'янці-Подільському була утворена комісія для ліквідації всіх прикордонних конфліктів, які виникли (та які можуть виникнути) на всьому протязі українсько-румунського кордону. На чолі комісії було поставлено професора Дмитра Дорошенка. Також в комісію входили професори Білецький, Уріленко, Шменкевич, Ченявський, секретар Короліцький та представник десятого

корпусу сотник Зембіцький. Румунський уряд у відповідних нотах виявив своє задоволення тими засобами, які були вжиті українським урядом, підкреслив і своє бажання підтримувати добросусідські відносини та пообіцяв нічого не вживати без повідомлення центральної кам'янецької комісії [2, арк. 4].

5 січня 1919 р. повстанський Бессарабський національний союз на засіданні постановив:

- зібрати національне революційне військо та скинути з народу румунське ярмо;

- організацію війська доручається членам союзу: І. С. Дунгеру, І. С. Бабичу і Лисаку;

- організація повинна завершитися до 14 січня 1919 р., а 18-19 січня 1919 р. повстанська армія повинна перейти до обезброювання Румунії у районі Хотина та подальший наступ на території решти Бессарабії;

- командувачем призначається В. Є Доленюк, а начальником штабу І. С. Бабич;

- прохати Подільського губернського комісара не перешкоджати, а надавати допомогу усім бессарабцям, які знаходилися в Україні;

- прохати того ж комісара надати військо для підтримання порядку на звільненій від румунів території;

- із свого складу союз обрав Директорію: голова Директорії І. Ф. Лискун, члени: Мотрюк, Лисак, Дунгер, Кодак. По мірі пересування військ Директорія повинна була провести референдум та відкрити дипломатичні переговори з Україною та іншими державами про приєднання Бессарабії до тої, чи іншої держави, враховуючи волю бессарабського народу [2, арк. 6].

Однак, у планах українського уряду не було завдання допомогати бессарабським повстанцям. Натомість Директорія УНР звернулася за допомогою до румунських властей щодо евакуації з Італії українських військовополонених через Румунію [2, арк. 7].

Задля укріплення двосторонніх дипломатичних зв'язків з Румунією з метою захисту від радянської Росії, Директорія УНР у червні 1919 р. також відправила у королівство Надзвичайну дипломатичну місію на чолі з Костем Мацієвичем [2, арк. 8].

Після повалення Директорії УНР 10 листопада 1920 р. Надзвичайна дипломатична місія та військовий відділ продовжував свою діяльність на території Румунії. Зокрема, вона опікувалася справами національного освітнього руху української меншості в Румунії [1, с.178].

ЛІТЕРАТУРА

1. Срібняк І., Попенко Я. Діяльність військового відділу надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії, 1920 Р. (за матеріалами saw). Русин. 2019. С. 157-178.

2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф – 717. Оп. 1. Спр. 1.

ФАКТОР КУЛЬТУРИ ЯК ОСНОВА ІДЕОЛОГІЇ НАЦІОНАЛІЗМУ

Бондарєв Артем

Сумський державний університет

аспірант, викладач-стажист

Науковий керівник: Лебідь Андрій Євгенійович

професор, доктор філософських наук

Сумського державного університету

В складних соціально-політичних умовах в Україні, механізмом політичної консолідації суспільства стає поширення націоналістичних наративів, що сприяє засвоєнню масами національної ідеї. Всі концепції націоналізмів відводять культурі першочергове місце. Дана тенденція зумовлена тим, що центральна доктрина націоналізму пропонує тільки широку й абстрактну структуру, яку необхідно наповнити усіма видами вторинних понять і особливих уявлень, притаманних кожній національній спільноті [1, с. 31]. Саме тому в процесі національної самоідентифікації на перший план виходять саме культурні фактори. Серед таких факторів можна виділити міфи про походження та «золотий вік», символи та ритуали, які направлені на створення відповідних моделей комунікації всередині спільноти.

Видатний представник національних студій Ентоні Сміт зважав на важливість культури як засади формування національної ідеї для окремих спільнот. У своїй роботі «Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія.» він писав: «Ідеології націоналізму потребують заглиблення в національну культуру — нового прочитання своєї історії, відродження рідної мови за допомогою мовознавства й лексикографії, розвитку своєї літератури, а надто драматургії й поезії, відновлення національних мистецтв та ремесел, а ще своєї музики, особливо народних танців і пісень» [1, с. 15]. Така потреба у розробці культурного компонента зумовлена тим, що націоналістичні рухи часто супроводжуються культурним та літературним відродженням. Саме тому націоналістичні рухи часто ініціюють різні культурні проекти. На початковому етапі націєтворення досить відбувається збір фольклору, публікація історичних праць, організуються виставки та концерти. Все це робиться для того, щоб відродити національну самосвідомість і згуртувати народ.

Первісну культурно-ціннісну опору на ранньому етапі націоналістичного руху формують люди вільних професій (адвокати, лікарі, інженери, журналісти, вчителі тощо). Практично всюди соціальним рушієм «національного відродження» виступали невеликі групи інтелектуалів, які своєю чергою діяли разом з місцевими елітами. Особливе місце тут посідає літературно-художня спільнота, яка апелює до «славетного минулого» та специфічних «культурних атрибутів» - мови, фольклору, історичних міфів. В Україні саме інтелігенція свого часу стала провідною силою, яка скеровувала культурний, а згодом і політичний рух українців, зробивши національну ідею доступною для загалу. Популярність націоналізму серед інтелігенції зумовлена тим, що представники даної групи потребують «...«кар'єри, відкритої перед талантом», прибутку, гідного його здібностей, статусу, відповідного гідності його професії» [2, с. 129]. Український історик Касьянов Г.В. у своїй монографії «Теорії нації та націоналізму» писав: «Головне завдання цієї інтелігенції — моральна й політична революція, зміст якої полягає у «відновленні» історичного минулого, історичної пам'яті, «відкритті» народних традицій, іншими словами, — у

«пробудженні нації», якщо користуватися націоналістичною термінологією. Інтелігенція створює нову ідеологію, спираючись на старі цінності, норми, традиції, характерні для певної «демотичної» групи» [3, с. 100].

У той же час слід об'єктивно оцінювати вплив інтелігенції на націоналістичні рухи. В основному вони займаються поширенням ідеї та втілення її в політичній діяльності. Фундаментального ж значення в становленні націоналізму набуває розповсюдження освіти, перш за все початкової. Школа - головний інструмент, який держава модерну використовувала для перетворення на націю. Націоналізм заявляє про себе в епоху Модерну, коли після розвитку саме масової освіти з'являються культурні спільноти. Без єдиної системи освіти з єдиними підручниками складно дати людям спільний образ на певній території, адже вони спілкуються різними діалектами, чують різні новини.

Важливим кроком у становленні культурної основи образу нації є розвиток або відновлення символів. Національні символи часто мають глибоке історичне коріння. Звернення до минулого може допомогти нації знайти символи, які мають суттєве значення для людей. Герої минулого, важливі історичні події та історичні місця можуть стати символами національної гордості та єднання. Крім того, нація також може створити нові символи, які відображають її цінності та прагнення. Колір, форма й малюнок державного прапора, а також текст і музика державного гімну виражають характерні ознаки нації, а проста форма й ритм мають викликати почуття чіткого усвідомлення унікальної долі в конкретного населення. Стан співіснування націй зумовлений тим, що «...кожна нація пишається власною столицею, національними зборами, монетарною системою, паспортами й кордонами, подібними церемоніями вшанування полеглих за націю, неодмінними військовими парадомі й присягами, а ще власною консерваторією, академією мистецтв і академією наук, національними музеями й бібліотеками, національними пам'ятками й воєнними меморіалами, національними видами відпочинку, святами тощо. Нестача таких символів виявляє серйозну національну ваду» [1, с. 16].

Отже, націоналізм потребує нового відкриття й відродження унікальної національної культури. Для націоналістів представники єдиної спільноти усвідомлюють свою культурну єдність і національну історію. Завдяки закладам державної освіти й інституціям розвивається національна індивідуальність, зберігається рідна мова звичаї та мистецтво [1, с. 39]. По суті єдина стандартизована культура нав'язується суспільству, яке до цього існувало як система локальних груп, що спиралися на народні культури, які самовідтворювалися на локальному рівні. Націоналізм базується на автентичній культурній формі та певній системі вірувань. Саме це й робить його цілком відмінним від інших "панівних" політичних ідеологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сміт Ентоні Д. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія. / Пер. з англійської. Київ: "К.І.С.", 2004. 170 с.
2. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Пер. з англійської П. Таращука. Київ: Основи, 1994. 224 с.
3. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму: Монографія. Київ: Либідь, 1999. 352 с.

ГРИГОРІЙ ІЛЬЧЕНКО – ПРЕДСТАВНИК БАНДУРНОГО ОСЕРЕДКУ ХАРКІВЩИНИ

Клапчук Валерія

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
аспірантка кафедри історії України історико-юридичного факультету

Національно-культурні процеси стимулюють науковий пошук, розробку мистецької проблематики, розкриваючи невідомі сторони вітчизняної історії або питання, які не ставали предметом наукового дослідження в минулому. Аналіз діяльності представників бандурних осередків дозволяє виділити основні мистецькі центри України. Кожен регіон відрізняється своїми особливостями гри на інструменті, репертуаром, манерою виконавства, культурним взаємопроникненням.

Нашу увагу привернула автобіографічна повість Григорія Ільченка – відомого бандуриста, педагога, композитора Харківщини [1]. Час його дитинства та юності пройшов в роки Української революції (1917-1921). Батько забезпечив музичними інструментами (балалайка, гітара), тому він постійно навчався новому. Так як Г. Ільченко практикував гру, йому було легко опановувати кожен наступний струнний інструмент, адже принципи гри дотичні.

В автобіографічній повісті згадується автентичний бандурист, що грав на базарній площі в селі Валки – М. Христенко [1, с. 32]. Підкреслено, що кобзар співав про отамана Матяша, «керівника безвусих хлопців» заробляючи своїм мистецтвом на життя [1, с. 33, с. 34].

Г. Ільченко після покупки власної бандури зацікавився вивченням дум та історичних пісень. Також він шукав автентичний фольклор. У повісті згадується: «... у людей розпитувати став про старі пісні, запам'ятовував і грав те, що набіл припадало до серця...» [1, с. 40]. 1923 р. в селі Гонтів Яр (тепер Валківський район Харківської області) він виступає на святах присвячених кобзарю Т. Шевченку з власним інструментом. Це був його перший виступ на широкий загал людей. Глядачі добре сприйняли продемонстровану бандуру. Особливо їм сподобалась у виконанні Григорія Ільченка пісні на слова Т. Шевченка «Думи мої», «Розмова Шевченка з дубом». Твір «Ой ти Морозенку» особливо приглянувся слухачам [1, с. 41].

1926 р. до села Валки (тепер місто Бодогухівського району Харківської області) приїжджає Харківська обласна капела бандуристів-кобзарів ім. Т. Шевченка, яка проіснувала досить недовго. Всього колектив нараховував 12 артистів. Капеляни завітали до Г. Ільченка в гості. Після того, як бандуристи побачили його виконавські можливості, запросили до колективу [1, с. 42]. Капела активно гастролювала по Кавказу та Криму.

Г. Ільченко співав у капелі «Думу про смерть козака-бандуриста» [1, с. 46], написавши самостійно мелодію. В репертуарі були і гумористичні пісні – «Вечорниці», «Чорнява молодичка кивала на мене». Також виконував твір «Буря на Чорному морі» [1, с. 47]. У вільний час від гри в капелі, Григорій займався навчанням гри на бандурі всіх охочих.

Також Григорію пощастило познайомитися з Гнатом Хоткевичем на одному з концертів. Він рекомендував грати не гумористичні пісні, а думи. Г. Хоткевич

наголошує «Добре! Дуже добре! Усюди співайте думи народні, а гуморески це не ваш жанр...» [1, с. 53].

1926 р. – Г. Ільченко потрапляє до лав армії. Його було призначено до 69-го Харківського стрілецького полку (терчастина) [1, с. 54]. Служба була короткострокова – 3 місяці. В цей час він популяризує бандурне мистецтво серед своїх побратимів-армійців, граючи «і в наметі, і серед вулиці».

1941 р. починається німецько-радянська війна, яка негативно вплинула на розвиток бандурного мистецтва, багато виконавців переривають свою музичну діяльність. Разом з тим припиняє грати на бандурі і Григорій [1, с. 56].

Після припинення боїв над Харковом, Г. Ільченко відвідує своє родину на хуторі Пелипенків. Після того його мобілізують до лав Червоної армії. «Призначено кобзаря до окружного ансамблю армійської пісні і танцю Київської військової округи» [1, с. 60].

Г. Ільченко став одним з перших учасників українського державного хору за запрошенням О. Мінківського. Цей колектив переїхав з Харкова до Києва. Пізніше до хористів завітали в гості письменники П. Тичина та О. Корнійчук. Для них Григорій Ільченко виконував твори зі свого репертуару, думи «Про матір-удову», «То не чорні кружки налетіли», які були присвячені подіям другої світової війни. Думу «Про матір-удову» записав Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії. Невдовзі вона була надрукована у збірці народних творів, а потім після певної доробки ще раз передрукована [1, с. 71].

Г. Ільченко багато гастролював під час війни. 1944 р. він у складі культ-бригади їздив по Київській області. Їх трупа складалася з професора-лектора, артистів Київської філармонії, письменників В. Сосюри та І. Воскресенка.

Після демобілізації Г. Ільченко повернувся до Харкова: «до 1959 р. у Харківській області майже не було гуртків самодіяльних бандуристів. [с. 82]». Пізніше, створивши такий колектив, він запрацював у Харківському Палаці піонерів. Далі Г. Ільченко очолює гурт бандуристів при палаці культури в Новій Баварії. До власного керівництва він підбирає гурток самодіяльних бандуристів при будинку вчителя, ансамбль бандуристів однієї з військових частин, ансамбль Харківського державного університету [1, с. 83]. Г. Ільченко з ансамблем самодіяльних бандуристів виступає у військових частинах у Києві та Москві, і керує ним близько 15 років.

Г. Ільченко був членом товариства «Знання» та пропагував бандурне мистецтво з лекціями-концертами у містах і селах.

В повісті згадується і роль Г. Хоткевича, як видатного діяча ансамблевого бандурного виконавства. Він відкрив перші кобзарські капели. 1918 р. – організована перша капела бандуристів, що складалася з 8 чоловік у Києві. У автобіографічному описі згадується опис перших кобзарських колективів. «1925 р. організована в Харкові професійна кобзарська капела, де Г. Ільченко був головою. Далі, 1925 р. організовано ще 2 кобзарські колективи – у Конотопі при клубі залізничників та самодіяльний ансамбль бандуристів у Полтаві. А потім – у Миргороді, Кривому Розі, Крюкові, Решетилівці, Борисполі, Краснограді та інших містах і містечках України. 1943 р. організовано Державний український народний хор, 1946 р. – відновила свою роботу Державна заслужена капела кобзарів...» [1, с. 87]. У спілкуванні з вчителем української мови, останній наголошував, що саме з

таких колективів виходять гарні виконавці. Г. Ільченко каже, що біля 300 колективів було на той час.

Як вказує Г. Ільченко, у вересні 1970 року при кобзарському об'єднанні Музично-хорового товариства України було відкрито студію кобзарського фаху із терміном навчання три роки [1, с. 89]. Цей крок давав більші можливості для випуску фахівців.

1969 р. для концерту бандуристів збирають з усієї України – 14 кобзарів. Найменшому з них – 50, найстаршому – більше 80 років. В концертному репертуарі були як історичні так і сучасні пісні. Концерт проходив у педагогічному інституті у м. Києві. В цьому ж році був створений схожий концерт в оперному театрі. Було зібрано 15 кобзарів. Особливими номерами на цьому концерті стали виступи Є. Адамцевича з твором «Запорозьким марш», П. Черемського з творами «Сирітка», «Ой, по горі, по горі». Цікавою сторінкою цього концерту було те, що в ньому приймала участь дівчина-бандуриста – Г. Менкуш. Музикознавець С. Лісецький в газеті «Культура і життя» від 13.07.1969 р. багато гарного записав про виступ на цьому концерті Г. Ільченка: «дума «Буря на Чорному морі», яку виконав Харківський кобзар старшого покоління І. Ільченко, прозвучала дуже переконливо. Інтерпретація Г. Ільченка цікава і своєрідна, спів експресивний і вдало доповнюється інструментальними інтермедіями, де відтворюється розбурхана морська стихія. Звукообразальні епізоди повторюються періодично протягом усього твору з нагнітаючим кресендо – збільшуються розміри інтерлюдії, наростає сила звучання, прискорюються темпи глісандо, вторгаються словесні репліки тощо...» [с. 93]

Автобіографічна повість «З кобзою за плечима» – вагома праця про розвиток кобзарювання на Харківщині. Конструктивно показаний опис різних святкувань (вечорниці, колядниці, обжинки), детально описані створення творів для бандури, шлях проходження важких концертних буднів та турів. Взагалі повість показує правдиві будні бандурництва на Харківщині з 1920-х до 1970-х з усіма її різними настроями, характерними хвилями розвитку під час різних історичних подій. Цікаво, що під час німецько-радянської війни бандура стала основним важелем боротьби за Україну, символом правдивості та сили незламності духу.

Отже, Григорій Ільченко виступає одним з яскравих представників бандурного мистецтва ХХ століття, який всіляко популяризував інструмент по всьому харківському краю та й далеко за його межами та формував у громадськості повноцінну думку як про інструмент, який розкриває сутність української культури.

Таким чином, на прикладі одного бандуриста можна показати професійний розвиток бандурного мистецтва Харківщини. Важливо, що в ХХ ст. виконавці залучали до свого репертуару історичні пісні та думи, що було важливим кроком для підтримки кобзарської співацької традиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільченко Г. М. З кобзою за плечима : (Автобіографічна повість). Харків : Обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка, 2000. 112 с.

РОЛЬ КРАЄЗНАВЦЯ М. ПОНОМАРЕНКА У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЗОЛОТОНІЩИНІ

Карабін Богдана

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
аспірантка спеціальності 032 Історія та археологія

Науковий керівник: Крижанівський Віталій Михайлович

старший викладач ГНПУ ім. О. Довженка;
провідний науковий співробітник Центрального державного історичного
архіву України (м. Київ)

Одним із важливих елементів вивчення як історії України, так й історії окремих її регіонів, зокрема, є дослідження соціально-культурного життя та освіти в різні періоди. Таку тему часто порушують у своїх працях як фахові історики, так і краєзнавці-аматори. Становленню та розвитку шкільної освіти приділяв вагому увагу й краєзнавець Михайло Федорович Пономаренко (1920–2010) у своїх наукових студіях з історії Золотоніщини.

Вітчизняна історіографія лише в останні роки поповнилася низкою фахових досліджень присвячених біографії та науковій спадщині М. Пономаренка. Так науковці А. Гриценко, О. Чумаченко, В. Прокопчук, І. Петренко та В. Лазуренко вивчали коло спілкування краєзнавця [2;3;9;11;12;13]. В. Мельниченко, Г. Голиш, М. Дєєв, Т. Клименко та Д. Куштан досліджували різні аспекти краєзнавчої та педагогічної діяльності М. Пономаренка [1;4;7;8;10]. Однак зважаючи на багатоплановість наукових зацікавлень дослідника його краєзнавчий доробок потребує подальшого поглибленого аналізу.

Дослідження історії шкільної освіти на Золотоніщині М. Пономаренко розпочав у 1960-х рр. В одній із перших своїх публікацій «Створення гімназії» (1960) краєзнавець висвітлив історію земської чоловічої гімназії, яка була попередницею Золотоніської школи №4. Як зазначав М. Пономаренко автором проєкту будівництва був А. Балавенський, а сам заклад 4 рази змінював свій статус: 1) чоловіча гімназія 1910–1919 рр.; 2) трудова школа 1920–1922 рр.; 3) педагогічне училище 1922–1941рр.; 4) золотоніська середня школа №4 (з 1962 р. – імені С.Скляренка) 1957–1988 рр.. Вже в коментарі «Освіта в Золотоноші» (1962), М. Пономаренко описує становище освіти та кількість навчальних закладів в місті на початку 1960–х рр.. Дещо пізніше було опубліковано статтю «З історії народної освіти в районі» (1965), в якій краєзнавець зібрав відомості про розвиток освіти у Золотоноші на поч. ХХ ст. [5, с. 8–18].

У 1980–1990-х рр. М. Пономаренко продовжив досліджувати соціально-культурне життя м. Золотоноші. В даний період публікаційний доробок краєзнавця поповнили матеріали з історії розвитку освітніх установ та відомих педагогів краю. Так у статті «Золотоніський Макаренко» (1981), краєзнавець описує біографію педагога О. Авраменка та його діяльність в Золотоноші 1914–1929 рр. Як зазначав М. Пономаренко, О. Авраменко був засновником першої трудової школи у регіоні та очолював її в період з 1920 по 1929 рр. І як зауважив дослідник автор його педагогічна система була схожою на ту яку запроваджував А. Макаренко, хоча і дещо скромнішою та не такою популярною, однак є важливою віхою в історії розвитку шкільної освіти Золотоноші [5, с. 8–18].

А в публікації «Одна з найстаріших» (1981) М. Пономаренко приділив увагу історії Золотоніської школи №3. Як зазначив автор освітній заклад почав функціонувати ще в першій половині ХІХ ст. як повітова школа з 1820 р., потім як повітове училище з 1839 р., як 2-класне міське училище з 1878 р., як вища початкова школа з 1912 р., з 1920 р. її реорганізовано в 7-річну трудову школу та в 1934 р. в середню. За словами краєзнавця серед випускників школи є такі відомі персоналії як О. Навроцький, О. Баранник та І. Патлаєвський [5, с. 8–18].

Наступна краєзнавча розвідка М. Пономаренка «Найдавніша в Золотоноші» (1995) присвячена історії Золотоніської середньої школи №6. Як зазначив дослідник, заклад бере свій початок з 1761 р., як школа при Золотоніському Благовіщенському дівочому монастирі. В ХІХ ст. її було реорганізовано в Благовіщенську церковну школу, а після встановлення радянської влади – у світську [5, с. 8–18].

Окрім Золотоноші, М. Пономаренко досліджував появу шкіл і в селах регіону, що знайшло відображення в низці його публікацій з історії населених пунктів золотоніського району. Так, приміром, в статті «Пісочен – місто літописне» (1972) краєзнавець зазначає, що станом на кінець ХІХ ст. в с. Піщана діяли 3 школи – міністерська, земська та парафіяльна [6, с. 116–124].

Також М. Пономаренко дослідив, що з другої половини ХІХ ст. відкривалися парафіяльні школи в с. Дмитрівка (1862), Домантовому (1883), Коврай (1874). Разом з тим траплялися випадки, коли паралельно з такими школами працювали й земські, як у с. Домантовому (1913), Підставки (1887). В статті «Драбівці» (1962) М. Пономаренко дослідив розвиток освіти даного села: функціонування земської школи відкритої 1887 р. та вчительської діяльності псаломника Махтея Гринька [6, с. 116–124].

Таким чином, аналіз наукового доробку М. Пономаренка дозволив констатувати велике зацікавлення дослідника історією шкільної освіти на Золотоніщині. Значна кількість праць краєзнавця присвячена даній темі є важливою складовою вивчення становлення мережі шкіл на Полтавщині та Черкащині ХІХ–ХХ ст. В свою чергу це підкреслює визначну роль М. Пономаренка у дослідженні порушеної теми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голиш Г. Слово про вчителя від Бога. *Михайло Пономаренко: з любов'ю до Черкащини*.:збірник статей та спогадів. Черкаси, 2020. С. 14–31.
2. Гриценко А., Прокопчук В., Чумаченко О. Листи українського фізика П. Г. Борзяка до золотоніського краєзнавця М. Ф. Пономаренка. *Консенсус*, 2023. (4). С. 124–133. DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2023-04/124-133>
3. Гриценко А. П., Курок О. І., Чумаченко О. А. Листи О. С. Скляренко до золотоніського краєзнавця М. Ф. Пономаренка (1963–1976 рр.). *Сумська старовина*. 2023. № LXIII. С. 45–52 DOI: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2023.63.4>
4. Деєв М. М., Чанцева Л. Краєзнавча та просвітницька діяльність Михайла Федоровича Пономаренка. *Юний краєзнавець Черкащини*. Черкаси, 2014. Чис.10–11. С. 100–107.
5. Карабін Б. В. Золотоноша ХVІ–ХХ ст. у краєзнавчих дослідженнях М. Ф. Пономаренка 1960-х–1990-х рр. *Вісник Черкаського університету*. Серія Історичні науки. 2023. № 2. С. 8–18. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2023-2-8-18>
6. Карабін Б. В. Нариси з історії сіл Золотоніщини М. Ф. Пономаренка в «Історії міст і сіл УРСР. Черкаська область»: значення та особливості погляду на минуле краю.

Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. праць Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. 2023. № 14 (56). С. 116–124. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.13>.

7. Клименко Т. А. Особовий фонд М. Ф. Пономаренка як джерельна база вивчення історії Черкащини. *Неспокій серця* : зб. ст. і мат. Черкаси, 2005. С. 13–20.

8. Куштан Д. Михайло Пономаренко – дослідник археології Черкас. *Михайло Пономаренко: з любов'ю до Черкащини*: збірник статей та спогадів. Черкаси, 2020. С. 32-40.

9. Лазуренко В. М. Історія суботівського історичного музею у епістолярній спадщині видатних краєзнавців Черкащини. *Вісник науки та освіти* (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія») : журнал. 2024. № 2(20). С. 1568–1585. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2\(20\)-1568-1585](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-1568-1585).

10. Мельниченко В. М. Історичне краєзнавство : навч. пос. для студ. історичного факультету. Черкаси : Видавництво Черкаського Національного університету, 2002. 130 с.

11. Прокопчук В. С., Гриценко А. П., Чумаченко О. А. Листування поетеси Ганни Альбрехт та краєзнавця Михайла Пономаренка (1962–1984). *Вісник науки та освіти* (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»). 2023. № 12 (18). С. 999–1010. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-12\(18\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-12(18)).

12. Петренко І. Деякі аспекти повсякдення краєзнавців Полтавщини наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. (на матеріалах епістолярної спадщини). *Актуальні питання у сучасній науці* (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2024. № 8(14) С. 990–1001.

13. Прокопчук В. С., Гриценко А. П. Краєзнавчий рух 1980-х–1990-х у поглядах сучасників на прикладі листів М. Іщенка до М. Пономаренка. *Вісник науки та освіти* (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»). 2024. № 2(20). С. 1660–1663. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2\(20\)-1650-1663](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-1650-1663).

З ІСТОРІЇ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ І СЛУЖІННЯ ПРОТОІЄРЕЯ ВАСИЛЯ МИСЛАВСЬКОГО

Мінченко Марина

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання
аспірантка спеціальності 032 Історія та археологія

Науковий керівник: Крижанівський Віталій Михайлович

старший викладач ГНПУ ім. О. Довженка;
провідний науковий співробітник Центрального державного історичного
архіву України (м. Київ)

*На основі формулярного списку, статистичних матеріалів авторка статті
дослідила життєвий шлях та служіння Василя Миславського до отримання ним сану
протоієрея 20 травня 1907 р.*

Ключові слова: Чернігівська духовна семінарія, богоугодні заклади, духовні училища, протоієрей, Ніжин.

Впродовж існування Чернігівської єпархії, 1030-річчя заснування якої відзначалося 2022 р., її очолювали видатні духовні діячі України: Лазар Баранович, Феодосій Углицький, Філарет Гумілевський та інші. Не менш важливою є постать протоієрея Василя Іоаннова (Іванова) Миславського.

Джерельною базою дослідження його життєвого та кар'єрного шляху є формулярний список про службу і сімейство, виданий Чернігівською духовною консисторією 22 червня 1907 р. для вступу у Київський університет сина Володимира (1889 р.н.) [6, арк. 26–34]. Доречно відмітити, що постать Володимира як судового слідчого Ніжинського окружного суду введена до наукового обігу [5].

Зафіксовано, ймовірний рік народження Василя Миславського – 1853 р., адже на момент видання копії формулярного списку йому було 54 роки. Василь був сином дяка Чернігівської єпархії села Уланове Глухівського повіту Іоанна Миславського. Він закінчив повний курс наук у 1875 р. зі званням студента Чернігівської духовної семінарії [1].

Службовий шлях розпочав 30 вересня 1875 р. на посаді учителя латинської мови у Чернігівському духовному училищі. Протягом 2 травня 1877 р. – 6 листопада 1879 р., 19 січня 1880 р. – 1 грудня 1884 р. працював членом правління із учителів і діловодів. Упродовж 4 серпня – 7 жовтня 1877 р., 7 серпня – (?) серпня 1878 р., 30 червня – (?) вересня 1879 р., 21 червня – 15 листопада 1880 р., 2 червня – (?) серпня 1882 р., 18 грудня 1882 р. – 10 квітня 1883 р. виконував посаду помічника наглядача учителя. 9 жовтня 1883 р. був членом комісії для встановлення правил поведінки учнів, читання учнями книг та інструкцій наглядачам училища.

Василь Миславський знаходився з 6 січня 1885 р. у сані диякона, а з 20 січня – священника. Він працював у церкві Казанської ікони Божої Матері при Чернігівських богоугодних закладах із відставкою на посаді учителя училища. Окрім цього, був обраний членом комітету Єпархіального «свечного заводу» (з 24 січня 1885 р.), призначений Чернігівською губернською земською управою законоучителем фельдшерської школи при богоугодних закладах (з 19 лютого 1885 р.).

На запрошення голови Благодійної громади княгині Шаховської викладав закон Божий у будинку бідних протягом 29 січня 1885 р. – 29 січня 1886 р. Відомо, що з 22 серпня 1885 р. обіймав посаду учителя латинської мови у паралельних II і III класах училища, а з 22 серпня 1885 р. до 12 жовтня 1900 р. – члена ревізійного комітету по повірці звітів Чернігівського духовного чоловічого училища.

Упродовж 1885/86 навчального року – 8 листопада 1889 р. працював законоучителем зразкової школи Чернігівської духовної семінарії [2–4]. З січня 1886 р. до 20 лютого 1888 р., з 27 березня 1892 р. до 1 січня 1893 р. був членом тимчасового ревізійного комітету для перевірки економічних звітів духовно-учбових закладів м. Чернігів, консисторії і Єпархіального попечительства. Василь Миславський мав досвід на посаді члена Благодійної ради (з 15 серпня 1886 р. до 1 листопада 1892 р.), наглядача церковно-приходських шкіл (з 5 січня 1887 р. до 1895 р.), члена комітету емеритальної каси духовенства Чернігівської єпархії (з 30 січня 1887 р. до 12 грудня 1902 р.). Цікаво, що у формулярному списку є запис про його призначення Чернігівською духовною консисторією слідчим по судовим справам з 20 травня 1889 р.

до 1896 р. [арк. 29 зв.] Окрім цього, він обіймав посаду члена відділення єпархіальної училищної ради з 15 жовтня 1889 р.

Відповідно до призначення Преосвященного Антонія єпископа Новгород-сіверського Василь Миславський виконував посаду єпископа Чернігівського з 8 грудня до 18 грудня 1894 р. і був відряджений для вибору місця спорудження будівель Новгород-сіверського духовного училища. Протягом 8 червня – 15 серпня 1896 р. він виконував посаду члена правління Чернігівського духовного училища, 4 липня – 15 серпня 1897 р. – помічника наглядача Чернігівського училища.

Упродовж 28 жовтня 1897 р. – жовтня 1909 р. обіймав посаду завідувача управління Чернігівського єпархіального заводу. Окрім цього, був членом будівельного комітету по розміщенню парового опалення у Чернігівському кафедральному соборі (з 7 вересня 1898 р. до 1900 р.), головою будівельного комітету щодо спорудження храму на території Єпархіального жіночого училища (з 4 травня 1903 р. до 1906 р.), членом-ревізором емеритальної каси духовенства (17 жовтня 1904 р.). Відомо, що він був вкладником в емеритальну касу духовенства по 1 розряду. Сан протоієрея отримав 20 травня 1907 р.

Василя Миславського нагородили орденами Св. Станіслава 3-го ступеня, Св. Анни 3-го ступеня (6 травня 1902 р.), дослужився до чину колезького асесора 24 жовтня 1882 р.

Також, він був нагороджений за «ревностное прохождение должности учителя» (13 вересня 1886 р.), бархатною фіолетовою синодальною скуфією (17 квітня 1888 р.), золотим наперсним хрестом за посаду учителя (14 травня 1896 р.), отримав щиру подяку за працю по ревізії звітів духовно-учбових закладів м. Чернігів, Духовної консисторії і єпархіального попечительства (22 листопада 1896 р.), за службу на посаді члена ревізійного комітету по повірці звітів чоловічого духовного училища (14 жовтня 1896 р.), на посаді члена комісії і вдячність Преосвященного Антонія, єпископа Чернігівського за працю по влаштуванню торжества щодо відкриття мощів Угодника Божого, Святителя Феодосія, Чернігівського Чудотворця (11 жовтня 1896 р.).

Василь Миславський разом із дружиною Таїсією Петровою (1866 р.н.) виховували дітей: Сергія (1884 р.н.), Марію (1886 р.н.), Лідію (1888 р.н.), Володимира (1889 р.н.).

Марія та Лідія навчалися у Єпархіальному жіночому училищі, по завершенню якого молодша донька вступила у Чернігівську жіночу гімназію [6, арк. 26–34]. Володимир здобув освіту у Чернігівській духовній семінарії, Київському університеті, обіймав посаду судового слідчого Ніжинського окружного суду [5, с.47–48].

Отже, на основі формулярного списку, статистичних матеріалів досліджено життєвий шлях та служіння Василя Миславського до отримання ним сану протоієрея 20 травня 1907 р. Василь закінчив Чернігівську духовну семінарію із 1-им розрядом, що дозволило розпочати шлях учителя, який продовжив після отримання сану священника. В.І. Миславський набував знаного досвіду на посадах законоучителя, члена ревізійних комітетів, наглядача церковно-приходських шкіл, завідувача управління Чернігівського єпархіального заводу, члена комітету емеритальної каси; долучався до благодійництва, працював на благо Чернігівської єпархії. Список нагород і подяки від Преосвященного Антонія, єпископа Чернігівського є свідченням визнання діяльності Василя Іоаннова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выпускники Черниговской духовной семинарии 1867–1871, 1874–1911, 1913–1916 гг. URL: <http://www.petergen.com/bovkaloduhov/chernigsem.html> (дата зверення: 23.03.2024).
2. Календарь Черниговской губернии на 1887 год. Чернигов: Типография губернского правления, 1886. С. 414
3. Календарь Черниговской губернии на 1888 год. Чернигов: Типография губернского правления, 1887. С. 288–289
4. Календарь Черниговской губернии на 1890 год. Чернигов: Типография губернского правления, 1889. С. 200–201
5. Мінченко М. Працівники Ніжинського окружного суду та їх участь у Першій світовій війні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Т. 34 (73), № 4. С. 45–51. <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/4.8>
6. Формулярный список о службе и семействе протоиерея Черниговской Богородно-заведенской церкви Василия Мыславского. *ВДАЧОН* (Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжин.). Ф. 358. Оп. 1. Спр. 744. 26–34 арк.

РАДЯНСЬКА ПРОПАГАНДА І МИСТЕЦТВО У ПЕРІОД ЗАСТОЮ

Остапчук Олексій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
аспірант спеціальності 032 Історія та археологія

Науковий керівник: Курок Олександр Іванович,

доктор історичних наук, професор,
в.о. ректора ГНПУ ім. О. Довженка

У період застою радянська влада жорстко контролювала ЗМІ та мистецьке вираження, використовуючи їх як інструменти насадження комуністичної ідеології та контролю над суспільством [6]. Цей контроль відіграв значну роль у формуванні мистецтва того часу, оскільки держава робила свій вплив на те, з метою виконання цілей правлячого режиму [1]. З 1930-х років мистецтво стало на службу державній пропаганді, стало більш спрощеним і зрозумілим для широких верств населення [2]. Цей контроль над художніми вираженнями мав тривалі наслідки для розвитку радянського мистецтва періоду застою [4].

Одним із головних проявів державного контролю над мистецтвом у цей період було поширення і пропаганда соціалістичного реалізму в різних художніх формах [6]. Ця течія, що виникла в Радянському Союзі в сталінські часи, наголошувала на монументалізмі різноманітних пам'яток і творів мистецтва. Деякі з основних рис соціалістичного реалізму включали: - змалювання ідеалізованого соціалістичного суспільства; героїчне зображення робітників і селян; наголошування на колективних зусиллях для прогресу; зосередження на ролі комуністичної партії в управлінні суспільством. Ці характеристики соціалістичного реалізму зробили його ідеальним засобом для просування комуністичної ідеології та формування художнього вираження того часу [2].

У відповідь на жорсткий державний контроль над мистецтвом і широкий вплив радянської пропаганди в період застою виник підпільний мистецький рух [3]. Цей рух

прагнув кинути виклик обмеженням, встановленим державою, і створити альтернативний мистецький голос, який не підлягав цензурі та обмеженням того часу [6]. Деякі ключові особливості цього підпільного мистецького руху включали: дослідження нетрадиційних тем і стилів; акцент на індивідуальному самовираженні та творчості; критика офіційного санкціонованого державою мистецтва; створення альтернативних виставкових просторів і мереж. Цей підпільний мистецький рух представляв значну протидію контрольованій державою пропаганді та мистецьким обмеженням, пропонуючи художникам простір для вільного та автентичного самовираження. Рух охоплював митців з різних дисциплін, таких як живопис, скульптура, музика та перформанс. Важливу роль у процесі пошуку «образу ворога» в період відлиги та застою відіграла радянська пропагандистська сатира та карикатура, зокрема у журналі «Перець» [5].

Таким чином, варто зазначити, що радянська пропаганда справила значний вплив на мистецтво періоду застою. Соцреалізм відігравав значну роль у формуванні художнього вираження, сприяючи використанню комуністичних ідей в мистецтві та обмеженні мистецької свободи. Проте мистецький андеграундний рух виник як відповідь на пропаганду та цензуру, кинувши виклик домінуючому нарративу та надаючи простір для альтернативного художнього вираження. Незважаючи на обмеження, накладені радянським режимом, митці знаходили способи розширити межі художнього вираження, створюючи роботи, які відображали складні реалії життя за комунізму. Спадщина радянської пропаганди та мистецтва періоду застою продовжує впливати на сучасне мистецтво та служить нагадуванням про силу мистецтва кидати виклик панівним ідеологіям і руйнувати їх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриценко А. П., Прокопчук В.С., Чумаченко О.А. Жанрові особливості радянського образотворчого мистецтва за доби «відлиги» та «застою». *Сумський історико-архівний журнал*. 2023. № XLI. С. 23-32. URL: https://shaj.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/3_Hrytsenko_Prokopchuk.pdf (дата зверення: 23.03.2024).
2. Культура та мистецтво України у період кризи радянської системи. Освітній проект «На Урок» для вчителів. URL: <https://naurok.com.ua/kultura-ta-mistectvo-ukra-ni-u-period-krizi-radyansko-sistemi-207075.html> (дата зверення: 23.03.2024).
3. Мистецтво як засіб пропаганди. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/671a6058-7e5f-49a0-87ef-c490a07ced54/content> (дата зверення: 23.03.2024).
4. Прокопчук В.С., Гриценко А.П. Мистецтво відбитку: радянська пропаганда в епоху застою через призму творчості. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*: журнал. 2024. № 3 (21). С. 1179-1191. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/9986/10039> (дата зверення: 23.03.2024).
5. Прокопчук В.С., Гриценко А.П., Чумаченко О.А. Зображення «образу ворога» через радянську пропагандистську сатиру та карикатуру в 1953-1985 рр. на прикладах журналу «Перець». *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*: журнал. 2024. № 2 (20). С. 890-901. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/9196> (дата зверення: 23.03.2024).
6. Радянська пропаганда. Національний музей Голодомору-геноциду. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/radianska-propahanda/> (дата зверення: 23.03.2024).

РОЗВИТОК ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ НА ТЕРИТОРІЇ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В ЕПОХУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Мозговий Олексій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
аспірант спеціальності 032 Історія та археологія

Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка

Періодична преса, на території українських земель, що входили до складу Російської імперії, у своєму розвитку, пройшла декілька етапів, які характеризуються як періоди занепаду, та навпаки, періоди піднесення української періодики. Питання це досліджувалося вченими в інших часовий проміжок [4; 5], однак вироблені підходи можна застосувати при дослідженні також і цього історичного періоду. На території Наддніпрянської України розвиток періодичних друкованих видань розпочався доволі пізно, а саме на початку ХІХ-го століття. Центрами української періодики того часу були університети, де навчались українські студенти які співчували ідеям українського національно відродження, які активно посилювалися поширенням ідей романтизму. Створення власної періодичної преси для представників українського національно руху відповіддю на масштабну кампанію цензури, яку російська імперська влада проводила стосовно українського населення після ліквідації автономії козацтва.

Першими українським періодичним виданням став «Харковский еженедельник», який почав виходити в 1812-му році, та орієнтувався на місцеве студентство. В 1816-му році до нього додалися «Украинский вестник» та «Харковский демокрит», які існували коштом місцевих філантропів, висвітлювали питання історії, культури та географії України і були швидко закриті державною цензурою. Створення перших українських періодичних видань стали справжнім проривом для української інтелігенції того часу, оскільки Україна відставала, в той час, у питанні періодики. Зокрема в Росії перші газети західноєвропейського зразка з'явилися на сторіччя раніше [6, с. 18].

В 1830-х роках була здійснена спроба обійти російську цензуру шляхом видання російськомовних альманахів. Зокрема це «Український Альманах», який почав видаватися з 1831-го року, «Запорожская старина», яка виходила з 1833-го року. Попри використання російської мови, тематика цих збірників була українською. Часто українська інтелігенція намагалась перетворювати російські видання на наддніпрянських землях на українські, шляхом зміни їх тематики. Так сталося з газетами «Киевский телеграф» та «Труд» [6, с. 20].

Проте, на наступні декілька десятиліть єдиним способом для українського національного руху видавати хоч якусь українську періодику стало створення саме альманахів та збірників, на які російська цензура, часто, не звертала такої уваги як на газети. Особливо ситуація з випуском української періодики погіршилася з виходом Валуєвського циркуляра та Емського указу, які забороняли українську мову та друк на ній. В цей час виходять такі альманахи як «Сніп» 1841-го року,

«Хата», що почав друкуватися в 1860-му році, «Громада», що почав виходити в 1878-му році, «Нива» 1885-го року та багато інших збірників та альманахів, деякі з яких, наприклад «Основа», випускались в Петербурзі [6, с. 19].

Відродження українського друку газет відбулось лише на початку 80-х років, коли почала виходити російськомовна українська газета «Киевская старина», яка стала початком нової епохи в історії української преси на Наддніпрянщині та змогла хоча б частково обійти російську урядову цензуру, посилену заборонами української мови. «Киевская старина» стала майданчиком, який об'єднав навколо себе основні художні та наукові коло наддніпрянської України свого часу [1, с. 8; 2, с. 102].

Звичайно, що проти цього часопису розгорнулася кампанія цензури, як з боку місцевих органів контролю, так і з боку загальноросійських. Цензура звертала увагу на слова пов'язані з українським народом, такі як «січ» та «козак», або згадки про Україну як територію, на якій проживають українці. Також цензорам не подобалось використання українських літер замість російських, особливо літера «І». З часом цензура тільки посилювалась, цензори вбачали небезпечний зміст навіть у нейтральних матеріалах, оскільки вважали, що тут присутній антиросійський підтекст. Попри це, часопис виходив 25 років та припинив своє існування шляхом перетворення на україномовний журнал «Україна» [6, с. 24].

Періодом своєрідного піднесення періодичної преси на території наддніпрянської України став 1905-1914 років. Тоді, після буржуазної революції в Російській імперії українська інтелігенція, натхненна можливістю змін та скасуванням заборони на використання української мови, відповідно до маніфесту від 17-го жовтня 1905-го року, яким проголошувалась свобода друку, розпочала розбудову української преси, яка стала осередком та рупором українського національного руху в наддніпрянській Україні. Хоча цензура та переслідування українських друкованих видань все ще збереглися, революція стала поштовхом до виникнення великої кількості українських періодичних видань [6, с. 24].

Попри революцію та послаблення тиску з боку російської влади, та поступки, такі як створення Державної думи, дуже скоро в країні знову розгорнулася цензура та репресії проти демократичного руху, а особливо проти національних рухів, зокрема в Україні. Український національний рух офіційна влада називала «Мазепинством» та боролась з ним сильніше ніж з власне російськими революціонерами. Друк українських періодичних видань, формально не був заборонений, але російська влада робила все можливе, щоб максимально загальмувати процес виходу української періодики. Часто цілі тиражі українських газет вилучались, газети закривали за вигаданими приводами або газети надходили до поштових відділень, а там зникали, точніше відправлялись до органів місцевої влади. Оскільки на державному рівні заборона на друк українською мовою була скасована, роль головного репресивного центру на себе взяло керівництво Південно-західного краю, тобто наддніпрянських губерній [3, с. 58].

Попри розгорнуту цензуру, сторінки українських газет цього часу стають майданчиком для обговорення питань українського руху та українського національного відродження. Тут йдуть дискусії щодо питання отримання незалежності або лише автономії, відношення до влади та майбутнього України. [5, с. 24]. В цей час активно розвивається регіональна преса. Свої українські газети з'являються майже в кожному губернському центрі: «Життя й знання» в Полтаві,

«Дніпрові хвилі» в Катеринославі, «Світова зірниця» в Могилів Подільському, «Слобожанщина» в Харкові. Ці, часто ілюстровані видання, орієнтувались на народного читача та висвітлював теми повсякденного життя своїх регіонів. В Києві починає виходити ілюстроване щотижневє видання «Село», досить популярне серед місцевих читачів [6, с. 25].

З початком Першої Світової війни більшість представників українського національного руху Наддніпрянщини, в тому числі видавці періодики, підтримали в цій війні Російську імперію, оскільки вважалось, що після перемоги російський уряд може пом'якшити своє ставлення до українців та дозволить їм мати автономію. Окрім цього, вважалось що перемога Росії дозволить об'єднати Наддніпрянщину з карпатськими землями України, яким знаходились під владою Австро-Угорщини.

Але влада російської імперії з перших днів війни розгорнула воєнну цензуру та скасувала всі здобутки революції 1905-го року. В першу чергу це стосувалась періодичної преси. Влада вважала, що преса національних меншин в умовах війни є елементом ворожих дій у своєму тилу. 20 серпня 1914-го року вийшла постанова про заборону друку українською мовою, відповідно до чого, розпочалась кампанія з масового закриття українських газет та арештів їх керівників [3, с. 59].

Таким чином, період перебування Наддніпрянської України в складі Російської імперії став періодом не лише виникнення української періодичної преси, а й періодом постійної її боротьби за існування в умовах постійної державної цензури та репресій з боку російської влади. Проте, незважаючи на постійні утиски, українська періодика продовжувала своє існування, постійно пристосовуючись до нових умов та нових заборон.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриценко А., Мозговий О. Інтеграція комуністичної пропаганди в систему освіти СРСР: історико-політологічний аспект. *Сумський історико-архівний журнал*. 2023. № XLI. С. 5-13.

2. Животко А. Історія української преси. Київ : Наша культура і наука, 1999. 364 с.

3. Крупський І. Українська преса наддніпрянщини 1905-1914 рр.: формування мережі, еволюція висвітлення суспільно-політичної тематики. *МАГІСТЕРІУМ*. 2006. № 22. С. 57–61.

4. Прокопчук В.С., Гриценко А.П. Мистецтво відбитку: радянська пропаганда в епоху застою через призму творчості. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*: журнал. 2024. № 3 (21). С. 1179-1191. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/9986/10039> (дата зверення: 29.03.2024).

5. Прокопчук В.С., Гриценко А.П., Чумаченко О.А. Зображення «образу ворога» через радянську пропагандистську сатиру та карикатуру в 1953-1985 рр. на прикладах журналу «Перець». *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*: журнал. 2024. № 2 (20). С. 890-901. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/9196> (дата зверення: 29.03.2024).

6. Тернопільський Ю. Українська преса з перспективи 150-ліття. Джерсі Сіті : Вид-во М.П. Коць, 1974. 93 с.

ЕВОЛЮЦІЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ХОРВАТІЇ В ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Поскрипко Нікіта

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
аспірант спеціальності 032 Історія та археологія

Науковий керівник: Чумаченко Олена Анатоліївна

кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка,
директор ННІ філології та історії

Корупція є однією з найпоширеніших політичних патологій для держави. Для країн транзитного типу, таких як Україна, ця проблема не втрачає своєї актуальності. Орієнтація нашої держави на вступ до Європейського Союзу породжує необхідність гармонізувати законодавство у сфері боротьби з корупцією до європейського рівня. У свою чергу це обумовлює формулювання відповідної національної стратегії. З огляду на це, важливим стає досвід країн, які успішно змогли вдосконалити свою антикорупційну стратегію та покращити загальний стан протистояння корупції. Зразковим у цьому разі є досвід Хорватії.

Проблема корупції супроводжувала Хорватію з моменту отримання нею незалежності. Це явище було зумовлене низкою ендегенних факторів. Д. Грубіша визначив шість таких факторів. По-перше, це «спадщина старої системи», тобто отримана від Югославії традиційна для комуністичних режимів культура корупції. По-друге — війна, в умовах якої процвітало розкрадання коштів на оборону, а внаслідок ембарго ООН на постачання зброї, значного поширення набула нелегальна торгівля. По-третє — непрозорий процес приватизації державних підприємств, які продавалися не за найкращою ціною, а політично «підходящим» особам із правлячої політичної еліти. Четвертий фактор — нова політична культура «націоналістичної революції», тобто концепція держави, яка існує для вираження національного духу, а не задля забезпечення добробуту громадян. П'ятий фактор — розширення бюрократичного апарату, представники якого отримували посади за політичну лояльність, а не відповідні компетентності. Нарешті останній фактор — відсутність основних нормативно-правових актів, які б регулювали та карали корупцію [8, с. 76-78]. Таким чином, комуністична спадщина, наслідки війни та домінування у політиці націоналістів зумовили засилля корупції та відсутність стратегії боротьби з нею на дуже тривалий термін.

До 2000-х рр. хорватський уряд, в якому домінувала Хорватська демократична партія (ХДС), не чинив протидії корупції, хоча наявність проблеми була очевидною. У 1999 р. Transparency International почала вимірювання сприйняття рівня корупції в Хорватії і за цим показником поставила її на 74 місце з 105 можливих (105 — найбільш корумпована країна) [8, с. 75]. Ситуація почала змінюватися з приходом до влади лівоцентристського уряду на чолі з І. Рачаном. У 2002 р. парламент ухвалив першу Національну програму по боротьбі з корупцією. Відповідно до неї було створено перший спеціалізований антикорупційний орган — Управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю (USKOK). Також програмою передбачались заходи щодо

підвищення кримінального переслідування корупції, реформування держапарату, посилення контролю та відповідальності на місцевому рівні, реформа системи державних закупівель та посилення суспільного контролю за витратами, приєднання до міжнародних конвенцій по боротьбі з корупцією тощо [10]. Однак, подальшій реалізації програми завадила нова реорганізація уряду, оскільки в 2003 р. ХДС знову повернулася до влади. Це показало, що зміна урядів заважатиме послідовній боротьбі з корупцією. Постала необхідність у наявності зовнішнього мотиватора, який забезпечить неухильне дотримання антикорупційної політики.

Поворотним моментом стала орієнтація нового хорватського уряду на інтеграцію до Європейського Союзу. Після п'ятого розширення, ЄС вніс зміни до критеріїв членства для нових країн, запровадивши нові вимоги щодо боротьби з «системною корупцією». Відповідно до цього, Хорватія, яка отримала статус кандидата в 2005 р., таким чином погодилась із необхідністю ухвалення загальної антикорупційної програми та стратегії. Політична корупція була відзначена як серйозна проблема, яка може перешкодити гармонізації правової та політичної системи країни з європейським правовим та політичним законодавством [8, с. 78].

У 2006 р., одночасно з початком переговорів Хорватії щодо вступу до ЄС, була прийнята нова Національна програма боротьби з корупцією. Серед нових пріоритетів та заходів, визначених у ній, слід відмітити підвищення прозорості місцевих бюджетів, прийняття законів про фінансування політичних партій та запобігання конфліктам інтересів, аналіз та покращення роботи антикорупційних органів, посилення покарань за корупцію, створення Національної ради моніторингу реалізації програми [9]. Незважаючи на такий широкий спектр визначених завдань, імплементація програми піддавалась критиці з боку ЄС. Так, Європейська комісія в Звіті про прогрес за 2007 р. зазначила, що корупція залишається поширеним явищем, а впровадженню антикорупційної програми бракує міцної координації та ефективного неупередженого моніторингу. Було відмічено, що в жодній справі про корупцію на високому рівні не було винесено обвинувачення чи вироку [3, с. 10]. Незважаючи на таку оцінку, Хорватією було досягнуто і деякого прогресу. Так, в січні 2007 р. на всіх суддів, прокурорів та їхніх заступників було покладено обов'язок подавати декларації про майно. Того ж місяця до законодавства про фінансування політичних партій було внесено зміни з метою запровадження більшої прозорості. У липні 2007 р. були розширені повноваження, а також збільшені штат та фінансування USKOK. Це значно вплинуло на ефективність цієї установи та кількість порушених антикорупційних проваджень. У червні того ж року USKOK провело операцію «Маестро», в результаті якої за корупцію було заарештовано 8 високопоставлених чиновників Хорватського приватизаційного фонду [3, с. 50].

З огляду на критику з боку ЄС, Хорватія у 2008 р. прийняла нову Стратегію запобігання корупції та відповідний План дій з низкою конкретних заходів в сферах, схильних до корупції, таких як державні фінанси та закупівлі, судочинство, фінансування політичних партій та ін.. Європейська Комісія в Звіті за 2008 р. відмітила прогрес у вдосконаленні законодавчої бази для боротьби з корупцією, впровадження нової міжміністерської системи координації моніторингу антикорупційних зусиль та активізацію діяльності USKOK. У той же час, зазначалося, що корупція залишається широко поширеною, фактична кількість судових переслідувань залишається низькою, наявний «брак політичної відповідальності» [4, с. 9]. Ці висновки були підтверджені і

в звіті за 2009 р. Загалом зазначено, що зусилля по боротьбі з корупцією тривають і дають перші результати, але корупція залишається поширеною в багатьох сферах, а інструменти не застосовуються з достатньою енергією [5, с. 11]. З позитивного слід відмітити створення в лютому 2009 р. нового антикорупційного органу — Управління Національної поліції з питань боротьби з корупцією та організованою злочинністю (PNUSKOK). Він відповідає за комплексні поліцейські розслідування та заходи проти організованої злочинності та корупції на національному рівні. Поступово продовжувала зростати результативність USKOK, яка почала розслідувати корупцію на високому рівні. Найбільш гучною акцією став арешт колишнього прем'єр-міністра І. Санадера 10 грудня 2010 р.

18 березня 2010 р. парламент Хорватії схвалив переглянутий План дій до Стратегії запобігання корупції. Він передбачав 145 заходів, об'єднаних у п'яти тематичних напрямках: правова та інституційна база, запобігання корупції, судове переслідування та покарання корупції, міжнародна співпраця та поширення поінформованості громадськості про згубність і шкідливість корупції. Було проголошено «загальну нульову толерантність до корупції» [1]. Ця стратегія виявилася ефективною. Європейська Комісія в звіті за 2011 р. заявила про «значний прогрес у запобіганні корупції». Конкретно було відмічено заходи щодо оновлення та укріплення правової та інституційної бази, підвищення прозорості державного управління, державних компаній, а також фінансування політичних партій, покращення міжвідомчої взаємодії та оперативного потенціалу USKOK та PNUSKOK, деполітизацію поліції тощо [6, с. 7-8]. Однак, цього прогресу виявилось недостатньо для успішного виконання умов 23-ї глави Угоди про вступ. ЄС погодився закрити переговори у 2011 р., але Хорватія мала продовжувати заходи щодо гармонізації національного законодавства з європейським, у тому числі і в сфері боротьби з корупцією. Лише в березні 2013 р. ЄС визнав, що країна виконала всі умови до вступу.

Отже, протягом 2002-2013 рр.. антикорупційні програми та стратегії Хорватії поступово вдосконалювались та конкретизовувались, забезпечивши зрештою значний прогрес у сфері боротьби з корупцією. Неможливо не відмітити ключову роль ЄС, як мотиватора та перспективу європейської інтеграції як стимула для реформ. Якщо в 1999 р. у рейтингу Transparency International Хорватія займала 74 місце з 105, то станом на 2023 р. її результат покращився до 57 з 180. Однак, не можна не відмітити, що за даними опитування Global Corruption Barometer 41% хорватів вважає, що рівень корупції в країні зростає [7]. Це свідчить про те, що не зважаючи на значний досягнення в боротьбі з «системною корупцією», на нижчому рівні проблема все ще залишається значною. Цей факт актуалізує необхідність подальшого покращення антикорупційної стратегії та розширення сфер її дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Akcijski plan uz Strategiju suzbijanja korupcije – revizija 2010. *Republika Hrvatska, Ministarstvo pravosuđa i uprave*. URL: <https://cutt.ly/8w7NBIOK> (дата звернення: 28.03.2024)
2. Akcijski plan uz Strategiju suzbijanja korupcije 2008. *Republika Hrvatska, Ministarstvo pravosuđa i uprave*. URL: <https://cutt.ly/xw7NBpfs> (дата звернення: 29.03.2024)

3. Croatia 2007 progress report. Commission staff working document. SEC (2007) 1431 final, 6 November 2007. *University of Pittsburgh*. URL: <https://aei.pitt.edu/44774/> (дата звернення: 30.03. 2024)
4. Croatia 2008 progress report. Commission staff working document. SEC (2008) 2694 final, 5 November 2008. *University of Pittsburgh*. URL: <https://aei.pitt.edu/44790/> (дата звернення: 30. 03. 2024)
5. Croatia 2009 progress report. Commission staff working document. SEC (2009) 1333 final, 14 October 2009. *University of Pittsburgh*. URL: <https://aei.pitt.edu/44800/> (дата звернення: 31. 03. 2024)
6. Croatia 2011 progress report. Commission staff working document. SEC (2011) 1200 final, 12 October 2011. *University of Pittsburgh*. URL: <https://aei.pitt.edu/44842/> (дата звернення: 31. 03. 2024)
7. Croatia. *Transparency International*. URL: <https://www.transparency.org/en/countries/croatia> (Дата звернення: 02. 04. 2024)
8. Grubiša D.. Anti-corruption Policy in Croatia: Benchmark for EU Accession. *Politička misao*. Vol. 47, No. 5. 2010. P. 69-95. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=76984> (дата звернення: 28. 03. 2024)
9. Nacionalni program suzbijanja korupcije 2006. – 2008. *Republika Hrvatska, Ministarstvo pravosuda i uprave*. URL: <https://cutt.ly/Xw7NVaqL> (дата звернення: 29.03.2024)
10. Nacionalni program za borbu protiv korupcije s akcijskim planom za borbu protiv korupcije. *Republika Hrvatska, Ministarstvo pravosuda i uprave*. URL: <https://cutt.ly/Ww7NC4Sj> (дата звернення: 28. 03. 2024)
11. Боровець І. Г.. Боротьба з корупцією як одне з пріоритетних завдань Республіки Хорватія у період переговорів щодо членства в ЄС 2006-2013 рр. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 127. 2017. С. 399-402. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2017_127_105 (дата звернення: 02. 03. 2024).

ГАМАЛІЇВСЬКИЙ (ХАРЛАМШІВСЬКИЙ) МОНАСТИР: В'ЯЗНИЦЯ ЧИ СВЯТА ОБИТЕЛЬ?

Кулібова Ярослава

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
аспірантка спеціальності 032 Історія та археологія

Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка

Чернечим осередкам, які відгравали непересічну роль у виборі духовних, культурних, політичних пріоритетів людства, впливали на формування й утвердження духовної, етнонаціональної та політичної єдності перед зовнішніми загрозами, утверджували церкву та її віровчення, належить чільне місце в історії [5, с. 32].

На території України було вісім монастирів, які в ХХ столітті радянська влада перетворила в тюрми та колонії. У келіях, де довгий час жили монахи та черниці, розміщували в'язнів, а в деяких влада влаштувала розстріли. Навіть після того, як 24

серпня 1991 року Україна здобула незалежність, доля колишніх монаших обителів не змінилась, вони продовжували функціонувати як в'язниці. Гамаліївський (Харлампіївський) монастир був однією з таких обителів - в'язниць [1].

У 2024 році виповнюється 311 років від дня заснування Гамаліївського (Харлампіївського) монастиря - не тільки одного з останніх духовно-просвітницьких закладів, а й одного з найнеоднозначніших прикладів використання історико-архітектурної спадщини країни.

Будівництво унікального монастиря пов'язане з іменем Івана Скоропадського та його дружини Анастасії. За прикладом гетьмана діяли також і представники генеральної старшини, зокрема, з родини Савичів [2; 3; 4]. У 1714 році гетьман проголошує себе покровителем обителів. За його сприяння на території монастиря було зведено гетьманський будинок, де й проживав Скоропадський із родиною. У 1722 році гетьман помер, його поховали на території обителів в склепі Харлампіївської церкви.

Після смерті гетьмана І. Скоропадського, ктиторм обителів стала його дружина Анастасія, яка перейняла на себе опіку за монастирем. Під час хвороби жінка вирішує перетворити монастир із жіночого в чоловічий, сподіваючись, що саме чоловік-керівник зможе краще опікуватись храмом.

Уже в 1729 році, після смерті Анастасії, до Харлампіївського монастиря перевезли ченців із Мутинської обителів, яка знаходилась біля Кролевця.

Гамаліївський монастир функціонував до 1924 року, поки більшовицька влада не прийняла рішення про його ліквідацію. Після чого на місці обителів почав діяти будинок для людей похилого віку й притулок для дітей, а на місці собору був будинок культури [1].

У середині ХХ століття Гамаліївський (Харлампіївський) монастир визнали пам'яткою архітектури республіканського значення, але в 1962 році Сумський обласний виконком віддав колишню обитель Міністерству внутрішніх справ, яке невдовзі перетворило її на колонію суворого режиму №66.

В останні дні своєї президентської каденції Віктор Ющенко підписав указ №4/2010 «Про деякі питання збереження ансамблю пам'яток Гамаліївського Харлампієвого монастиря», в якому йдеться про звільнення Шосткинською ВК-66 приміщень і будівель колишнього монастиря. Однак, після указу нічого не змінилось, адже коштів на ліквідацію колонії не виділили [1].

І тільки в 2011 році Харлампіївську церкву, літню трапезу, залишки північно-західної башти та оборонних мурів відділили від режимного закладу.

Храм передали Конотопській єпархії УПЦ МП, яка відновила жіночий монастир. Однак 2020 року там виникла пожежа.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 року, якою було затверджено «Порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань». У квітні 2018 року всіх засуджених направили в інші колонії.

Нарешті колонію ліквідували, а в монастирі заснували державний заповідник «Державотворці Сіверщини», який 21 липня 2021 року також ліквідували.

Отже, Гамаліївський (Харлампіївський) монастир є пам'яткою архітектури національного значення України — це один з останніх монастирів-фортець, побудованих в Україні. Тут розміщена усипальниця родини Скоропадських. Не дивлячись на те, що територію монастиря довгий час використовували як в'язницю,

Гамаліївська (Харлампіївська) обитель — це святе місце для вірян, які приходять сюди для молитви та духовного відпочинку від земних турбот.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гамаліївський Харлампіївський монастир: свята обитель чи в'язниця? *Релігійне краєзнавство* : веб-сайт. URL: https://risu.ua/gamalijivskiy-harlampijivskiy-monastir-svyata-obitel-chi-v-yaznicya_n58741 (дата звернення: 02.04.2024).
2. Гриценко А.П. Втрата впливовості Савичів у 1720-1740-ті роки як результат наступу російських вельмож на права української старшини. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 9. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2016. С. 244 – 248. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/128300/50-Hrytsenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 02. 03. 2024).
3. Гриценко А. П. До питання генеалогії роду Савичів. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 5. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2012. С. 195-200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sviu_2012_5_45 (дата звернення: 02. 03. 2024).
4. Гриценко А. П. Родина Савичів – натхненники Сіверщини. *Сіверщина в історії України*. Збірник наукових праць. Випуск 4. – Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2011. С. 184 – 189. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/75611/45-Hrytsenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 02. 03. 2024).
5. Кулібова Я. В. Історичний контекст заснування жіночих монастирів. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Наукові пошуки в контексті викликів і конфліктів : зб. матеріалів доп. учасн. XV-ї Міжнар. наук.-практ. конф. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон : Посвіт, 2023. С. 32-33.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПЕРІОДІВ ПОЛІТИЧНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН, ТАКИХ ЯК КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ, НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ГЛУХІВСЬКОГО ТЕХНІКУМУ

Поляков Едуард

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
аспірант спеціальності 032 Історія та археологія

Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка

Політика колективізації, що була впроваджена радянською владою наприкінці 20-х років минулого століття та проводилася в СРСР у період з 1928 по 1937 рік, передбачала об'єднання невеликих одноосібних селянських господарств у колективні, що передбачало повний контроль за їх діяльністю з боку держави. Метою колективізації було підвищення продуктивності сільського господарства в країні та зростання його обсягів. Діяльність малих господарств вважалась неефективною в масштабах країни, яка посиленними темпами вступала в індустріалізацію зростання обсягів промислових виробництв. Влада віддавала перспективу розвитку та збагаченню держави, не приділяючи уваги тим

збиткам, які могли понести власники дрібних сілких господарств у результаті колективізації.

Перспективою колективізації було створення сільських господарств великих розмірів, які будуть механізовані. Ті громадяни, що втрачали свої господарства, перетворювалися на дешеву робочу силу для колгоспів. У такий спосіб відбувся перерозподіл робочої сили до індустріального сектора з аграрного. Колективізація мала зупинити помітне відставання новоствореного СРСР у порівнянні із розвиненими державами у напрямку промисловості. Колективізація спричинила не лише створення колгоспів, що працювали в аграрному секторі, а й міграції робочої сили до міст. В свою чергу, це стимулювало їх розвиток та надавало підприємствам різних видів промисловості кадрове поповнення.

Колективізація вплинула на життя всього Радянського Союзу. Фактично, у 1929 році відбувся переворот не лише в економічній політиці держави, а й на інших напрямках. Процес колективізації передбачав знищення приватної власності у будь-яких формах, таким чином держава могла контролювати економічні інтереси її громадян. Матеріальні стимули змінювались дисциплінарними, тому виникли такі явища, як праця за трудовні, а не за реальні грошові кошти. У якості заохочення часто використовувались різного виду нагороди, грамоти, що не завжди підкріплювались грошовим еквівалентом. В подальшому в різних галузях промисловості започатковувались соціальні змагання, коли на одного або декількох працівників, що працювали з перевищенням планових показників, мали рівнятися інші члени трудових колективів. Починаючи з 1929 року, стало відбуватись одержавлення всіх сфер життя радянського суспільства, а не лише промисловості або її окремих галузей.

У місті Глухові та Глухівському районі також відбулися зміни, спричинені колективізацією. Протягом 1929-1931 років на цих територіях було створено 55 колгоспів і 1 ТОЗ – товариство обробки землі [1, с. 206]. Селяни неохоче віддавали свою землю у колективне користування, не мали бажання йти працювати у такі господарства. Особливо це стосувалось тих громадян, що мали невеличкі сільські господарства. На території Глухова спочатку було засновано 6 колгоспів, а після укрупнення таких організацій залишилось 4: «Велетень», «Нове життя», «Радянській січ», колгосп ім. Ворошилова [1, с. 207].

Змінивши всі сфери суспільного життя, колективізація здійснила вплив і на навчальні заклади. Поступово вони всі перейшли під державний контроль, розроблялись універсальні програми освіти, що сприяло розгалуженню у навчанні та збільшенню робітничих спеціальностей. Значна кількість людей не мала належного рівня знань, яких вимагала індустріалізація. Саме тому держава була вимушена модернізувати процес навчання майбутніх працівників. Механізація сільського господарства також не могла обійтись без класифікованих спеціалістів. Тому одним із позитивних впливів колективізації можна вважати розширення та відкриття нових відділень у навчальних закладах аграрної спрямованості.

Глухівський коледж СНАУ має більше ніж столітню історію. За довгий час його існування він зазнавав реорганізацій. Процес колективізації в Україні також вніс свої корективи у розвиток навчального закладу. Створене у 1899 році Глухівське ремісничє училище ім. Таємного радника Н. Терещенка у 1913 році перетворилося з трикласного на чотирьохкласне. У 1919 року училище було реорганізовано у професійно-технічну школу, яка займалася підготовкою техніків-механіків з холодної обробки металів [1, с. 207].

Проведення колективізації стимулювало розвиток механізації сільського господарства. Темпи освоєння земель та їх площі значно збільшилися, тому ручна праця не могла їх належним чином забезпечувати. Якщо малі сільські господарства на початку 20-х років могли обслуговувати їх господарі або наймана робоча сила з використанням ручної праці та сільськогосподарських тварин. Великі площі колгоспних земель потребували не лише робочої сили, а й механічної обробки. Завдяки механізації розвивалась промисловість, що займалась розробкою та виробництвом сільськогосподарської техніки. З перших кроків колективізації почала відчуватися гостра потреба у новій системі організації сільськогосподарського виробництва, навчанні працівників для спеціальностей, пов'язаних з механізацією, підвищенні рівня кваліфікації робітників, започаткування наукового підходу до системи організації праці, особливо в аграрному секторі.

Починаючи з 1928 року, відбувається впровадження машинно-тракторних станцій (МТС) у сільському господарстві розпочалося у великих обсягах. МТС виступали у якості з'єднувальних ланок між колгоспами та індустріальним виробництвом. Цей процес суттєво посилювався у 1930 році, коли за проектом НК РСІ СРСР було створено Всесоюзний центр машино-тракторних станцій – Трактороцентр. Серед навчальних закладів, що мали випускати необхідних спеціалістів, був і Глухівський коледж. У 1929 році на базі Глухівського ремісничого училища створено технікум механізації сільського господарства. Його основною метою стала підготовка для МТС, колгоспів та радгоспів. Випускники технікуму також працювали на ремонтних заводах, забезпечуючи відновлення техніки, необхідної для сільського господарства.

У період з 1929 по 1941 рік на базі технікуму було підготовлено 660 техніків-механіків, що свідчить про значний обсяг розвитку технічної освіти. Слід відмітити, що Глухівський технікум на початку 30-х років ХХ століття належав до провідних навчальних закладів регіону з підготовки фахівців технічних спеціальностей. На базі навчального закладу впроваджувалися освітні програми, здійснювалось теоретичне та практичне навчання з різних технічних дисциплін, що включало механіку, електротехніку, металообробку тощо.

Проведення колективізації привертало увагу держави до розвитку технічної освіти. Завдяки постійній потребі у кваліфікованих кадрах технічна освіта набувала престижності, адже випускники технікуму могли працювати як у галузях сільського господарства, так і промисловості. Крім того, існувала постійна потреба у викладачах та майстрах, тому випускники технікуму могли спробувати себе не лише у роботі МТС, колгоспах, майстернях та заводах, а могли й передавати свій досвід представникам молодших поколінь.

У реорганізованому технікумі почали застосовуватись нові освітні програми. Педагогічний колектив також потребував збільшення штату. Окрім теоретичної частини навчання важливою була і практична, оскільки робота майбутніх спеціалістів залежала від практичного досвіду, який вони отримували під час навчання. Завдяки цьому технікум отримав автомобілі, трактори, а також сільськогосподарську техніку.

Наявність тракторів та сільськогосподарської техніки дозволила б студентам отримати практичні навички у роботі з сільськогосподарськими машинами та обладнанням, що було надзвичайно важливим для їх майбутньої кар'єри в аграрному секторі.

Надходження автомобілів та тракторів сприяло розширенню освітніх можливостей навчального закладу. Студенти отримали змогу вивчати технічні характеристики та принципи роботи транспортних засобів. Завдяки наявності техніки покращився процес організації практичних занять, майбутні трактористи та механізатори ще за часів навчання знайомились з експлуатації сільгосптехніки, її обслуговування. Під час практичних занять кожен втілював теоретичні знання у практичні навички, що підвищувало рівень кваліфікації майбутніх працівників. Отримана техніка в подальшому використовувалась підсобними господарствами Глухівського технікуму, робота на яких була також частиною практичних занять. Освоєння сільськогосподарських земель на початку 1930-х років здійснювалось прискореними темпами, тому для проведення колективізації було важливим, щоб на роботу до колгоспів та МТС приходили працівники, що мали в наявності базу теоретичних і практичних знань.

Оскільки сільськогосподарська техніка активно експлуатувалась під час навчального процесу, вона потребувала періодичного ремонту. З частиною таких завдань справлялись майстерні коледжу. У цей час почалось виготовлення запасних частин для автомобілів і тракторів на базі ливарного цеху Глухівського технікуму.

Процес навчання також відчув суттєві зміни. Період навчання після реорганізації складав 4 роки, кількість щорічного набору студентів складала 90 осіб. Для проведення теоретичних занять використовувалось 10 аудиторій, на базі ремісничого училища було створено майстерні для проведення практичних занять та ремонту техніки.

На початку 30-х років минулого століття у Глухові активно відбувався розвиток закладів, що стосувались аграрного сектору економіки. У 1932 році з міста Чернігів до Глухова було перенесено сільськогосподарський інститут, перший випуск спеціалістів якого відбувся у 1933 році. У 1931 на базі Української дослідної станції прядивних культур міста було створено Інститут луб'яних культур. Всі ці заклади, а також чотири радгоспи у період з 1931 до 1938 років входили до складу до складу Глухівського конопле комбінату, що стимулювало розвиток коноплярства у регіоні. Глухівський технікум також залучився до процесу навчання спеціалістів цієї галузі. До 1941 року із стін закладу вийшли 50 техніків-технологів, що займалися первинною обробкою конопель.

Таким чином, колективізація сприяла реорганізації Глухівського технікуму, підвищила ступінь навчального закладу. Завдяки цьому була розширена матеріальна та технічна база, збільшився викладацький склад, а технікум приймав активну участь у сільськогосподарському розвитку країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белашов В. Глухів – столиця Гетьманської України (1708—1782 рр.): від перших поселень до сучасності. Суми: ТОВ «ВПП «Фабрика друку», 2019. 419 с.
2. Глухівський коледж СНАУ. Офіційний сайт. URL: <http://gati.snau.edu.ua> (дата звернення: 02. 03. 2024).
3. Глухів. *Чернігівщина. Енциклопед. довідник*. Київ: УРЕ, 2010. 467с.
4. Ткач О. Дослідження розвитку системи сільського господарства України. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4985> (дата звернення: 02. 03. 2024).
5. Утримати баланс між минулим і майбутнім. URL: <https://agroelita.info/utrymaty-balans-mizh-mynulym-i-majbutnim/> (дата звернення: 02. 03. 2024).

ЗАГАЛЬНІ РИСИ ПОЗИТИВІСТСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ

Погребняк Данило

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
студент

Науковий керівник: Артюх В'ячеслав Олексійович

кандидат філософських наук,
доцент кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка

У другій половині XIX ст., за епохи бурхливого розвитку техніки, прикладних і теоретичних наук, зміни їх соціального статусу, індустріальної трансформації західного світу, тобто всіх тих факторів, які у свідомості західної людини спричинили створення образу «розчаклованого світу» (М. Вебер), з'являється філософське вчення, що претендує на адекватне вираження цієї ситуації, – позитивізм. Позитивізм, підносячи науку і засуджуючи метафізику, утверджуючи віру в поступ і наукову раціональність, не міг не викликати прихильного ставлення у значної кількості європейських інтелектуалів.

Тому, на відміну від історіософії романтизму з її «національними духами» як тими внутрішніми «сутностями», що знаходяться за зовнішньою оболонкою історичного процесу позитивізм намагається показати, що в світі людей, як і в природі, все відбувається з необхідністю, тобто, що все детерміноване й детерміноване воно лише емпіричними факторами.

Виникнення позитивізму пов'язують з іменем французького філософа Огюста Конта (1798–1857). Позитивісти задекларували свій рішучий розрив із метафізикою, під якою вони розуміли всю передуючу їм філософію. Існує лише єдиний світ – світ феноменів, і пояснювати його, залучаючи якісь першосутності, що нібито знаходяться в основі нашого досвіду, вони вважають не вартими. Адже немає можливості вийти за межі нашого досвіду й тому ставити питання про якусь основу досвіду, що лежить позаду самого досвіду, безглуздо, відтак й історія не потребує якоїсь філософії, що стояла би над нею як наукою. Проте, на їхню думку, це зовсім не означає, що виключається синтез історичного знання чи наявність узагальнюючих висновків із історичних досліджень. Таке неприйняття позитивістами сучасної їм філософії, а отже і минулої та сучасної філософії історії призвело до того, що ними був створений інший впливовий варіант філософії історії, начебто вільний від релігійних та метафізичних забобонів і такий, що відображає процес емансипації ratio, ставши, врешті-решт, новою метафізикою історії, як, наприклад, у того ж О. Конта з його періодами розумової історії людства – теологічним, метафізичним і позитивним. Так конкретизована і подана філософсько-історична проблематика у позитивістів стала предметом уваги нової науки про суспільство – соціології (і особливо тієї її частини, що на противагу статичності називається динамікою). І якщо попередня історіософія (часто в теологічній формі) тлумачить насамперед духовний зміст історії, майже повністю ігноруючи конкретику історичної науки, то позитивісти намагаються вибудувувати теоретичні історичні моделі як пряме продовження емпіричних досліджень.

Соціокультурні й природні явища з точки зору позитивістської доктрини як емпіричної версії натуралістичного підходу до історичного процесу є якісно

однорідними. Тому історичний процес і його складові не становлять собою якісно нової, порівняно з природою, реальності. Це, у свою чергу, означає, що їх пояснення можливе за допомогою підведення під закони природи. А тому, на їхню думку, вся система суспільних наук повинна будуватися за моделлю фізичних наук, використовуючи її методологічні настанови. Важливим для позитивізму також є перебільшення ролі досвіду та почуттєвих чинників у історичному пізнанні, а також вимога «ціннісної нейтральності», згідно з якою дослідник мусить утримуватися від будь-яких суб'єктивних ціннісних суджень щодо природи явищ, які вивчаються.

О. Конт, відкривши науку соціологію, вважав, що тим самим подолав усю попередню метафізичну філософію історії, до того ж інше місце відвів їй історичному пізнанню. У контівській схемі до суспільних наук належали дві дисципліни: пояснювальна (теоретична) наука про суспільство – соціологія та описова (фактографічна) наука про суспільство – історія. У послідовників Конта у галузі методології науки – Джона Стюарта Міля (1806–1873), Герберта Спенсера (1820–1903) і навіть у одного з творців марксистської доктрини Фридриха Енгельса (1820–1895) – розуміння історії як описової частини суспільствознавства (якій надається другорядний статус щодо до пояснювальної частини суспільствознавства), зберігається. Соціолог – це такий собі «суперісторик» (Р. Дж. Колінгвуд), що на теоретичному рівні осмислює ті історичні факти, які історик сприймає лише емпірично.

Позитивістські настанови Конта і його послідовників, які вимагали, щоб історичні факти використовувалися як сировина для чогось більш важливого, ніж самі ці факти, розділяло, крім філософів, і багато істориків.

Для звичних позитивістських уявлень історичний факт є таким же однорідним, як і у природознавстві чи соціології. Він є своєрідним пасивним відображенням у свідомості суб'єкта пізнання образу об'єктивної дійсності, яке наділяється значеннями істинності. Складність полягає в тому, що у природознавстві факти визначаються безпосередньо через чуттєве сприйняття, а для проминулої дійсності такий підхід щодо встановлення явища як факту не застосовний. Однак історики-позитивісти визнавали реальність минулого, вважаючи, що безпосередньо воно дане у вигляді документів та речових пам'яток. Те, що не зафіксоване в документі не існує й у минулому. Звідси таке уважне, часто благоговійне ставлення до історичних джерел, де у фактах найточніше відображається це минуле. Причому самі факти розглядалися як абсолютно не залежні від суб'єкта, що їх пізнає та його оцінок. У позитивізмі фактично існує культ фактів, але, відмітимо, за рахунок ігнорування проблеми пояснення. Проте функцію пояснення у позитивізмі, як уже зазначалося, виконує зовсім не історія, а соціологія. Вона вирішує своє теоретичне завдання, роблячи на основі достовірних фактів індуктивні висновки, тобто аргументовано пояснюючи їх і виводячи з них закономірності.

Отже, на рівні позитивістської методології схема добування наукового історичного знання виглядає так: історичне узагальнення отримується внаслідок накопичення фактів, що уявляються автономними одиницями. Дослідження чітко поділяється на дві частини: реконструкцію фактів і встановлення закономірностей, причому факти видобуваються лише шляхом критичного аналізу повідомлень історичних джерел, а закони встановлюються шляхом узагальнення цих фактів, кожний із яких розглядається як ізольований від інших та незалежний від позиції

дослідника. Історію у позитивізмі розуміють як не належний людині, наперед заданий, тобто об'єктивний процес. Намагання поставити дослідження історичного процесу на строго наукові рейки призвело позитивістів до особливої актуалізації ідеї прогресу (поступу). Як відомо, для самого Конта формулою поступу є закон трьох стадій розумового розвитку людства – теологічної, метафізичної та позитивної. Власне, для самого Конта ця теорія поступу і є його новою філософією історії.

Таким чином, вчення про поступ на рівні історіософії й такі новації на рівні епістемології історичного пізнання, як увага до одиничного історичного факту, теоретичні узагальнення, які мають право на існування лише внаслідок обробки емпіричного пласту історичного пізнання, – це і становить те, що можна назвати позитивістською філософією історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колінгвуд Р. Ст. Ідея історії / пер. англ. О. Мокровольського. Київ : Основи, 1996. 615 с.

ЕВОЛЮЦІЯ ОБОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ЄС: ВІД ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДО СПІЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Домашенко Максим

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
магістрант

Науковий керівник: Чумаченко Олена Анатоліївна

кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка,
директор ННІ філології та історії

У статті розглянуто еволюцію оборонної політики ЄС від періоду після холодної війни до сучасних часів. Він починається з огляду Петерберзької декларації 1992 року та розвитку Європейського Союзу як важливого актора у сфері безпеки та оборони. Європейська ініціативи з безпеки і оборони, а також угода «Берлін плюс» розширили співробітництво ЄС з НАТО. Зазначено, що Лісабонський договір відіграв ключову роль у створенні Європейської служби зовнішніх дій та продовженні Петерберзьких завдань.

Ключові слова: Європейський Союз, Спільна політика безпеки і оборони, НАТО, Лісабонський договір, Європейська служба зовнішніх дій, миротворчі операції.

Після закінчення холодної війни та конфліктів на Балканах стало зрозуміло, що Європа повинна взяти на себе відповідальність за запобігання конфліктам та врегулювання криз. 19 червня 1992 року Європейське співтовариство прийняло Петерберзьку декларацію [4], яка включала так звані Петерберзькі завдання. Ці завдання включали гуманітарну допомогу та операції з надання допомоги; миротворчі

операції; завдання збройних сил у врегулюванні кризових ситуацій, включаючи миротворчі операції.

Після набуття чинності Маастрихтського договору 1 листопада 1993 року було створено єдину інституційну структуру – Європейський Союз (ЄС), другою опорою якого стала Спільна зовнішня політика і політика безпеки (СЗПБ) [2]. Це заклало основу для подальшого розвитку оборонного співробітництва ЄС.

Водночас тривав процес створення автономної сили: на Берлінському саміті 1996 року НАТО домовилася про створення Європейської ініціативи з безпеки і оборони (ESDI). Ця система була задумана як європейський аналог НАТО, щоб дозволити європейським державам діяти у військовому плані там, де НАТО не бажає, і зменшити фінансове навантаження на Сполучені Штати.

У 1998 році Велика Британія підписала Декларацію в Сен-Мало, яка схвалила створення Європейської політики безпеки і оборони (ЄПБО), в тому числі європейських сил, здатних діяти залежно [3]. Це була відповідь на неспроможність ЄС втрутитися і зупинити конфлікт у Косові наприкінці 1990-х років.

Зі створенням Європейського Союзу (ЄС) оборонні місії ЄС і Західноєвропейського союзу (ЗЄС) почали зливатися: Амстердамський договір 1999 року передав місію Петерсберга до ЄС [4]. Була також створена посада Верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки.

У червні 1999 року Європейська Рада в Кельні вирішила передати роль ЗЄС до ЄС, фактично позбавивши Західноєвропейський Союз його повноважень і припинивши його діяльність. З метою просування СЗПБ і ЄПБО Кельнська рада також створила посаду Верховного представника з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки. Хав'єр Солана вперше обійняв цю посаду [6].

16 грудня 2002 року Берлінська угода 1996 року була доповнена так званою Угодою «Берлін плюс», яка також дозволяє ЄС використовувати деякі засоби НАТО в миротворчих операціях [1].

Угода «Берлін плюс» складається з семи основних частин:

1. угода про безпеку між НАТО і ЄС, яка охоплює обмін секретною інформацією відповідно до правил взаємної безпеки

2. гарантований доступ до засобів планування НАТО для операцій з врегулювання криз під проводом ЄС

3. доступ до ресурсів і можливостей НАТО, в тому числі до сил зв'язку і командних центрів.

4. процедури надання, моніторингу, повернення та виведення ресурсів, сил засобів НАТО.

5. повноваження заступника Верховного головнокомандувача ОЗС НАТО в Європі і варіанти Європейського командування НАТО.

6. домовленості про включення до оборонного планування НАТО військових потреб і сил і засобів, які можуть знадобитися для проведення військових операцій під проводом ЄС.

7. консультативні домовленості між ЄС і НАТО.

Угода «Берлін плюс» значно розширила можливості ЄС з врегулювання кризових ситуацій.

Вона значно розширила можливості ЄС щодо проведення операцій з врегулювання криз і поглибила його стратегічне партнерство з НАТО у сфері безпеки і оборони [1].

Лісабонський договір, який набув чинності в грудні 2009 року, став наріжним каменем Спільної політики безпеки і оборони ЄС [5]. Посади Верховного представника з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки та Комісара з питань зовнішньої діяльності були об'єднані в Службу зовнішньої діяльності (СЗД) під керівництвом Верховного представника ЄС з питань зовнішньої політики і політики безпеки.

Лісабонський договір офіційно затвердив продовження Петербурзької місії, яка ставила такі завдання: спільна діяльність у сфері роззброєння; гуманітарна допомога та місії з надання допомоги; військові консультації та місії з надання допомоги; місії із запобігання конфліктам і миротворчі місії; місії бойових сил з врегулювання кризових ситуацій; постконфліктна стабілізація, яка передбачає «надання допомоги третім країнам у боротьбі з тероризмом на їх території» [5].

Стаття 42 (7) Лісабонського договору замінила статтю 5 переглянутої Брюссельської конвенції про взаємну оборону держав-членів ЄС, які є союзниками ЄС [5].

Після консультацій 31 березня 2010 року десять держав-членів ЗЄС вирішили припинити дію Брюссельського договору; ЗЄС офіційно припинив своє існування в червні 2011 року.

З набуттям чинності Лісабонського договору Спільна політика безпеки і оборони Європейського Союзу реалізується в тому вигляді, в якому вона існує сьогодні.

Отже, відбулося поступове зближення Європейського Союзу із Західноєвропейським Союзом та НАТО у сфері безпеки та оборони. Цей процес включав створення інституційної структури, підписання ключових угод, і ратифікацію Лісабонського договору. Як результат, Європейський Союз отримав більшу автономію у проведенні миротворчих операцій і спільній обороні, що зміцнило його позиції у сфері безпеки на міжнародній арені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Berlin Plus agreement. Supreme Headquarters Allied Powers Europe. URL: https://web.archive.org/web/20070817094713/http://www.nato.int/shape/news/2003/shape_eu/se_030822a.htm (дата звернення: 02. 03. 2024).

2. Consolidated version of the Treaty on European Union. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT> (дата звернення: 02. 03. 2024).

3. Franco–British St. Malo Declaration. CVCE. URL: https://www.cvce.eu/obj/franco_british_st_malo_declaration_4_december_1998-en-f3cd16fb-fc37-4d52-936f-c8e9bc80f24f.html (дата звернення: 02. 03. 2024).

4. Petersberg Declaration made by the WEU Council of Ministers. CVCE. URL: https://www.cvce.eu/en/obj/petersberg_declaration_made_by_the_weu_council_of_ministers_bo_nn_19_june_1992-en-16938094-bb79-41ff-951c-f6c7aae8a97a.html (дата звернення: 02. 03. 2024).

5. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12007L/TXT> (дата звернення: 02. 03. 2024).

6. Чумаченко, О. (2016). Формування функції антикризового управління Європейського Союзу в безпековій сфері на рубежі ХХ–ХХІ століть. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2016_48_21 (дата звернення: 02. 03. 2024).

ОПЕРАЦІЇ НАТО В АФГАНІСТАНІ В 2002–2007 РР.

Гапонько Наталія

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
магістрантка

Науковий керівник: Чумаченко Олена Анатоліївна

кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка,
директор ННІ філології та історії

Стаття розглядає операції НАТО в Афганістані в період з 2002 по 2007 роки. У цьому контексті детально розглядаються такі операції, як "Анаконда" та "Ахіллес". Основна увага приділяється стратегії та результатам цих військових дій, а також впливу їх на ситуацію в регіоні.

Ключові слова: Операції НАТО, Афганістан, Талібан, Аль-Каїда, "Анаконда", "Ахіллес", США, коаліція, місія стабілізації.

У період з 2002 по 2007 роки військові операції НАТО в Афганістані відігравали ключову роль у контролі та стабілізації ситуації в регіоні. Стратегічні відправлення коаліційних військ, спрямовані на протидію талібам та боротьбу з міжнародним тероризмом, мали значний вплив на подальший хід подій у країні. У цьому контексті аналіз операцій "Анаконда" та "Ахіллес" виявляється важливим для розуміння динаміки конфлікту та його наслідків.

Дослідження військових операцій НАТО в Афганістані у 2002–2007 роках має велику актуальність в контексті сучасних геополітичних подій. Розуміння причин та результатів цих операцій допомагає аналізувати сучасні конфлікти та стратегії протидії тероризму. Подальше вивчення цих подій сприятиме розвитку стратегій забезпечення міжнародної безпеки та мирного врегулювання конфліктів.

Найпершою розглянемо операцію під назвою «Анаконда». Варто зазначити, що дана операція вважається одною з найбільш значних та відомих операцій глобальної війни з міжнародним тероризмом.

Після падіння Кабула і укріпленого комплексу Тора-Бора, частина бойовиків Аль-Каїди відступила до району Гардеза на південному сході Афганістану.

Дані американської розвідки на початку 2002 року показували, що бойовики перегруповуються в долині Шахі-Кот й готуються до активних бойових дій. Командування США прийняли рішення завдати удару на випередження і знищити угруповання противника доти, як відновить активність.

Операція «Анаконда» проводилася з 2 по 18 березня 2002 року. Початковий план передбачав здійснення класичної схеми «молот і ковадло», у якій афганські сили мали б увійти до долини, а через два дні американські батальйони перекрили б всі виходи з неї [2]. Але на етапі планування операції було допущено серйозних прорахунків. Не будучи адекватно розвіданими, американське командування в Афганістані вважало, що супротивник не надасть серйозного опору, і операція завершиться легко і швидко. Насправді, бойовики «Аль-Каїди» виявилися готовими до оборони.

Перший наступ силами до 1000 місцевих і 60 американських солдатів виявився невдалим. Загинуло троє афганців та один американський військово службовець. Бойові

дії стали інтенсивнішими, коли США перекинули сюди близько 1000 військових, щоб вести, за висловом Центрального командування США, «битву до кінця». Число жертв серед бійців Талібану та Аль-Каїди сягнуло тоді, за повідомленнями, 100–200 осіб. Семеро американських військових загинули, коли був збитий їх вертоліт. До середини березня США захопили контроль над долиною Шахі-Кот. Повідомлялося, що американські військові були невдоволені діями своїх місцевих союзників, звинувачуючи їх в провалі першого наступу та виникненні необхідності залучати набагато більшу кількість сухопутних підрозділів США та посилювати удари з повітря [4].

Оскільки Сполучені Штати були занепокоєні можливістю майбутніх нападів з боку Талібану та Аль-Каїди та не покладатися на боєздатність місцевих союзників, вони прагнули збільшити підтримку з боку своїх партнерів по коаліції. Того ж місяця Австралія, Велика Британія, Данія, Канада, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія і Франція надіслали свої війська спеціального призначення на допомогу в боротьбі із залишками Талібану. Велика Британія надіслала на підтримку операції США підрозділ морських піхотинців чисельністю 1700 осіб.

І вже 18 березня командування США оголосило операцію «Анаконда» великим успіхом коаліції. Втрати сил США склали 8 осіб, майже 80 було ранених. Втрати Аль-Каїди становили від 100 до 1000 вояків. За станом на 2007 рік, військові дії у долин Шахі-Кот залишаються найбільшим боєм за участі наземних сил США в Афганістані [2, с. 9].

Після операції «Анаконда» США та союзні війська не змогли виявити інші зосередження сил Талібану та Аль-Каїди, внаслідок чого між США та окремими учасниками коаліції, зокрема, Великою Британією, виникли розбіжності з приводу масштабів загрози та необхідності тримати в Афганістані війська спеціального призначення. У червні Велика Британія оголосила про те, що вона на початку липня виводить своїх морських піхотинців, перекладаючи на США основне бойове навантаження в Афганістані.

Після червня 2002 року бойові операції США та коаліції почали поступово згортатися. В листопаді представник Міністерства оборони США підтвердив: «Ми перебуваємо на новому етапі – тепер менше боїв, більше стабілізації». Для порівняння: трьома місяцями раніше це співвідношення було приблизно рівним [2, с. 10].

Зумівши уникнути сутичок з військами міжнародної коаліції після операції «Анаконда», Талібан почав поступово відновлювати свої сили. Вони використовували «племінну зону» на афгансько-пакистанському кордоні в ролі своєї тилової бази.

Наприкінці 2002 р. – початку 2003 р. збільшилася кількість нападів на підрозділи США, представників міжнародних організацій та афганський Уряд. Повідомлялось про появу нового альянсу між польовим командиром Г. Хекматіаром і залишками Талібану в боротьбі проти США з центральним Урядом. Серед перших свідчень відновлення сили талібів став бій 27 січня 2003 року під час проведення американськими військами операції «Мангуст». Це було найбільше бойове зіткнення з часів «Анаконди».

Згодом почали проводитись і терористичні акції в містах: так, 7 червня, в Кабулі, терорист-смертник на замінованій машині протаранив автобус із військовими

німецького контингенту МССБ. Загинуло 4 німецьких військових і один мирний житель. А до осені Таліби настільки зміцнилися у районах країни, що призначили своїх «тіньових» губернаторів у провінціях Пактика, Пактія, Нангархар і Кунар. Таліби почали вести партизанську війну. Тому, в жовтні Рада Безпеки ООН схвалила розширення відповідальності МССБ поза межами Кабула. Попри активізацію бойових дій, відбувалось політичне відновлення Афганістану. У 2004 році в Лойя Джирзі було прийнято нову конституцію.

Вже 9 жовтня пройшли перші вільні президентські вибори в історії країни, у яких переміг Хамід Карзай.

2005 рік було відмічено, як рік ескалації насильства. Зросли втрати американського контингенту. Збільшилось число атак зі застосуванням саморобних вибухових пристроїв. Було збито американський вертоліт МН – 47, загинуло 16 військовослужбовців. Це було найбільшою одноразовою втратою США від початку війни.

Наступна операція, яку слід розглянути – «Ахіллес». Дана операція була розпочата 6 березня 2007 року о 5:00 ранку за афганським часом.

Метою операції було відновлення контролю над провінцією Гільменд. Восени 2006 року війська США вже діяли в цьому районі, завдавши Талібану значної шкоди. Проте таліби скориставшись зимовим перемир'ям з афганською владою для перегруповання, і на початку 2007 року захопили місто Муса-Кала. В цій операції брали участь 4500 військовослужбовців НАТО зі складу контингентів Великобританії, Нідерландів, Канади, Данії, а також 1000 солдатів афганської національної армії [1, с. 95]. Об'єднаними силами командував генерал-майор Тон Ван Лоон (Нідерланди).

Завданням операції було підвищити ступінь безпеки і створити умови для справжнього відновлення і поліпшення життєвих умов всіх афганців. Тим часом Талібан вже пообіцяв, що відповіддю на дії міжнародного контингенту стануть живі бомби.

Операція «Ахіллес» завершилась 30 травня 2007 року. У той же день в провінції Гільменд була розпочата операція «Ластана Куланг» за участю тих же підрозділів. У результаті дій сил НАТО, за три місяці, за офіційними даними, було вбито більше 1000 бойовиків і 28 взято в полон. Загинуло 16 солдатів НАТО (6 британців, 6 канадців, 2 американця, 1 голландець, 1 датчанин). Війська НАТО залишили місто Муса-Кала, передавши контроль над містом місцевим старійшинам. Таліби скористалися цим в лютому 2007 року, зайнявши місто, що стало їхнім найбільшим успіхом з початку війни. В Муса-Калі були введені закони шаріату, закриті школи, а місцевих жителів примушували платити великі податки. В інших районах країни ситуація залишалась більш спокійною.

В грудні була проведена двох етапна операція під кодовою назвою «Харекате Йоло». В ній брали участь німецькі, норвезькі та афганські підрозділи. Зростання інтенсивності бойових дій привів до того, що міжнародні сили в ряді випадків наносили удари по цивільних об'єктах, що призводило до загибелі мирних жителів. Досить велику популярність здобув інцидент, який стався 4 березня 2007 року в окрузі Шінвар (Нангархар), коли спеціальний підрозділ морської піхоти США було атаковано терористом-смертником і відкрило безладну стрілянину, жертвами якої стали 20 мирних афганців. Найбільш трагічним був випадок який відбувся 2 серпня в

окрузі Багран (Гільменд), де в результаті авіа удару, спрямованого проти двох польових командирів загинуло та було поранено від 200–300 осіб [1, с. 96].

Отже, вивчення операцій НАТО в Афганістані від 2002 до 2007 року підкреслює складність ведення війни проти груп терористів та повстанців у місцевому контексті. Військові дії виявилися важливим елементом стратегії міжнародного співтовариства у боротьбі за стабілізацію Афганістану. Однак успіхи цих операцій були тісно пов'язані зі співпрацею з місцевими силами, а також з політичною та економічною реконструкцією країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мукімджанова Р.М. Держави Центральної Азії і їх південні сусіди. *Схід*. 2006. № 4.
2. Нікольський М. Операція «Анаконда» та її наслідки для НАТО <http://www.airwar.ru/history/locwar/afgan/anakonda/anakonda.html> (дата звернення: 02.04.2024).
3. Новини НАТО. Випуск №2/2003. Відділ громадської дипломатії штаб-квартири НАТО. Брюссель, Бельгія. 2003. URL: <https://www.nato.int/docu/other/ukr/novini/2003/0303.pdf> (дата звернення: 02. 03. 2024).
4. Операції та місії НАТО http://www.nato.int/cps/ru/natolive/topics_52060.htm (дата звернення: 02. 04.2024).

ЕКОНОМІКА КОЗАЦЬКИХ ПОЛКІВ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ У XVII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ

Кобилко Олена

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
магістрантка

Науковий керівник: Крижанівський Віталій Михайлович

старший викладач ГНПУ ім. О. Довженка;

провідний науковий співробітник

Центрального державного історичного архіву України (м. Київ)

Слобідська Україна представляє собою унікальний регіон, де у другій половині XVII – XVIII столітті функціонували особливі козацькі полки, що відіграли надзвичайно важливу роль у заселенні території та захисті від нападів кочовиків. Починаючи з середини XVII століття, почали формуватися нові військові угруповання, відомі як слобідські козацькі полки.

Економічний побут переселенців-слобожан залежав від тих обставин життя, в яких вони опинилися у Слобожанщині, тобто від природи цієї країни й історичних обставин життя. Гійом де Боплан у «Описі України» пише про ремесла козаків, що жителі вправні у виробництві селітри та виготовленні високоякісного гарматного пороху. Жінки займаються прядінням льону і вовни, з яких виготовляють тканини для щоденного вжитку. Усі жителі вміють добре обробляти землю, сіяти, жати, пекти

хліб, готувати різні м'ясні страви, варити пиво, мед, горілку, а також виготовляти брагу та інші алкогольні напої [2].

Головним промислом слобожан було землеробство. Козаки обробляли землю, вирощуючи зерно та інші сільськогосподарські культури. Важливими культурами були пшениця, ячмінь, овес, а також виноград та фрукти. Збір врожаю забезпечував козаків продуктами харчування, а також можливістю для торгівлі з іншими областями [1, с. 129].

Садівництво на Слобожанщині зазнавало значного розвитку. В основному місцеві мешканці віддавали перевагу вирощуванню яблунь, груш та винограду. У Охтирському Троїцькому монастирі налічувалося чотири сади, один із яких був виноградний. У Зміївському козацькому монастирі було відомо двадцять садів, а в Сумському Успенському монастирі – сім. На Святогорському монастирі розташовувався вражаючий яблуневий, грушевий та виноградний сад із чотирма сотнями лоз [3, с. 57].

Скотарство також було поширеним заняттям серед козаків. Вони вирощували велику різноманітність тварин, включаючи вівці, велику рогату худобу та коней. М'ясо, молоко та інші продукти тваринництва були важливими для забезпечення харчування козаків та їхніх родин.

Ремесла розвивалися в козацьких слобідських полках через потребу у різноманітних товарах та послугах. Козаки виготовляли знаряддя праці, зброю, одяг, посуд та інші предмети для власного використання та продажу. Ремісничка майстерність часто передавалася з покоління в покоління, і кожен майстер мав свою спеціалізацію.

Торгівля також грала важливу роль у економіці козацьких слобідських полків. Козаки обмінювались продуктами свого господарства та ремесловою продукцією на інші необхідні товари. Торгівля відбувалася як у межах полків, так і з іншими регіонами та країнами через річкові маршрути та ярмарки.

Одним з важливих джерел доходів для козацьких слобідських полків були військові походи. Вони здійснювались як самостійні експедиції, так і у рамках участі у війнах чи конфліктах. Захоплення територій, здобич та військові данини приносили полкам значні прибутки. Загалом, економіка козацьких слобідських полків була мінливою та адаптивною, відповідаючи на зміни в умовах та потребах. Вона відіграла ключову роль у підтримці самодостатності та незалежності цих унікальних громад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багалій Д. Історія Слобідської України. Харків: Основа, 1990. 258 с.
2. Боплан Г. Опис України. URL: <http://litopys.org.ua/boplan/opys.htm> (дата звернення: 04.04.2024).
3. Гандзюк Н. Козацтво слобідської України (середина XVII – XVIII ст.). URL: <https://cutt.ly/Nw8Ir1nF> (дата звернення: 04.04.2024).

**УКРАЇНЬСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ПОДІЛЛЯ 1920-Х РР.:
ПРОБЛЕМИ ІСТОРІОГРАФІЇ, СПЕЦИФІКА ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ
ВЛАДИ**

Бондаренко Світлана

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
магістрантка

учитель біології Собичівської НВК: ЗОШ I-III ступенів (м. Шостка)

Науковий керівник: Голуб Анжеліка Анатоліївна

асистентка кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ імені О. Довженка

У тезах висвітлено ключові проблеми історіографії щодо української інтелігенції Поділля 1920-х рр. Викладено інформацію про відношення радянської влади до української інтелігенції Поділля в період 1920-х рр. в хронологічній послідовності. Проаналізовано відомості про новації в освіті (форми, методи, інформаційні ресурси). Відмічено, що культура згаданого періоду – частина державної політики, яка, на жаль, потрапила під тотальний контроль комуністичної партії.

Ключові слова: українська інтелігенція, Поділля, українізація, культура, радянська влада, контроль, освіта, історичне краєзнавство.

Історичне краєзнавство є ефективним інструментом із вивчення культурних особливостей певного регіону [2, с. 26–27]. Це стосується й нашого дослідження. Нині існує доволі багато історіографічних досліджень різних хронологічних періодів, присвячених вивченню діяльності подільської інтелігенції в 1920-х рр. Проблема їх участі в національно-культурному житті вищезгаданого часу вивчалась науковцями в контексті історії культурних перетворень у Україні та розпочалася ще в 1930-ті роки в умовах формування тоталітарної системи. Період із середини 1930-х до середини 1980-х рр. був обумовлений наявністю несприятливих для проведення об'єктивного аналізу проблем інтелігенції періоду українізації. Так, праці радянського періоду, зокрема 1930-х рр., характеризуються описовістю, пристосуванням фактичного матеріалу до усталених, загально визнаних положень і висновків, політичних стандартів. Протягом 1940–1950-х рр. сфера культури України в вітчизняній літературі не досліджувалась. Хрущовська «відлига» та «розвінчання культу особи Сталіна» послужили поштовхом до вивчення історії української культури. Проте й роботи другої половини 1950–60-х рр. фактично не містять у собі критичного аналізу проблем культурної сфери, а лишень констатують «успіхи культурної революції», зокрема, за участю інтелігенції в указаному процесі. На межі 1980–90-х рр., завдяки демократизації нашого суспільства, відбулось відкриття доступу до заборонених раніше архівних джерел, з'явилася значна кількість праць, присвячених різним аспектам культурного життя. На початку 1990-х рр. проблеми взаємодії влади та інтелігенції, згубного впливу сталінського режиму на розвиток культурної сфери вже висвітлювались у пресі. Новий період дослідження історії інтелігенції розпочався на межі 1980–90-х рр. Сучасний етап дослідження проблем, які виникали в становленні та розвитку соціально-політичного стану інтелігенції 1920-х рр. в Україні, зокрема, й на теренах Поділля, означений появою праць багатьох учених [1].

Ключову роль у ранній українізації (1917–1920 рр.) відіграла зміна балансу сил у світі після Першої світової війни. Українська революція 1917 р., утворення

Центральної Ради, проголошення Української Народної Республіки, боротьба за збереження української державності в 1917–1920 рр. призвели до неабиякої активізації духовних сил українського суспільства, зокрема, й в його регіональному розрізі, а саме – на теренах Поділля. Визнаючи наявність серйозних розбіжностей та болючих питань у відносинах «нової влади» та «старої інтелігенції», більшовики навідріз відкидали можливість «нейтральності» останніх. У НЕПівський період проблема заміни старої інтелігенції новою, пролетарською, вирішувалася двома шляхами: в інститути приймалися переважно вихідці з селян і робітників, шляхом так званого «висуванства», коли практично досвідчених і, безумовно, відданих робітників і селян просто вводили до складу установ, де вони на практиці повинні були осягнути всі науки. Природно, подібні фахівці гарної кваліфікації не мали, зате це були віддані новій владі кадри, які усвідомлювали, що саме радянської влади вони зобов'язані своїм новим становищем [4].

У перший період радянської українізації, в 1920–1925 рр., українізація, зокрема, й на Поділлі, проходила в рамках «загальної роботи» по зміцненню статусу національних меншин і залученню їх до комуністичного будівництва. Останній період українізації відзначений як із найбільш послідовними заходами щодо її реалізації, так і «деукраїнізацією» українізації, оголошення її службовою мірою для полегшення пропаганди колективізації, із претензіями до інтелігентів-українофілів із партійно-радянської точки зору.

На межі 1920–1930-х рр. на Поділлі, як і в усій тогочасній Україні, тривав курс коренізації. Однак, із огляду на ускладнення міжнародної ситуації та побоювання з приводу появи в СРСР «п'ятої колонії», керівництво країни почало репресії проти національної інтелігенції й небільшовицьких партій. У цей період було розгорнуто масований наступ на історичну науку. Можна констатувати, що політика українізації 1920-х рр., зокрема, й на Поділлі, мала неоднозначні наслідки для українського суспільства Поділля. У її реалізацію був закладений зовнішній конструктивний сенс, пов'язаний з тим, щоб досягти в новій радянській державі дійсної рівноправності народів [5, с. 443–450].

У 1929 р. окружками КП(б)У, окривконками Поділля різко послабили увагу до процесів українізації. Наприкінці 1929 р. більшовицьке керівництво на чолі з Й. Сталіним розпочало політику насильницької колективізації. Радянській владі вже не потрібний був тісний союз із селянством, проти якого розпочалася справжня війна. Політика українізації, яка обірвалася на початку 1930-х рр., призвела до створення української інтелігенції та політичної еліти, яка стала провідником української національної ідеї з прагненням особливого статусу України в складі Радянського Союзу та обґрунтування повернення до ідеї національної державності в подальшому. Повне згортання українізації сталося пізніше, в 1930-ті рр. У 1933–1934 рр. була проведена масштабна «чистка» шкіл УРСР від «антирадянських елементів». З 1 вересня 1938 р. російська мова стала обов'язковим предметом у всіх неросійських школах України [4; 5, с. 443–450].

У 1920-ті рр. в країні відбулася «культурна революція». Це стосувалося й Поділля. У перші десятиліття радянської влади були проголошені нові орієнтири соціокультурного розвитку країни: світова революція, комуністичне суспільство, загальна рівність і братерство, в той час як традиційними цінностями попереднього періоду були: релігія, мистецтво, право, побут, які категорично заперечувалися й

руйнувалися. Закладався фундамент нового типу культури – радянської культури. У цей час у мистецькому житті країни існував відносний творчий плюралізм, діяли різні літературні та мистецькі спілки, хоча вже тоді була сформована установка на тотальний розрив із минулим, на придушення особистості й «звеличення маси». На основі ідеологічної платформи марксизму-ленінізму в радянській культурі встановилися її основні структурні елементи: комуністична ідейність, партійність, колективізм, інтернаціоналізм, патріотизм [4; 5, с. 443–450].

Значні зусилля влади були спрямовані на ліквідацію неписьменності населення, почалося будівництво «нової» культури, яка більше розрахована була на народні маси й мала чіткі цілі, які диктуватися державою. У галузі освітньої роботи на Поділлі в 1920-х рр. мали місце постійні пошуки, спрямовані на запровадження нових форм і методів навчання, удосконалення форм навчально-виховної роботи в новій школі, яку вважали найкращою альтернативною старій, дореволюційній. Значна частина вчителів ставились до таких нововведень негативно. Поширеними методами навчання були словесні, практичні та наочні. Форми робіт: індивідуальні та групові (бесіди, міні-конференції, контрольні, екскурсії). На заняттях із історії використовували інформаційні ресурси, тобто документальні джерела (хрестоматії), які здобувачі аналізували, порівнювали, робили висновки. Наприклад, у дореволюційній бібліотеці Глухівського учительського інституту було 10–12 таких хрестоматій з європейської та російської історій [3, с. 122].

З іншого боку, 1920-ті рр. виявилися одними з найтрагічніших часів для історії й культури. Країна втратила велику кількість культурних цінностей, створених попередніми поколіннями. Була порушена спадковість, підірвані накопичені століттями духовно-моральні зв'язки й традиції. Досягнення українських літераторів 20-х рр. ХХ ст., зокрема, й на Поділлі, відзначаються особливим відображенням людських долі і поглядів митців на суспільство, оскільки ставлять за основу психологізм і внутрішній конфлікт людини з тогочасним суспільством, як підґрунтя усіх вчинків і дій людини. У рамках психологічної проблематики драматурги активно піднімають питання соціальної направленості та світобудови [4].

Таким чином, період 1920-х рр. – це розквіт просвітницької роботи в нашій країні та, зокрема, на Поділлі. Незабаром після Жовтневої революції в Радянській Україні почалася посилена робота над залученням до мистецтва всіх верств населення. Узагальнюючи викладене, зазначимо, що підсумки перетворень радянської влади в галузі культури в 1920-х рр. неоднозначні. Безсумнівно, були досягнуті успіхи в ліквідації неписьменності, створення відбулось нових цінностей в сфері духовної та матеріальної культури, відчувався підйом активності творчої інтелігенції, у тому числі, й на Поділлі. Однак культура, яка виявилася частиною державної політики, потрапила під тотальний контроль комуністичної партії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачинський Д. Інтелігенція в українізаційних процесах 1920-х – поч. 30-х рр.: історіографія питання. URL:<https://cutt.ly/sw7z7P6m> (дата звернення 07.04.2024).
2. Колієнко А. Історичне краєзнавство: поняття, функції, наукове підґрунтя. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XV: Наукові пошуки в контексті викликів і конфліктів*. 2023. Т. 15. С. 26–27.

3. Колієнко А. Особливості викладання історії та релігійне виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119–125. URL: <https://cutt.ly/Yw7z7N66> (дата звернення 07.04.2024).

4. Коляструк О. До проблеми взаємин більшовицької влади з інтелігенцією у 1920-і рр. URL: <https://cutt.ly/ww7z7RtX> (дата звернення 07.04.2024).

5. Тітова Н.В. Особливості здійснення політики «українізації» та «коренізації» на Поділлі 1920-х – початку 1930-х років. *Освіта, наука і культура на Поділлі*. 2013. Т. 20. С. 442–451.

РЕПРЕСОВАНИ КЕРІВНИКИ П'ЯТИДЕСЯТНИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНИ У 1930-Х РОКАХ

Спащанський Сергій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
студент

Науковий керівник: Крижанівський Віталій Михайлович

старший викладач кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка;

провідний науковий співробітник

Центрального державного історичного
архіву України (м. Київ)

Після проголошення незалежності України у науковій історичній літературі збільшився інтерес до історії протестантизму в Україні. Почали з'являтися праці з дослідження конфесій.

Відомими дослідниками, яких цікавила доля репресованих керівників п'ятидесятницької церкви в Україні у 1930-х рр., завдяки яким з'явилася низка праць з досліджуваної тематики є: Франчук В. І., Усач М., Ткаченко В., та О. Геніш.

Метою цієї статті є короткий нарис біографій репресованих керівників п'ятидесятницької церкви в Україні у 1930-х рр.

Початок 1930-х рр. в історії п'ятидесятництва в Україні ознаменувався початком релігійних утисків громад віруючих. Ще у 1929 р. радянська влада ухвалила постанову «Про релігійні об'єднання», в якій йшлося про те, що релігійні організації, проповідники, активісти є політичною агентурою і шпигунськими організаціями міжнародної буржуазії[1].

У січні 1930 р. були заарештовані члени Правління п'ятидесятницького Союзу Християн Євангельської Віри (ХЄВ) органами спецслужб, в тому числі голову І. Ю. Воронаєва[3].

Воронаєв Іван Юхимович (справжнє ім'я та прізвище – Микита Черкасов) народився 16 квітня 1885 р. в Оренбурзькій області в родині уральського козака. У 1907 р. під час військової служби навернувся в баптизм та полишив службу з релігійних міркувань. Тому його було засуджено до заслання на 8-12 років. М. Черкасов був змушений тікати й змінити прізвище на ім'я «Іван Воронаєв». 1912 р.

Воронаєв зі своєю родиною емігрували через Китай і Японію до США де у 1919 р. в місті Нью-Йорк приєднався до п'ятидесятницького руху. У 1921 р. залишив США і повернувся на батьківщину, проживав в Одесі. Він здійснював проповідницьку й організаторську діяльність.

1921 р. в м. Одеса було зареєстровано Церкву Християн Євангельської Віри, пресвітером якої було обрано І. Ю. Воронаєва. У 1924 р. був скликаний Перший обласний З'їзд Християн Євангельської Віри, де його було обрано головою. У 1926 р. був скликаний Перший Всеукраїнський з'їзд, а 1928 р. відбувся Перший Всесоюзний з'їзд ХЄВ, на яких було обрано головою І. Ю. Воронаєва.

Воронаєва І. Ю. звинуватили як оплачуваного агента американського імперіалізму в антирадянській діяльності, створенні антирадянської організації в СРСР. Він був засуджений до 8 років північних концтаборів[2].

10 березня 1933 р. заарештували дружину Воронаєва – Катерину. Вона була взята хвора з ліжка, відірвана від своїх дітей: Тимофій (5 років) та Надії (10 років) і кинута в одеську в'язницю. Це була відповідь органів спецслужб на прохання виїхати з країни.

Зазнав репресій і заступник Воронаєва, Павлов Василь Степанович. Павлов В. С. народився у 1890 р. Виховувався в дитячому притулку в селі Слободзея (сучасна Молдова). Оскільки притулок називався Петропавлівським, то малий Василь отримав прізвище Павлов. В селі Слободзея познайомився з віруючими і став євангельським християнином, де у 1912 р. прийняв водне хрещення і став членом церкви баптистів.

Згодом Павлов одружився з дівчиною на ім'я Харитина, яка народила йому п'ятеро дітей: Лідія, Любов, Георгій, Зоя, Микола.

У 1914 р. Василь Павлов був призваний на військову службу в царську армію. За проповідь Євангеліє у 1917 р. був засуджений до смертної кари, але помилуваний царем Миколою II. Згодом відбулась Револуція, і він був звільнений з ув'язнення[4].

На Першому обласному З'їзді Християн Євангельської Віри був обраний заступником голови. На Першому Всесоюзному з'їзді ХЄВ він отримав звання заступника голови Союзу. У 1932 р. був заарештований і засуджений на 10 років заслання в концтабір[2].

Відомим проповідником вчення п'ятидесятників був Василь Романович Колтович, який народився у 1888 р. в Червінському окрузі (сучасна Білорусія) в сім'ї селянина-бідняка. В пошуках кращої долі на початку ХХ ст. емігрував до Америки. У 1919 р. він зустрівся з п'ятидесятниками, а на початку 1920 р. був хрещений за вірою і приєднався до церкви, де пастором був Воронаєв. У 1920 р. повернувся на батьківщину[4].

На Першому обласному З'їзді Християн Євангельської Віри був обраний скарбником. На Першому Всеукраїнському з'їзді ХЄВ був рукопокладений першим заступником Союзу, а на Першому Всесоюзному з'їзді ХЄВ був одним з кандидатів у члени правління.

Колтович В. Р. був заарештований у 1930 р. і засуджений до 7 років заслання в концтабір де і був закатований[2].

Один із відомих діячів, член правління одеської громади ХЄВ, був Славик Іван Йосипович (його справжнє ім'я та прізвище – Йоган Юзефович Коваш) народився у 1877 р. (за деякими даними 1883 р.) у Чехословаччині біля міста Пльзень. Брав

участь у Першій світовій війні у складі Австро-угорської армії, потрапив до російського полону, а після революції приєднався до Червоної армії, брав активну участь у встановленні Радянської влади в Україні. У 1926 р. став відвідувати дім молитви християн євангельської віри, прийняв водне хрещення і став членом церкви.

У 1933 р. його засудили на 8 років заслання до концтабору за проведення у власному будинку служінь, під час яких виступав з проповідями і читав Біблію.

Відомим працівником, який був обраний секретарем Союзу на Першому Всеукраїнському з'їзді ХЄВ, а також на Другому, був Підлісний Ігнатій Микитович, який народився у 1901 р. в Омську. Його батьки були членами баптистської церкви. У шістнадцятирічному віці, у 1917 р., він був хрещений і став членом баптистської церкви. Через деякий час родина Підлісних переїхала з Сибіру до Одеської області та оселилася на хуторі Надія. Згодом, через проповідь Павлова В.С., приєднався до п'ятидесятницького руху. У 1930 р. був засуджений на 4 роки заслання у концтабір[2][4].

У 1930-х рр. головою підпільного Союзу п'ятидесятників в Україні був Понурко Гаврило Гаврилович, який народився у 1889 р. в багатодітній сім'ї селянина-бідняка у містечку Городище Черкаської області. У 1910 р. з батьками переїхав на постійне місце проживання у м. П'ятихатки, де була громада євангельських християн, а у 1911 р. прийняв водне хрещення. Він був активним діячем громади, проповідував і співав у хорі. У 1914 р., у зв'язку з Першою світовою війною, був мобілізований, а у 1918 р. повернувшись у П'ятихатки, одружився і цього ж року був обраний районним благовісником Союзу євангельських християн.

У 1924 р. він приїхав у П'ятихатки, зустрівся з п'ятидесятниками і за своїми внутрішніми переконаннями перейшов до їхньої громади. У 1925 р. в м. Одесі на з'їзді очільників Союзу п'ятидесятників був обраний старшим пресвітером (союзним благовісником) і працював у цьому Союзі до 1935 р.

Був заарештований у 1930 р. і засуджений на 3 роки, а в 1935 р. був повторно засуджений вже на 6 років[4].

Таким чином, на початку 1930-х рр. очільники п'ятидесятницького руху в Україні зазнали репресій, що вкладалося в посилення антицерковної компанії в добу сталінізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. «О религиозных объединениях»: Постановление ВЦИК, СНК РСФСР от 08.04.1929 г. URL: https://www.lawmix.ru/docs_cccp/5380 (дата звернення: 08.04.2024).
2. Геніш О. В. В стовпі вогню та хмарі диму: з історії п'ятидесятницької Церкви. Рівне: Дятлик М., 2019. 406 с.
3. Усач Н., Ткаченко В. Посланник Пятидесятницы (Иван Воронаев и сподвижники): книга. Винница: Слово христианина, 2007. 408 с.
4. Франчук В. И. Просила Россия дождя у Господа. URL: http://web.archive.org/web/20180902105154/http://anabaptist.ru/obmen/hystory/ist2/files/books/book_02/f_001.html (дата звернення: 08.04.2024).

СЛОУТСЬКІ ЛІСИ: СТРАТЕГІЧНА ВАЖЛИВІСТЬ У РУСІ ОПОРУ ГЛУХІВСЬКИХ ПОВСТАНЦІВ

Козлова Ірина

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
студентка

Науковий керівник: Голуб Анжеліка Анатоліїна
асистентка кафедри історії, правознавства
та методики навчання ГНПУ ім. О. Довженка

У тезах розкрито військові дії в Слоутських лісах, описано важливі воєнні події, що відбувались у згаданому лісовому масиві. Звернуто увагу на опис рейдів і нападів партизанських загонів на ворожі пости та комунікації. Розкрито стратегічні наслідки воєнних дій в Слоутських лісах.

Ключові слова: Рух Опору, партизани, рейди, Слоутські ліси, тактика, воєнні дії.

Вивчаючи джерела історичної інформації, ми дізнаємося, що в Слоутському лісі в період Другої світової війни зібралось три партизанські загони: Глухівський, Шосткинський та Харківський (понад 80 бійців). Крім цього, на початку жовтня 1941 року до Глухівського загону доєдналися 8 озброєних червоноармійців, які намагалися перейти лінію фронту [2]. Глухівський загін базувався за 10 км від села Слоут і займав східну частину лісу, Шосткинський був розташований на захід від села Слоут і на схід від Гути, Харківський – між Глухівським і Шосткинським. Словом, партизани стали господарями лісу, найближчих сіл і хуторів [4, с. 10].

Розвідка проникала все далі, але й вороги не дримали. Нацистська розвідка донесла до гестапо, що в Слоутському лісі зібралось багато партизанів. З вивчених нами джерел дізнаємося, що 23 листопада в другій половині дня почався бій з карателями. Цього дня бійці не чекали на «гостей». Партизани, які повернулися з розвідки напередодні, доповіли, що для них немає жодної загрози. Саме тому глухівські опірники були зненацька захоплені [3, с. 25–30]. Хотілося б також відзначити, що схожі ситуації відбувались й на Чернігівщині. Німецьки загарбники не тільки вели безпощадні бої з партизанами, але й нещадно нищили та завдавали шкоди мирному населенню. Особливо страждали від нацистів мирні мешканці сіл і містечок. Визначено, що організований загарбниками окупаційний режим призвів до великих людських втрат серед мирних мешканців сіл і невеличких містечок, складних умов повсякденного життя через запровадження окупантами жакливого правового становища населення та примусові вивезення людей до Німеччини на роботи [1, с. 92–98; 7].

Варто зазначити, що після бою багато хто намагався зрозуміти, як нацисти могли непоміченими підійти до бойового табору, адже скрізь пости та розвідка. Але ворог був хитрий та підступний. Командування партизанських загонів вирішило залишити Слоутський ліс і вирушити до Брянського лісу. Того ж дня пізно ввечері Глухівський та Харківський загони, погрузивши на вози поранених, станкові кулемети, боеприпаси, радіостанцію, вийшли в рейд. Шосткинські партизани чомусь змінили початковий план і поїхали в напрямку Кролевецьких

лісів. Залишаючи Слоутський ліс, партизани замінували землянки та підходи до них [5, с. 18].

У ніч із 6 на 7 грудня за завданням командування загону група бійців вирушила до населених пунктів заготовити картоплю та хліб. У таборі було тихо, день обіцяв бути сонячним і морозним. Раптом недалеко почувся гуркіт мотора, а через пару хвилин з'явився літак. Він повільно летів на найнижчій висоті над табором опірників. Було зрозуміло, що літак прилітав не випадково, треба готуватися до зустрічі ворога. Розпочався бій, в якому понесли великі втрати окупанти та партизани [4, с. 250–300].

Глухівський загін знову попрямував до Слоутського лісу. Слабко велася в них розвідка не лише в навколишніх селах, а й довкола свого табору. Вони не знали, звідки прибули нацисти, скільки їх було та чим вони озброєні. Партизанський табір поступово удосконалював свою розвідку, яка почала проникати далеко за межі навколишніх сіл. Кілька разів ходили на розвідку до Глухова, Шостки та віддалених сіл Глухівського району. Командування загону знало настрої людей, налагоджувало зв'язок із тими, хто готовий був боротися з ворогами. Слоутські ліси забезпечували прихованість і безпеку для планування та виконання операцій, забезпечували партизан засобами існування, такими як деревина для обігріву та будівництва укриттів, дичина для харчування, джерела води. Ліси можна було використовувати для організації та обслуговування комунікаційних маршрутів для зв'язку з іншими партизанськими одиницями та місцевим населенням [6].

Таким чином, опрацювавши певні джерела інформації, ми можемо зробити висновки, що Слоутські ліси забезпечували природні умови для організації та забезпечення опору партизан глухівським месникам. Густі місцеві ліси, важкодоступність і відсутність великих поселень дозволяли партизанам діяти ефективно та уникати ворожих сил. Ліси служили базою для проведення рейдів, засідок і інших операцій партизан. Контроль над Слоутськими лісами був важливим для окупаційних сил, оскільки вони могли використовувати їх для розгортання та підтримки військових операцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриценко А., Колієнко А. Військово-адміністративний, правовий лад та повсякденне життя сільського населення Чернігівщини в 1941–1943 рр. *Сіверянський літопис*. 2023. Вип. 3. С. 92–98.
2. Гриценко А. П. Формування Глухівського партизанського загону: правда і вимисли. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 14. Ніжин, 2021. С. 286 – 288. <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/181324>
3. Дроздовський О. Партизанський рух на Сіверщині в роки Великої Вітчизняної війни. Чернігів: ЧОУНБ ім. В.Г. Короленка. 2015. С. 25–30.
4. Коновалець О. Героїчний шлях України. Київ: Дніпро. 2003. С. 250–300.
5. Кузьмін І. Українська повстанська армія: док. повість. Київ: Генеза. 2001. 560 с.
6. Куцак. Я. Глухівщина у роки Великої Вітчизняної війни. Глухів: ПП Л.С. Гайворонська. 2005.
7. Чорновол І. Партизанський рух на Чернігівщині (1941–1944 рр.). Чернігів: ЧОУНБ ім. В.Г. Короленка. 2007.

«КУЛЬТУРНА РЕВОЛЮЦІЯ» 1920-Х РОКІВ В СРСР ТА ЇЇ ХІД НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Афанасієвська Анна-Марія

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
студентка

Науковий керівник: Петренко Наталія Миколаївна

доктор філософії, асистентка кафедри
історії, правознавства та методики навчання
ГНПУ ім. О. Довженка

«Культурна революція» в Радянському Союзі є однією з ключових тем у вивченні історії та політики СРСР. Цей період відзначається значними змінами у культурному житті країни, які відбувалися під впливом ідеології комунізму та політичних перетворень.

Основними цілями «культурної революції» були: подолання неграмотності, встановлення системи народної освіти, формування кадрів нового інтелектуального класу, перетворення літератури, мистецтва та гуманітарних наук у ефективний інструмент ідеологічного впливу на маси, а також використання наукових досягнень для будівництва соціалістичного суспільства [5, с. 15].

Розглядаючи «культурну революцію» в Радянському Союзі, слід звернутися до факторів, які її спричинили, основних подій цього періоду та їхніх наслідків.

Слід відзначити, що ідеологічна основа радянської «культурної революції» полягала в спробі перетворити суспільство на комуністичне шляхом зміни культурних цінностей, переконань та стереотипів. Комуністична партія прагнула впливати на масову свідомість через контроль над масовими ЗМІ, освітою та культурними установами.

Першим кроком у напрямку культурної революції було створення нового культурного образу «нової людини». Цей образ передбачав ідеального комуністичного громадянина, який віддавав усі свої сили на підтримку ідеології партії та будівництво комуністичного суспільства [3, с. 15]. Для досягнення цієї мети уряд впровадив широкомасштабну пропаганду через літературу, кіно, театр та інші види мистецтва.

Однією з ключових подій культурної революції в СРСР було створення «соцреалізму» як основного напрямку в мистецтві. Соцреалізм передбачав створення творів, які відображали радянську ідеологію та підтримували комуністичні ідеали. Мистецтво мало бути доступним масам та вдихати їх до досягнення комуністичних цілей [6, с. 7]. Проте це також призвело до цензури та обмеження творчої свободи для багатьох художників і письменників.

Крім того, культурна революція супроводжувалася змінами у сфері освіти. У школах та університетах активно пропагувалися ідеологічні принципи комунізму, а навчальні програми переглядалися з метою підвищення патріотизму та виховання «нової людини».

В освіті цей період характеризується політикою ліквідації неписьменності та коренізації, що на теренах України тривала під назвою «українізація». Ця політика передбачала активне сприяння розвитку української мови, культури та освіти [1, с. 303]. Було розпочато масштабну кампанію перекладу літературних та наукових творів з

російської на українську мову, створення україномовних шкіл, театрів, видавництв тощо.

У 1920-х роках освіта дорослого населення стала ключовим елементом «культурної революції» і проводилася в рамках широкої кампанії з боротьби з неграмотністю. Головна мотивація запровадження кампанії з ліквідації неписьменності була ідеологічною – виникла потреба в грамотному населенні, здатному усвідомлювати політичну доктрину партії. Керівництво держави ставило перед собою завдання здійснення соціальних перетворень у відповідності з комуністичними ідеями. Радянська влада акцентувалася на політичній освіті, що разом з різними засобами масової інформації допомагала впливати на дорослу аудиторію. Партійно-державний характер ідеологічного життя відрізняв СРСР від інших країн, що сприяло впровадженню соціалістичних ідей [2, с. 319].

Початок боротьби з неписьменністю у населення мав іншу причину - перешкоджання неосвічених мас народу у економічному розвитку. Швидкий прогрес економіки й промисловості, оновлення форм і методів господарювання вимагали все більше кваліфікованих працівників, фахівців та людей, здатних читати й писати. Переваги грамотних робітників порівняно з неграмотними були значними: вони були сміливішими й кмітливішими, працювали розумніше, охайніше й акуратніше, виробляли більше, швидше вміли адаптуватися до нових робочих методів, ставилися до своєї роботи відповідально. Освічений робітник міг розуміти креслення й плани, навчався швидше будь-якої роботи, потребував менше нагляду під час виконання завдань, економив матеріали й працював ефективніше, не пошкоджував інструменти та техніку [4, с. 314; 5, с. 17].

Наслідки культурної революції в Радянському Союзі були значними. З одного боку, вона спричинила створення уніфікованої культурної ідентичності, яка сприяла посиленню соціальної єдності та сприйняттю ідеології комунізму як невід'ємної частини національного самосвідомості. З іншого боку, культурна революція призвела до знецінення творчої свободи та розколу в суспільстві між тими, хто підтримував офіційну ідеологію, і тими, хто виступав проти неї. Важливим наслідком культурної революції стала також формування культурної спадщини, яка вплинула на розвиток мистецтва та літератури в Радянському Союзі. Багато творів, створених у період радянської культурної революції, залишили значний вплив на подальших художників та письменників, а також на саму культурну ідентичність країни.

У підсумку, культурна революція в Радянському Союзі була складною та суперечливою епохою, яка суттєво вплинула на культурне життя країни. Цей період відзначився спробами впливати на масову свідомість через ідеологічний контроль над мистецтвом, освітою та ЗМІ, а також спричинив значні наслідки для суспільства та культурної спадщини Радянського Союзу. Хоча багато з ідей та політичних стратегій цього періоду зараз розглядаються з критикою, вони все ж відіграли важливу роль у формуванні історії та культури цієї колишньої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Yepuk, L., & Petrenko, N. Organization and material support of the educational process at primary education institutions for adults in Sumy region in the 20-30s of the XXth century. *Scientific Journal of Polonia University*, 38(1-2). Pp. 301-311. DOI: <https://doi.org/10.23856/3880>.

2. Єпик Л., Петренко Н. Ідеологічна складова у діяльності лікнепів Сумщини (друга половина 20-х – перша половина 30-х років ХХ ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2018. Вип. 50. С. 318–322. DOI: 10.26661/swfh-2018-50-036.

3. Культурна революція. *Енциклопедія сучасної України*. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=51478 (дата звернення: 3.04.2024).

4. Петренко Н. М. Впровадження політики ліквідації неписьменності в 20-х рр. ХХ ст.: причини та передумови. *Eurasian scientific congress. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference*. Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. 2020. Pp. 313-316.

5. Петренко Н. Причини та принципи впровадження обов'язкової освіти дорослих в Україні у 20-х роках ХХ століття. *Сумська старовина*. 2023. № LXII. С. 14–22. DOI: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2023.62.2>.

6. Харкун В. Соцреалізм як канонічне мистецтво. *Слово і Час*. 2010. № 9. С. 3-14.

ПРО АВТОРІВ

Артюх В'ячеслав Олексійович, кандидат філософських наук, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Афанасієвська Анна-Марія Олексіївна, студентка 2 курсу кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Ащаулова Тетяна Анатоліївна, аспірантка спеціальності 032 Історія та археологія кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Белінська Людмила Михайлівна, викладач суспільних дисциплін вищої категорії відокремленого структурного підрозділу «Кам'янець-Подільський фаховий коледж харчової промисловості» Національного університету харчових технологій

Бережна Світлана Вікторівна, доктор філософських наук, професор, проректор із наукової, інноваційної та міжнародної діяльності Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

Біліченко Лідія Сергіївна, аспірант кафедри історії факультету політичних наук Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Бойченко Михайло Іванович, доктор філософських наук, професор, виконуючий обов'язки завідувача кафедри української філософії та культури філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Бондаренко Світлана Миколаївна, магістр кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка; вчитель біології та історії Собичівського навчально-виховного комплексу: загальноосвітньої школи I–III ступенів Шосткинської міської ради Сумської області

Бондарєв Артем Віталійович, аспірант, викладач-стажист кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету

Бушура Владислав Віталійович, магістр історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Вдовиченко Георгій Валерійович, доктор філософських наук, доцент кафедри української філософії та культури філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Вишник Ольга Олександрівна, кандидат педагогічних наук, керівник відділу виховної роботи та молодіжної політики Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Ворона Поліна Сергіївна, магістр кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Воронова Надія Сергіївна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін Державного закладу вищої освіти «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ – Дніпро

Гапонько Наталія Миколаївна, магістр кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Глушко Тетяна Петрівна, доктор філософських наук, професор кафедри філософії, виконуючий обов'язки заступника директора з наукової роботи та міжнародних зв'язків Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Головка Ангеліна Василівна, студентка Сумського державного університету

Голуб Анжеліка Анатоліївна, аспірантка спеціальності 032 Історія та археологія; асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Гринчук Роман Васильович, аспірант спеціальності 032 Історія та археологія кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Гриценко Андрій Петрович, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Гриценко Віталій Андрійович, студент 3 курсу кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Гурець Микола Петрович, краєзнавець м. Глухова Сумської області; член Національної спілки журналістів України

Дегтярьов Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету

Дзекелев Роман Євгенійович, магістр кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Домашенко Максим Валерійович, магістр кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Жукова Світлана Петрівна, заступник генерального директора Національного заповідника «Глухів»

Загалевиц Валентина Леонідівна, викладач суспільних дисциплін вищої категорії відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільського фахового коледжу НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Заремська Іванна Мечиславівна, старший викладач кафедри іноземних мов та методики викладання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Іонова Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики викладання природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті факультету початкового навчання Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

Карабін Богдана Вікторівна, аспірант спеціальності 032 Історія та археологія кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Кириленко Сергій Олексійович, кандидат історичних наук, доцент, виконуючий обов'язки завідувача кафедри історії України історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Клапчук Валерія Миколаївна, аспірант кафедри історії України історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Клюєв Андрій Миколайович, аспірант спеціальності 032 Історія та археологія кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Кобилко Олена Юріївна, магістр кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Козаченко Юлія Сергіївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та лінгводидактики факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету

Козлова Ірина Олександрівна, студентка 3 курсу Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Король Віталій Миколайович, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету; докторант Запорізького національного університету

Крижанівський Віталій Михайлович, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, провідний науковий співробітник відділу давніх актів Центрального державного історичного архіву України в м. Київ

Кубрак Олег Вікторович, старший викладач кафедри правосуддя та філософії юридичного факультету Сумського національного аграрного університету

Кулик Оксана Анатоліївна, магістр кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Кулібова Ярослава Володимирівна, аспірант спеціальності 032 Історія та археологія кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка; вчитель англійської мови Собичівського навчально-виховного комплексу: загальноосвітньої школи I–III ступенів Шосткинської міської ради Сумської області

Курок Олександр Іванович, доктор історичних наук, професор, виконуючий обов'язки ректора Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Лебідь Андрій Євгенович, доктор філософських наук, професор кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету

Луняк Євген Миколайович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Лупаренко Світлана Євгенівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки фізико-математичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

Луценко Григорій Васильович, доктор педагогічних наук, професор, проректор із науково-педагогічної роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Маленко Катерина Миколаївна, викладач історії I категорії Державного професійно-технічного навчального закладу «Конотопський професійний аграрний ліцей» Попівської ОТГ Сумської області

Мелещенко Тетяна Володимирівна, кандидат історичних наук, професор, заступник декана з наукової роботи історико-філософського факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Мисник Світлана Олексіївна, асистентка кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Мінченко Марина Василівна, аспірантка спеціальності 032 Історія та археологія; асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Мірошниченко Надія Олександрівна, кандидат педагогічних наук, учений секретар Національного заповідника «Глухів»

Мозговий Олексій Сергійович, аспірант спеціальності 032 Історія та археологія кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Молчанова Карина Костянтинівна, студентка факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

Моцак Світлана Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені Антона Макаренка

Мошик Ірина Вікторівна, кандидат історичних наук, генеральний директор Національного заповідника «Глухів»

Мудрий Мар'ян Михайлович, кандидат історичних наук, доцент кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка

Мурзін Іван Олексійович, студент 3 курсу кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Омельченко Світлана Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, виконуюча обов'язки ректора Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»; Заслужений працівник освіти України

Остапчук Олексій Олександрович, аспірант спеціальності 032 Історія та археологія кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Петренко Наталія Миколаївна, доктор філософії; асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Погребняк Данило Олексійович, магістр кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Поляков Едуард Володимирович, аспірант спеціальності 032 Історія та археологія кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Поскрипко Нікіта Станіславович, аспірант спеціальності 032 Історія та археологія кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Прокопчук Віктор Степанович, доктор історичних наук, професор кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Присяник Сергій Володимирович, учитель історії, основ правознавства та громадянської освіти Баницького навчально-виховного комплексу: дошкільного навчального закладу-загальноосвітньої школи I–III ступенів Глухівської міської ради Сумської області

Пшенична Любов Василівна, кандидат наук із державного управління, професор, перший проректор Сумського державного педагогічного університету імені Антона Макаренка; Заслужений працівник освіти України

Реброва Наталія Борисівна, кандидат історичних наук, генеральний директор Національного заповідника «Гетьманська столиця»

Рижик Марія Тарасівна, аспірант кафедри філософії факультету історії та філософії Одеського національного університету імені Іллі Мечнікова

Рудишин Сергій Дмитрович, кандидат біологічних наук, доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики викладання природничих дисциплін факультету природничої і фізико-математичної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Самойленко Олександр Григорович, кандидат історичних наук, доцент, ректор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Сіромський Руслан Богданович, доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

Сніжок Зоя Миколаївна, науковий співробітник Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця»

Сорока Ольга Олексіївна, аспірант, голова Наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів, молодих учених Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Спащанський Сергій Олександрович, магістр кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Стекольников Сергій Олексійович, студент факультету історії і права Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

Страшко Євгенія Матвіївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Тадеуш Анастасія Юріївна, магістр історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Тищенко Костянтин Олексійович, студент 1 курсу кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Ткаченко Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Торбін Григорій Мирославович, доктор фізико-математичних наук, професор, проректор із наукової роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Федоренко Ольга Борисівна, кандидат філологічних наук, викладач української мови та літератури Центру підготовки і перепідготовки робітничих кадрів № 1, м. Кривий Ріг

Федоров Владислав Ігорович, студент 1 курсу кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Федоров Ігор Олександрович, асистент кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Харламов Михайло Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України

Хоменко Віталій Олексійович, кандидат історичних наук, викладач відокремленого структурного підрозділу «Конотопський індустріально-педагогічний фаховий коледж Сумського державного університету»

Хорошев Олександр Миколайович, кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України

Ціватий Вячеслав Григорович, кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Visiting Professor кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені Антона Макаренка; Заслужений працівник освіти України

Цінько Світлана Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, директор комунальної установи «Центр професійного розвитку педагогічних працівників» Глухівської міської ради Сумської області

Чаленко Альона Володимирівна, аспірант кафедри історії України історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Чернега Петро Макарович, доктор історичних наук, професор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова; Заслужений працівник освіти України

Чиркіна-Харламова Марина Анатоліївна, кандидат технічних наук, доцент, заступник начальника кафедри спеціальної хімії та хімічної технології факультету оперативно-рятувальних сил Національного університету цивільного захисту України

Чумаченко Олена Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання; директор Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Шарпатий Віктор Григорович, доктор історичних наук, професор кафедри історії та соціально-політичних дисциплін історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Шевель Анжеліка Олександрівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри правосуддя та філософії юридичного факультету Сумського національного аграрного університету

Юрченко Любов Іванівна, доктор філософських наук, професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України

Автори матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність інформації, що ними висвітлюється, а також за відповідність матеріалів нормам законодавства, моралі та етики.

Електронне наукове видання

«Глухівські історико-філософські читання»

Випуск 2

**Збірник наукових праць
за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної
онлайн-конференції
17 квітня 2024 року
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка**

Підп. до друку 24.04.2024 р.
Формат 60x84/8. Умов. друк. арк. 30,57. Зам. № 3469
Видавництво Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка.
41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Києво-Московська, 24,
тел/факс (05444) 2-33-06.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №678 від 19.11.2001.